

AZ ELSZAKÍTOTT MAGYARSÁG KÖZOKTATÁSÜGYE

ÍR T Á K:

BARABÁS ENDRE	JANCSÓ BENEDEK
BERKES JÓZSEF	KORNIS GYULA
CSUPPAY LAJOS	PECHÁNY ADOLF

SZERKESZTETTE ÉS BEVEZETÉSSSEL ELLÁTTA

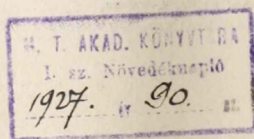
KORNIS GYULA

EGYETEMI NYILV. R. TANÁR,
A MAGYAR PAEDAGÓGIAI TÁRSASÁG Elnöke.

BUDAPEST 1927.

A MAGYAR PAEDAGÓGIAI TÁRSASÁG KIADÁSA.

TARTALOM.

Bevezetés.

Lap

<i>A magyarság és a pedagógiai pacifizmus. Írta: Kornis Gyula</i>	1
---	---

Románia közoktatásügye.

I. <i>A romániai állami elemi oktatás. Írta: Barabás Endre.</i>	
1. A háború előtti Magyarország és Románia közötti kultúrkapcsolatok	13
2. Románia háború előtti elemi oktatásügye	14
3. Nagyrománia háború utáni népoktatásügye 1919—1924-ig	17
4. Nagyrománia egységesített elemi oktatásügye 1924 után	20
5. A kisebbségi iskolák az állami elemi oktatásról szóló törvény keretében	29
6. A kisebbségi iskolák az 1925. évi magánoktatásról szóló törvény keretében	42
II. <i>A romániai középoktatás. Írta: Jancsó Benedek.</i>	
1. Az 1864-i középoktatási reform történeti előzményei....	52
2. Az 1864-i reform és hatása.....	54
3. Az 1898-i Spiru Haret-féle középiskolai reform előzményei	58
4. Spiru Haret 1898-i középiskolai reformja	61
5. Spiru Haret reformja és a tanárok	63
6. A magánoktatás megrendszabályozása	66
7. Hogyan rendezte be Nagyrománia középoktatását?....	70
8. Román bírálatok a mostani romániai középiskolák tudományos és nevelői munkásságáról	76
9. A baccalaureatusi törvény	81
10. A kulturális zóna, mint román numerus clausus	88
11. Az új magánoktatási törvény alkalmazása a kisebbségi középiskolákra	94
12. Mi az oka a kisebbségi középiskolák lehanyaglásának?	99
III. <i>A romániai főiskolai oktatás. Írta: Jancsó Benedek.</i>	
1. Első kísérletek a főiskolai oktatás szervezésére	105
2. Az Academia Mihaileana közművelődési és politikai hatása	108

	Lap
3. Az 1864-i törvénnyel felállított két román egyetem szervezete	110
4. Az új egyetemek hatása Románia szellemi életére....	114
5. Az 1898-i egyetemi reform	117
6. Románia harmadik egyeteme Franciaországban	120
7. A román egyetemi oktatás jelenlegi állapota	125
8. Az erdélyi magyar értelmiség viszonya a kolozsvári román egyetemhez	130
 Szerbia közoktatásügye. Írta: Berkes József.	
1. A szerb iskolázás története.....	137
2. A szerb közoktatásügy a XIX. században	143
3. Nagyszerbia közoktatásügye	148
A) Az elemi oktatásügy	150
B) Az új egységes népiskolai törvényjavaslat	158
C) A középiskolai oktatásügy.....	161
D) Az új egységes középiskolai törvényjavaslat	175
E) A szerb iskolapolitika	179
F) A délszláv főiskolák	182
 A Felvidék közoktatásügye. Írta: Pechány Adolf.	
1. Az elemi oktatás	186
2. Közép- és főiskolák	200
 Az Ausztriához csatolt terület közoktatásügye.	
Írta: Csuppay Lajos	219

BEVEZETÉS

A magyarság és a pedagógiai pacifizmus.

Írta: KORNIS GYULA.

Ez a könyv feltárja előttünk a szomszédos államok közoktatásügyének multját és jelenét, azokét az államokét, melyek a régi Magyarország ezeréves testének háromnegyed-résztét shylocki kegyetlenséggel a kedvező világtörténeti konjunktúra közepett amputálták s most minden kiagyalható esz-közzel arra törekszenek, hogy az új területükön talált négy-milliónyi magyarságot földjéből, nyelvéből és kultúrájából kiforgassák, a felnövekvő magyar nemzedék magyarnyelvű művelődésének útját szegjék s minél mohóbban és gyorsabban beolvasszák. Ezek az államok, mihelyt az impériumot átvették, még a trianoni szerződés előtt, a magyar iskolákat bezárták, vagy némi haladékkal lassú haldoklásra ítélték, majd a trianoni szerződéstől a nemzeti kisebbségek számára biztosított jogokat semmibe sem véve, olyan közoktatásügyi törvényeket hoztak, melyek a magyarságnak minden, a saját nyelvén megkísértett művelődését eleve megfojtják. Arról is kezdettől fogva gondoskodnak, hogy a magyarság politikai határokkal való szétválását a magyarság szellemi-kulturális egységének, lelki integritásának, közös történeti tudatának szétszaggatása is egy nyomon kísérje: a trianoni határkarókon túl az anyaországnak úgyszólván semmiféle szellemi termékét sem bocsátják be. Nem engedik, hogy a térben szét-szórt tagokat a szellemnek átható sugarai legalább lélekben egyesítsék, mert jól tudják, hogy a magyarság lelki integritása az állami-földrajzi integritásnak is a jövőbe kanyarodó útja.

Évek óta hiába fordítja meg a kálváriajáró kisebbségi magyarság az 1871-ben levert franciák szavát: „vannak dolgok, amikről hallgatni kell“, úgy, hogy igenis beszél, a béke-okmányokban biztosított kisebbségi jogainak érvényesítését követeli, fájdmát a nemzetközi fórumok elé önti. Mindenütt süket fülekre talál; legjobb esetben sok jogi furfanggal és hosszas hókusz-pókusszal hozott nemzetközi bírósági ítéletekkel utasítják el.

A kisebbségek jelszavát a nemzetközi fórumok únni kezdik. Lassan odajutunk, hogy *ők* haragszanak ránk Trianon miatt. Ahelyett, hogy égrekiáltó nyitott sebeinket orvo-

solnák, a *világbéke* jelszavával altatnak bennünket: s ha mi a világbéke előfeltételeként nem is történeti, de legalább a békeszerződésben biztosított jogaink érvényesítését emlegetjük, a világ csúfjára, békebontóknak bélyegeznek minket. Amint 1921-ben olyanok ítétek halálra bennünket, akiknek sejtelmük sem volt Kelet-Európa valóságos viszonyairól, most hasonlóképen, sokszor jóhiszeműen, olyanok kínálgatják nekünk a világbékének a mai határokat megmerevíteni hivatott gondolatát, akikből minden fogékonyság hiányzik az ő viszonyaiktól egészen elütő nemzetiállapotok történeti, gazdasági, nyelvi és művelődési értékelésére. Ilyen jóhiszemű, békeábrándokat szövő idealisták elsősorban az amerikai közoktatásügy munkásai. Az eszmék hűvös, sőt légüres terében sok jóindulattal megszerkesztett álmuk a *pedagógiai pacifizmus*. Ennek veszedelme abban rejlik, hogy az európai győző és jóllakott hatalmak, szomszédaink is, kapva kapnak rajta, mert ezzel az általános humanizmus erkölcsi tekintélyének pajzsa mögé rejthetik a nemzeti kisebbségeket elnyomó törekvésüket s az „örök béke” jól hangzó címén állandósíthatják a világháborút követő elhamarkodott békeszerződések rendelkezéseit.

A nagy világkatasztrófa félelmetes módon megmutatta, hogy a háború, melyet a jövőben az emberiség még rettenetesebben raffinált technikával fog folytatni, egyenest az emberi kultúra és jólét teljes elpusztulására vezet. A háborút tehát minden eszközzel meg kell akadályozni. Ilyen eszközül kínálkozik az általános lefegyverzés, melyet a Népek Szövetsége, mint valami szuperszuverénitással bíró világhatalom, volna hivatva végrehajtani. Ez azonban, mint az utóbbi évek sokszor meghiusult tárgyalásai bizonyítják, csődöt mondott. Az általános békét és lefegyverzést hirdető népek, melyek győztek, buzgóbban és gondosabban fegyverkeznek, mint valaha, hogy jelenlegi rablott birtokállományukat örök időkre biztosítsák. Az általános fizikai lefegyverzésre nem lévén kilátás, egy ideálisabban hangzó *lelki leszerelés* vált jelszóvá: úgy kell minden népnek a következő nemzedéket nevelnie, hogy már eleve rettegjen a háború fúriájától s a nemzetek egyetemes testvériségének, az általános emberszeretetnek, a világbékének szelleme hassa át. A nemzeti nevelést telítsük meg egy felsőbbrendű közösség, az egész emberiség ideáljával s a nemzeti nevelésnek csak azokat a mozzanatait tartsuk meg továbbra is, melyek az emberiség magasabb eszményével nem állanak ellentétben. Távol kell tartani a nevelésből mindent, ami alkalmas a fiatal lelkekben a más nemzetek meggyűlöltetésére s lebecsülésére. Azok a lelki hajlamok és értékelő állásfoglalások, melyek békét vagy háborút hoznak majdan létre, már az iskolapadban ülő gyermek lelkében fo-

gannak meg. A nagy tömegek s az őket vezető politikusok minden korban s mindenütt neveltetésük kötelén táncolnak. A világbéke tehát egyedül a következő nemzedék ilyen irányú lelki formálásától függ.

Ez a *pedagógiai pacifizmus*, mely mögött részint az emberség közös érdekéért hevülő ideális törekvés, részint a győző államoknak a legyőzöttek ifjúságára irányuló önző szuggesziója s önbebiztosítási furfangja lappang, kétségkívül hatalmas világáramlat. Erre nézve legyen szabad néhány tényt ismertetnem, melyeknek nemzeti életünkre is kiható jelentőségét gondosan kell mérlegelnünk.

A Népszövetségi Társaságok Nemzetközi Uniója (*Union internationale des Associations pour la Société des Nations*) 1924. évi teljes ülésén elhatározta, hogy az egyes országokban működő szervei útján felkéri a pedagógiai egyesületeket, történelmi és földrajzi társaságokat, közoktatásügyi minisztériumokat, hogy „mindazok a fejezetek eltávolíttassanak a jelenleg használt iskolakönyvekből, amelyek a nemzetek közti gyűlölet ébrentartására alkalmasak és hogy ugyanebből a szempontból az összes új iskolakönyvek is ellenőriztessenek“. A történelmi oktatás tantervére nézve az Uniónak az a kívánsága, hogy „az ifjúság mindjárt az iskolai oktatás kezdetén bár egyszerű formában, de mégis némi oktatást nyerjen a világtörténelemből, még pedig annak kezdetétől fogva egészen napjainkig. A nemzeti történelem tanítása azonos szelvényben történjék a legújabb időkig tanított világtörténelemével. A felsőbb osztályokban külön tanórák szükségesek annak kimutatására, hogy a világtörténet folyamata mikép vezetett a Népszövetségnek megalakulásához“. A történelmi oktatásban a háborús mozzanatok jelentőségét a történet egyéb tényeihez képest nem szabad túlozni. „Különösen pedig derít szabad, hogy a háborús dicsőség fénye a háború brutális és tragikus vonásait eltakarja.“ Minden ország küldje meg tankönyveinek egy példányát az Unió brüsszeli titkárságának s a Népszövetség genfi könyvtárának. Az így összegyűjtött anyagot a titkári hivatal meg fogja vizsgálni s jelentést tesz róla. Az egyes államoktól maguktól is kértek már eddig jelentéseket. Az ezeket tartalmazó füzet megdöbbenő fényt derít az egész mozgalom naiv optimizmusára, az egyes nemzetek lelki világában és sajátos viszonyaiban való teljes tájékozatlanságára s a kitűzött cél keresztülvihetetlenségére. A válaszok taktikai frázisok szövédékei. Románia nem is felel; Csehszlovákiából csak a német bizottság; a minden nemzetiséget legbarbárabb erőszakkal elnyomó Jugoszlávia ártatlanul kijelenti, hogy az ország igazán pacifista és a Népszövetség ott nagyon népszerű (que san pays est essentiellement pacifique et que la Société des Nations y est dans

l'ensemble populaire). „A tankönyvek egyáltalán nem sovíniszták, kevés lap van bennük, mely gyökeresebb átalakítást kívánna. Wilson elnök különösen népszerű Jugoszláviában.“ A francia és belga tankönyvekre vonatkozó jelentés becsléletesen megállapítja, hogy „több közülök szigorú kritika tárgya lehet“. De siet hozzátenni, hogy ugyanaz állapítható meg számos német könyvről is.

Világbéke a nevelésen keresztül: ebből a gondolatból fakadt három évvel ezelőtt a *Nevelésügyi Társaságok Világszövetsége* (*World Federation of Education Associations*). Ennek szervezése is, akárcsak a háború után a Népszövetségé, Wilson vezérlete alatt abból az országból indult ki, amely maga is sok kisebb állam szövetsége, amely a népek szövetségének gondolatával mintegy együtt született. Az Egyesült Államok Országos Nevelésügyi Társasága (*National Education Association of the United States*), amikor *Csehszlovákia elnökének, Masaryknak*, az a kérelme érkezett hozzá, hogy hívja meg a világ népeit közös értekezletre, 1923-ban San-Franciscóban rendezte a Nevelésügyi Társaságok Világszövetségének első konferenciáját.* (L. a hivatalos kiadványt: *World Conference on Education*.) Itt sok régi szép óhaj ment újra határozatba: a követségeknél ne csak katonai és kereskedelmi, hanem közoktatási attasé is alkalmaztassék; ki kell adni egy nemzetközi oktatásügyi folyóiratot; meg kell szervezni a nemzetközi könyv-, tanár- és diákeserét; komolyan elhatározták egy világegyetem alapítását. Bennünket legjobban érdekelnek a népek békés nevelésére irányuló határozatok, melyek azonosak a Népszövetségi Társaságok Uniójának követelményeivel. A jelen nemzedéket meg kell tanítani arra, mivel tartozik a béke szempontjából az emberiség jövőjének. Az állampolgári nevelést ki kell terjeszteni a nemzetközi vonatkozásokra is, nemcsak jogi, de etikai téren is. A tankönyvekből ki kell küszöbölni a többi országokra vonatkozó helytelen adatokat és felfogásokat s ezzel is előmozdítani a nemzetközi barátságot és jóakaratot. A történelem tanítását már az iskolák alsó fokán meg kell kezdeni, még pedig nem a nemzeti, hanem a világtörténelemmel, oly elvek szerint, melyek közvetlenül előmozdítják az elfogulatlan ítélkezést, igazságosságot, nemzeti szerénységet, együttműködést és megbecsülést a népek között. Hasonló elvek hassák át a földrajzi oktatást is. Évenként az első hágai kongresszus napját (május 18) a világ összes iskoláiban meg kell ünnepelni („*Good-will Day*“). Az első nevelésügyi világkonferencián, mely ezeket a határozatokat hozta, az amerikaiakon kívül főképp a japá-

* „the request came from the president of Czechoslovakia that the National Education invite the nations of the world to a conference“. Ez a kezdeményezés politikai háttérre is utal.

nok és a kínaiak vitték a szót. „A világ jövője — mondta a japán császári pedagógiai társaság elnöke, M. Sawayanagi — főképp attól függ, mennyire készek a világ népei nemzeti érzésüket és nemzeti egoizmusukat a nemzetközi jólét nagy gondolata által mérsékelni.“

A második nevelésügyi világkonferenciát 1925 júliusában Edinburghban tartotta meg a világ minden részéből összesereglett mintegy kétezer pedagógus. A magyar vallás- és közoktatásügyi minisztérium s a Magyar Paedagógiai Társaság is képviselve volt. A konferencia céljaul a patriotizmus olyan tisztultabb formájának kialakítását tűzték ki, mely biztosítja, hogy a következő nemzedékek türelmesebbek legyenek más népek jogai iránt s így egyetemesen kifejlődjék az a lelki készség, mely nem engedi többé a nemzetek vitáit háború által elintézni, hanem csakis nemzetközi döntőbírótság útján.

Ha a konferenciának két, majdnem ezer lapra rúgó testes naplókötetét forgatjuk,² számos érdekes fejtegetést találunk bennük a modern nevelésnek ma világszerte időszerű kérdéseiről, de valami pozitív megoldási mód a fentebb kitűzött célhoz mérten a sok általános szólamból sehogysem bontakozik előnk. Az ilyenfajta terv kidolgozását maga a konferencia is a pedagógusoknak a következő, 1927-ben Torontóban (Kanada) összeülő világparlamentjére kívánta bízni, még pedig annak a javaslatnak alapján, melyet egy washingtoni polgártól kitűzött 25.000 dolláros pályázat alkalmából egy amerikai pedagógus, *David Starr Jordan* szerkesztett.³ Ezt a Jordan-féle tervet tüzetesebben ismertetem, mert éles világosságot vet arra az elmejárásra, hogyan képzelik a világ népeinek sorsába mind erősebb kézzel, anyagi és szellemi hatalommal belenyúló amerikaiak, de egyszersmind velük a világ tanügyi munkásainak zöme, a világbéke megszületését éppen a nevelés eszközeivel? Ez a gondolatmenet nem válik belátható időn belül valóra, de ha mégis a világ szellemi vezető köreiben uralkodóvá lesz, akkor ez a magyarság történeti sorsát is igen közelről érinti.

A legtöbb ember vezető eszméit — mondja a Jordan-féle terv — már gyermek- és ifjúkorban az iskolai oktatás kristályosítja ki. A történelmi tankönyvek és olvasókönyvek mindegyike a háborút dicsőítik, a hadi tetteket a heroizmus tetőpontjának mutatják be. Ellenben a népeknek a tudományban, művészetben, szellemi téren végbevitt igazi haladását csak gyéren ismertetik. A civilizáció, közegészségügy, köz-

² *World Education. Proceedings of the Conference of the World Federation of Education Associations held at Edinburgh, July 20 to July 27 1925, Volume I—II. Edinburgh. 952 lap.*

³ U. o. II. 923—927. lk.

lekedés, technika, kereskedelem terén tett haladás ugyanis nem hívja fel annyira a figyelmet, mert nem eléggé drámai természetű. Ezért küldjön ki a Szövetség bizottságot, mely majd megvizsgálja világszerte a történelmi oktatást és tankönyveket, hogy javaslatot tehessen megjavításukra. A második eszköz a világbéke útjának előkészítésére a különféle nemzetek fiainak levelezése és közös sportolása. A nemzetközi sport a kölcsönös megértés legjobb útja. „A katonai szellem olyan országokban a legerősebb, ahol a cricket, baseball, football, csolnakázás és labdajáték kevésbé ismert.”⁴ Meg akarja a Jordan-féle terv vizsgáltatni külön bizottsággal, mely tényezők nevelik a közvéleményt a háborúra? Vajjon kozmikus szükségesség-e a háború? Igaza van-e annak a történelmi érvnek, hogy mindig volt háború, tehát ezentúl is kell lennie? Továbbá igaza van-e annak a pszichológiai bizonyítéknak, hogy a háborúskodás az ember természetében rejlik, az ember is küzdő állat? S végül a szociális darwinizmusnak, mely szerint a nemzetek közül is csak a legerősebbek maradnak fenn s ezeknek joguk van a gyengébbeket és kisebbeket kiirtani vagy letiporni? Sokat vár a tervező attól, hogy a világ pedagógusai közös erőfeszítéssel dolgozzanak a nemzetközi kölcsönös megértés előmozdításán. Csoportokba tömörülve, a Nevelésügyi Társaságok Világszövetségében hatékonyan működhetnének közre a világbékén. E célra az is szükséges, hogy a pedagógusok tanulmányozzák a világbéke eddigi szerveit, főképp a Népek Szövetségének szervezetét és munkáját. Evégből szintén bizottságot kell kiküldeni.

Ime, ebben merül ki a nemzetközileg megkoszorúzott híres tervezet a világbékének a lelkek leszerelése útján való megvalósítására: egy csomó tanulmányozó bizottság s egy csomó naiv elmélet, mely nem ismeri színről-színre az európai nemzetek jelen viszonyait, történelmi multját és ebből fakadó aspirációit, semmiféle eszményi teóriával el nem csitítható valóságos lelki rúgóit. A Világszövetség elnökének, Thomasnak szavaiból kiviláglik, miért hisznek az amerikaiak a fentebbi naiv utópiákban: Európa viszonyait is amerikai analógiára képzelik el. „Amerika — mondja Thomas — az az ország, amelyben mindenféle faj, nyelv és vallás található.

⁴ Itt a tervező szeme előtt nyilván az angol és amerikai nép lebeg. Azonban az az angol nemzet, mely a föld egyharmadát meghódította s kezében tartja, alig mondható antimilitarista szelleműnek. Nagyobb public schooljaiban (középiskoláiban) ott található az *Army Class* és az *Officers' Training Corps*, amely a hadügyminisztérium felügyelete alatt áll s amelyben mellékesen a középiskolás fiúknak tisztekké való csöndes kiképzése folyik. Az angol iskolák a sok sport dacára nem kevésbé militarista szelleműek, mint a többi nemzetek iskolái.

Ezek közös hagyományok, közös történet, közös vallás és közös faji vonások és jellem, közös nyelv nélkül jöttek ide. De idejőve s az amerikai intézmények szellemébe jutva, *eggyé* lettek.“ Megfeleldeznek azonban a kiváló amerikai arról, hogy a hozzájuk egyenkint bevándoroltak magukat először csak vendégeknek érzik, akiknek a gazda rendelkezése szerint kell magukat viselniök, a gazda pedig a bevándoroltak fiainak kezébe az iskolában a csillagos lobogót nyomja, őket egy nagy gazdasági és kulturális világhatalom polgáraivá neveli. Az ilyen állam presztízse rövid idő alatt észrevétlenül és önkéntelenül egybeolvasztja a különféle nemzetiségeket. Ennek a könnyű összeolvadási folyamatnak láttára az amerikai embernek *Wilsontól Thomasig* nem lehet érzéke és fogékonysága az európai nemzetiségi kérdések iránt. A pedagógusok világkonferenciáján a világbéke gyökérproblémája, a nemzetiségi kérdés, nyíltan és őszintén alig juthatott szóhoz. *Petri Pál* Edinburgban kifejtette, hogy a határok megváltoztatása nélkül alig lehet a mostani keleteurópai állapotokon javítani, a kisebbségek elégedetlenségét megszüntetni s ezzel a világ-békét lelkileg előkészíteni.⁵ A Magyar Paedagógiai Társaság kiküldötte, *Kundt Ernő*, rámutatott arra, hogyan üzték el a „hódítók“ a magyar tanítókat, mikép zárták be iskoláinkat (pl. Erdélyben a 3000 magyar iskolából 2285-öt), hogyan akadályozzák meg az új magyar nemzedék művelődését?⁶ Mind-ezt a nevelők világgyűlése meghallgatja, sajnálkozik, de vitába nem bocsátkozik — s továbbbszövi a pedagógiai pacifizmus álmát.

Azt a gondolatot, hogy meg kell vizsgálni, vajjon a tankönyvek a béke szellemében vannak-e írva, az ugyancsak amerikai *Carnegie Endowment for International Peace* már megvalósította. Párizsi fiókja útján tájékoztató jelentéseket gyűjtött össze s adott ki a háborúban résztvett államokban használt tankönyvek történelmi, földrajzi és irodalmi anyagáról abból a szempontból, vajjon nicsenek-e bennük gyűlölködő, a népeket egymásra uszító fejtegetések? A magyar jelentés, melyet *Horváth Jenő* készített (Magyar Paedagógia. 1926. 12—29. l.), fölényesen mutatja ki, hogy bár nagy okunk volna rá, sem tankönyveink, sem tanterveink és utasításaink semmi olyant nem tartalmaznak, ami alkalmas lenne a nemzetek közti gyűlölködésnek a tanulóifjúság lelkébe való átplántálására.

E többirányú pedagógiai pacifista törekvés láttára maga a *Népek Szövetsége* is Genfben irányelveket iparkodik meg-
szabni s eszközökre rámutatni arra nézve, hogyan lehetne az

⁵ World Education. Proceedings etc. I. 134. l.

⁶ U. o. II. 875—6. l.

iskolák útján a világbékét megteremteni. Bizottsága, a *Commission Internationale de Coopération Intellectuelle*, e tekintetben részletes tervet ajánl valamennyi nemzet kormányának figyelmébe.⁷ A világbékének első és leghatékonyabb eszközt a saját maga jelentőségének dicsőítésében látja: minden iskolában, a népiskolától az egyetemig, valamennyi nemzet fiait szellemi fejlődésük fokának megfelelően ki kell oktatni arról, mi a Népek Szövetségének célja, szervezete és munkája? Ez a tanítás a kötelező iskolai tanterv egyik része s a vizsgálati kérdések tárgya legyen, nemcsak a fiú-, de a leányiskolákban is, mert az anyának van legnagyobb szerepe a gyermek lelkének formálásában. A kormányok gondoskodjanak arról, hogy az idevágó „tananyag“ a tankönyvekben is helyet foglaljon s hogy a tanítók és tanárok hozzáférhessenek a Népek Szövetségét ismertető iratokhoz és magyarázatokhoz. Esetleg a Népek Szövetsége fog gondoskodni ilyen irányú pedagógiai folyóirat kiadásáról. A technikai, ipari, kereskedelmi, mezőgazdasági s egyéb szakiskolák, esti tanfolyamok stb. is vezessék be a Népek Szövetségének ismertetését. Az idevágó oktatás helyét a tantervben, továbbá idejét a Népek Szövetsége nagy kegyesen az egyes tanügyi kormányok döntésére bízza; de kívánatosnak tartja, hogy ez a tanítás a földrajzi, történelmi és alkotmánytani oktatás körében kapjon helyet. Azt is óhajtja, hogy ezt az új tanítási anyagot lehetőleg illusztrációk, vetített képek, kinematografikus bemutatások is kísérjék. Kívánatos az is, hogy a tanítók, tanárok számára külön tanfolyamot rendezzünk a népszövetségi tudnivalók módszeres kezelésének elsajátítására. A tanulók között pályázatokat kell kiírni a Népek Szövetségéről szóló legjobb munkára. Az iskoláknak mind tanári, mind ifjúsági könyvtárai szerezzenek be a Népek Szövetségére vonatkozó könyveket. A Szellemi Együttműködés Bizottsága (*Coopération Intellectuelle*) időnkint a különböző országokban figyelemmel fogja kísérni az itt felsorolt eljárások eredményeit, ezeket összehasonlítja s aztán kiegészítő ajánlatokat fog még javasolni. Ami az egyetemeket illeti, óhajtandó, hogy egy vagy több, legalább hat előadásból álló speciális tanfolyam szerveztessék a Népek Szövetségének ismertetésére a nap oly szakában, amikor valamennyi egyetemi hallgató a tanfolyamra eljárhat. Az egyetemi tanárok jól tennék, ha az írásbeli tételek tárgyának kitűzésében tekintettel volnának a Népek Szövetségére. A népszerű egyetemi tanfolyamok, szabad egyetemek, egyetemi ifjúsági körök, sportegyesületek,

⁷ Publications de la Société des Nations. XII. A. Coopération Intellectuelle. 1926. aug. 9.

cserkész-szövetségek körében is előadások útján kellene terjeszteni a Népek Szövetségének eszméjét és munkásságának jelentőségét. A kormányok azoknak, akik érdemeket szereznek a népszövetségi gondolatnak az akadémiákon, tudós társaságokban, iskolai könyvekben stb. való propagálása körül, kitüntető címetek vagy díjakat adhatnának.

A Népek Szövetsége igen üdvösnek tartaná a történelmi tankönyvek revízióját; de maga is elismeri, hogy ez nagyon kényes (*très délicate*) kérdés. E tekintetben nemzetközi téren lehetetlen tovább menni az ajánlásnál. De kíváncsós, hogy valamennyi nemzet távolítsa el tankönyveiből a többi nép ellen gyűlöletre izgató részleteket.⁸

Ezek a Népek Szövetségének óhajai, mint maga mondja: „teljes szerénységükben“ (*en toute modestie*). A tanítókra és tanárookra szerinte a szempontból fontos szerep és nagy felelősség nehezedik a jövő nemzedék lelkének formálásában. Az ő hivatásuk ennek a nemzedéknek lelkébe égő vágyat csepegtetni a világ dolgainak a népek *szabad* szövetkezése útján való megoldására.

A nagyobb fantáziával rendelkező gondolkodók távolról sem elégszenek meg ezzel a programmal. Sokkal radikálisabb megoldásra gondolnak: a nemzeti egyéniségeket elmosó világ-

⁸ Hogyan izgatnak még ma is a francia tankönyvek gyűlöletre, csak egyik elemi iskolai tankönyvük (*Syllabaire Langlois. Méthode de lecture et d'écriture. 2-e Livret. Armand Colin. 17-e Édition. Paris, 1925.*) utolsó, nagybetűs lapjával, mint a hatékony pedagógiai pacifizmus példájával világítom meg. A fordítás a gyűlölet infernális haragját enyhítené, azért eredetiben iktatom ide:

Souvenez-vous!

Souvenez-vous, petits Français, que c'est l'Allemagne qui a attaqué la France et l'a forcée à faire la Grande guerre.

Souvenez-vous, que pendant plus de quatre ans la Belgique et le Nord de la France ont été occupés par les Allemands.

Nos ennemis se conduisirent en barbares, volant les machines des usines, les mobiliers des maisons, les plus belles œuvres des musées.

Des villes furent détruites par eux, des villages rasés. Ils empoisonnèrent l'eau des puits, coupèrent les arbres fruitiers.

Les Allemands commirent des crimes atroces: mutilant ou tuant des enfants, fusillant des femmes et des vieillards.

Avec leurs avions, ils bombardèrent nos villes, y faisant de nombreuses victimes.

Leurs sous-marins coulèrent des bateaux marchands, même des navires hôpitaux.

Vaincus, les Allemands demandèrent la Paix. Nos soldats allèrent chez eux pour faire l'occupation; mais ils se conduisirent avec humanité, respectant les habitants et leurs biens.

Honte éternelle à l'Allemagne.

Gloire éternelle à la douce France et à ses Alliés.

egység, *világállam* eszméjére akarják a Föld valamennyi fiát nevelni. Az egész Föld csak egy hatalmat, egy világszuverénitást ismerjen, melynek mint államfölötti államnak lobogóján az *Orbis Terrarum* csillogjon. A nevelés legfőbb célja a patriotizmus fogalmának az egész világra való kiterjesztése legyen. E gigászi távlatnak, helyesebben: merő utópiának legnagyobb hatású propagátora, *H. G. Wells*, Comenius pedagógiai internacionalizmusában találja meg a maga történeti előzményét. Comenius hirdette ugyanis a harmincéves háború pusztítása után, hogy egységes államban kell egyesíteni a nemzeteket; egy univerzális nyelv legyen a tanítás és hivatalos érintkezés eszköze; egy könyvből, a „Nélkülözhetetlen ismeretek könyvé”-ből szerezze meg a világ valamennyi polgára mindenütt műveltségének elemeit.

A pedagógiai pacifizmusnak eszméit, melyeket a *Népszövetségi Társaságok Uniója*, a *Népek Szövetségének bizottsága* (Commission de Coopération Intellectuelle) és a *Nevelésiügyi Társaságok Világszövetsége* oly erőyesen hangoztat, elvi szempontból, mi is őszinte szívvel valljuk. Hisz az általános emberinek ez a gondolata nem új: mindig beletartozott, mióta a kereszténységnek, ennek a legnagyobb világnevelőnek univerzális humanizmusa erkölcsi műveltségünk alapjait lerakta, a pedagógiai elvek kánonába. Az általános emberi szeretetet és jóakaratot most a nagy háborút követő új nemzetközi világrend csak erőteljesebb hangsúllyal emeli ki. Minden tisztelet és becsülés az elv jóhiszemű hirdetőinek. De mi magyarok, kiket nagy nemzeti szerencsétlenségünk józan realizmusra tanított és a légnemű jelszavak utópiája iránt érzéketlenné fásított, kénytelenek vagyunk szomorúan megállapítani, hogy e téren is áthidalhatatlan szakadék tátong a szépen hangzó *elmélet* és a rideg *valóság* között. Miután a győző hatalmak a kívánt területeket a többi nemzetek testéből kihalászták s megalkották az új birtokaikat biztosító Népszövetséget: most már lelkesen rajonganak a békéért, most már pacifista idealizmusuk higgadt és világos logikával, egy matematikus rideg szigorúságával vonja le az állandó békének minden következményét s nyugodtan agyalhatja ki azokat az eszközöket, amelyek legalkalmasabbnak látszanak a legyőzött nemzetek lelkéből a háborús szellem kiirtására. Pánhumanizmustól áthatott nemeshangú elvi deklarációik a fizikai lefegyverzésre nézve a *valóságban* csak a legyőzöttekre vonatkoznak: ők maguk sohasem képzelt mértékben fegyverkeznek. Ugyanígy áll a dolog a *valóságban* a lelki lefegyverzéssel, a pacifista pedagógiával is: vajjon *mi* kezdjük meg, legyőzöttek, kiirtani a jövő nemzedék lelkéből az ezeréves birtokunkat megrabló szomszédok ellen való ter-

mészetes antipatiát, akkor, amikor elszakított testvéreinket ezek a szomszédok a legféktelenebb gyűlölettel sanyargatják, anyagi és kulturális javaikból kiforgatják, melyeknek épségét nemzetközi szerződések biztosítják számukra? De ha az írott szerződéseket így tartják meg, hogyan várhatjuk azt, hogy a pedagógiai pacifizmus sokkal finomabb és ellenőrizhetlenebb elveit a valóságba átültessék?

A mai béke, amint ma már szerzői is belátják, a háborús állapot csendes folytatása: rosszabb a vérengző háborúnál. A nyílt háború pusztítás, fájdalom, halál: de ez a béke a nyers erő csendesen megfojtó terrorja, melynél a jajsikolyt és hörgést az új nemzetközi jog, hozzá újabban a nemzetközi pedagógia udvarias frázisai csitítják. A világbéke tudós főpapjai közvetett úton most azt akarják, hogy ennek a csendes halálnak egy jajszava se juthasson el a felnövekvő magyar nemzedék füléhez. Az egyetemes humanizmus nevében, melyet az imperialista nagy- és kisántant fegyverkezése és a nemzeti kisebbségek féktelen elnyomása napról-napra hangosan megcáfol, meg akarják tiltani, hogy az új magyar sardák megismerje és újra átélje honszerző és honvédó őseink haditetteit és dicsőségét, hogy lelkesedjék az önfeláldozó bátorságnak eposzba illő példáin s megtanulja az erő hatalmát, mely ezer éven át fenntartotta a hazát s mely egyedül szerezheti vissza a jövőben is. Amikor köröskörül a szomszédos nemzetek a legvadabb sovinizmustól tüzelve csattogtatják ránk még mindig fogukat s odaszakadt véreinkbe mártják: *mi kezdjük meg a fizikai leszerelés mellett a lelki leszerelést is, mi kezdjük meg gyakorlatilag a Béke géniuszának oltárán a nemzeti lélek izsáki feláldozását? Mi rajongjunk az egész világ érdekéért, mikor ez a világ a leggyötrelmesebben keresztre feszített bennünket?*

Mi magyar tanítók azért mégsem nevelünk gyűlöletre, mint ahogy szomszédaink annyi évtizedeken keresztül. Elég, ha fiaink elé akasztjuk a régi Magyarország összeszabdalt térképét, a magyarság arcának ezt a véres Veronika-kendőjét. Elég, ha elmondjuk nekik, mik voltunk s mik vagyunk. A magyar mult eseményeinek pusztá felsorolása s az egész magyar föld csupasz képe is, minden színezés nélkül kicsor-dítja az érzelmet.

A magyar közoktatásügy munkásai körében sokféle ellentétes tudományos és világnézeti felfogás van képviselve, melyeket egymásban kölcsönösen tisztelünk. Egyben azonban valamennyien szilárdan és megbonthatatlanul megegyezünk: *a halhatatlan magyar nemzet eszméjében.* Valamikor ezt az eszmét a magyar nevelőknek a német-osztrák birodalmi egység hatalmával szemben kellett megvédeniök, utóbb a sza-

badságarcot követő abszolutizmus évtizedében, mely iskoláinkat nemzeti nyelvétől és szellemétől iparkodott erőszakkal megfosztani. Most ugyanezt kell megvédenünk egy sereg sokkalta kisebb kultúrájú nép még kegyetlenebb erőszakával szemben. Az abszolutizmus elnyomatása alatt a szívekbe zárva tovább élt a magyar géniusz, várva a föltámadást.

Most ugyanez a szellem, külsőleg újra elfojtva, ott lapang minden magyar ember lelkében, a belőle kiáradó sugarak nem ismernek mesterséges fizikai határokat, minden-hová áthatolnak, ahol magyar szív dobog, a trianoni falon innen és túl.

S ahogyan minden rendelkezésre álló eszközzel védelmezi az elszakított magyarság gyermekeinek magyar mivoltát és művelődési lehetőségét, akként mindnyájunknak ellen kell állnunk minden olyan törekvésnek, mely a most felnövekvő nemzeti lélek megbénításával és guzsbakötésével, egy nemzetközi békepszichotechnika elaltató módszereivel, pedagógiai pacifizmussal akarja megmerevíteni azt az állapotot, melyet igazságtalanul és vakon a fegyver brutális erőszaka ránk kényszerített. Mi is ízig-vérig pedagógiai pacifisták leszünk: de vegyék előbb revízió alá a világbéke apostolai azt a békét, mely az igazi békét, a nemzetközi jóakaratot, már csirájában megfojtotta. Ha ez bekövetkezik, a mi iskoláink is évenként szívesen tartanak *Good-will Day*-t.

Ennek a könyvnek szomorú tartalma azonban, mely minden ízében hiteles adatokon: a szomszédos államok kormányrendeletein, jelentésein, új közoktatásügyi törvény-szövegein alapul, az ideális békerajongókat is egyszerűen meggyőzheti arról, hogy az igazi béke és nemzetközi jóakarat napsugaras kora a keleteurópai téreken nemesak utópia, de uchronia is. Itt különösen igaz *Kant* szava: Örök béke! Jó felírás a temető kapujára!

ROMÁNIA KÖZOKTATÁSÜGYE

I.

A romániai állami elemi oktatás.

Írta: BARABÁS ENDRE.

1. A háború előtti Magyarország és Románia közötti kultúrkapcsok.

Annyit hallottam, hogy mi vagyunk a nyugati kultúra közvetítői Kelet felé, hogy ezelőtt éppen húsz évvel, 1906-ban elhatároztam, hogy kultúraközvetítésünk eredményeit közvetlen szemlélet alapján számon veszem, még pedig a legközvetlenebb szomszédunkban, Romániában. Közel egy évig tanulmányoztam akkor Románia közoktatásügyét, de főleg a népoktatás és a tanítóképzés szempontjából. Felkerestem az ország összes tanítóképzőit, az ország különböző részeiben napokat töltöttem több falusi népiskolában és tapasztalataimról egy füzetben számoltam be (Románia közoktatásügye, Kolozsvár, 1908). Nem írom le, hogy milyen lelkiállapotban érkeztem haza tanulmányutamról, mert — sajnos — kultúraközvetítésünk csak önámításnak bizonyult, hiszen ami kultúrát Romániában találtam, ahhoz semmi köze sem volt a mi kultúránknak, az nem rajtunk át, legföllebb felettünk, vagy minket elkerülve, észrevétlenül jutott oda. Fájó szívvel állapítottam meg, hogy Romániában amit a mi kultúránkról tudnak, az nem volt dicsőségükre, de valójában sejtelmük sem volt, sem a román politikusoknak, sem a tanügyi férfiaknak a mi itthoni kultúrmunkásságunk lényegéről és irányairól s megismerni se igen kívánták, a rájuk nézve — udvariasan — közömbösnek jelzett, de valójában — lenézett kultúránkat. Mikor itthon tapasztalataimat közöltem a miénktől teljesen elütő, érdekes és a kultúra fejlődési irányait, módjait és eszközeit illetőleg végtelesen tanulságos romániai népkultúráról, sajnos, vajmi kevés érdeklődésre találtam. Voltak, akik azt mondták, hogy ha van ott valamelyes kultúra, az csak tőlünk szívárgott át a mi románjaink révén, ha pedig a dolog nem így áll, akkor az a román kultúra nem is kultúra.

Húsz esztendő mult el azóta és soha nem álmodott változások állottak be Európában. Akkor a magyar közvéleményt nem érdekelte a kis Románia, ahol a régi Etelközben — közel 200.000 ősi magyar testvérünk fuldokolt elfeledve a román tengerben. A mai nagy Romániában azonban már közel kétmilliónyi magyar test-

vérünk — akikhez egyenkint is ismerősi, baráti, családi kötelékek fűznek — élet-halálharcot vív megmaradásáért s azért, hogy elkerülje a moldvai (etelközi) magyarok gyászos sorsát. Remélhetőleg a ránk szakadt katasztrófa és elszakított testvéreink millióinak állandó veszedelemnek kitett kulturális sorsa iránti magától értetődő érdeklődés, figyelmünket ezután nagyobb mértékben fogja a szomszédos államok kulturális törekvései és munkája felé irányítani, — mint ez a multban történt.

Románia elemi oktatásügyének tárgyalása rendjén a legszigorúbb tárgyilagosságot kívánom szemem előtt tartani. Forrásaim egytől-egyig eredeti és a lehető legkiválóbb román szakértők munkái, a román törvényhozás naplóinak hivatalos kiadásai és a vonatkozó román törvények. Ahol közvetlen bizonyítékról van szó, ott adatszerű konkrét eseteket sorolok fel, melyek a román hivatalos cenzurát már kiállották.

2. Románia háború előtti elemi oktatásügye.

A két román vajdaság népoktatásügyének kezdete és fejlődése a XVI—XVIII. századok folyamán. — Az 1832. évi orosz Szervezeti Szabályzat iskolaügyi intézkedései. — A két román vajdaság 1861. évi egyesülésével kezdődő román állami közoktatás. — Az első, 1864. évi, a második 1893. évi és a harmadik 1896. évi román elemi oktatási törvények. — Haret Spiru közoktatásügyi miniszter veti meg alapjait a modern román népoktatásnak. — Románia 1914—15. évi elemi oktatási statisztikája.

Hogy a szomszédos mai Románia népoktatásügyét megérthesük és értékelhessük, szükséges előzőleg vázolni a háború előtti román királyság, sőt az ezt alkotó két, előzőleg, 1861-ig egymástól független életet élő Moldva és Havasalfölde vajdaságok népoktatási viszonyait.

Román források szerint (V. A. Ureche: Scoalele satesti in Romania, 1868) a két vajdaságban már a XVI. században mutatkozott némi nyoma a népoktatásnak. Bulgáriából a törökök elől a vajdaságokba átmenekült szlapon szerzetesek létesítettek itt néhány iskolát, amelyekben azonban csakis az egyházi énekeket és szertartást tanították.

A XVII. században itt-ott alakult néhány román iskola is, melyek szintén csak a falusi pópák előkészítését végezték. Ezek azonban csakhamar eltűnnek s helyükbe jönnek a törökök által a vajdai székekbe helyezett fanariota görögökkel bejövő görög szerzetesektől alapított görög iskolák.

A XVIII. század végéről Havasalföldén csak 21 városi és 3 falusi iskoláról tud a román történelem.

A komolyabb népoktatás felé — az orosz megszállás alá került vajdaságokban — az orosz kormányzás teszi meg az első lépést az 1832-ben kiadott Szervezeti Szabályzatban (Regulamentul Organic). Az orosz kormányzóság 1838-ban már egyenesen utasítja az Isko-

lai előljáróságot, hogy az „összes falvakban létesítsen iskolákat, melyekben a gyermekek november 1-től március végéig tanulhasanak“. Az iskolai előljáróság a megyék politikai vezetőit keresi meg, hogy ezek a nagybirtokos bojárokat vegyék rá iskolai épületek adására. E közbenjárásra mindössze 29 falusi iskola keletkezett s számuk 1864-ig Havasalföldén 288-ra emelkedett, míg Moldovában 1859-ig még csak 59 román iskola létesült.

A két vajdaság 1861-i egyesülése után az iskolai előljáróság szerepét a közoktatásügyi minisztérium veszi át s ezzel együtt a népoktatás is államivá lesz. Az első, 1864—65. évi közoktatásügyi költségvetésben már 558.000 lei van felvéve népiskolai célokra, de ennek is csak 31%-a fordított falusi iskolákra.

Az első román oktatásügyi törvényt 1864-ben hozták. Ez már az állam ellenőrzése melletti tanszabadságot, a tanítás kötelezettségét és ingyenességét fogadja el alapelvül. E törvény szerint az iskolák költségei részben az államot és részben a községet terhelik. Az állam fedezte a tanító fizetését, az igazgatási költségeket s ezeken felül némi tanszersegélyt is adott. A községeket terhelte az iskolahelyiség megszerzése, fenntartása, bebútorozása és fűtése. A törvény első évében az állami költségvetés szerint 1988 falusi iskolában ugyanannyi tanító tanít 62.000 tanulót, továbbá 165 városi iskolában 516 tanító 23.000 tanulót.

A második román népoktatási törvény az 1893. évi, amelyben ez az eszme nyer kifejezést: „Az iskola szervezett közintézmény, melynek egyedüli alapja az állam és egyedüli célja: annak (t. i. az államnak) jövőbeli megerősítése és biztosítása.“ E törvény főbb intézkedései: minden községben csak egy iskola állíttatik fel. Az első tanítót a falu fizeti egészen, a második tanító fizetését felében fizeti a falu, felében az állam. Miután a tanítók fizetése túlnyomólag a falusi lakosságot terhelte, a faluk úgy tértek ki kötelezettségeik elől, hogy nem szerveztek tanítói állásokat, úgyhogy a kötelező ingyenes népoktatás még mindig inkább csak elméletben volt meg. Törvény szerint a falvakon háromféle iskola volt: egy háromosztályos, egy négyosztályos, és ahol két tanító volt: ötosztályos elemi iskola. Az 1895/96. tanévben az 5.700.000 lakosú Romániában még csak 3695 (falusi 3307, városi 388) elemi iskola működött 5201 tanítóval (ebből városi 1323).

A harmadik román népoktatási törvényt 1896-ban hozták, amely egységesítette a népiskolát s ugyanazon tantervet vezette be úgy a falusi, mint a városi iskolákba. Az egységesített tananyagot a városi és a négytanítós falusi iskolákban négy, és az 1—3 tanítós iskolákban öt év alatt kellett elvégezni. E törvény komolyabb eszközökkel igyekszik emelni az iskolák számát. Így létesítette az Iskolai Pénztárt (Casa Scoalelor), amely az iskolai építkezéseket nemcsak törlesztéses hitellel, hanem indokolt esetekben építkezési segélyezésekkel is elősegítette.

Az 1896. évi törvényt Románia kiváló szociális érzésű közoktatásügyi minisztere, *Haret Spîru*, négy ízben (1901, 1903, 1908 és 1909-ben) módosította, s e módosítások következtében s azok erőlyes végrehajtása és kiváló néptanítói kar nevelése következtében, Románia elhanyagolt népoktatásügye mondhatni irigyelhető rohamos fejlődésnek indult.

Különösen ki kell emelnünk a romániai népiskolák hatását a falusi lakosság kulturális, szociális és gazdasági életére.

Bár az ország pénzügyi viszonyai most sem kedveztek a népoktatásnak, de *Spîru Haret* kiváló közoktatásügyi miniszter, megszakításokkal, csaknem egy évtizedes minisztersége alatt, a tanítóképzés intenzívve tételével, nem nagyszámú, de igazán jó iskolák fokozatos szaporításával, a tanítók iskolán kívüli tevékenységének komoly megszervezésével, a néptanítói munkásság erkölcsi és anyagi méltánylásával: az iskolával bíró falvak lakosságát olyan kulturái és gazdasági jólétre emelte, hogy e tekintetben sok nyugati államnak is például szolgálhatott volna. Talán sokan kételkednek a csupán iskola által előidézett ilyen szociális lendületen, de azok ne feledkezzenek el arról, hogy ezrével voltak még Romániában falvak iskola nélkül, egyebek között országos pénzügyi okokból, azonban itt csak az iskolával és tanítóval bíró falvakról van említés téve.

Spîru Haret miniszter a román néptanítót valóban a falu első és független emberévé tette, akinek feladatköréről nem egy ideális falu, hanem az illető tanító (a román tanító szolgálat érdekében át nem helyezhető!) *faluja tényleges* erkölcsi, kulturális, szociális, gazdasági állapotának fokozatos és évről-évre ellenőrzött továbbfejlesztését tűzte ki. A tanítót iskolán kívüli munkakörébe is beállította: a falusi kulturális körök, énekkarok, szórakozva tanító falusi estélyek, hitel-, fogyasztási-, értékesítő- és földbérlo-szövetkezetek életrehívását és működésben tartását is reábizta.

Már húsz év előtt bámulattal töltött el egy-egy nyomorúságos kis faluban az iskola és tanító tevékenységének látható hatása a falu erkölcsi, társadalmi és gazdasági életében. Csak annyit említek meg itt, hogy ahol népiskola és tanító volt, az iskola helyiségében ott volt a szövetkezeti Wertheim-szekerény is. A tanító szervezte és irányította a földbérlo-szövetkezetet s ő volt a szövetkezet bérelt földjei művelésének gazdasági irányítója és ellenőre s végül a szövetkezet termelvényeinek nagybani eladását irányító és ellenőrző főtényezője.

Romániában, a háborúba lépése előtti 1914–15. évben, a 75 millió lakosság számára 5344 állami elemi iskola állott rendelkezésre 8851 tanítóval. A tanköteleseknek már 60%-a járt iskolába s ugyanakkor 56.485 népiskolai tanuló tette le a külön abszolváló vizsgát (az összes népiskolákba beírt tanulóknak 91%-a).

3. Nagyrománia háború utáni népoktatásügye 1919—1924-ig.

A régi román királyságbeli elemi iskolák 1923—24. évi statisztikája. — A romániai tanítóképzés fejlődése. — A Romániához csatolt Bukovina, Besszarábia és Erdély egymástól különböző elemi oktatásügye. — Az örökölt népkultúrák nivellálása. — Az elrománosított, elvett és bezárt magyar tanításmenyelvű iskolák 1924. évi statisztikája.

A háború után Románia ismét egy kiváló, energikus, de túlzó nacionalista érzelmű s emiatt a nemromán lakossággal, különösen pedig a magyarsággal szemben brutálisan elfogult minisztert (Dr. C. Angelescu) kapott, aki a csaknem háromszorosra megnövekedett Románia minden erőforrását a román nép kultúrája erőltetett fejlesztésének szolgálatába állította. Mint a nagy román közoktatásügyi miniszternek, Haret Spirunak veje, szinte beteges ambícióval fogott a román népoktatás gyorstempójú fejlesztéséhez, hogy túlszárnyalja nagynevű apósát is. A régi királyság területén az 1923/24. tanévre a népiskolák számát 7415-re, a néptanítók számát 16.415-re emelte, míg a tanköteleseknek 73·4%-át iskoláztatta be. E nagy emelkedés azonban távolról se jelenti azt, hogy a mostani iskolák és tanítók igazi értéke is azonos a békebelivel. A gyorsított fejlesztés hátrányos hatása ugyanis abban nyilvánult meg, hogy a közoktatásügyi minisztérium a képzett tanítók hiányát úgynevezett helyettesítő tanítókkal pótolta, akik csak néhány középiskolai osztályt végeztek, vagy akik tanítóképzői tanulmányukat valamely okból félbehagyták és ilyen félbemaradt előképzettséggel vállaltak kiegészítő tanítói állást. Ezek száma az 1923/24. tanévben már a tanítóság 31·5%-át tette ki.

A román tanítóképzés fejlődése. Az első tanítóképzőt 1867-ben Károly fejedelem alapította. A tanítóképzés törvényes szabályozást az 1893. évi elemi oktatási törvényben nyert. A képzőbe az elemi abszolváló vizsga letétele után vették fel a 13—14 éves tanítónövendékeket, akik öt év alatt végeztek. 1896 után a tanítóképző évfolyamai hatra, 1925 után hétre emelkedtek.

A tanítóképzők növendékeinek 70%-a a mezőgazdasági réteg körébe tartozik, továbbá a papok és tanítók gyermekei közül kerül ki. Ez adja egyúttal magyarázatát is annak, hogy a román tanító miért tud annyira behelyezkedni a falusi életbe s miért a tanítók a román falvak első vezető emberei. Csak mint jellegzetességet említem fel, hogy olvastam olyan miniszteri végzést, amely szigorú büntetésben részesítette a tanítónőt (ez az ítélet a közokt. minisztérium hivatalos közlönyében is megjelent) azért, mert a modern ruházkodást előnyben részesítette a falujabeli népies viselettel szemben.

A világháborút követő békeszerződések után Románia jelentékeny területeket kapott s ezekkel együtt számos népiskolát és legalább háromféle irányú népkultúrát.

1. *Bukovinával* 1919-ben román uralom alá került 508 (román 257, rutén 157, német 64, lengyel 27, magyar 3) hatosztályos, egységes szervezetű elemi iskola 1958 tanítóval.

2. *Besszarábiával* 1747 elemi iskola jutott román uralom alá, melyek 1920-ban nemzetiség szerint így oszlottak meg: 1233 román, 200 ukrán, 120 orosz, 78 bolgár, 73 német, 38 zsidó, 3 lengyel, 1 örmény és 1 baptista, 2746 tanítóval (ezek közül 1892 román). Itt az elemi oktatásnak nem volt egységes szervezete. Ime néhány mutató a besszarábiai iskolafajtákból:

a) nyelvtani iskolák két évfolyammal, írás-, olvasás-, számolás- és imádság-tanulással;

b) négyosztályú felekezeti iskolák, az orosz szinódus fennhatósága alatt;

c) négyosztályú zemsztvó és községi iskolák;

d) négyosztályú zárdai iskolák;

e) a városokban hatosztályú iskolák.

A nemzeti kisebbségeknek az orosz uralom alatt joguk volt iskolákat létesíteni és fenntartani, melyekben a két alsó osztály tanítási nyelve az anyanyelv volt, a felső két (városon négy) osztályban pedig az orosz volt.

3. A mi 5,242,024 lakosú *Erdélyünkkel* (Erdély és az elesatolt egyéb magyar részek együtt) kapott Románia (1912. évi adatok, lásd: Dr. Onisifor Ghibu: *Viata si organizatia Biscrieasca si scolara in Transilvania, Bucuresti, 1925; 162. és 165. lapokon*):

1369 állami elemi iskolát,	
476 községi elemi iskolát (román tannyelvű 165),	
1119 görög katolikus elemi iskolát,	} román tannyelvűek együtt 2655),
1536 görög keleti elemi iskolát,	
474 római katolikus elemi iskolát,	
276 lutheránus elemi iskolát,	
501 református elemi iskolát,	
29 unitárius elemi iskolát,	
43 izraelita elemi iskolát,	
76 magántársulati elemi iskolát,	

együtt 5899 elemi népiskolát.

Az erdélyi román anyanyelvű tankötelesek száma 1912-ben, a magyar uralom alatt, 455.397 volt és ezeknek 60-8%-a járt iskolába, még pedig

román felekezeti iskolába	201.690, azaz 68%,
román községi iskolába ..	29.734, azaz 10%,
magyar állami iskolába..	59.396, azaz 20%,
magyar más jellegű iskolába	6.132, azaz 2%,
összesen 296.952, azaz 100%.	

(Úgy a fentebbi, mint jelen tanulmány több más adata is a román parlament elé 1924-ben beterjesztett elemi oktatási törvényjavaslat indokolásából van véve. — Lásd: Desbaterile Adunarii Deputatilor 1923/1924, No. 110; 1924 június 20, a 3042—3141. lapokon.)

*

A román kormányzat a rászakadó különböző irányú és nyelvű népkultúrákkal kezdetben nem tudta, mit csináljon. Mivel azonban a román uralom alá kényszerített ötmilliónyi lelket számláló nemzetiségek túlnyomó részének történelmi öntudata és általános műveltsége felette állott az uralomra jutott románságé fölött, amit azok öntudatosan és öntudatlanul is éreztettek, és mert a románság vezetői az „idegenek“ kultúrfölénye erkölcsi nyomását a román fajra és államra lealaacsonyítónak tekintették: a román kormányzat minden szentimentális érzést félretéve és egyedül a hatalom erőszakára támaszkodva, nivellálni kezdte a román uralom alá került különböző fokú és értékű népkultúrákat.

Az új Nagyrománia középáramyos kultúrnívójával körülbelül az erdélyi románság kultúrája felelt volna meg, de mivel a királyságbeli kormányzókörök szerint ez már „idegen“, magyaros árnyalatú volt, de mert ezenkívül is a „hódító“ királyságbeliek tekintélybeli sérelmet láttak abban, ha valamelyik fejlettebbnek mondott kisebbségi kultúrához alkalmazná az egész román birodalom népkultúrájának rendszerét: az 1922 óta kormányzó liberális párt vaskezeggel fogott hozzá a Romániához esatolt népkisebbségek kultúrájának erőszakos letöréséhez s a román faj kultúrájának erőltetett gyorsítás útján való fejlesztéséhez.

Az 1922—1925. években iszonyú pusztítás jelzi — a kisebbségek népkultúrájában — a román kormányzat nivelláló tevékenységét. Egyedül csak az erdélyi 220 ezernyi szászok őrizhette meg még a magyar uralom alatti különleges kultúrfokát.

A magyarság veszteségét a következő adatok mutatják:

A magyar uralom megszűnése után (1919—1924) magyar kisebbségi iskola volt:

elemi isk.	polgári isk.	középisk.	tanítóképző	keresk isk.
3025	151	65	29	29

Ezekből a román kormányzat elrománosított, elvett, bezárt stb.:

	elemi isk.	polgári isk.	középisk.	tanítóképző	keresk. isk.
a) szám szerint	2070	123	46	23	27
b) százalékban	68%	62%	70%	78%	93%
Az 1924. évben még működött, de már csak magyar-román tannyelvvel és részben nyilvánossági jog nélkül					
	955	28	19	6	2
					2*

Ezekon kívül megfosztották a magyarságot 645 óvodától, 59 állandó gyermekmenhelytől, 280 nyári menhelytől, 3561 általános ismétlő népiskolától, 1002 gazdasági ismétlő iskolától, 194 ipari és kereskedelmi inasiskolától, 17 ipari szakiskolától, 10 női ipariskolától, 14 földműves iskolától, egy gazdasági, egy kereskedelmi- és két jogakadémiától és egy tudományegyetemtől. (Lásd: Gh. Adamescu: Problemele ale invatamantului. Bucuresti, 1919.)

Tehát a román uralom kezdete óta (1919) Erdély közel kétmilliónyi magyar lakossága — öt év alatt — összesen 8076 magyar tannyelvű tanügyi intézményétől fosztatott meg s a még élet-halál-harcot vívó néhány iskolája is csak mint kétnyelvű, magyar-román tannyelvű vívódik a lét és nemlét határán.

Hogy a magyar felekezeti iskolák évenkénti pusztulását szemlélhessük, álljon itt az udvarhelyi 41 anyaegyházból álló református egyházmegye népiskoláinak hivatalos kimutatása (Esperesi jelentés az 1924. évről), mely szerint volt az

1919/20. tanévben	39 iskola	69 tanítóval és	4.171 tanulóval
1920/21. „	32 „	53 „	2.891 „
1921/22. „	25 „	34 „	2.839 „
1922/23. „	20 „	30 „	1.609 „
1923/24. „	18 „	24 „	1.277 „

Tehát csak ez az egyetlen egyházmegye — abszolút tiszta magyar lakosságú vidéken — öt év alatt elveszítette református népiskoláinak 54%-át, tanítóinak 55%-át és tanulóinak 70%-át a román kormány kultúra-nivellálása következtében.

4. Nagyrománia egységesített elemi oktatásügye 1924. után.

Nagyrománia egységesített elemi oktatásügyének 1924. évi statisztikája. — Az 1924. évi állami elemi oktatási törvény alapelve és az elemi iskolák tagozata. — Az iskolák építése és felszerelése. — Az elemi iskolai tanítók rangfokozata, átnevezése, kinevezése, kitiűntetése, jutalmazása, fegyelmi hatósága és fegyelmi büntetései. — A tanítók továbbképzése. — Tanítói ismétlőtanfolyamok. — Kisebbségi tanítók képesítőkiegészítő-tanfolyamai és vizsgálatai. — Tanítói fizetések. — Tanítói szabadságolások. — Az elemi iskolák fenntartásáról és az összes dologi kiadásokról a költség gondoskodik.

Öt évi előkészület után a román kormány elérkezettnek látta végre az időt arra, hogy törvényesen egységesítse Nagyrománia népoktatásügyét.

Az egységesítő elemi oktatási törvények meghozatala előtt közvetlenül, a vonatkozó törvényjavaslatok indokolása szerint, az egynevezőre hozott elemi oktatás 1923/24. tanévi képét az alábbi táblázat tünteti fel:

Nagyrománia alkatrészei	I s k o l a		A 6—16 éves tan- kötelesek száma	Beiratkozott tankötelesek			Abszolváló vizagát tett	
	állami	magán		állami	magán	%	Össz.	%
				iskolában				
Régi királyságban	7.415	206	1,329.381	949.314	25.799	73'4	72.307	7'5
Erdélyben	6.157	1.483	724.284	502.643	124.494	85'6	49.149	7'8
Bukovinában	575	11	108.498	104.301	1.525	97'6	—	—
Besszarábiában	2.041	72	441.958	203.627	5.686	47'1	9.785	4'7
Nagy- romániában	16.188	1.722	2,604.121	1,759.885	157.504	73'4	131.241	6'8

A román népoktatásügyet két legújabb törvény szabályozza: az 1924 július 26-i állami elemi oktatási és az 1925 december 22-i magánoktatásról szóló törvény.

Az 1924. évi elemi oktatási törvény.

A törvény indokolása ezeket mondja: Államunk egységes s ez okból a kötelező elemi oktatásnak is egységesnek kell lennie. Ezt követeli a nemzeti és polgári öntudatnak és az állam magasabb érdekeinek kifejlődése. Egyféle iskolát és egy lelket kívánunk. Lehetetlenség, hogy amiként eddig: a régi királyságban és Besszarábiában egyféle, Bukovinában, Erdélyben, Bánátban és a magyar részekben más-másféle rendszerű iskoláink legyenek. Emellett a demokrácia követelménye is, hogy a kötelező elemi oktatás ugyanaz legyen minden gyermekre nézve, úgy a városban, mint a falun, a szegénynek úgy, mint a gazdagnak. Osztálykülönbség egyetlen román lélekre nézve sem engedhető meg.

E törvény létesíti a *kisgyermek iskoláját* (óvoda) is. Természetesen ez az iskola több okból nem létesíthető minden helységben. Ezekre főleg azon helyeken van szükség, ahol az idők mostohasága miatt sok román elveszítette nyelvét s így egyesek elmagyarosodtak, mások eloroszosodtak. Ez az iskola végül is erősen megkönnyíti az elemi iskolában való tanulhatást s ezenkívül nemzeti kötelesség részünkről általa visszavezetni a *kicsinyeket az ősi nyelvre*. Ezek az iskolák egyelőre csak ott létesíttetnek jól átgondolt terv szerint, ahol a nemzeti és szociális szükség megkívánja — mondja a törvényjavaslat indokolása.

Az elemi iskola célja megadni a gyermekeknek azt az elemi műveltséget, amelyre minden polgárnak nélkülözhetetlen szüksége van és azokat a gyakorlati ismereteket, melyek a helyi viszonyoknak, a lakosok foglalkozásának és a gyermekek hajlamainak megfelelőek.

Az elemi iskola hétéosztályú és minden osztálya egyéves.

Az első négy osztály alapja az oktatás többi fokozatának. A négy első osztály tantárgyai: a) hit- és erkölestan; b) román

nyelv: olvasás, írás, nyelvtani gyakorlatok; c) gyakorlati számtan és mértan elemei; d) Románia történelmének, földrajzának és alkotmányának alapismeretei; e) természetrajzi és természettani fogalmak gyakorlati alkalmazással; f) egészségügyi fogalmak; g) rajz, ének és testgyakorlás; h) kézimunka és gazdasági gyakorlat (falun) a fiúkkal, női kézimunka és háztartástan a leányokkal.

A felső három osztály folytatja, megerősíti és kiegészíti a négy alsó osztályban nyújtott általános műveltséget, különös figyelmet fordítva egyúttal valamely hasznos gyakorlati ismeret fejlesztésére. A tantárgyak ugyanazok, mint az első négy osztályban, a tanulók korához mért megfelelő kibővítéssel. A közoktatásügyi miniszter a földművelésügyi, ipari és munkaügyi minisztériumokkal egyetértve négy tantervet fog kidolgozni és pedig egy gazdasági, egy ipari, egy kereskedelmi és egy háztartási szakirányút, külön a leányok részére. E tantervek a vidékek természete, a lakosság foglalkozása és a gyermekek hajlamai szerint fognak alkalmaztatni.

Az elemi iskola négy alsó osztályában a törvény még megengedi az anyanyelven való tanítást (kizárva ezen iskolákból az azonos anyanyelvű zsidókat, akik minden fokozaton kizárólag csakis román nyelven taníthatók), azonban az elemi iskola felső három osztályában a tanítás nyelve kizárólag csak román lehet.

Minden iskola mellett $\frac{1}{2}$ hektár iskolai kertnek kell lennie. E kertben végzi a tanító a növendékekkel az előírt gazdasági gyakorlatokat. E kert termése az iskola igazgatójává. Ezen kívül minden falusi iskolának legkevesebb 4 hektár művelésre alkalmas területének kell lennie. Ebből 3 hektár a növendékek gazdasági gyakorlóterületéül használandó. A termények árából begyűlt jövedelem a munkák vezetésével megbízott tanítók és tanítónők között osztandó fel. A fennmaradó 1 hektár iskolai földet a tanítók vehetik bérbe működési éveik arányában. A bérösszeg 50%-kal kevesebb, mint abban a községben a hasonló minőségű földért fizetendő haszonbér.

Városi és falusi iskolák mellett műhelyek is rendezendők be a kézimunka tanítására és gyakorlati foglalkozások elsajátítására. Egyelőre egy iskola műhelyét több szomszédos iskola is használhatja.

A törvény életbelépte után, 1930-ra, minden elemi iskolának 7 osztályúnak kell lennie.

Ha a tanulók száma nem haladja meg a 60-at, az iskolának egy tanítója lesz, a 60–120 tanulóval bíró iskolának kettő, a 120–160 tanulóval három és 160–220 tanulóval bíró iskolának négy tanítója. Ha az első négy osztály tanulóinak létszáma 220-nál nagyobb, új, még pedig leányiskola szervezendő.

A felső három osztályban a tanítók beosztása lehet osztályszerinti, de lehet szakszerinti is.

A tanítók kötelezett heti óraszama 30.

A felső három osztályban a tanítás nyelve mindenfajta elemi iskolában a román.

A felnőttek ifjúsági iskolájának és tanfolyamának látogatása kötelező és ingyenes úgy az írni-olvasni nem tudó, mint az elemi iskolát nem végzett 12—18 éves ifjakra. Csak azok menthetők fel, akik a négy első elemi osztályt elvégezték. Falun, a téli időben legkevesebb négy hónapig heti 12, a tanév többi részében heti 2 óra a kötelező tanítási idő; városban legalább hat hónapig heti 12, a tanév többi részében heti 6 óra a kötelező tanítási idő. Ezen iskola a rendes elemi iskola négy első osztályának tananyagát két év alatt végzi el. A tanítás nyelve a román. Az 1924/25. tanévtől kezdve minden községben létesítendő ez az iskola. Amely község, üzem, vagy vállalat szolgálatában legalább 30 oktatásra kötelezett felnőtt van, köteles saját kebelében ilyen tanfolyamot nyitni, ha nem teszi, a közokt. miniszter szervezi meg és tartja fenn, hivatalból lefoglalva az illető község, üzem, vagy vállalat jövedelméből a szükséges összeget. A felnőtt ifjak a lakó-, vagy szolgálati helyükhöz legközelebb eső, 3 km-nél nem távolabbi iskolát vagy tanfolyamot kötelesek látogatni. Összeírásuk hivatalból történik, mint a rendes tanköteleseknél. A tanfolyamok látogatása kötelező és a mulasztások hasonlóan büntetettek, mint a rendes elemi iskolánál. Az ifjakra fegyelmi büntetésül 1—3 napi rendőri elzárás is alkalmaztatik. E tanfolyamok tanítói lehetnek rendes és helyettes tanítók, lelkészek, vagy legalább négy középiskolát végzett alkalmas egyének. A tanítótestület tagjai óraszerinti fizetést kapnak (egy óradíj egyenlő az elemi iskolai tanító egy órájára eső fizetési részlettel). E díjakat az iskola(tanfolyam-) fenntartó fizeti.

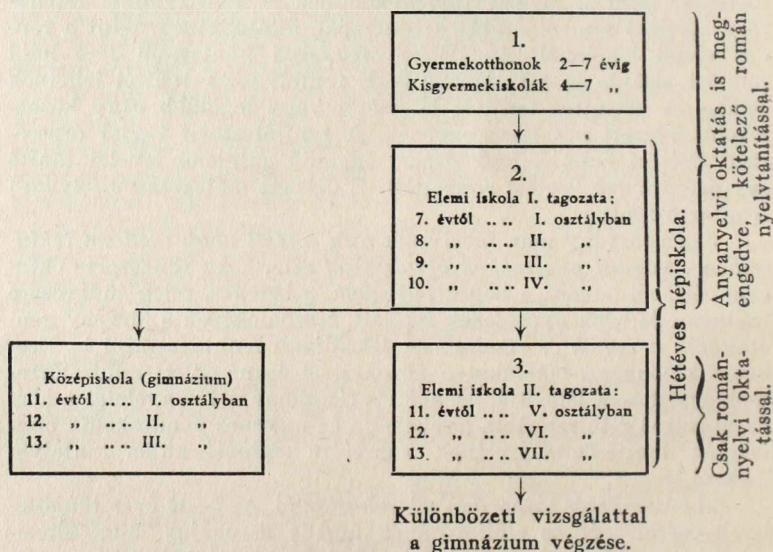
Jelen törvény nem feledkezik meg a *testi vagy szellemi tekintetben elmaradt gyermekek oktatásáról* sem. Ezek rendszeres oktatása céljából létesíti a nehéz felfogású, a beteges, főleg tüdővészre hajlamos és békát gyermekek iskoláit. Hasonlóképpen e törvény gondoskodik a *vakok és siketnémák iskoláinak* fenntartásáról is. Ezeket a különleges iskolákat a közoktatási és népjóléti minisztériumok együttesen létesítik, azonban a tanulmányi felügyeletet a közoktatásiügyi minisztérium gyakorolja és ugyanez gondoskodik ezen iskolák tanítószemélyzetének képzésére szolgáló külön tanfolyamokról is.

A beiskolázás szigorúan végrehajtható. Az 5—16 éves tankötelesek összeírását az előljárásságok április 15—május 15-ig kötelesek az anyakönyvek és a bejelentő-hivatal adatai alapján összeállítani és a jegyzéket az illető iskolaigazgatónak átszolgáltatni. A mulasztó közigazgatási szervek 500—1000 lei-ig büntetettek a közokt. miniszter által. Azokat a szülőket pedig, akik szeptember 1—10-e között nem íratják be gyermekeiket az iskolába, szintén a közokt. minisztérium bünteti meg 100—300 lei-ig. Az egyszer beírt gyermek 16. életévé betöltése előtt nem szakíthatja félbe iga-

zolatlanul az iskolábajárást s a szülők büntetése állandó, amíg gyermekük igazolatlanul mulaszt. A büntetések 15 naponként állapítatnak meg. Az első 15 nap alatt történt minden napi mulasztásért $\frac{1}{4}$ napszámber, a második 15 nap alatt naponként $\frac{1}{2}$ napszámber, a harmadik 15 nap alatt naponként $\frac{3}{4}$ napszámber és a negyedik 15 nap alatt naponként 1 egész napszámber a büntetés. Ha a szülő ezek után se küldi iskolába gyermekét, a járásbíró-ság ítéli el a szülőt napi 20—50 leire. Minden 20 lei egynapi elzárással váltható meg, az elzárás azonban havonként öt napnál többre nem terjedhet. A büntetés minden évben ismétlődik, kezdve a legkisebb büntetéssel.

A szülők kötelesek gyermekeiknek a tankönyveket és tanszereket beszerezni. Megtagadás esetén a gyermek igazolatlanul mulasztónak tekintetik. A hatóságilag szegénynek minősített szülők gyermekeinek tanszereiről az iskolatanács (gondnokság) gondoskodik.

*A romániai egységes elemi oktatás tagozata az
1924 július 26-i elemi oktatási törvény alapján.*

Az iskolai építkezéseket az 1896-ban létesített Iskolák Pénztára intézi s ennek hatáskörébe tartozik az iskolák bebútorozása és tanszerekkel való ellátása is. Ezen, tisztán iskolai célokat szolgáló állami pénzügyi intézet jövedelmét a különböző pénzbüntetések-ből befolyó összegek, továbbá az iskolai építkezésekre adott kölcsönök kamatai és az állami szubvenció táplálja. Ez az intézet 1896-

tól 1923-ig 60 millió leit fordított és adott iskolai épületek emelésére.

E törvény gondoskodik az *iskolai nép- és pedagógiai könyvtárak* létesítéséről; továbbá az *iskolai étkező helyekről*, ahol a szegény és távollakó gyermekek nyernek ellátást; az *iskolai otthomokról*, ahol a gyermekekre felügyelnek, amíg a szülők a mezei munkából, vagy a gyárból utánuk jönnek.

Az elemi iskolák tantestületének tagjai:

a) Rendes tanítók:

1. *Ideiglenes tanító*, akit a képesítő vizsgálat után először neveznek ki.

2. *Végleges tanító*, akit a 3 évig szolgált és *véglegesítési vizsgát* tett ideiglenes tanítók közül neveznek ki.

3. *Előléptetett II-od fokú tanító*, akit a 3 évig szolgált és *előléptetési vizsgát* letett végleges tanítók közül neveznek ki.

4. *Előléptetett I-ső fokú tanító*, akit 6 évi szolgálat után és külön iskolalátogatás alapján a II-od fokú tanítók közül neveznek ki.

b) Segédtanítók (akiket csakis tanítóképzőt végzettek hiányában neveznek ki):

1. *Ideiglenes helyettes tanító*, akinek legalább négy középiskolát kell végeznie.

2. *Segédtanító*, akit a négy évig szolgált ideiglenes helyettesek, vagy a líceumok felsőbb osztályait, vagy tanítóképzőt, képeztetés nélkül végzettek közül neveznek ki.

Az egyévi működött segédtanítók tanítóképesítő vizsgálatot tehetnek s azután a rendes tanítók sorába nevezhetők ki.

Tanítót áthelyezni csak saját kérelmére, vagy fegyelmi büntetésből szabad. Áthelyezés kérhető: anyagi és családi érdekből. Egy évben csak egyszer van áthelyezés. Minden év január 15–30-a között a hivatalos lapban közzétételnek az üresedésben levő összes állások. A folyamódásokat az üres és áthelyezések folytán megüresedő állásokra április 1-ig kell beadni, az áthelyezések április 15–30-a között közzétételnek a hivatalos lapban és szeptember 1-vel lépnek életbe.

Kinevezések: A hivatalos lapban minden év május 15–30-a között a minisztérium közzéteszi az áthelyezések után betöltetlen maradt állások jegyzékét. Az okleveles tanítójelöltek június 25–31-e között folyamódásukat beadják és a kinevezések szeptember 1-ig megjelennek a hivatalos lapban.

Tanítói kitüntetések és jutalmak: A kulturális vagy társadalmi, közigazgatási téren kiváló tevékenységet kifejtő tanítók buzdítására és jutalmazására a közoktatásügyi miniszter adhat:

1. *Személyes és nyilvános elismerő okiratot* azok részére, akik kiváló iskolai és iskolán kívüli tevékenységet fejtettek ki és tevékeny részesei voltak valamely akciónak az iskola vagy a lakosság érdekében.

2. „A tanügyi munka jutalma“ nevű érem III. osztályát 6 évi, II. osztályát 10 évi és I. osztályát 15 évi szolgálat után azok részére, akik kiváló iskolai és iskolán kívüli kulturális munkát végeztek, legalább két elismerő oklevelet kaptak; létesítettek vagy sikerrel vezettek iskolájuk mellett egy gyakorlati foglalkozásra szolgáló műhelyt vagy énekkart, felnőttek tanfolyamát vezették, ifjúsági és népkönyvtárt kezeltek, az iskola gazdasági kertjét tervszerűen kezelték; beiratkozott növendékeiknek legalább 70%-a a IV. és VII. osztályról abszolváló vizsgát tett.

3. Az utolsó alapfizetés 25%-át kitevő jutalmi korpótléket azoknak, akik legalább 15 évig kiváló eredménnyel működtek az iskolában és iskolán kívül; büntetve nem voltak; birtokukban van az I. osztályú jutalomérem; létesítettek vagy vezettek legalább két műhelyt; van iskolai énekkaruk, könyvtáruk, felnőttek részére tanfolyamuk, az iskolai gazdasági kertet tervszerűen kezelték; tanügyi irodalmi munkásságot fejtettek ki; beiratkozott növendékeiknek legalább 80%-a abszolváló vizsgát tett a IV. és VII. osztály után.

4. Nyugdíjba menetel után kinevezheti „A tanítói kar tiszteletbeli tagjává“ azokat, akik 35 évi működési idejük alatt büntetve nem voltak, iskolalátogatások alatt mindig jól minősítették és eredményes működést fejtettek ki. Ezek hivatalból tagjai az iskolatanácsnak és a tankerületi iskolabizottságnak.

Tanítói ítélő (fegyelmi) bizottságok: Minden tankerületi főigazgatóság mellett működik egy *ítélőbizottság*, mely valamennyi elemi iskola tantestületi tagja felett ítélkezik. E bizottság összeállítási módját külön törvény szabályozza. Úgy a vádlott tanítónak, mint a vádat képviselő miniszteri kiküldöttnek joga van a bizottság egy tagját visszavetni, akiknek helyébe a póttagok lépnek. A vádlott szóban és írásban személyesen, vagy egy tanító védője segítségével védekezik. Az itt hozott ítéletek fellebbezhetők a közokt. minisztérium mellett létesített központi *ítélőbizottsághoz*, mint legfelsőbb hatósághoz. Itt is van visszavetési joga a vádlottnak. Itt is védekezhetik személyesen, vagy egy tanító védője segítségével. Ennek ítéletét is lehet fellebbezni, de már csak birtokon kívül, a kúriához, azonban 3 hónapon belül perújítással is élhet az illető.

Büntetések:

A) A tankerületi főigazgató alkalmazhatja az iskolalátogató indokolt jelentésére, vagy saját tapasztalata alapján:

1. a bizalmas megintést;
2. a nyilvános dorgálást;
3. az 1–10 napi fizetésnek megfelelő pénzbüntetést.

B) A miniszter rendeli el:

a) a tankerületi főigazgató, vagy a főfelügyelő indokolt jelentésére:

4. a 11—30 napi fizetésnek letiltását;
- b) a tankerületi ítélőbizottság ítélete alapján:
5. a korpótlék kiutalásának egy évvel való késleltetését;
6. a 2—6 havi felfüggesztést, az ez időre eső alapfizetés és korpótlék elvesztésével;
7. a más községbe való áthelyezést;
8. az 1—2 évre való kizárást a tanítói pályáról;
9. a végleges elbocsátást.

Mindez a büntetés és hatásuk azonban 1—5 év alatt jog szerint leiratik. Ha a tanító az 1—8. pont alatti büntetések valamelyikére ítéltetett és az végre is hajtatott, a miniszter ezen büntetés teljes eltörlését elrendelheti, ha a tanító a büntetés leírására meghatározott idő kétszeresének eltelte alatt semmi büntetendő eseményt nem követett el.

A tanítók továbbképzése. Az elemi iskolai tanítói kar szakképztségének tökéletesítésére, kiegészítésére és visszaszerzésére szolgálnak:

a) *Az általános tanítói gyűlések*, melyek a vármegyék székhelyén levő tanítóképzőben tartatnak, hogy ott a megye tanító-sága a népoktatást érdeklő ügyekkel foglalkozzék s a tanítás mód-szereinek tökéletesítéséről tanácskozzék. E gyűlések évenként egy-szer tartatnak és három napig tartanak.

b) *Kulturális körök.* Rendszerint 9—10 község tanító-sága havonta egyszer, a kör más-más községében összegyűl, hogy érte-kezők által bővítsék elméleti és gyakorlati szaktudásukat. Itt a tanítók egyesével vagy kettesével kötelesek minden alkalommal a falusi lakosságnak felvilágosító, oktató előadásokat tartani a végrehajtási szabályzat értelmében.

Mind a két fentebbi gyűlésen való részvétel mindenkire köte-lező s az igazolatlan elmaradás a fizetés megfelelő részének levoná-sát s esetleg fegyelmi büntetést von maga után.

c) *Továbbképző tanfolyamok.* Minden év nyári hónapjaiban a tanítóképzőkben vagy más szakiskolákban tanfolyamok rendez-tetnek oly célból, hogy az elemi iskola három felső osztályában tanítandó tárgyak körébe eső tudásukat a tanítók új anyaggal elméletileg és gyakorlatilag bővíthessék.

d) *Ismétlő tanfolyamok.* A tanítói kar azon tagjai, akik hiva-tásuk teljesítéséhez szükséges tudásukat idővel elvesztették, a tankerületi főigazgató javaslatára összegyűjtetnek egy tanítókép-zőbe, hogy elvesztett tudásukat visszaszerezhessék. E tanfolyamok a nyári szünidőben két hónapig tartanak.

Akinek a tanfolyam végével a vizsgája nem sikerül, az a kö-vetkező évben köteles ismét résztvenni a tanfolyamon s ha akkor sem tudja sikerrel letenni a vizsgát, a miniszter kizárja a tanügyi szolgálatból.

e) *A kisebbségi tanítók képesítő-kiegészítői tanfolyamai.* Azon nemromán anyanyelvű tanítók, akik állami iskolákban tanítanak,

a román nyelv, Románia történelme, földrajza, alkotmánytana, továbbá a gyakorlati pedagógia megtanulása céljából tanfolyamokra hivatnak össze. E tanfolyamok a nyári szünidőben két hónapig tartatnak. A tanfolyam végén a fenti tárgyakból pótképesítő vizsgálatot kell tennie minden jelöltnek. Kinek vizsgálja nem sikerül, köteles a következő évi tanfolyamon is résztvenni. Ha akkor sem sikerül a pótképesítő vizsgálat, az illető elveszíti a tanítói pályához való jogát.

A tanítói fizetések. A tanítói fizetés alapfizetésből és korpótlékból áll. Az alapfizetés a többi köztisztviselő fizetésrendezésével egyidőben esetről-esetre állapíttatik meg.

A képesítés nélküli segédtanítók fizetése az ideiglenes okleveles tanítók fizetésének a 75%-a.

A korpótlék a mindenkori alapfizetés százalékában van megállapítva. Öt évi rendes tanítói szolgálat után az alapfizetésnek 25%-a, 10 évi szolgálat után 50%-a, 15 év után 75%-a, 20 év után 100%-a és 25 év után 125%-a. A korpótlék beszámíttatik a nyugdíjba.

Az alapfizetésen és korpótlékon kívül a tanítóknak mindazon járandóságokhoz joguk van, amelyeket más állami tisztviselők is élveznek.

Szabadságolások. Betegség, vagy az egyetem pedagógiai fakultásán való továbbtanulás címén való szabadságolás esetében a tanító teljes fizetése élvezetében marad. Külföldi továbbképzés és választói jog gyakorlásával kapcsolatos szabadságidő alatt a tanító a teljes korpótlékot és az alapfizetés 25%-át élvezi.

Az elemi iskolák fenntartása. Romániában az elemi iskolák fenntartása a községek kötelessége s az állam csakis a tanítók fizetésével járul hozzá.

A községek a községi iskolatanács útján látják el az iskolát épülettel (melynek kellékeit a miniszter írja elő), igazgatói lakással, bútorzattal, taneszközökkel, gondoskodik azok jókarban tartásáról, az iskolahelyiségek fűtéséről, takarításáról, irodai felszereléséről, az iskolaszolgák fizetéséről, a szegény tanulók tanszer- és ruhasegélyezéséről, létesít iskolai étkezőket és otthonokat stb. Mind e szükségletek minőségét és mennyiségét a miniszter állapítja meg s amennyiben a községek nem tesznek eleget a miniszter által kiszabott kötelezettségeiknek, úgy a *megállapított szükségleti összegeket a község költségvetésébe a miniszter hivatalból iratja be s akkor a község minden fellebbezés kizárásával köteles a fedezetről gondoskodni.*

A községek kötelesek 1930-ig az új iskolai törvényben előírt új iskolaépületekről gondoskodni, vagy a régieket megfelelően átalakítani (pl. két tanterem közfala úgy szerkesztendő, hogy a két terem eggyé legyen átalakítható értekezletek, iskolai színielőadások, vagy mozgóképelőadások tarthatása céljaira, ha a községben nincs más alkalmas terem stb.).

5. A kisebbségi iskolák az állami elemi oktatásról szóló törvény keretében.

A kisebbségek védelméről szóló 1919 dec. 9-i párizsi nemzetközi Egyezmény és a román állami elemi oktatási törvény. — Magyar tanításmagyartudó román állami elemi iskolák magyarul nem tudó tanítókkal. — A tanulók faji hovatartozását nem a szülők, hanem a román tanügyi hatóságok önkényesen állapítják meg. — Még az óvodában sem türük meg az anyanyelvet. — A törvény román kultúr-zónát létesít a nemromán lakosságú megyékben. — A kultúr-zónabeli román származású tanítók külön fizetésipótlékot kapnak. — A kultúr-zóna statisztikai adatai. — Az erőszakos romanizálási szándék hivatalos bevallása. — Parlamenti beszédek a kultúr-zónaszakasszal kapcsolatban. — A királyságbeli és erdélyi kultúr-zónabeli megyék összehasonlító kultúrstatistikája 1923—24-ben. — Tanfelügyelői hivatalos jelentés a kultúr-zónabeli erőszakos románosításról.

E törvény az úgynevezett *nemzeti kisebbségek anyanyelvi oktatásával* csak úgy mellékesen foglalkozik, bár a kisebbségek védelméről szóló 1919 dec. 9-i párizsi egyezmény 10. §-a szerint az államnak kötelessége gondoskodnia arról, hogy ahol a nemromán nyelvű polgárok jelentékeny számban laknak, ezek gyermekeit saját anyanyelvükön tanítsák.

Idevonatkozóan a törvény 7. §-a ezeket mondja:

„Az állami elemi iskolákban a tanítás román nyelven történik. A nemromán lakosságú községekben a közoktatásügyi miniszterium az illető lakosság anyanyelvének megfelelő tannyelvű iskolákat fog létesíteni azon arányban, mint a román községekben. Ezen iskolákban azonban kötelező lesz a román nyelv tanítása a szabályzat által megállapítandó óraszámban.”

Az elemi oktatásügyi törvény szenátusi tárgyalása alkalmával, 1924 június 12-én, *Schullerus Adolf* szenátor kérte e § szabatosabb megfogalmazását, mire Dr. *C. Angelescu* miniszter ezeket válaszolta:

„— Schullerus úr még kért egy nagyon fontos dolgot. Azt kérte — kérem jól megjegyezni —, hogy a kisebbségi állami iskolákban csakis kisebbségi tanítók alkalmaztassanak. Hogy a szászokhoz szász, a magyarokhoz magyart és a svábokhoz svábot küldjünk. Ez egy kis állam volna a nagy román államban. Képtelenség ez a dolog!

— Schullerus úr kérte azt is, hogy vétessék fel még egy paragrafus, amely kötelezze az államot arra, hogy ahol 30 kisebbségi tanuló van, ott kisebbségi iskolát létesítsen. Helyes, azonban ha *Vintila Bratianu* úr (t. i. a pénzügyminiszter) nem tudja rendelkezésemre bocsátani a szükséges összeget, hogy létesítsem én ezeket az iskolákat? Hogy vállalhatnám én el ezt a kötelezettséget, amikor ott sem tudok iskolát létesíteni, ahol románok vannak. Még sok idő fog eltelni, amíg ezt a dolgot meg tudjuk csinálni. Tehát lehetetlenség (t. i. a kötelezettség vállalása).“

A gyakorlatban ezidőszereint *e kisebbségi engedményt* (!) tartalmazó paragrafus úgy érvényesül, hogy pl. a „magyar tanítás-nyelvű“ állami iskolák nagyrészeiben a tanító egy szót sem tud magyarul s így nem is taníthat e nyelven; amely iskolában azonban még megtartották a régi, románul jól megtanult magyar tanítót, ott a magyar írás és olvasás tanítására szorítkozik csakis az anyanyelvi oktatás.

E paragrafus alkalmazása mikéntjének különben konkrét bizonyítéka a következő eset is: *Csíkjenőfalva* (Csík megye) község lakossága mind magyar anyanyelvű (vallás szerint: 2202 róm. kath., 6 ref., 29 gör. kath.). A „magyar tannyelvű“ állami iskola egyik osztályának tanítója *Tratiu Clemens* régi királyságbeli tanító. Miután egy szót sem tud magyarul s a kis székely gyermekekkel sehogyse tudta megértetni magát, 1925 december havában annyira dühbe jött a gyermekek „butasága“ miatt, hogy huszon-négy gyermeket annyira összevert, hogy lepedőben kellett hazavinni őket. A hatósági orvos mindeniknél 8 napon belül gyógyuló sérülést konstatált; az alábbiak az orvosi látteletről szóló bizonylatot is kiváltották: *Szentes Mihály* hadiárva, *Bíró Ferenc*, *Antal Árpád*, *György János*, *Nagy József*, *Szőcs József*.

Hogy a kép teljes legyen, meg kell jegyezni, hogy az elmúlt 1924/25. tanévben e „magyar tannyelvű“ állami iskolának mind a négy tanítója királyságbeli gör. keleti román volt, egy magyar szó tudása nélkül.

Hans Otto Roth képviselő 1924 július 21-én a parlamentben jelentette be, hogy *Arbora* (Bukovina) községben a német állami iskolát feloszlatták s most a 121 német tankötelest egy óra járányira levő román iskolába kényszerítették be, hol még a hittant se tanítják németül. *Dornavatra* községben a 124 német gyermeknek még az egymásközötti német beszédet se engedik meg.

Jakob Pistiner képviselő 1924 június 20-án a parlamentben mondta: „Alkalmam volt megfigyelni Erdélyben, ahol a kisebbségi iskolákba bevezették e rendszert, hogy ahol csak heti 18 órai tanítás van, ott is 22 óra volt a kötelező románnyelvi tanítás. Mi marad akkor, Uram, az anyanyelvnek?!“

Franz Kräuter képviselő 1924 június 27-én a parlamentben jelentette be: *A temesvári német állami elemi iskolában* az I–II. elemi osztályokban sem volt egész éven át német tanítás. *Buziáson* 100 német gyermeket szétosztottak a román osztályokba. *Szentanna* községben 300 német óvóbeli gyermeket két bukaresti nő foglalkoztat, akik nem is értenek németül.

A 7. § mikénti végrehajtásáról — egy évi alkalmazás után — román szemtanút is állíthatunk *Teodor Iacobescu* képviselő személyében, aki 1925 december 15-én a román parlamentben ezeket mondotta (lásd: *Desbaterile Deputatilor* 1925/26. No. 32.): „A múlt évben az állami elemi oktatásról szóló törvényben felvették a

7. §-hoz, hogy a kisebbségnek is fognak állítani állami iskolákat. *Es a miniszter úr ezt a §-t nem hajtotta végre, sőt a meglevőket is megszüntette.* Már Beszarábiában nincs kisebbségi iskola, csakis román van mindenütt. — (C. Angelescu közoktatásügyi miniszter közbe szól: És ez nem tetszik önnek?) — Ma már Beszarábiában nemcsak a nép panaszkodik, *melytől elraboltak egy jogot, amit a törvényben biztosítottak neki,* hanem az odaküldött román tanítók is, akiktől pedagógiai lehetetlenséget kívánnak, *mivel nem tudják a gyermekek nyelvét.* A kényszerített uniformizálás ellen úgy pedagógiai, mint didaktikai szempontból tiltakozom. Ne követeljük a kisebbségektől, hogy asszimilálódjanak, Sohasem fognak önök a magyarokból, németekből, bolgárokból románokat csinálni. Azért ne igyekezzünk elrabolni anyanyelvüket sem!"

A román állam — a hivatalos kimutatások szerint — a kétmilliónyi magyar kisebbség részére fenntart *egy magyar tan nyelvű tanítóképzőt Székelykeresztúron.* E „magyar tan nyelvű“ állami tanítóképzőről Iskola-tanácsa és tanári testülete ezeket írja az 1926 február 27-én kiadott tájékoztatójában: Az igazgató nem tud magyarul, de 3 éves kislány, már tud pár szót; 1924/25. tanév végén az összes vizsgák *kizárólag román nyelven tartattak.* 1925 szeptembertől a *tanítás nyelve kizárólag a román,* azonban a magyar fiúk osztályonként heti 3 órában *még tanulják a magyar nyelvet és irodalmat.*

A csíkszeredai állami „magyar tan nyelvű“ polgári iskolában az 1925/26. tanév elején a magyarul mit sem tudó *Balota* nevű igazgató a tanulóknak szigorúan eltiltotta az iskola területén a magyar beszédet. Akit magyar beszédnek kapnak, annak *szégyentáblát* akasztanak a nyakába büntetésül.

Ime, ilyenek a *kisebbségi tan nyelvű* román állami iskolák!

Igen fontos a kisebbségekre nézve a 8. § is, amely kimondja, hogy: „Azon román származású állampolgárok, akik anyanyelvüket elfeledték, kötelesek gyermekeiket csakis román tan nyelvű nyilvános (azaz állami!), vagy magániskolában taníttatni.“

E § alkalmazásából is kaptunk már ízelítőt. *Nyárádszentbenedeken* (Maros-Torda m.) a lakosság mind magyar anyanyelvű (vallás szerint: 40 r. kath., 378 ref., 21 unit., 3 izr., 1 luth., 94 gör. keleti és 10 gör. kath.). A folyó 1925/26. tanév elején a román elemi iskola tanítója a ref. iskola 19 ref. vallású tanulóját e §-ra hivatkozva követelte át a román iskolába, mint román származásúakat.

A szülők energikusan tiltakoztak a megtiszteltetés ellen. Kiszállott a tanfelügyelő (Hancu Iván) az ügyet rendezni. Kimondta, hogy a román származás megállapításánál a jelenlegi vallás nem irányadó. A szülők anyakönyvi kivonattal igazolták, hogy ők maguk is reformátusnak és magyarnak születtek. Nem volt elég. A nagyapákról is igazolni kell a magyar származást. Erre a tanfelügyelő átvizsgálta a születési anyakönyveket s ott 12 gyermek

nagypapjáról meg is volt a feljegyzés, hogy reformátusok és magyarok voltak. Azonban hét gyermek nagypapjának a születése nem ezen község anyakönyvében volt feljegyezve, mert azok e faluba csak beszármazók voltak. Ez a körülmény elegendő volt arra, hogy a gyermekek származása — a szülők kétségbeesett tiltakozása ellenére — románnek nyilváníttassék és ennek következtében a tanfelügyelő azonnal átrendelte a 7 református szegény magyar gyermeket — a román iskolába.

Hidvég (Háromszék m.) községben 1925. őszén a ref. magyar elemiiskola felszólítást kapott, hogy 14 tanulóját adja át a román iskolának, mert ezek román származásúak. A szülők tiltakoztak s ezért egyenként 240 lei pénzbüntetéssel is sújtotta a hatóság.

*

Az elemi oktatási törvény még az óvodákban sem írja elő az anyanyelvi oktatást. A törvény tárgyalása alkalmával *Schullerus Adolf* szenátor 1924 június 9-én hivatkozott a nagy román politikus, *Dimitrie Sturdzára*, aki, amidőn 1893-ban a magyar parlamentben az óvodai törvényt tárgyalták, a román szenátusban ezt a kijelentést tette: „*Ne rabolják el a román szülők 3-4 éves gyermekeit, hogy anyanyelvük elfelejtésére és a magyar nyelv elsajátítására kényszerítsék. Ez ázsiai barbárság és méltatlan egy európai néphez!*” — és indítványozta a 7. §-nál, hogy „*az óvodákban a tanítás nyelve a gyermekek anyanyelve legyen;*” azonban a román szenátus a módosítást nem fogadta el. E román törvényhozás erőszakosan románosító szellemének megfelelően, a közoktatásügyi miniszter a magyar óvodákat meg is szüntette. Így *Temesváron* (a lakosságból 40%-a magyar!) 1924 szeptemberében egyszerre kilenc magyar óvoda működését szüntette meg; ugyanekkor szüntette meg *Székeljudvarhelyen* (a lakosság 97·9%-a magyar!) a városi magyar óvodát s a gyermekeket a román óvodákba való járásra kényszerítette; *Tordán* (a lakosság 71·9%-a magyar!) a Margithay-féle alapítványi óvoda helyiségeit elrekvirálták, stb. *Nagyváradon* (a lakosság 91%-a magyar!) szintén 1924 szeptemberében szüntették meg a magyar óvodákat. Hogy a román óvodákban milyen a rendszer, arra jellemző a következő eset: a Lánceutcai óvoda román tanítónője a kisgyermekeket csak akkor engedte ki „elkerülhetetlen szükség” esetén is a teremből, ha románul kérték az „engedelmet”. Az egyik kereskedő kis lánya nem tudta az engedelmet románul kérni s a tanítónő elnézte inkább, hogy a kis leányra szakadjon az „elkerülhetetlen” katasztrófa: 1926. év egyik hideg áprilisi reggelén.

Románia valójában gúnyt űzött az Északamerikai Egyesült Államok, Anglia, Franciaország, Olaszország és Japán szövetséges nagyhatalmakkal, amikor azok vele — a „nagy területi gyarapodáshoz jutott” állammal —, mintegy erkölcsi biztosíték gya-

nánt 1919 december 9-én Párizsban, az uralma alá juttatott nemzeti kisebbségek nyelvi, vallási és kulturális jogainak védelme tárgyában szerződést kötöttek.

A szerződés 10. cikke szerint ugyanis oly városokban és kerületekben, ahol nem románnyelvű állampolgárok *jelentékeny arányban laknak*, a román kormány a közoktatásügy terén megfelelő könnyítéseket fog engedélyezni avégből, hogy az ily román állampolgárok gyermekeit az elemi iskolákban saját anyanyelvükön tanítsák;

a 11. cikk szerint pedig: Románia hozzájárul, hogy az erdélyi székely és szász községeknek vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen.

Románia törvényhozása *e két cikk értelmében* (!), az 1924 július 26-i elemi oktatási törvényben következőleg biztosította (!) a székelyek tanügyi önkormányzatát s ezzel együtt a *nem románnyelvű polgároktól jelentékeny arányban lakott városok és kerületek* elemi iskoláiban az anyanyelvi oktatást:

Az állami elemi oktatásról szóló 1924:VII. 26-i törvény 159. §-a:

„Azok az elemi iskolai tanítók és képzőt végzett okleveles tanítók, kik nem az alábbi vármegyékből való illetőségűek és *Bi-hor* (Bihar), *Salaj* (Szilág), *Satu-Mare* (Szatmár), *Mara-Mures* (Máramaros), *Odorheiu* (Udvarhely), *Ciuc* (Csík), *Trei-Scaune* (Háromszék), *Mures-Turda* (Maros-Torda), *Turda-Aries* (Torda-Aranyos), *Hunedoara* (Hunyad), Visnita, Vascauti, Cotman, Zastavna, Hotin, Tighina, Cetatea-Alba, Ismail, Durostor és Caliacra vármegyékbe mennek tanítói állást foglalni s kötelezik magukat legalább négy évig ezen vármegyékben tanítani, azon időre, míg ott szolgálnak, alapfizetésük 50%-át kapják pótlék gyanánt, a korpótlékra jogosító határidejük 4—4 év és a 118., 119., 120. §-okban előírt előléptetési határidők 1—1 évvel rövidebb lesz részükre.

Ezen tanítók átköltözködési költség megtérítése gyanánt egy bizonyos összeget kapnak, amely a nős tanítóknál összes havi fizetésbeli járandóságuk háromszorosa, a nőtleneknél kétszerese.

Azok a tanítók, kik kinyilatkoztatják, hogy a fenti vármegyék valamelyikében óhajtanak megtelepedni, azon kedvezményben részesülnek, hogy a korpótlékot 3—3 évre kapják és egy 10 hektárnyi települési földterületet kapnak a rendelkezésre álló földből.

Azon tanítónak, ki a fenti vármegyék területére kér áthelyezést, bírnia kell a tankerületi iskolalátogató ajánlásával, a képzőből kikerülő jelöltnek pedig a képzőintézeti igazgató ajánlásával.

Fenti intézkedések jelen törvény életbeléptetésétől számított 10 évre szólnak; ezen határidő után az illető tanítók a törvény általános intézkedései alá tartoznak.

Ha a miniszter megfelelőnek találja, elrendelheti, hogy a *képzőből kikerült összes jelöltek 3 évig fenti vármegyékben tegye-*

nek szolgálatot s csak azután legyenek jogosultak az ország többi részében állást választani."

Az 1924 június 26-án kihirdetett Elemi Oktatási Törvény fenti 159. §-a alapján létesített

Román kultúrzóna statisztikai adatai.

(Források: Annuaire Statistique de la Roumanie 1922, Bucuresti, 1923; Desbaterile Senatului 1923/24, No. 68. füzet, 1298—1302. oldal; Ministerul Instructiune: Proiect de Lege asupra Invatamantului Particular, Bucuresti, 1925; 30—60. oldal.)

	Erdélyi kultúrzóna	Egész Erdély ‰-ában	Egész kultúrzóna	Egész Románia ‰-ában
Terület km ²	47.415	46.4	79.589	26.9
Lakosság	2.289.024	42.9	3.917.704	23.9
Megyék száma	10	45.0	20	26.0
Községek száma	2.030	49.3	3.145	34.4
<i>Allami iskola;</i>				
a) egyesítés előtt	816	40.7	?	?
b) egyesítés után 1923/24	2.982	48.4	4.439	26.7
Allami tanító 1923/24-ben	4.157	45.0	7.241	33.1
<i>Magán (felekezeti) iskola</i>				
a) egyesítés előtt	1.421	42.5	?	?
b) egyesítés után 1923/24	774	52.1	808	45.6
Magán (felekezeti) tanító 1923/24-ben	1.374	50.3	1.519	38.1
<i>Összes elemi isk.</i>				
a) egyesítés előtt	2.235	41.6	?	?
b) egyesítés után 1923/24	3.756	49.1	8.247	21.8
Össz. el. isk. tanító 1923/24	5.531	46.3	8.760	34.0
6—16 éves tankötelesek száma 1923/24. tanévben	358.272	49.4	639.017	24.6
Beiratkozott tankötelesek száma 1923/24. tanévben	276.562	43.1	445.555	27.8
Beiratkozott áll. iskolába 1923/24 tanévben	217.384	43.2	384.003	21.9
Beiratkozott magánisko- lába 1923/24. tanévben	58.178	46.8	61.552	39.1
Iskolából kimaradt tan- kötelesek 1923/24	81.710	22.8	193.462	28.1

A román hivatalos statisztikai közlések rendszertelensége miatt sem a lakosság, sem a tankötelesek nemzetiségi megoszlása nem mutatható ki. A tanulók nemzetiségi megoszlására vonatkozólag a terjedelmes elemi iskolai törvényjavaslat indokolása csak

Bukovinára vonatkozólag közli a tankötelesek és iskolába beiratkozottak nemzetiségi megoszlását.

E román hivatalos adatok szerint Bukovinában az 1922/23. tanévre összeírt 7—13 éves tankötelesek összes száma 108.498, ebből beiratott 104.301; a kultúrzónába beosztott négy megye tanköteleseinek száma 25.392 s ebből román 2464 (azaz 9·7%);

a kultúrzónába beosztott négy megye beiratkozott tanulóinak száma 23.567 s ebből román 2216 (azaz 9·4%).

Tehát a bukovinai kultúrzónában a lakosságnak 90·3%-a nem román, hanem kisebbségi lakos!

A Magyarországtól Romániához csatolt területen, Erdélyben létesített kultúrzónának 2,289.024 lakosából, az 1920. évi *hivatalos román statisztika szerint* is 1,201.949 román lakosa van, azaz 45·2%, s így a lakosságnak 54·8%-a kisebbségi, *túlnyomólag magyar anyanyelvű!* Ha pedig — csak a politikai célt leplezni hivatott — Hunyad megye (mely 82%-os román lakosságával amúgy sem talál bele a zónába) adatait leszámítjuk az erdélyi kultúrzóna adataiból — az 1920. évi román népszámlálási adatok szerint is —, csak 41% a románság arányszáma s *így az elrománosítani akart nemzeti kisebbség 59%!*

A törvény *erőszakos románosítási* szándékát különben maga a törvényjavaslat indokolása is elismeri e szavakkal (Lásd: Debaterile Senatului 1923/24. No. 69, oldal 1331.): „Nagyjelentőségű intézkedése e törvényjavaslatnak az, hogy előnyben részesíti a kiváló tanítókat, akik az ország szélére és azon három megyébe: Csik, Háromszék és Udvarhely megyékbe törekszenek, ahol nagy szükség van a nemzeti és kulturális munkára. Ezen vidékeken a román elem, megtámadva az *idegen elem* által: elnemzetlenedett, vagy hátrányos helyzetbe jutott a román kultúra tekintetében.” (E három magyar megye 418 ezer lakosaiból 43.835 a román, azaz 10·5%!)

Így tehát a román kormány a párizsi kisebbségi egyezmény 10. cikkének azon utasítását, hogy amely kerületekben „jelentékeny arányban laknak nem románnyelvű állampolgárok”, ott ezek gyermekeit anyanyelvükön fogják tanítani: úgy oldotta meg, hogy a szóbanforgó kerületeket egy nagy kultúrzónába egyesítette, ott külön tanügyi közigazgatást rendezett be, a tanítóságot ide a kultúrzóna területén kívül eső román területekről toborozza, akiknek legfőbb kvalifikációja az, hogy a kultúrzónabeli kisebbségek anyanyelvét nem értik s e negatív „tudásukat” külön jutalmazza az 50%-os fizetéstöbblettel. Nyilvánvaló, hogy a *nemzetközi egyezménynek homlokegyenesen ellenkező értelmű törvénnyel biztosított végrehajtása* nem a nemzetközi, illetőleg a Nemzetek Szövetsége védelme alá helyezett kisebbségek kultúrérdekét van hivatva szolgálni, hanem kizárólag a kérkedő románosítási szándékot.

E románosítási szándékot különben a törvény román parlamenti tárgyalása is megerősíti. Ennek igazolására álljon itt a

román szenátus 1924 június 12-i üléséről felvett hivatalos napló (Desbaterile Senatului 1923/1924. No. 74; 1924. VII. 12.) közlése a 159. §-sal kapcsolatos tárgyalásról.

Alexandru Aciu szenátor: Uraim, kétféle állampolgárságot teremteni egyetlen államnak sem lehet célja. Különböző kötelességeket és különböző fizetéseket létesíteni ugyanazon fajta állami tisztviselők között nem indokolható semmiféle, sem emberi, sem állami érdekekkel. Meg nem engedhető, hogy ugyanazon országban ne legyen ugyanazon nevelés, ugyanazon oktatás, ugyanazon politika, ugyanazon fizetés és ugyanazon büntetés.

— *Uraim, ha egy 18 éves ifjú jön oda* (t. i. a kultúrzónába), *már három év múlva* (5 helyett!) *megkapja a korpótléket és ő egészen más lesz, mint az, aki ott született*, aki példáját adta a román áldozatkészségnek, aki tud annyit, mint legalább is a másik, aki ugyanazon iskolákat végezte s aki talán több román irodalmat tud, mint az a másik, aki lenézi a barátját, kartársát csak azért, *mert nem született ezeken a részekén* (t. i. a kultúrzóna területén).

— Ezek az állapotok nagy lelki izgalmat keltettek. Csodálkozva kérdezzük, mik lehetnek az indokok? Talán a kisebbségi kérdéssel indokolják. Azonban a román állam és faj sokkal erősebb és nem lehet szüksége ilyen mellékutakra.

Egy hang: Közel a határ.

Alexandru Aciu: Ilyen eljárással az ottani lelkeket ahelyett, hogy megnyernők, elkészerítjük. A más vidékekre küldött tanítóink éppen úgy tudnának tanítani otthon is. Ezekhez járul még az az igazságtalanság is, hogy az odajövő tanítók nagyobb fizetést kapnak s két évekenként lépnek elő, míg a mieink kiűzetnek más megyékbe. Az e megyékben született tanítóknak minden érdeke az, hogy szülőföldjükön maradjanak, közel szüleikhez és ismerőseikhez, ahol megházasodhatnak, közel rokonaikhoz, testvéreikhez és szüleik sírjához.

— Hogyan? Engemet a törvény helotává, páriává tesz, nekem a hazámban nincs annyi jogom, mint másnak? Miért? Talán azért, mert kételkednek bennem, mert feltételezik rólam, hogy nincs egyenlő tanultságom, előkészültségem vagy hazafiságom?

Dr. C. Angelescu közökt. miniszter: Egyik ok sem áll fenn, a pillanatnyi tanítói szükség az oka.

Alexandru Aciu: Egy dolgot megállapítottunk még a magyar uralom alatt, hogy az államnak nincs joga és nem követelheti, hogy egy nép megváltoztassa nyelvét és vallását.

Dr. C. Angelescu közökt. miniszter: Mi azonban nem gondolunk erre.

Alexandru Aciu: Akkor miféle célja lehet annak, hogy ezekben az iskolákba olyan embereket küldünk, akik csakis román nyelven értenek, akiknek semmi kapcsolatuk sincs a tanulók szüleivel,

mert nem is ismerik ezek nyelvét és amikor a tanító tevékenysége — amint a törvény is mondja — nemcsak az iskolára szorítkozik, hanem annak szociális téren is meg kell nyilvánulnia? Miféle célt érhetünk el?

— Ki kell nyitni szélesre a román kultúra kapuit az összes románok részére, támogassátok gazdasági téren, adjátok meg mindenkinek a kultúra lehetőségét, mert ha elhaltak szüleim és különböző fajú teheneket örököltam, nem egyformán fogom kezelni, mégis együttesen fogják ugyanazon vagyon részeit képezni.

— Meg kell adni a lehetőséget, hogy legyen öntérájuk, használják fel kultúrájukat, tisztességüket, sőt faji önértéküket is az állam érdekében és ekkor a belső ellenségeskedések el fognak tűnni.

Jon Roman: Mi minden tehennek ugyanazt a füvet adjuk.

Alexandru Aciu: Nem adható ugyanaz a takarmány a hegyi tehennek, mint az alföldinek. Ezért önöknek jobban meg kellene érteniök a mi helyzetünket, mert a mi izgatottságunk indokolt, mivel az eddigi törvényhozási alkotások legtöbbjében nem értették meg a mi lelkünket s ezért alkottak rossz törvényeket. Megmondtam.

E felszólalásra *C. Angelescu* közölte, miniszter a szenátus 1924 június 12-i ülésén válaszolt a következőkben:

— Aciu úr tiltakozott ezen rendelkezés ellen, azt állítva, rossz hatása lesz, ha oda, a határszéli kultúrzónákba az ország más részéből küldök tanítókat s azoknak fizetéstöbbletet adunk. Uram, ez a rendelkezés nem az enyém, ez az előbbi törvényben volt. Haret volt az, aki alkalmazta Roman, Bacau (ezekben laknak a csángó-magyarok! Ford.) és Új-Dobrudzsában. Miért tartottam fel és terjesztettem ki?

— Azért, mert egyes megyékben nincsenek tanítók, Biharban vannak iskolák tanítók nélkül, úgyszintén Arad, Máramaros, Szilágy stb. megyékben, hasonlóan Bukovinában és Besszarábiában. (Fordító jegyzete: Arad megye még sincs felvéve a kultúrzóna megyéi közé! A felvett 10 erdélyi megye közül csak három: Bihar, Szatmár, Máramaros megyék esnek Románia határára!) S így okvetlenül több fizetést kell adni azoknak, akik oda fognak menni... Egyelőre azonban meg kell erősítenünk a határokat nemcsak katonákkal, hanem művelt emberekkel is, akik előkészítsék a lelkeket. (Lelkes taps.)

Álljon itt a román képviselőház 1924 június 29-i tárgyalásáról vezetett hivatalos napló idevonatkozó néhány részlete is (Desbaterile Daputatorilor 1923/1924. évi 112. naplójában, az 1924 június 29-i tárgyalás anyaga).

Hans Hedrich: Képviselő urak, a 113. § a tanítók kinevezéséről intézkedik. Azonban e §-ból hiányoznak azok a lényeges feltételek, melyek a kisebbségi iskolákban az anyanyelven való tanítást lehetővé tehetik. Éppen azért felhívom a figyelmüket, hogyha önök

komoly munkát akarnak végezni, akkor lehetővé kell tenniök, hogy a kisebbségi gyermekek is anyanyelvükön tanulhassanak, ha ugyan azt nem akarják, hogy az egész 113. § végrehajthatatlan maradjon.

— Kérem önöket, hogy elsősorban is, mint alapelvet fogadják el, hogy a kisebbségi iskolákhoz olyan tanítók nevezendők ki, akik az illető kisebbséghez tartoznak. Ez értelemben van szerencsém a következő módosítást beterjeszteni: A 113. §-hoz e szavak után: „Hogy tudjon románul“, még hozzáteendő: „A kisebbségi iskolákban és körzetekben tudjanak a kisebbség nyelvén is. A kisebbségi iskolákhoz való kinevezéshez és áthelyezéshez előnyben részesülnek a kisebbséghez tartozó tanítók.“ Aláírva: „Hans Hedrich, Wilhelm Binder, Jacob Pistiner és mások“.

Dr. C. Angelescu közokt. miniszter: Képviselő urak, az este kinyilatkoztattam, hogy természetesen a *kisebbségi iskolákhoz, ahol az anyanyelven való tanítást kéri*, olyan tanítót küldünk, aki tudja azt a nyelvet. Másik nem is lehet. Ezért — azt hiszem — felesleges ezt törvényben kimondanunk, — mivel magától értetődik. Hanem az urak többet is kérnek, azt ugyanis, hogy mi vállaljunk kötelezettséget arra, hogy ezekbe az iskolákba az illető kisebbséghez tartozó tanítókat küldünk. Ez a dolog képtelenség, mivel a román iskolákba is elfogadunk románul tudó magyar, szász és német tanítókat. Hasonlóan az önök iskoláiba is fogunk az önök nyelvét értő román tanítókat küldeni. Ez az én nyilatkozatom, amely megjelenik a *Monitorul*-ban s *így törvényereje lesz*.

Hans Hedrich indítványát elveti a Kamara.

Josif Popovici: Képviselő urak, van szerencsém indítványt beterjeszteni oly értelemben, hogy „e § (t. i. a 159-ik!) hagyassék ki“. Indokaim nemzeti, pedagógiai és szociális jellegűek. Elsősorban is e zóna nem terjeszthető ki Temes-Torontál és Arad megyékre, *mivel e két megyét nem szabad megsérteni*, mert itt éltek a nemzeti kultúra első apostolai 1812-ben és innét került ki egész sora azoknak a tanítóknak, akik az egész tartományt felvilágosították. Másodszor Temes-Torontál megyének 3000 tanítója van, akikre nézve sértő e rendelkezés. Ha a miniszter úr mégis meg akarja tartani e §-t, akkor egészítse ki Szolnok-Doboka, Hunyad és Torda-Aranyos megyékkel, ahol az írni-olvasni tudók száma nem éri el a 38%-ot sem. Az *Udvarhely, Csík és Háromszék megyékre vonatkozó rendelkezés úgy tűnik fel, mintha az az ottani polgártársaink ellen irányulna s mintha Apponyi rendelkezése volna román kiadásban*. A miniszter úrnak van politikai érzéke ahhoz, hogy ne érintse — amint nincs is szándékában — polgártársaink érzékenységét és hiszem is, hogy e megyékben, ahol az írni-olvasni tudó magyaroknak aránya 58—79%-on van, ezt meg sem engedi.

— Pedagógiai okaim: Nem egészíthetjük ki fajunk kultúráját

e törvény intézkedéseivel, különösen, ha ide tanítóképzői növendékeket küldünk. Nézetem szerint e megyékbe és e tartományokba, ahol a kultúra alacsony fokon áll, a legkiválóbb tanárainkat és tanítóinkat kell elküldeni, akiknek fizetése ne állapíttassék meg az illetmények 50%-os felemelésében, hanem annyit kell adni, hogy azok képesek legyenek pótolni a századok mulasztásait.

Franz Kräuter: Kérem e paragrafus kihagyását. Íme, milyen helyzetet teremt e paragrafus! Egy tanító, ha a kisebbséghez tartozik, bármikor elüldözhető, ha románnyelvi vizsgának vetik alá a 156. § alapján. A 159. § alapján Dolj megyéből jön egy fiatal és ez nemcsak az elesapott tanító egész fizetését kapja, hanem még *ezt részére* megfizetik a fizetés 50%-ával. Nem gondolják önök, hogy e fiatal tanítót nagyon gyűlöletes helyzetbe hozzák? Nem akarok kitérni arra, hogy e paragrafus által különbséget tesznek az egyik és másik megye, az egyik és másik tanító között, aszerint, hogy ki hol született.

I. Matei: A miniszter úr hozzájárulásával indítványozom, hogy az erdélyi megyék egészítettessenek ki a 159. §-ban Maros-Torda, Aranyos-Torda és Hunyad megyékkel.

Aurel Dragos: Képviselő urak, a 159. §-sal szemben csak az a kérésem, hogy hagyassanak el e szavak: „akik nem származnak az alábbi megyékből“.

Policarp Betianu: Képviselő urak, a cárok idejében volt hasonló intézkedés. Azok a tanítók, akiket Szibériába küldöttek — előnyöket élveztek. Képviselő urak, Hotin megye nincs Szibériában. Így nekünk van ott tanítóképzőnk, vannak saját növendékeink, akik maholnap tanítók lesznek és akkor hogyan engedhetik meg önök, hogy e megyében, ahol a tanítók ugyanazt a munkát végzik, közöttük aszerint tétessék különbség: ki idevaló és ki jött ide s ez utóbbi 50% fizetéssel és 10 hektár földdel többet kapjon, mint a megyebeli születésű tanító? Javaslom e paragrafus törlését.

P. Garboviceanu előadó: Matei úr módosítását elfogadja, a többi elutasítását kéri.

A Kamara így is határoz.

Jegyzet. Ha a kultúrzóna létesítésének célja csak a *kultúrafejlesztés*, akkor mivel indokolható a kultúrzónamentes és kultúrzónabeli megyékben jelenleg is mutatkozó kultúralehetségi különbség?

(*Adatforrások:* Desbaterile Deputatilor 1923/24. No. 110; 1924 június 20, az állami elemi iskolai oktatásra vonatkozó törvényjavaslat miniszteri indokolása; — a 3059—3063. lapokon levő kimutatások a beiskolázásról és a közoktatásügyi minisztérium: Proiect de Lege asupra Invatamantului Particular, 1925. című hivatalos kiadványa 60. és 85. oldalain található magániskolák kimutatása.)

Régi királyságbeli megyék,

honnan a kultúrzónába viszik a tanítókat

másfélést keres fizetéssel:

Kultúrzónabeli megyék,

hová a régi királyságbeli tanítókat nevezik ki

másfélést keres fizetéssel:

A román közoktatásügyi miniszter 1923/24. tanévi hivatalos kimutatásai szerint:

T a n k ö t t e l e s e k s z á m a						T a n k ö t t e l e s e k s z á m a							
Kultúrzónamentes megyék	Összesen	beiratkozott				%	Kultúrzónába eső erdélyi megyék	Összesen	beiratkozott				%
		magán	állami	összesen	iskola				magán	állami	összesen	iskola	
1. Bacau	44.577	559	26.504	27.063	60.7	1. Bihar	72.404	7.068	38.190	45.258	62.5		
2. Botosani	33.032	568	20.467	21.035	63.7	2. Udvarhely	16.980	8.626	14.328	22.954	(1)35.2		
3. Dorohoi	34.084	—	18.304	18.304	53.7	3. Szolnok-Doboka	26.518	2.774	21.129	23.903	90.1		
4. Jasi	45.447	2.008	26.879	28.887	63.6	4. Torda-Aranyos	31.850	1.950	24.889	26.839	84.3		
5. Ilfov	71.803	7.305	39.130	46.435	64.7	5. Háromszék	24.709	7.115	17.858	24.973	(1)102.3		
6. Olte	32.330	—	17.802	17.802	55.0	6. Szatmár	49.930	5.033	23.084	28.117	56.4		
7. Prahova	80.196	1.017	57.570	58.587	73.0	7. Szilágy	30.150	3.575	25.166	28.741	95.3		
8. Romanati	47.616	57	30.583	30.640	64.3	8. Maros-Torda	38.455	10.055	28.275	38.330	99.7		
9. Teleorman	59.849	20	39.431	39.451	65.9	9. Csik	27.141	5.539	13.311	18.850	64.3		
10. Vlasca	49.289	—	21.823	21.823	44.3	10. Hunyad	39.244	6.670	23.275	29.945	73.3		
	498.223	11.534	298.493	310.027	63.0		357.381	58.405	229.505	287.910	80.6		

Az erdélyi kultúrzónás 10 megyében a tanköteleseknek a törvény meghozása előtt 80·6%-a volt beiratkozva az iskolákba, míg a régi királyság kultúrzónamentes 10 megyéjében — ahonnan a tanítók másfélszeres fizetés és 10 hektár ingyenföld-javadalmazással Erdély fenti „kulturátlan“ megyéibe neveztetnek ki — a tanköteleseknek csak 63·0%-a volt beiskolázva, a román között. miniszter *hivatalos* adatai szerint.

Furcsa nagyon, hogy pl. Udvarhely megyébe, ahol — a román között. miniszteri *hivatalos* statisztika szerint — a tanköteleseknek 135·2%-a (!), Háromszék megyébe, ahol 102·3%-a (!), Maros-Torda megyébe, ahol 99·7%-a volt beiskolázva már a törvény meghozatala előtt, törvény útján kellett kimondani, hogy erőszakkal és másfélszeres fizetéssel kell tanítókat deportálni Vlasca megyéből, ahol a *tanköteleseknek csak 44·3%-a*, Olt megyéből, ahol 55·0%-a és Dorohoi megyéből, ahol 53·7%-a járhatott — már a törvény meghozatala előtt is — iskolába. Legalább is gyanus a román kultúra hivatott gyámjainak — a *nemromán nyelvű állampolgároktól különymólag lakott kikerkített terület kultúrája iránt tanúsított* — ez az önfeláldozó áldozatkészsége.

A kultúrzóna (159) paragrafus végrehajtása mikéntjéről érdekes adatokat szolgáltat Maros-Torda megye román királyi felügyelőségének 1924/25. évi *hivatalos jelentése* (Lásd: Revizoratul Scolar al Jud. Mures-Turda: Darea de Seama auspra invataman-tului primar pe anul scolar 1924/25. Targu-Mures, 1926. lap 80.), a következőkben: „A megye 219.051 lakosából 87.547 a román (fájdalom, sokan közülök nem beszélik a nyelvet), 115.843 a magyar, 6329 a szász, 7.551 a zsidó és 2.688 különböző nemzetiségű. A megye 206 községéből körülbelül 60 a román lakosságú, egészben vagy részben elmagyarosodva (4. lapon). A miniszter úr az 1924. évben képesített tanítókat utasította, hogy csakis a csatolt területeken válasszanak állást maguknak, s miután megyénk is beosztott a vegyeslakosságú *kultúrzónába*, 50%-os fizetés-többlettel és más előléptetési kedvezményekkel: hozzánk is jött 120 erős ifjú, az általunk viselt kulturális-harc támogatására. Egy évi tapasztalat után megállapíthatjuk, hogy e kinevezésekkel hibát követtek el. Ugyanis *olyan községekbe, ahol a jegyzőn és a csendőrségen kívül egyetlen lélek se tud románul, olyan tanítókat küldöttek, akik egész életükben se hallottak egyetlen szót se magyarul*, annál kevésbbé ismerhetik ezen nép szokásait, gondolkozását. Ezen okból, ha kötelességtudók voltak is, úgy kínlódtak, mint a szárazra vetett hal, hogy a gyermekek megértsenek valamit a nekik mondott sok beszédből. Az ellenőrző szervek előtt őszintén és nyíltan kijelentették a tanítók, hogy itt képtelenség valami eredményt elérni, mert a gyermekek nem tudnak románul (26—27. lapon!)

6. A kisebbségi iskolák az 1925. évi magánoktatásról szóló törvény keretében.

Az 1919. évi dec. 9-i párizsi kisebbségi nemzetközi Egyezmény rendelkezésével szemben a kisebbségek oktatásügye magántevékenységnek minősítették. — Az erdélyi magyar egyházak küzdelme a magyar iskolák megmentése érdekében. — A magánoktatási törvényjavaslat és a Népszövegség. — A magánoktatási törvény intézkedései. — A törvény végrehajtására jellemző adatok. — A magyar anyanyelvű izraeliták küzdelme az elrománosítás ellen. — A szülőknek gyermekeik anyanyelvét illető nyilatkozatai nem vehetők figyelembe.

Az 1919 december 9-én Párizsban aláírt és a Nemzetek Szövetsége védelme alá helyezett kisebbségi Egyezmény 9. cikke a romániai nemzeti kisebbségekre vonatkozólag ezeket mondja: „Nevezetesen joguk van saját költségükön jótékonyági, vallási és szociális intézményeket, iskolákat és más nevelőintézeteket létesíteni, igazgatni és azokra felügyelni azzal a joggal, hogy azokban saját nyelvüket szabadon használhadják és vallásukat szabadon gyakorolhadják.“

Románia ötmilliónyi kisebbségének fenti, nemzetközileg biztosított jogát egy „magánoktatásról“ szóló törvénybe zsugorította össze, amelyet szentesítve 1925 december 22-én hirdetett ki a román hivatalos lap (Monitorul Oficial, No. 283, 1925 december 22).

A román kormány a közoktatás egységesítése jelszavával, az egységesítést azzal kezdte, hogy a több évszázados önkormányzati jogkörrel fennálló felekezeti iskolák jogát — „mint középkori maradványt“ — minden átmenet nélkül nemlétezőnek jelentette ki. Nem vett figyelembe semmiféle tradíciót, semmiféle korábbi törvényes jogot, semmiféle általa is aláírt nemzetközi szerződést. Az iskoláztatás terén valóságos „tabula rasat“ csinált. Cézári gőggel jelentette ki, hogy minden jog forrása a hódítás jogán: a román állam szuverénitása, abszolút hatalma és akarata, mely az egyének természetes jogait, szokásait, gondolatát és vágyát is hatalmi szóval korlátozhatja. Hogy ez a túlhevített cezarománia a mi erdélyi egyházainkat milyen nehéz probléma elé állította, amikor évszázados, dicső múltú önkormányzatuk szerves részét alkotó iskoláikat kellett védeniök, arról a történelem pártatlan feljegyzései fognak majd bizonytságot tenni.

A görög keleti és görög katolikus román elemi iskolákat a román kormány minden egyezkedés nélkül, az egyszerű erőszak jogán elállamosította. Mivel valójában egyik sem volt a szó igaz értelmében tanítóegyház, a kormányzat erőszaka nem is okozott nagyobb ellenhatást egyik román egyháznál sem. Nem úgy történt azonban a valódi tanítóegyházak: a római katolikus, a református, az unitárius és a csekély hívőt számláló ágostai evangélikus magyar egyházakkal. Ezek szívósan ragaszkodtak iskoláikhoz s az erőszak nyomában jelentkező sóhajuk és hangos panaszsavak eljutott a távol nyugati országokban élő hittestvérekhez is, akik megható szeretettel küldötték egymásután az érdeklődő, tanulma-

nyozó, vigasztaló bizottságokat Erdélybe. E bizottságok jelentései, nyilatkozatai és közleményei révén, különösen az amerikai és angliai protestáns s ezek között főleg az unitárius egyházi körökben, egyszerre ismertté lett az erdélyi magyarság szomorú sorsa.

De Romániát semmi se tudta feltartóztatni jogfosztó, kultúratoromboló munkájában. A jámbor amerikai és angliai papok és egyházak pártfogómunkájával szembeállította a maga propagandáját, mely célra sikerült megnyernie amerikai és angliai megvásárolható egyéneket, akik nevükkel igyekeztek fedezni a román kormányt és dícsérni annak általuk jogszerűnek, méltányosnak és kultúrát, békét szolgálónak ítélt tevékenységét. Közben a magyar kisebbség panaszkodásának híre mégis eljutott a Nemzetek Szövetségéhez is, ahol a román kormánynak szintén sikerült ügyes diplomáciájával elérnie azt, hogy a Nemzetek Szövetsége nem az elnyomottak védelmére sietett, hanem a kisebbségek lojális magatartásának fontosságára hívta fel a figyelmet.

Végre a román kormány 1925 májusában a törvényhozás elé terjesztette az úgynevezett magánoktatásról szóló törvényjavaslatát, amely a kegyelemdöfést volt hivatva megadni a nagy és dicső múltú magyar felekezeti oktatásnak. Az egyházak vezetői minden alkalmat megragadtak, hogy a román kormánnyal méltányos meg egyezésre jussanak arra nézve, hogy a törvényes alapokon fejlődött felekezeti oktatás ne alacsonyíttassék le az üzérkedés szolgáltatában álló magániskolák színvonalára.

A román kormány azonban egyáltalában nem, vagy csak megalázó külsőségek közepett állott szóba az egyházak olyan képviselőivel is, mint amilyen pl. gróf Mailáth Gusztáv püspök. Miután a szenátus tárgyalásain is átment mondhatni változatlanul a magánoktatásról szóló törvényjavaslat, az egyházak püspökei az utolsó pillanatban, felelősségük tudatában az utolsó eszközhöz folyamodtak — amit eddig nehéz körülmények között is elhárítottak maguktól — és közös beadványban a Nemzetek Szövetsége figyelmét hívták fel az erdélyi magyar kisebbség kétségbeesett helyzetére. A Nemzetek Szövetsége közbe is lépett, mert a törvényjavaslat képviselő-kamarai tárgyalása elhalasztatott s az 1925 december havában ismét tárgyalás alá vett törvényjavaslaton tettek is némi enyhítő változtatást, de a felekezeti iskolák önkormányzatát nem lehetett régi egészében megmenteni és elismertetni.

Ilyen előzmények után vált a jogfosztó, a török-szakad romanosítást nyíltan bevalló magánoktatási törvényjavaslat törvénné 1925 december 22-én. E törvény főbb intézkedései:

a) *Általános rendelkezések.*

A tanulók oktatása és nevelése az állami iskolákon kívül történhetik magán- (felekezeti, hitközségi és magánosok által létesített) iskolákban és a családban is. Magániskola minden olyan

magánkezdeményezésre létesített iskola, amely azon célból tartatik fenn, hogy abban osztályonként átlag 10 gyermeknek nyújtson oktatást vagy nevelést. A magán elemi iskolákban a tanulók legalacsonyabb létszáma 20 lehet.

Semmiféle magániskola nem létesíthető a közokt. minisztérium engedélye nélkül. A magániskolák a közokt. minisztérium felügyelete és ellenőrzése alatt állanak. Az összes ellenőrzési és felügyeleti kérdésekben a közhatóságok közvetlenül leveleznek az egyes magániskolákkal, azonban az elvi jelentőségű határozatokat az illető fenntartókkal is közlik. *Magán úton, vagy családban előkészített tanuló magán (kisebbségi) iskolában nem tehet semmiféle vizsgálatot, csakis állami iskolában.*

b) *A magániskolák kategóriái és létesítésük feltételei.*

A magániskolák lehetnek: kisgyermek-iskolák (óvodák), elemi iskolák és középfokú iskolák. *Magánúton nem létesíthetők tanítóképzőintézetek és egyetemi jellegű felső iskolák.* Új magániskola vagy a réginél egy új osztály létesítéséhez miniszteri megnyitási és működési engedélyre van szükség. A kérvényhez mellékelni kell az iskola terv- és térrajzát, bútor és tanszer leltárát; az alkalmazandó tanítószemélyzet névsorát, azok működhetési engedélyével; az iskola tantervét; az iskola fenntartásához szükséges, legalább egyévi összeg biztosításáról szóló bizonyítékokat. Aki engedély nélkül nyitja meg a magániskolát, 5000—10.000 leig büntetendő.

c) *A magániskolák tanítószemélyzete.*

Fiúiskolánál csak férfi, leányiskolánál csak nő lehet igazgató. Csak azok alkalmazhatók igazgatókul, tanárocul és tanítókul, akik törvényes képesítésük birtokában, erre nézve *saját személyükre szóló külön engedélyt nyertek* a közoktatásügyi minisztériumtól, amely engedélyek az ország hivatalos lapjában is publikáltak.

d) *A magániskolák igazgatása.*

A tanítótestület minden tagja működése megkezdése előtt hűségesküet tesz a király, az alkotmány és törvények iránt. Közhatóságokkal csakis román nyelven lehet levelezni. Minden iskola homlokzatán feliratot kell alkalmazni román nyelven, másodsorban az iskola tanítási nyelvén is lehet. A dísz- és tantermekben, az irodákban az uralkodó arcképét ki kell függeszteni. Az összes nyilvántartási, ellenőrzési könyvek elsősorban románul vezetendők. *Magániskolák semmiféle oklevelet nem adhatnak ki*, csakis bizonyítványokat, melyeknek alakját a minisztérium állapítja meg s azok elsősorban románul szerkesztendők. Csakis miniszterileg engedélyezett könyvek, térképek, táblázatok stb. használhatók.

A tanítószemélyzet fizetése ugyanolyan, mint a hasonlófokú állami iskolában. *Semilyen természetű alapítvány, segély vagy adomány nem fogadható el a minisztérium előzetes beleegyezése nélkül s azok csakis a minisztérium útján utalhatók az iskolához.* Az összes alapok felett ellenőrzést gyakorol a minisztérium. A növendékek csakis a minisztérium által jóváhagyott alapszabályok alapján alakíthatnak iskolai vagy iskolán kívüli egyesületet.

e) *A magániskolák tanítási nyelve.*

Amely magániskolába román származású szülők gyermekei is járnak, ott a tanítási nyelv csakis román lehet, különben a tannyelvet az iskolafenntartók határozhatják meg, de ebben az esetben is csak azonos anyanyelvű tanulók vehetők fel. *A zsidók magániskoláiban a tanítás nyelve vagy a román, vagy a héber nyelv. Az elismert r. kath. szerzetesrendek és iskolai kongregációk által vezetett magániskolák tanítási nyelve csakis a román lehet.* Bármilyen tanítási nyelvű magániskolában a román nyelv, a románok története, Románia földrajza csakis román nyelven tanítható a III. elemi osztálytól felfelé, a minisztérium által megállapított óraszámban.

f) *Saját tantervű magániskolák.*

Az államtól eltérő tantervvel is működhetik valamely iskola, ha azt előzetesen engedélyezte a minisztérium. Bármilyen is a választott tanterv, annak magában kell foglalnia a román nyelvnek, a románok történetének, Románia földrajzának és az ország alkotmányának az állam nyelvén való kötelező oktatását. Az ilyen iskolák növendékei más iskolába különbözeti vizsgával se léphetnek át.

g) *Állami tantervű magániskolák.*

1. *Kisgyermek-iskolák (óvodák).* Ha román származású gyermekek is felvétetnek, az oktatás csakis román nyelven történhetik. Ha ilyenek nincsenek az óvodában, az oktatás a gyermekek anyanyelvén történik, azonban naponta egy órában román nyelven kell foglalkoztatni a gyermekeket.

2. *Elemi iskolák.* A mulasztó gyermekek szülői azonos elbánás alá esnek, mint az állami iskoláknál. Az iskola mindenik osztályának növendékeiről szóló névsort áprilisban köteles az igazgató a tanfelügyelőséghez beterjeszteni és ez osztja szét a növendékeket, hogy a tanév végén melyik állami iskolában teszik le a vizsgát. Húsz vizsgázó gyermek részére kérhető, hogy a vizsga a magániskola helyiségében történjék a kinevezett állami vizsgálbizottság előtt. A befejező vizsga azonban csakis állami iskolában tehető le. Minden elemi iskolai növendék a miniszterileg megállapított vizsga-

díjat köteles fizetni. Amelyik elemi iskolai igazgató tanulóit nem állítja vizsgára, azokért egyenkint 600 lei büntetést fizet s a vizsgálóról elmaradt gyermek hivatalból iratik át az állami iskolába. A tanítás nyelve a három felső osztályban a román nyelv.

h) Nyilvános jogú magániskolák.

A törvény minden feltételének megfelelő magániskolának a miniszter külön nyilvánossági jogot adhat. Az osztály- és befejező vizsgálatokat az iskola tanítószemélyzete előtt teszik le a tanulók, de a miniszter kiküldhet két megbízottat, s ezek egyike elnököl. A kiadott bizonyítványok csak a tanfelügyelő láttamozásával érvényesek.

*

i) *Zsidó és muzulmán vallási azilumokat* 5—7 év közötti gyermekek vallásos nevelésének megkezdésére az illető vallási szervezetek létesítenek. A tantervet a vallás- és közokt. miniszter hagyja jóvá. A foglalkoztatási nyelv *a zsidókra nézve a román vagy a héber, a mohamedánokra nézve a török.* A növendékeket a nap egyik felében az állami kisgyermek-iskolába kötelesek átvinni. Ha ilyen nincs a községben, akkor naponta egy órán át román nyelven kell foglalkoztatni.

j) *Büntetések.* Ha valamelyik magániskola eltér az iskolai törvényektől, *rendeletektől vagy a miniszteri rendelkezésektől,* 3 hónapi időközzel kétszer megintik s azután bezárják. A büntetések kimondása az ellenőrző szervek által felvett jegyzőkönyvek alapján történik. Az első intést a kerületi felügyelő vagy vezérfelügyelő, a másodikat a miniszter mondja ki. Az iskola bezárását és a nyilvánossági jog megvonását a miniszter rendeli el az Állandó Tanács véleménye alapján, mely meghallgatja az illető iskola igazgatóját, felekezeti iskoláknál az iskola fenntartóit. Kivételes esetekben a miniszter azonnal is bezárhatja az iskolát. A magániskolák tanítóinak büntetése: bizalmas dorgálás a kerületi felügyelő által; nyilvános dorgálás, továbbá 10 napi bírság az Iskolai Pénztár javára a miniszter által; a tanítási engedély megvonása a kerületi ítélőbizottság véleménye alapján. A nyilvános jogú iskoláknál a tanítószemélyzet fegyelmezése az illető iskolai hatóságot illeti, de ha az ítélettel a minisztérium nincs megelégedve, maga alkalmazza a büntetéseket.

k) *Atmeneti intézkedések.* Az összes magániskolák a törvény kihirdetésétől számított három hónap alatt kötelesek a közokt. minisztériumhoz felterjeszteni összes igazoló okmányaikat annak igazolására, hogy a törvényben megszabott összes feltételeknek megfelelnek. Az alkalmazott tanítók öt év alatt kötelesek a román nyelvből, azok pedig, akik a román történelmet, földrajzot és alkotmánytant is tanítják, román nyelven vizsgálatot tenni. Azon vizsgázottak, akikről a felülvizsgálatoknál megállapítják, hogy nem

bírák kellőképpen a román nyelvet: kötelesek külön tanfolyamot hallgatni. Amely iskolák bebizonyítják, hogy 1918 december 1. előtt is nyilvánossági joggal működtek, vagy azután megszerezték, tovább működhetnek e joggal. Az 1918 december 1. előtt is már működött felekezeti tanítóképzők jövőben is tovább működhetnek az állami tanítóképzői törvény szellemében. Az 1918 december 1. után létesített tanítóképzők többé nem vehetnek fel új növendékeket.

A fentebbiekből kitetszőleg megállapítható az a körülmény, hogy az 1918 december 1. előtt már működött felekezeti iskolák magániskola-jelleggel és kettős tannyelvvel ugyan továbbműködhetnek rendkívül szigorú és nagy áldozatokat kívánó feltételek mellett (hiszen ezen iskolák állami segélyezéséről egy szó sincs e törvényben), azonban az elrománizált magyar tannyelvű állami, községi és állami kezelésbe adott régi felekezeti iskolákat visszaszerezni nincs remény, helyükbe újat állítani pedig csaknem lehetlenség.

A romániai kisebbségi magánoktatási törvény végrehajtását irányító szellemre rávilágító néhány intézkedés és adat — a sok közül:

— A tankerületi főigazgatóságok 1925 december 19-én — hivatkozva a közoktatásügyi miniszternek 101.591/1925. sz. rendeletére — felhívták a kisebbségi (magán) iskolák igazgatóságait, hogy közöljék a magyar tankönyvek szerzőivel, miszerint *a román nyelvre, Románia történelmére, földrajzára és alkotmányára vonatkozó olvasmányokat fordítsák román nyelvre, s csak úgy közöljék a kiadandó magyar könyvekben.* E rendeletnek meg nem felelő könyvek többé nem vezethetők be a magyar iskolákba.

— A közoktatásügyi miniszter 70.423/1926. sz. alatt elrendelte, hogy a kisebbségi (magán) iskolákban *a tanulók az óráközi szünetek alatt is* — hetenként három napon — *csak románul beszélhetnek egymás között.* E rendelet végrehajtásáról külön naplót kell vezetnie minden iskolának.

— A kolozsvári tankerület főigazgatósága 1926 áprilisában elrendelte, hogy *a románosan vagy németesen hangzó nevű tanulók, még ha vallásuk meg is egyezik, többé a magyar felekezeti iskolákba nem vehetők fel.* Az ilyen nevű tanulók azonnal eltávolítandók a magyar felekezeti iskolából. — Temesváron Fráter Romulus tanfelügyelő a r. kath. magyar elemi iskola igazgatóságát szigorúan figyelmeztette 1926. év áprilisában, hogy *a tanulók névsorának átvizsgálása rendjén megállapítást nyert, hogy azoknak több mint fele nem magyar nemzetiségű,* — ez pedig törvényellenes állapot. (— Ime hová vezet, ha a vallott faji érzést nem fedi a viselt családi név hangzása!!)

— A tankerületi főigazgatósághoz a közokt. miniszter 1926 április havában rendeletet intézett, amely szerint a magánoktatási törvény 35. §-a értelmében *magyar és német kisebbségi iskolába többé zsidó vallású tanuló nem vehető fel.* Még azok se foly-

tathatják tanulmányaikat ezen iskolákban, akik erre korábban miniszteri engedélyt nyertek.

— 1926 szeptember elején Aradon *Miklósi Aurél*, a román állami iskola magyar tagozatának igazgatója *Barna János* három gyermekét nem írta be a magyar iskolába, mert „*ön Barna János úr nem magyar nemzetiségű, hanem román*“. A szülő hiába jelentette ki: „Nagyapám tiszta színmagyar ember volt, apám azonban az egyházzal való egyenetlenkedése miatt az evangélikus egyházból kilépett és gör. keleti lett. Én már húsz éve visszatértem őseim hitére és gyermekeim is mind evangélikusoknak és magyaroknak születtek. Tehát most gyermekeimnek kell bűnhődniök azért, mert nagyapjuk bosszúból áttért a görög keleti vallásra?!“ — Erről nem tehetünk — mondta az igazgató — *az ön gyermekei románok, akár akarja, kár nem, s így román iskolába kell hogy járjanak!*

— Már a magánoktatási törvény rendjén tiltakoztak a zsidók, hogy a törvény szabja meg anyanyelvüket. A román parlamentben *Rabin Leib Tzirelsohn* képviselő 1925 május 19-i (lásd: *Desbaterile Senatului* 1924/25. No. 90.) abszurdumnak jelentette ki, hogy törvényben állapítsák meg valakinek az anyanyelvét, hogy *a zsidó gyermek anyanyelve az állam nyelve legyen akkor is, amikor e gyermekek százezer anyái egyetlen szót sem értenek románul*. — Ugyanekkor *Ilie Daiann* kolozsvári gör. kath. esperes és szenátor is tiltakozott, hogy „mi határozzuk meg valakinek az anyanyelvét.“ — *Dr. C. Angelescu* közokt. miniszter ezekre így válaszolt: Igaz, hogy egy nagyváradi rabbi, *Kecskeméti Lipót*, kérte a magyarnyelvi oktatást azon címen, hogy az erdélyi zsidók magyarok. Azt azonban *nem tűrhetjük, nem engedhetjük meg, hogy az erdélyi zsidók magyarul tanuljanak*.

— Az erdélyi zsidóság a törvény megszavazás előtt és után is számtalan gyűlésen és felterjesztésben tiltakozott a román tanítási nyelv erőszakolása ellen, legutóbb 1926 októberben, a temesvári gyűlésükön. Az erdélyi zsidó közhangulatnak a szatmári *Dénes Sándor* így adott kifejezést 1926 szeptember 8-án: — „Merem állítani, hogy az ország érdekeit nem veszélyezteti, ha én nem tagadom meg azt a kultúrát, amelyben nevelkedtem, azt a nyelvet, amelyen az édes szüleim először szóltak hozzám, amelyen halálóságyukon elbúcsúztak tőlem, amelyen a pap — a ritus sérelme nélkül — a temetési szertartást végezte ravataluk felett, melyen feleségemmel megesketett, amelyen én is gyermekeimmel beszélék és amelyen kívül más nyelvet nem is tudok beszélni. *Mi a zsidó valás mellett is el tudjuk képzelni a magyar anyanyelvet* a román államérdekek veszélyeztetése nélkül!“ (Szamos c. lap 1926. IX. 8-i számában.)

— A drákói iskolai törvényeket megszavazó *Bratinau-féle* liberálistpártot 1926 tavaszán az *Avarescu-féle* néppárt váltotta fel, mely a törvények kirívó kisebbségellenes tendenciáit enyhíteni

ígérte. E kormány közokt. minisztere, *Petrovici* 98.405/1926. sz. rendeletében a következő „enyhítéseket” tette: — Csakis olyan tanulók vehetők fel a nemállami iskolákba, akiknek anyanyelve megegyezik az iskola nyelvével. Azonban *a szülőknek gyermekeik anyanyelvét illető nyilatkozatai egymagukban nem vehetők figyelembe*, hanem azok szigorú átvizsgálás alá vétetnek. — Azok a zsidó (és más) gyermekek, akik eddig román iskolába jártak, magyar vagy más kisebbségi nyelvű iskolába nem mehetnek át (t. i. az előző kormány erőszakkal is eltávolította a kisebbségi iskolákból azokat, akikre valamely címen ráfogta, hogy nem az illető kisebbséghez tartoznak. Tehát a lelkierőszak következményeit nem szabad enyhíteni ezúttal sem!) — *Nem vehetők fel magyar kisebbségi iskolákba azon zsidó gyermekek sem, akiknek szülei a népszámláláskor vagy más alkalommal más nemzetiséghez tartozónak vallották magukat.*

Itt tudni kell, hogy az 1926. évi erdélyi népszámlálást elrendelő belügyminiszteri 362—442/1926. sz. rendelet így intézkedett: *Valamennyi Mózes-vallású lakos csakis zsidó nemzetiségűnek vallhatja magát.* Az ellenszegülők közokirat hamisításért büntetőúton vonhatnak felelősségre és ezenfelül *valótlan adat vallásáért* 1000 lei-ig terjedő pénzbírsággal is fognak sújtatni.

A népszámlálás végrehajtásánál, aki izraelita vallásúnak vallotta magát, azt az összeírók minden további nélkül a zsidó nemzetiségűek közé írták, a görög keleti és gör. katolikusokat pedig a románok közé! Ha izraelita vallásúnak valami dolga akadt a hatósággal, ott megkérdése, tehát vallomása nélkül zsidó nemzetiségűnek jegyezték be az útlevélbe, iparendélybe stb. Tehát a román közoktatásügyi miniszter még 1926-ban is ezen „vallamások” alapján dönti el, hogy kinek magyar az anyanyelve és nemzetisége. *Már most a Pécsi Simon-féle szombatosvallású, törzssőkös, székeliek utódai is zsidó nemzetiségűek* s gyermekeik magyarul is tanító iskolába nem iratkozhatnak be, mert nagyapáik 1687-ben az izraelita vallást vették fel...

A gazdaságilag és kultúráilag elnyomott s ezenfelül fantasztikus lelki és érzelmi tortúrának is alávetett romániai magyar testvéreink szenvedése bennünket nem hagyhat érintetlenül, de előbb-utóbb felkelti a jobbérzésű, civilizált emberiség részvétét a szenvedők, és gyűlöletét is az elnyomók iránt. Az egészen természetes, hogy a méltatlan és embertelen emberkínzás elszakított testvéreink lelkében nagyfokú elégedetlenséget, elkeseredést sőt lázongást is idéz elő, ami, ha külsőleg nem is nyerhet kifejezést, annál mérgesebb hatású...

Bármilyen is legyen valakinek véleménye a román közokta-

tási rendszerről, azt senki sem tagadhatja el, hogy e rendszerben van nemzeti tartalom, habár mérgező hatású is. A vakságig kíméletlen rendszerben van céltudatosság abban az irányban is, hogy a román kultúra elől senki sem zárkózhat el. *Amelyik nemzeti kisebbség tehát a saját kultúráját is ápolni kívánja, annak vállalni kell az ezzel járó több szellemi munkát és ami próbára teszi az illető nemzeti kisebbség életrevalóságát: vállalnia kell a saját kultúráját istápoló, magasra felfokozott önkéntes anyagi áldozatkészséget is.*

II.

A romániai középoktatás.

Írta: JANCÓS BENEDEK.

1. Az 1864-i középoktatási reform történeti előzményei.

Az 1834-i Szervezeti Szabályzat által alkotott román középiskola. A boérok (nagybirtokosok) állásfoglalása a középiskola ellen. A francia magántanítók ez állásfoglalás sugalmazói. Az 1848-i román forradalom s a rá következő idegen megszállások következtében megszűnnek e középiskolák. Kísérletek az ötvenes évek közepén a középoktatás újrászervezésére. Az erdélyi származású tanárok a német középiskola mellett igyekeznek hangulatot kelteni. A két fejedelemség uniója, mint a nemzeti törekvések egyetlen tárgya, háttérbe szorítja a középiskolák reformját.

A mai értelemben vett középiskolai oktatás alapjait Romániában a múlt század harmincas éveinek kezdetén az úgynevezett „Regulament Organic“ (Szervezeti Szabályzat) rakta le. A drinápolyi békekötésben (1829) Oroszország felhatalmazást kapott, hogy a két román vajdaságot (Oláhországot és Moldovát) necsak megszállva tarthassa mindaddig, amíg Törökország a megállapított hadisarcot ki nem fizeti, hanem azoknak közigazgatását is az általános haladás követeléseinek megfelelően újrászervezhesse. E szervező munkásságnak volt eredménye az 1834-ben kibocsátott Szervezeti Szabályzatnak (Regulament Organic) nevezett közigazgatási, polgári és büntetőjogi törvénykönyv, amelyet általában úgy tekintetünk, mint a két román fejedelemség első alkotmánytörvényét.

A szervezeti szabályzat közoktatásügyi részének szerkesztője Asachi György, a moldovai román felső iskolázás megteremtője volt. Asachi tanügy-politikai elvei találtak kifejezést abban a bevezető részben, amelyik kimondotta, hogy a kormány gondoskodásának első és állandó tárgya a közoktatás, amelynek román nyelvűnek kell lennie, nemcsak azért, hogy a tanulóknak könnyebb legyen az ismeretek elsajátítása, hanem azért is, mert a közügyeknek ezután ezen a nyelven kell tárgyalatniuk az ország minden egyházi és világi hivatalában. Az oktatás középpontját az anyanyelv, ennek irodalma és az ország története alkotják.

Asachi a román középiskolák szervezésében az akkori német-országi középiskolákat vette követendő mintául. A középiskolai tanfolyamot két részre osztotta. Alsó tanfolyamra, amelyet huma-

nioráknak neveztek és felső, vagy kiegészítő tanfolyamra. Az alsó tanfolyam teljesen egységes és enciklopédikus volt. A felső — a kiegészítő — tanfolyam már némi nyomát viselte magán a felső oktatásra való előkészítés szempontjából a humánus és a reális irányban való bifurkációnak. Ilyen középiskolát csak a nagyobb városokban, összesen hármat állítottak fel: Bukarestben, Krajovába és Jassyban. A tanfolyamok teljessé 1838-ban lettek. Ekkor tartották az első „érettségi“, vagy „baccalaureatusi“ vizsgálatot is.

Alig lettek teljessé az újonnan szervezett középiskolák tanfolyamai, mikor az egész középiskolai rendszer ellen a boárság (nagybirtokosok) részéről erős ellenséges áramlat indult meg. Vesszedelmes és merész újítást láttak a középoktatás ez új rendszerében, mert azáltal, hogy a tanítás nyelvétvé a román nyelvet tette, megnyitotta az érvényesülés és a haladás útját a polgárság és a nép fiai előtt is, amelynek aztán fenyegető következménye szerintük csak az lenne, hogy ez új értelmiség tagjai beleszólást követelnének az ország ügyeinek intézésébe is, amely eddig csak a boérok joga és kiváltsága volt. Már 1840-ben két bizottságot szerveztek — egyiket Bukarestben, a másikat Jassyban — azzal a feladattal, hogy tanácskozzanak azokról a módozatokról, amelyekkel meg lehetne alkotni a középiskolázásnak oly rendszerét, amely „az ország érdekeinek, a nemzet szükségleteinek és hajlamainak megfelel“.

Ez áramlat annyira megerősödött, hogy 1847-ben Bibescu György oláhországi és Sturdza Mihály moldovai fejedelmek kénytelenek voltak a fejedelemségek törvényhozásai elé olyan törvényjavaslatot terjeszteni, amely a középoktatást nemcsak francianyelvűvé tette, hanem francia tanárookra is bízta volna. A meglevő három középiskolát a párizsi Louis le Grand líceum mintájára teljesen francia líceummá akarták átszervezni. Olyan tanintézetekké, amelyeknek kapui csak a nagybirtokosok fiai előtt nyíltak volna meg.

Ennek volt egy nagy akadálya. A Regulament Organic, amely olyan alkotmánytörvény volt, amelynek rendelkezéseit a két főhatalom: Orosz- és Törökország beleegyezése nélkül nem lehetett hatályon kívül helyezni, akként intézkedett, hogy a közoktatás nyelve a két fejedelemségben csakis a román lehet. Ezt az akadályt olymódon igyekeztek megkerülni, hogy a középiskola első két osztályában meghagyták a román tannyelvet, a többi hat osztályban pedig az oktatás nyelve a francia lett volna.

A boérokat ebben az irányban erősen befolyásolták azok a francia tanítók és tanárok, akik ebben az időben nemcsak mint házi-, magántanítók, hanem mint francianyelvű magánnevelő- és tanintézetek tulajdonosai is éltek a két fejedelemség nagyobb városaiban. Ezek az új állami középiskolákban anyagi érdekeiket érintő versenytársakat láttak s azért nem szűntek meg állandóan

hangoztatni, hogy a románnyelvű középoktatás a román nyelv és irodalom s a tudományos műveltség fejletlensége következtében lehetetlenné fogja tenni, hogy a boérok fiai megszerezhessék azt a műveltséget, amelyet a francianyelvű középiskolák nyújtanának. Kölesönös anyagi érdek is közbejárt. A boérok azt gondolták, hogy az állam költségén fenntartott francianyelvű középiskolák feleslegessé fogják tenni, hogy fiaik mellett külön francia magántanítókat tartsanak, vagy hogy fiaikat nagy költséggel Franciaországban, vagy Francia-Svájcban taníttassák. A francia tanítók és tanárok pedig úgy gondolkoztak, hogy az állam költségén fenntartott iskolákat valóságosan bérbe fogják venni, mint gazdag jövedelmi forrást.

Mielőtt e törvény életbe léphetett volna, a két román fejedelemségben is kitört 1848 nyarán a forradalom.

Az 1848-i romániai forradalomnak hamarosan véget vetettek a török és az orosz megszálló csapatok. Egy pár évig tartó ideiglenes és zavaros állapot következett, amely lehetetlenné tette, hogy az ideiglenes és bizonytalan kormányzat a közoktatásügy kérdéseivel is foglalkozzék. Csak 1851-ben, a török és az orosz megszálló csapatok kivonulása után kezdték a kormányok a középiskolázás ügyével foglalkozni, visszatérve a Regulament Organic-ban megállapított elvekhez. Az 1848-ban megszűnt középiskolákat visszaállították. Ez iskolák azonban alig működtek két évig, kitört a krími háború s ennek következtében az osztrák katonai csapatok megszállták a két román fejedelemséget. Az iskolák átalakultak a megszálló csapatok kaszárnyaivá s a nyilvános középoktatás ismét a magánkezdeményezés és vállalkozás hatáskörébe került.

Az osztrák megszálló csapatok kivonulása után a középoktatás újraszervezése és kiépítése ismét napirendre került. A régi középiskolákat nemcsak újra megnyitották, hanem számukat szaporították is a vidék nagyobb városaiban, sőt Brailában, ebben a nagykereskedelmű dunai kikötővárosban, a mutatkozó szükséglettől ösztönözve, előbb magánkezdeményezésből, később országos gondoskodás tárgyaképen reáliskolát is állítottak fel.

A kettős: török-orosz és osztrák megszállás nyolcéves időszaka nem mult el anélkül, hogy a középoktatás fejlesztése érdekében a közvéleményben erős pedagógiai természetű óhajítások, eszmecserék és kezdeményezések ne lépjenek fel. E tekintetben az érdelem azoké az erdélyi román tanférfiaké, akik ez időszakban a két román vajdaságban éltek. Az ő irodalmi és társadalmi izgatásainak köszönhető, hogy a közvéleményben egyre erősebb lett az a kívánság, hogy a középiskolák segítségével a román nemzet számára mentől számosabb, műveltebb és nemzeti érzésben erős értelmiség neveltessek. Moldovában az erdélyi származású Trebonianu Laurian,

továbbá Saulescu György, Oláhországban pedig G. Costaforu ismertették a német és osztrák középiskolai rendszert, mint követendő és megvalósítandó példát a román vajdaságok számára.

Románia közvéleményét 1856—1861-ig a két fejedelemség egyesítése — az unio — gondolata foglalkoztatta majdnem kizárólagosan. Ez volt a nemzeti törekvések és a nemzeti politika minden más háttérbe szorító célja. Ennek következtében országosan a középoktatás ügyében sem történhetett semmi mindaddig, amíg 1859-ben a két fejedelemség egymással nem egyesült.

2. Az 1864-i reform és hatása.

Az 1864-i közoktatásügyi törvény által megalkotott román középiskola szerveztének ismertetése. Az alkalmas középiskolai tanárok hiánya. Hogyan igyekeznek segíteni ezen a hiányon? A kétféle középiskolai tanár jellemzése. A középiskolai tanárok képzésére vonatkozó 1879-i törvény. Aurelian miniszter kislejtező törvénye. E kislejtezés sikere. Take Jonescu 1892-i nyugdíjtörvénye. A Scoala normala supioara nevű középiskolai tanárképző intézet felállítása és megszüntetése. E megszüntetés állítólagos okai.

Az egyesülés után egypár évvel, 1864-ben az egész közoktatásügy új alapokon való újraszervezésével együtt a középiskolai kérdés is minden eddiginél komolyabb és eredményesebb alakban került napirendre. A román középiskolának lényegében maig fennálló alapjait az 1864-i közoktatásügyi törvény, az úgynevezett „Lege asupra Instructiunii a Principatelor unite române” rakta le.

E törvény III. fejezete (93. §) elrendeli, hogy középiskolák a lehető legrövidebb idő alatt a következő városokban szervezendők: Bukarestben 2 líceum és 3 gimnázium, Jasiban és Krajovában 1—1 líceum és 2—2 gimnázium, Botosánban, Buzeuban, Foksánban, Ismailban, Bârladon 1—1 líceum, Ploesten pedig 2 gimnázium. Tehát 9 líceum és 9 gimnázium. Ezenkívül a lehető legrövidebb idő alatt minden megye székhelyén 1—1 gimnázium. A gimnáziumnak 4, a líceumnak 7 osztálya lesz. A gimnázium tananyaga azonos a líceum alsó négy osztályának tananyagával.

A líceumok és a gimnáziumok élén az igazgató áll. Az igazgató joga és kötelessége felügyelni és ellenőrizni úgy a tanulókat, mint a tanárok munkásságát és magaviseletét s odahatni, hogy az iskolai törvények és szabályzatok pontosan végrehajtassanak. Minden középiskola mellett lesz egy középiskolai tanács, amelynek feladata az igazgató munkájának társadalmi úton való támogatása. A tanárokat a miniszter nevezi ki és pedig azon tudományosan képzett férfiak közül, akik megfelelnek az alábbi feltételeknek:

Véglegesen (rendes tanároknak) kinevezhetők azok, akik olyan fokú felső iskoláról mutatnak fel végbizonyítványt, amelyben az egyes tudományzajok legalább oly mértékben adatnak elő, amely egyenlő a középiskolákban előadott tananyag mennyiségével. Ilyen egyének hiányában kinevezhetők helyettes tanári minőségben azok

is, akik irodalmi működésükkel igazolhatják megfelelő tudományos képzettségüket, vagy egy vizsgálóbizottság előtt a középiskola tananyagából sikeres vizsgálatot tesznek. Ha az ilymódon vizsgálatot tett egyének száma nagyobb, mint a betöltendő tanszékek száma, akkor a kérdéses tanszékek versenyvizsgálat (concursus) alapján töltendők be.

A középiskolában (líceumokban és gimnáziumokban) a következő tudományszakok tanítandók: román, latin, hellén, francia, olasz és német nyelvek; aritmetika, algebra, geometria, természetrajz, természettan és vegytan; egyetemes és román történelem, földrajz és kozmográfia, bölcsészet, a nemzetgazdaságtan elemei és alkotmánytan, ének és testgyakorlat.

A középiskolai tanulók két általános vizsgálatot tesznek. Egyet a gimnázium, a líceum négy alsó osztályának és egyet a líceum utolsó osztályának, a hetediknek végeztével. Az általános vagy befejező vizsgálat minden tárgyból egy írásbeli és egy szóbeli vizsgálatból áll. A líceumi tanfolyam végeztével sikeresen letett általános vizsgálatról (baccalaureatus) nyert oklevél tulajdonosát a főiskolai tanfolyamokra való felvételre jogosítja.

Az 1864-i törvény csak kerettörvény volt, amely meglehetősen szabad kezét engedett a közoktatásügyi minisztereknek a középiskolák rendszerének belső kiépítésében.

A legnagyobb nehézséget a továbbépítés e munkájában a tanárhány okozta, amelyet az a gyorsaság is fokozott, amellyel a közönség sürgetésének nyomása következtében a líceumok és gimnáziumok számát gyors egymásutánban szaporították. „A középiskolák e mérték nélkül való szaporítása — írta Constantinescu-Râmniceanu *«Invăţământul nostru secundar 1828—1898»* (Spiru Haret *ale tale dintre ale tale*. 1911. 351—354. l.) című tanulmányában — nagy bajok forrása lett a tanítás színvonalát és eredményességét tekintve.“ „A tanárok alkalmazása, akiknek jóformán semmi megfelelő előképzettségük sem volt, a legtöbbször a véletlenségen fordult meg. Aki elvégezte a líceumi tanfolyamot, minden további képzettség nélkül jelentkezhettek volt tanárai előtt az esetleg üresedésben levő tanszékre vonatkozó képesítő vizsgálat letételére. Ha sikerült e vizsgálaton az általános eredményt mutató középátlagos legnagyobb számát megszereznie, helyettes tanárrá nevezték ki s egynéhány évi helyettes tanároskodás után végleges tanárrá lett.“

E képesítő vizsgálatokat a következő módon összeállított vizsgálóbizottságok előtt lehetett letenni. Ha a jelölt gimnáziumi, vagy a líceum alsó négy osztályában megüresedett tanszékre pályázott, akkor a bizottság három tagja a legközelebb eső líceum felső osztályainak három tanára volt, három tagját pedig az a municipium küldötte ki, amelyiknek területén volt az illető gimnázium. A bizottság elnöke annak a gimnáziumnak volt az igaz-

gatója, amelynél a betöltésre váró tanszék volt. Ha a liceum három felső osztályában volt üres tanszék, akkor a bizottság két tagja két egyetemi tanár volt, hármat az illető municipium küldött ki, vagy pedig a közoktatásügyi miniszter nevezett ki azon magánosok közül, akiknek tudományos képzettségét megfelelőnek tartotta. A bizottság elnöke az illető liceum igazgatója volt.

A „profesor de liceu cu patru clase primare“ (liceumi tanár négy elemi osztállyal) a román humoros irodalom és a köztréfálkodás alakjává lett olyformán, mint a régi magyar népszínműben a részeges kántor. El kell azonban ismerni, hogy a közoktatásügyi miniszterek ezt a visszasságot a legkomolyabban igyekeztek megszüntetni. Azon ifjak közül, kik a liceumot jó sikerrel végezték, minden esztendőben többet küldöttek ösztöndíjjal a francia, belga és a svájci francia egyetemekre, akik ott szakmájukból megszerezték a licenciátust.

Így alakult meg a mult század hatvanas és a hetvenes évek első felében a romániai középiskolák tanári karának tudományos képzettségüket tekintve, két egymással ellentétes eleme. E kétféle tanárság egymáshoz és az iskolához való viszonyát G. Opreseu „Döua epoce“ (két korszak) című tanulmányában (Spiru Haret ale tale dintre ale tale. 1911. 365—374. l.) a következőképen jellemzi: „Egyik (a külföldön végzetek) abban a meggyőződésben volt, hogy helyök az egyetemen volna és nem a liceumokban. Amiatt való elkeseredésökben, hogy nem juthattak az egyetemre, tanítványaikon bosszulták meg magokat, oly előadásokat tartván, mintha tanítványaik egyetemi hallgatók lennének. Mentől tátottabb szájjal hallgatták első padban ülő tanítványaik lehető legelvonatabb fejtegetéseiket, annál inkább meg voltak velök elégedve. A második kategóriát az apatikus tanárok és a rutin emberei alkották, akiknek egy füzetök volt, mikor tanárokká lettek, amelynek tartalmát diktálták le előadásaikon mindaddig, míg harminc évi szolgálat után nyugdíjba nem mentek. Egyetlen különbség a harminc év előtti s a harmincadik évbeli füzet között egyes szavak helyesírásában volt csupán.“

A középiskolai tanárok alkalmazásának e módja másfél évtizedig tartott. 1879-ben Cantili közoktatásügyi miniszter a középiskolai tanárok képesítésére vonatkozóan olyan törvényt fogadtatott el a törvényhozással, amely kimondotta, hogy e törvény életbe léptetése után középiskolai tanároknak csak olyan egyének alkalmazhatók, akik az egyetem bölcsészlet-nyelvtörténeti vagy mennyiségtan-természettudományi karán a licenciátusi vizsgálatot sikeresen letették s azonkívül az illető tanszék elnyeréséért hirdetett versenyvizsgálaton (concursus) a legjobb érdemjegyet kapták.

Az elmúlt 15 év alatt egyre növekedett azon fiatalemberek száma, akik valamelyik romániai vagy külföldi egyetemen a licenciátusi vizsgálatot letették, de még sem lehetett őket közép-

iskolai tanárokat alkalmazni, mert a tanszékek legtöbbször olyan tanárok ültek, akik egyetemi tanulmányokat nem végeztek. Hogy ezeknek legalább gyenge képzettségű idősebbjeitől a középiskolákat megszabadíthassák, 1883-ban Aurelian közoktatásügyi miniszter a törvényhozással olyan törvényt fogadtatott el, amely a minisztert felhatalmazta, hogy egy 5 tanárból álló bizottság véleménye alapján minden 25. szolgálati évét betöltött középiskolai tanárt nyugdíjazhasson.

Ez a nyugdíjazási rendszer körülbelül 9 évig, 1892 májusáig tartott, mikor Take Jonescu közoktatásügyi miniszter törvénye megszüntette, kimondván, hogy a középiskolai tanár élete 65. vagy tanári szolgálatának betöltött 30. éve előtt hivatalból nem nyugdíjazható. E 9 éves időszak elég volt, hogy a középiskolai tanárság oda nem való része kiselejteztessék és a „profesor de liceu cu patru clase primare“ alakja végleg kihaljjon.

A fennebb előadottakból kitűnik, hogy a román közoktatásügyi kormány a középoktatásnak az 1864-i törvény hiányossága által okozott bajait a tanárok tudományos képzettségének fokozása útján igyekezett kiküszöbölni, abból az ismeretes elvből kiindulva, hogy az iskola minősége tulajdonképpen a tanáron fordul meg. Ebben az irányban a múlt század nyolevanas éveinek elején Sturdza Demeter közoktatásügyi miniszter egy igen nevezetes lépéssel ment tovább, felállítván Bukarestben a párizsi „École normale supérieure“ mintájára a „Școala normala superioară“-t, amely egészen véve hasonlatos volt a mi „Eötvös-kollégium“-unkhoz. Ez a „Școala normala superioară“ körülbelül másfél évtizedig, 1898-ig a Spiru Haret-féle közoktatásügyi törvény életbeléptetéséig állott fenn.

A megszüntetés oka és ürügye az az ellene felhozott vád volt, hogy a tanárképzés pedagógiai követelményeit mellőzve, inkább írókat és tudósokat nevelt, mint középiskolai tanárokat képezett. E vád nem is volt egészen alaptalan. Legalább is volt annyi igazság benne, mint a párizsi mintaképe ellen felhozott hasonló vádban. „Mintegy húsz év óta — írta e híres francia intézet volt tanítványa, a kitűnő irodalmi kritikus, Sarcey «Souvenirs personnelles» című könyvében — az ulmi-uteai «École normale» oly nagyszámú hírlapírókat bocsátott világgá, hogy a közönségben az az egyébként neveléses hit keletkezett, hogy az École-t görög-latin tanárok képzésének cégére alatt a kormány csak azért tartja fenn, hogy onnan a napisajtó számára embereket ujoncozzon. Az «École»-t bizonyos tekintetben a korunkbeli hírlapírás szemináriumának tartják.“ — Saját iskolatársairól pedig azt mondja: „A legtöbbnek sikerült tisztességes nevet szerezni és pedig sok helyen: a hírlapírás, a közigazgatás, az ipar, — sőt még a pedagógia terén is.“

A bukaresti „Școala normala superioară“ tagjai is, követve párizsi kollégáikat, igyekeztek igen tisztességes nevet szerezni

magoknak a főiskolai oktatás, a tudomány, a hírlapírás és a politikai élet terén is. Többen miniszterekké, diplomatákká stb. lettek, éppen úgy, mint napjainkban a párizsi „École normale supérieure” volt növendékei, — sőt egynéhányan a pedagógia terén is kitűntek, mint ahogy ez megtörténik napjainkban francia kollégáikkal is.

3. Az 1898-i Spiru Haret-féle középiskolai reform előzményei.

A közoktatás sikertelensége az 1864-i törvény részletekben való javításának ellenére is egyre nyilvánvalóbb lesz. Sturdza közoktatásügyi miniszter megbízza Spiru Haret bukaresti egyetemi tanárt e sikertelenség okainak kikutatásával. Spiru Haret 1884-i jelentése és a hatás, amelyet tartalma keltett a román tanügyi és politikai körökben. Sturdza 1885-i törvényjavaslatában értékesíti Spiru Haret eredményeit. Spiru Haret működésének ismertetése. Sturdza javaslata politikai okokból megbukik. Take Jonescu és Poni miniszterek 1892-i és 1896-i részleges törvényeikben érvényesítik Spiru Haret némely megállapítását. Spiru Haret 1897-ben Sturdza kabinetjében közoktatásügyi miniszter lesz. Javaslatai törvényé lesznek. Tudományos egyéniségének jellemzése.

A középiskolai tanári kar tudományos színvonala emelésének érdekében tett e különféle intézkedések ellenére is a középiskolai tanulók tanulmányi eredménye messze alatta maradt a jogosan megkövetelhető színvonalnak. Különösen az egyetemek tanárai panaszkodtak az egyetemi tanulók gyenge előképzettsége és szellemi éretlensége miatt, annak ellenére is, hogy ők voltak kizárólagos elbírálói a baccalaureatusi vizsgálaton a középiskolát végzett ifjak szellemi érettségének és tudományos előképzettségének.

Lassankint általánossá lett az a meggyőződés, hogy a hiba a középoktatás rendszerében van. A középiskola tananyaga nem helyes pedagógiai elvek alapján összeállított szerves egész, hanem egymással kevés összefüggésben álló ismeretanyag-halmaz, amelyet a középiskola hétéves folyama alatt már csak időhiány miatt sem lehet módszeresen akként feldolgozni, hogy az a tanuló elméjében rendszeres és szerves tudássá lehessen. A tanulók emlékezőtehetségét túlterhelő ismeretanyag-halmaz csupán, amelyet a tanár a legnagyobb didaktikai ügyességgel sem tud feldolgozni akként, hogy mindaz, ami ez anyagban értékes és művelő hatású, a tanuló elméjében hússá és vérré váljon. Nem segít más, mint az elavult középoktatási rendszert beható és gyökeres reform tárgyává tenni.

Az általánosan ismert és megállapított eredménytelenség a közoktatás többi ágazataiban is az egész közoktatás egységes reformját sürgős kielégítésre váró szükségletté tette. Sturdza Demeter közoktatásügyi miniszter — maga is tudós ember — úgy gondolkodott, hogy a helyes és célszerű reformnak elengedhetetlen előzetes feltétele: megismerni és lehető biztossággal megállapítani, hogy miben és miből állanak azok a hibák, bajok és visszasságok,

amelyek az oly hangosan felpanaszolt eredménytelenséget okozták a román közoktatás összes ágazataiban? E szükséges előtanulmány elvégzésével Spiru Haretet, a bukaresti egyetem elméleti mechanika tanárát bízta meg, aki tanulmányainak eredményét egy részletes jelentésben összefoglalva terjesztette megbízója elé. E jelentés 1884-ben nyomtatásban is megjelent.

Miután benne az egész román közoktatásügy összes bajai és fogyatékságai egységes képben voltak összefoglalva, még azokban is mély megdöbbenést keltett, akik már előbb is tisztában voltak azzal, hogy az 1864-i iskolai törvény nemcsak elavult, hanem egyáltalán meg sem termette még felerészben sem azokat a gyümölcsöket, amelyeket húsz év előtt megalkotói vártak tőle. Megjelenése után nemcsak a tanügyi, hanem a napisajtóban is heves, sőt szenvedélyes vitatkozás keletkezett. Sokan voltak, kik a jelentés íróját megokolatlan pesszimizmussal vádolták, sőt a nagytekintélyű román nyelvész és történész, Hajdeu, egyenesen azt állította, hogy Spiru Haret e jelentésével a román közoktatást a magyarok gúnykacájának tárgyává tette.

A többség azonban, ha nem is mindenben, de általában és egészben igazat adott Spiru Haret megállapításainak. A legfőbb tudományos fórum, az Akadémia, nagy jutalommal tüntette ki. Sturdza közoktatásügyi miniszter pedig e jelentés megállapításainak és következtetéseinek a legteljesebb figyelembevételével szerkesztette meg az egész román közoktatásügyet felölelő törvényjavaslatát. A politikai viszonyok lehetetlenné tették, hogy Sturdza javaslatát törvénnyé lehessen, de az egész közoktatásnak s annak keretében a közepoktatásnak reformja is a következő évtizedben állandóan napirenden maradt.

Sturdza törvényjavaslatának bukása után 12 évvel maga Sturdza lett a miniszterelnök, ki a közoktatásügyi tárca elfogadására egykori munkatársát, Spiru Haretet kérte fel. A sors úgy akarta, hogy Spiru Haret maga terjeszthesse törvényjavaslat alakjában a román parlament elé azt a közoktatásügyi reformot, amelynek nemcsak irányelveit rakta le, hanem részleteit is megfogalmazta 1884-ben megjelent kritikai tanulmányában. Így kapcsolódott Spiru Haret egyéniségéhez Románia jelenlegi közoktatásügyi rendszerének megalkotása, amely őt kétségtelenül Románia legnagyobb és legérdemesebb közoktatásügyi miniszterévé tette.

Az a nagyjelentőségű és minden elismerésre méltó szerep, amelyet Spiru Haret Románia oktatásügyi történetében játszott, megköveteli, hogy egy pár szóval egyéniségét is megismertessük.

Spiru Haret 1851-ben született Jasiban. Iskoláit ugyanott kezdette, de Bukarestben végezte úgy a középiskolát, mint az egyetem mennyiségtan-természettudományi karát. Azután Párizsba ment, hol 1878 január 3-án tett a matematikából doktorátust. „Sur

l'invaribilité des grands axes des orbites planétaires" című doktori értekezéséről a „Bulletin des sciences Mathématiques"-ben (1878. 215.) igen elismerő bírálát jelent meg. Ő volt az első román, aki Párizsban a matematikai tudományokból doktorátust tett.

Visszatérve hazájába, a bukaresti egyetemen az elméleti mechanika rendkívüli tanárává lett. 1883-ban a középiskolák főfelügyelőjévé nevezték ki. Ebben a minőségében bizta meg Sturdza Demeter közoktatásügyi miniszter az ország közoktatásügyi állapotainak tanulmányozásával. Amint már említettük, e tanulmányainak eredményeit összefoglaló jelentése őt egyszerre a román közoktatásügyi mozgalmaknak középpontjába állította. 1885-ben Sturdza mint államtitkárt (secretar general) vette maga mellé, hogy segítségére legyen tervbevetett közoktatásügyi reformjának megvalósításában.

Sturdza törvényjavaslata 1886-ban megbukott s vele együtt szűnt meg Spiru Haret aktív szerepe is egyelőre a tanügyi közigazgatásban. Azok az eszmék és törekvések azonban, amelyek 1884-i jelentésének alapján Sturdza 1886-i törvényjavaslatában kifejezésre találtak, nemcsak tovább éltek, hanem azon részleges törvényekben is, amelyekben Take Jonescu 1893-ban és Poni Péter közoktatásügyi miniszterek 1896-ban kísérletet tettek a közoktatásügy egyes ágazatainak megreformálására. Sőt 1896-ban Poni oldalan mint secretar general (államtitkár) újra vissza is tért a közoktatásügyi közigazgatás terére. 1897-ben Sturdza miniszterelnök, mint egykori munkatársának, neki ajánlotta fel a közoktatásügyi tárcát, amelyet ő készséggel fogadott el, hogy megvalósíthassa azokat az eszméket, amelyek 1886-ban, bár igazak és helyesek voltak, de még nem voltak megérlelődvé a vitatkozás és az eszmecserék útján annyira, mint 12 évvel később, mikor azoknak megvalósítása már valóságos közszükségletté lett.

Spiru Haretnek, mint közoktatásügyi reformernek, egyéniségét csak akkor tudjuk helyesen értékelni, ha tisztában vagyunk vele mint tudóssal is. Tudományszaka a matematika volt, de francia nagy mestereinek példáját követve, a matematika mellett a bölcsészettel is behatóbban foglalkozott és pedig annak a társadalom jelenségeire való alkalmazásában. Ezirányú munkásságának eredményét „La mécanique sociale" című könyvében foglalta össze, amely Párizsban a „Bibliothèque de Philosophie Scientifique" egyik kötete gyanánt jelent meg. E műve nem rendszeres szociológia, hanem a szociológiai módszereknek az exakt tudományok szempontjából való kritikai vizsgálata. Beszédei, jelentései s törvényjavaslatainak indoklásai egyaránt bizonyítékai annak, hogy a közoktatásügyet a nemzeti élethez és a társadalomhoz való vonatkozásaiban nemcsak mint politikus és államférfiú fogta fel, hanem mint olyan pedagógus is, aki korának bölcsészeti és társadalomtudományi eszméáramlatait teljesen és behatóan ismeri.

4. Spiru Haret 1898-i középiskolai reformja.

Spiru Haret középiskolai reformjának főbb elvei és újításai. Spiru Haretnek és pedagógiai munkatársának, Dumitrescu-Jassynak miféle bölcsészeti és pedagógiai indítékek adtak ösztönzést új középiskolájuk megalkotásához? A múlt század végén a pedagógusok igen tekintélyes része állást foglalt a középiskolai klasszikus oktatásnak túltengése ellen. Ez állásfoglalás lélektani és gyakorlati indítéka. Alfred Binet lélektani fejtegetéseinek és a II. Vilmos német császár által hangoztatott nemzeti nevelés követelményének hatása e reformra. A trifurkációs középiskola ismertetése. Az érettségi vizsgálat, mint a baccalaureatusi vizsgálat hibáinak kiküszöbölése.

De miben áll Spiru Haret középiskolai reformjának lényege?

a) A középiskola évfolyamainak számát hétről nyolcra emelte azért, hogy a feldolgozandó anyagot olymódon oszthassa el, hogy az lehetetlenné tegye egyfelől a tanulók túlterhelését, másfelől pedig legyen elég idő és alkalom annak olyan feldolgozására, hogy a tanuló elméjében hűssá és vérré válva, valóságos eleven erő gyanánt ható szellemi energiává alakuljon át.

b) A középiskola alsó és felső tagozatát megtartotta olymódon, hogy az alsó tagozat egységes és kötelező legyen minden középiskolai tanulóra. Az alsó négy osztály tananyaga befejezett egész, amelynek módszeres feldolgozása képessé teszi a tanulót, hogy az általa választandó gyakorlati életpályákra a szükséges általános műveltség kellő mennyiségének birtokában lépessen. A tananyag középpontját a román nyelv és irodalom, történelem, alkotmánytan s hazai földrajz, az úgynevezett nemzeti tárgyak alkotják Herbart didaktikájának szellemében. A tanterv e herbartianizmusa különben Dumitrescu-Jassynak volt köszönhető, ki a bukaresti egyetemen a pedagógia tanára volt s akit államtitkáru (secretar general) vett maga mellé.

c) A középiskola négy felső osztálya nemcsak hogy nem volt egységes, hanem hármas tagozatra: klasszikus, modern irodalmi és reáltagozatra oszlott. Az elsőben a latin és a görög nyelv volt az uralkodó tananyag. Az első heti 28 órában, a második heti 19 órában. A másodikban a modern nyelvek alkották a tanulmány középpontját, de a latinak is meg volt a kellő óraszám (hetenkint 28). A francia nyelv mindenkire kötelező volt; a német, az angol és az olasz alternatív voltak kötelezőek. A harmadik tagozatban a matematika, a fizika és a vegytan alkották a tanulmányi középpontot. Az egyes középiskolák a mutatkozó szükségletekhez képest a közoktatásügyi miniszter jóváhagyásával magok döntöttek el, hogy fenntartsák-e mind a három tagozatot, vagy csak kettőt? A modern és reális tagozattal bíró középiskolák száma túlnyomó többségben volt. Klasszikus tagozata alig volt az országban háromnak.

Spiru Haret és pedagógiai munkatársa, Dumitrescu-Jassy, mikor a középiskola felső tagozatának e hármas tagoltságát törvénybe iktatták, annak a pedagógiai áramlatnak hatása alatt cselekedtek, amely Nyugaton, Német- és Franciaországban egyre

hangosabban követelte, hogy a középoktatásban a klasszikus tanulmányok eddigi egyeduralkodó megszűnjék és a természettudományok a modern kor követelményeinek megfelelően bővebb figyelemben részesíttessenek. E követelés megokolására két érvelést volt szokásos hangoztatni a múlt század nyolcvanas és kilencvenes éveiben nemcsak Német- és Franciaországban, hanem nálunk is.

Egyik lélektani volt, amely támaszkodva a lélektani kutatásokra, a tehetségek különbözőségére hivatkozott és azt állította, hogy nem lehet a különböző szellemű, struktúrájú és hajlamú serdülő ifjúságot a felső osztályokban az eddigi klasszikus középiskola prokrustes ágyába szorítani. Ezeknek a legmeggyőzőbb érveket Alfréd Binet kutatásai szolgáltatták. „Les idées modernes sur les enfants” című műve, amelyben e kérdést sok meggyőző erővel és megkapó szellemességgel tárgyalta, kedves olvasmánya és sugalmazója volt mindazoknak, akik ez időszokban a középiskolák reformjával foglalkoztak nálunk is, de még inkább Romániában.

A másik érvelés inkább gyakorlati szempontokra hivatkozott. E szempontokat a szellemes francia irodalmi kritikus, Jules Lemaitre megkapó elméjével fejtegette „Opinions a repandre” című tanulmányában, amely éppen akkor jelent meg (1898), mikor Spiru Haret törvényjavaslata a román parlament előtt feküdt.

Ezeket az érveket nem olyan finom irodalmi szellemmel, de a politikusok és a közvélemény előtt sokkal hatásosabban és döntőbb súllyal fejtette ki nyolc évvel előbb II. Vilmos német császár abban a beszédében, amelyet 1890 október 17-én az úgynevezett „Professoren Konferenz” megnyitó ülésén tartott.

— Új korszakban, az átmenet és a haladás korszakában élünk. Házamnak állandó kiváltsága volt, vagyis, amint mondani akarom, őseim mindig tanujelét adták, hogy megérezték az idők ütközésének verését és előre látták azt, ami meg fog történni. Így maradtak meg ők mindig a haladó mozgalom élén azzal az elhatározással, hogy azt új célok és irányok felé vezessék. Azt hiszem, eltaláltam én is, hogy merrefelé törekszik és halad e századvégi mozgalom. El vagyok határozva, hogy amiként élére állottam a szociális mozgalmaknak, új utakat fognak nyitni az ifjúság nevelésében is. Ezeket az utakat azonnal meg kell nyitni, ha azt nem akarjuk, hogy húsz év múlva rákényszerítsenek erre.

A hatalmas Imperator-Rex fejtegetéseit az akkori német középiskola ellen egy súlyos váddal fejezte be:

— A középoktatásnak hiányzik nemzeti alapja. Ezért a középiskolai tantervben első helyre kell tenni a német nyelvet. Nekünk német nemzeti ifjúságot kell nevelnünk, nem pedig görög és római ifjakat.

A nemzeti imperializmus hangja csendült meg a német császár és szavaiban és fogta meg elemi erővel a lelkeket nemcsak Németországban, hanem mindenütt, ahova elhatottak e kultúrpolitikai mozgalom hullámverései. Így Romániába is. Ott is román

nemzeti ifjúságot akart nevelni mindenki és nem görög vagy római ifjakat s azért fogadta a klasszikus tanulmányok egynehány barátját leszámítva, örömmel az egész román közvélemény Spiru Haret trifurkációs középiskoláját.

d) Az osztályvizsgálatokat eltörölték. Az egész középiskolai tanfolyam alatt csak két, úgynevezett általános vizsgálat volt: a negyedik és a nyolcadik osztály befejezése után. Az első valóságosan kiválóató vizsgálat volt azzal a célzattal, hogy a polgári életben szükséges általános műveltség megszerzése után csak azok léphessenek fel a középiskola felső tagozatába, akik tanuljelét adták, hogy alkalmasak lesznek a főiskolai tanulmányokra. A trifurkációs rendszer következtében a középiskola felső tagozata átalakult a főiskolai tanulmányokra való előkészítő intézménnyé, amely körülmény megváltoztatta magának a középiskolai tanításnak is jellegét.

e) A nyolcadik osztály elvégzése után az eddigi baccalaureatusi vizsgálatot a mi érettségi vizsgálatunknak megfelelő befejező vizsgálat váltotta fel, amelyet az illető tanári testület előtt kellett letenni, a közoktatásügyi miniszter által kiküldött miniszteri biztosok vezetése és ellenőrzése mellett. Ez az intézkedés hivatva volt megszüntetni minden olyan panaszt, amelyet az eddig érvényben volt baccalaureatusi vizsgálatok ellen felhoztak s amelyek általában a következők voltak:

A baccalaureatusi vizsgálat nem alkalmas arra, hogy a tanuló szellemi érettségét s ennek alapján a főiskolai tanulmányokra alkalmas voltát kellőképpen és igazságosan megállapíthassa. Az a körülmény, hogy az egyetemen olyan tanárok előtt foly le, akik igen tudós férfiak, de nem pedagógusok s akik a jelöltet nem ismerik, valóságos szerencsejátékká teszi e vizsgálatokat. Minden attól függ, hogy a jelölt mennyi enciklopédikus ismeretanyaggal és jó szerencsével rendelkezik. Miután az ország összes baccalaureatus jelöltjei a két egyetemen vizsgáznak, e vizsgálat teljesen lélek nélkül való mechanikus eljárássá lesz minden pedagógiai érték nélkül s ennél fogva, mint évtizedek szomorú tapasztalatai is igazolják, semmi biztosítékot sem nyújt arra vonatkozóan, hogy a rajta szerencsésen keresztül esett ifjú valóban alkalmas a főiskolai tanulmányokra.

5. Spiru Haret reformja és a tanárok.

A középiskolai tanárok képeztetésének előfeltételei. A jelöltek gyakorlati pedagógiai képzettsége előfeltétele a tanári képeztetésnek. A képeztető vizsgálat menetének ismertetése. A tanári állás függetlenségének biztosítékai. A fegyelmi bíróság szervezete és a büntetési fokozatok. A középiskolai tanárok anyagi ellátása. A tanárok tudományos továbbképzése. Tanterv, módszeres utasítás és rendtartási Szabályzatok készítése. A romániai középiskolák száma a háborút megelőző időszakban.

Spiru Haret 1898-i törvénye részletes intézkedéseket tartalmaz a középiskolai tanárok képzését, alkalmazását és szolgálati viszonyait illetően is.

A 23. § meghatározza, hogy csak az a román állampolgár lehet középiskolai tanár, aki az egyetem bölesészet-történettudományi, vagy a mennyiségtan-természettudományi karát elvégezte és letette a licenciatusi, vagy a doktori vizsgálatot s azonkívül igazolni is tudja, hogy az egyetemen szaktárgyain kívül nemcsak hallgatta az elméleti pedagógiai előadásokat, hanem tagja is volt az egyetemen szervezett pedagógiai szemináriumnak s annak gyakorlati munkásságában is sikeresen vett részt és mindez előtanulmányok alapján sikeresen letette a tanári képesítő vizsgálatot is.

Az 1864-i és az utána következő novelláris törvények a középiskolai tanároktól csak kellő fokú szakképzettséget követeltek, kevés figyelmet és súlyt helyezve az elméleti és gyakorlati pedagógiai készségekre. Spiru Haret törvénye a szakismeretek mellett kellő elméleti és gyakorlati pedagógiai ismereteket is követelt a leendő középiskolai tanártól. Hogy ez ismereteket megszerezhessék, szervezte a két egyetem mellett a pedagógia tanárainak és kiváló gyakorlati pedagógusok vezetése mellett a pedagógiai szemináriumokat, amelyek gyakorló-iskolákkal is kapcsolatosak voltak. E pedagógiai szemináriumoknak nemcsak látogatása, hanem azok gyakorlati munkásságában való aktív részvétel is kötelező volt két éven át.

Csak ez előtanulmányok elvégzése után állott a jelöltnek jogában a tanári képesítő vizsgálatra jelentkezni azon tanári vizsgálóbizottság előtt, amelyet az egyetem tanárai közül négy évre a közoktatásügyi miniszter nevezett ki. A jelölt két, legfeljebb három tárgyból tartozott vizsgálatot tenni, amelyek közül egyik főtárgy volt. A vizsgálat két részből állott: elméleti és gyakorlati részből. Az előbbi írásbeli és szóbeli vizsgálatból állott, az utóbbi, a gyakorlati pedig három gyakorlati leckéből, amelyet a jelölt középiskolai lecke alakjában tartozott kidolgozni és előadni. Ha a jelölt vizsgálati érdemjegyeinek középátlánya legalább 7-50 volt, akkor elnyerte a szükséges képesítést. A képesített jelölteket a közoktatásügyi minisztérium a képesített tanárjelöltek lajstromába iktatta abban a sorrendben, amelyet nekik a képesítettségük fokát jelző középátlányos szám nagysága biztosított.

A képesítő oklevéllel rendelkező tanárjelölteket a miniszter először csak ideiglenes (helyettes) tanári minőségben nevezte ki, amely minőségben 3 évig szolgált. Ha e három év alatt nem volt ellene semmi kifogás, akkor királyi dekrétummal végleges rendes tanárrá nevezetett ki. Állása végleges volt. Fegyelmi ítélet nélkül nem lehetett sem áthelyezni, sem elbocsátani. Harminc évi szolgálat után a miniszter a középiskolai főfelügyelők tanácsának javaslatára az országos közoktatási tanács igenlő véleménye alapján hivatalból nyugdíjazhatja. Betegség esetén csak akkor nyugdíjazható, ha egy bizottság, amelynek két egyetemi orvostanár is tagja, kimondja, hogy betegsége tényleg olyan természetű, amely a tanári szolgálatra valóban alkalmatlanná teszi.

A véglegesen kinevezett középiskolai tanár kötelességszegés, vagy mulasztás esetén a következő fegyelmi büntetésnek van alávetve: I. megintés; II. 1. fokú pénzbüntetés (1–15 napi fizetési összeg erejéig); III. 2. fokú pénzbüntetés (egyhavi fizetési összeg erejéig); IV. felfüggesztés 2–6 hónapra; V. áthelyezés; VI. felfüggesztés legtovább 2 évre; VII. végleges elbocsátás. — Az I. és II. fokú büntetést adhatja a főfelügyelő, vagy a miniszter; III. fokút a miniszter, de csak az országos közoktatási tanács javaslata alapján; a IV., V., VI. és VII. fokút a miniszter, de csak a fegyelmi bíróság ítélete alapján. A VII. fokú — a szolgálatból való elbocsátás — királyi dekrétummal történik.

A fegyelmi bizottság a következő tagokból alakul meg: 2 tagot királyi dekrétum nevez ki, 2 tagot az egyetemek küldenek ki, 1 tagot a miniszter nevez ki. A vádlottnak joga van ügyének védelmével a tanári testület valamelyik tagját megbízni. Az ítéletet kimondó bíróságnak 3 tagból kell állania. A bíróság által kimondott ítéletek ellen csak a VII. fokú büntetés esetén van helye. Ez esetben az egész öttagú bíróság feladata a végleges döntés.

E vázlatos ismertetésből is kitűnik, hogy a romániai középiskolai tanár elmozdíthatatlanságát és függetlenségét Spiru Haret törvénye oly fokban biztosította legalább is, mint nálunk a vonatkozó törvény a bírói függetlenséget.

E törvény bőkezűen gondoskodott a középiskolai tanárok anyagi ellátásáról is. A kezdő rendes tanár fizetése a köteles heti 12 órás minimum mellett havi 360 lei, ami megfelel ugyanannyi magyar koronának. Ha 16 órát adott hetenkint, akkor 480 lei volt; 20 óra mellett 600 lei és a maximális 24 órával 720 lei. Igaz ugyan, hogy két évvel később azon gazdasági és pénzügyi krízis következtében, amely e két év rossz termése folytán előállott, e fizetések bizonyos mértékű csökkenést szenvedtek, de ennek ellenére is a romániai középiskolai tanár sokkal jobban volt fizetve, mint magyar, osztrák, vagy akár francia kartársai is.

Spiru Haret, ami a középiskolai tanárok tudományos és pedagógiai képzettségét illeti, nem tartotta elégségesnek a tudományos és pedagógiai ismereteknek azt a mennyiségét, amelyet a tanárjelölt képesítő vizsgálata előtt az egyetemen megszerzett. Az egyetemi vizsgálatokat jobb sikerrel kiállott ifjak közül évenként magasabb tudományos kiképzés végett többet küldött a nyugateurópai egyetemekre. Ezenkívül nem volt fukar abban sem, hogy mentől több működő középiskolai tanárt küldjön külföldre tanulmányi célból.

A tanárok megfelelő tudományos és pedagógiai képzettségén kívül a középiskolai oktatás színvonala emelésének nélkülözhetetlen feltétele, hogy a tanterv, tananyagbeosztás és a didaktikai eljárás is teljesen megfelelő legyen a pedagógiai követelményeknek. Spiru Haret erről is gondoskodott. A középiskolák tantervét az

új törvény követelményeinek megfelelően teljesen átalakította. Módszeres utasításokat dolgoztatott ki a tananyag beosztását és feldolgozását illetően és hogy ez utasítások ne maradjanak írott malaszt, meghonosította a kerületi tanári módszeres tanácskozássokat, amelyeket az illetékes főfelügyelők — general inspektorok vezetése mellett tartottak. A general inspektor abban különbözik a mi főigazgatóinktól, hogy inkább tudományos és pedagógiai felügyelő, mint közigazgatási tisztviselő.

Spiru Haret gondoskodott arról is, hogy a középiskolák el legyenek látva célszerű épületekkel és megfelelő tanszerekkel is. Különösen üdvös volt a változás a természettudományok oktatásában, amelyben a kísérlet és a laboratóriumi munkásság volt a fontosabb rész úgy a tanár, mint a tanuló részéről azért, hogy a tanulók megfigyelőképesége kellő módon fejlesztessek.

1911-ben, mikor Románia tanársága Spiru Haret születésének 60. évfordulóját megünnepelte, 40 középiskola működött és pedig 20 líceum (8 osztállyal) és 20 gimnázium (4 osztállyal). 1916-ban, Románia háborúba lépésének évében, a líceumok száma 23 volt. Ugyancsak 23 volt a gimnáziumok száma is. E háború Romániában is mindent megváltoztatott, mindent átalakított és így a középoktatást is.

Mielőtt a romániai középoktatás e nagy átalakulását ismertetném, szükségesnek tartom azt is előadni, hogy Spiru Haret minő intézkedéseket tett a magániskolák ügyének rendezését illetően is? Ezeknek ismerete nélkül lehetetlen megérteni a román kormányoknak egynéhány olyan intézkedését, amelyek szoros kapcsolatban vannak a kisebbségi iskolák helyzetével.

6. A magánoktatás megrendszabályozása.

A magániskolák jelentősége és szerepe a romániai közművelődésben. Kétféle magániskola: román honpolgárok fiainak számára fenntartott magán nevelő intézetek és az idegen állampolgárok iskolái. Ez iskolák rövid jellemzése és ismertetése. Vádak ez iskolák ellen. Spiru Haret 1894-ben magánoktatási törvényjavaslatot terjeszt a parlament elé. E javaslat megbukik. A magániskolák ellenőrzésére vonatkozó 1896-i szabályzat ismertetése. A magániskolák ellenőrzésének szerve. Kétféle magániskola: egyik elfogadja az állami tantervet, a másik nem. A kettő között való különbség. A magániskolai Szabályzat alkalmazása a kisebbségi iskolákra.

„A magániskolák egészen a legutóbbi időkig majdnem korlátlan szabadságot élveztek nálunk“, írta Jon S. Floru bukaresti középiskolai tanár „Invăţământului particular secundar“ (A magán középoktatás) című tanulmányában (Spiru Haret ale tale, dintre ale tale 544. l.). „Művelődés után való vágyunkban jótétemény gyanánt üdvözöltük bármilyen iskola megnyitását, különösen az olyanokét, amelyekben meg lehetett tanulni valamely idegen nyelvet, mivel a nyugati nyelvek ismeretét úgy tekintettük, mint nélkülözhetetlen feltételét kultúránk felvirágzásának. Magániskolákban tanultak azok a nagy embereink, akik lerakták államunk és kultú-

ránk alapjait. Ez iskolákban neveltettek e nemzedék asszonyai is, mert e magániskolák voltak azok, amelyek a nyilvános iskolák előtt nagyban hozzájárultak a román nők műveltségének kifejlesztéséhez.”

E magániskoláknak két fajtáját lehetett s lehet ma is Romániában megkülönböztetni. Egyik, a régebbi időkből nálunk is általánosan ismert magán nevelőintézetek voltak a vagyonosabb és előkelőbb társadalmi rétegek számára. E magán nevelő- és tanintézetek még az 1864-i törvény után sem sokat törődtek az állami iskolák tantervével, különösen a magán nőnevelő- és tanintézetek. A kitűzött tancél ez intézetekben az idegen nyelvek, főleg pedig a francia nyelv mentől tökéletesebb elsajátítása volt. A fiúk, akik e nevelőintézetekben tanultak, hogy a közhivatalok viseléséhez megkívánt képesítést megszerezzék, valamelyik állami középiskolában vizsgálatot tettek, ami egyáltalán nem volt valami nehéz dolog, tekintettel arra, hogy vagyonos szülők gyermekei voltak és rendszerint valamelyik olyan nyilvános iskolában vizsgáztak, amelynek tanárai az illető magániskolában is tanítottak.

Második kategóriájához e tanintézetnek azok az iskolák tartoztak, amelyeket a Romániában élő idegenek a magok gyermekeinek számára alapítottak. Ez iskolákat ez idegenek egyházközségei tartották fenn és pedig a magok tannyelvével. Miután idegenek voltak az iskolafenntartók és gyermekeik is azok fognak maradni, egyáltalán nem alkalmazkodtak az állami tantervhez. A magok hazájának iskolai rendszerét követték mindenben s tanítóiktól is körülbelől a hazájokbeli kvalifikációt követelték meg s nem a román államit. Ez iskolák között igen nagy hírnévre tettek szert azok a római katolikus nőnevelőintézetek, amelyeket az Angol kisasszonyok és a Notre dame de Sion nevű apáca szerzetesrendek tartottak fenn Bukarestben és a román királyság nagyobb városaiban.

Miután ez intézetek nemesak olcsóbbak voltak, hanem komolyabb és tartalmasabb oktatásban részesítették a növendékeket s az erkölcsi nevelés szempontjából is több biztosítékot nyújtottak, mint az első kategóriába tartozó magánintézetek, azért a román előkelő társadalom leányai nagy számmal látogatták ez apácák által vezetett tanintézeteket. Ez intézetek volt növendékei közül később egynéhányan, igaz csak szórványosan, át is tértek a római katolikus vallásra. Ez áttérésekben megállapíthatólag kevesebb része volt annak a nevelésnek, amelyben az áttérők részesültek, mint annak a körülménynek, hogy franciaországi, főleg párizsi huzamosabb ideig tartó időzések alatt állandóan ki voltak téve azon katolikus szellemi légkör befolyásának, amely őket a francia arisztokrata körök asszonyainak társaságában körülvette s amelynek hatása alatt határozták el magokat, hogy elhagyják az orthodox vallást, amelynek üres formalizmusa érzésvilágukat nem elégítette ki. E jelenség elegendő volt arra, hogy e katolikus nő-

nevelőintézetek ellen az orthodox egyház és a román nemzet érdekeit veszedelmeztető prozelitizmus vádját emeljék.

A magán, illetőleg a felekezeti fiútanintézetek között az apáca nőnevelőintézetekéhez hasonló tekintélyre a lutheránus vallású németek iskolái tettek szert. Ezek Bukarestben a német felekezeti iskolázásnak egész középiskolai rendszerét kiépítették. Általános volt annak tudata, hogy ez iskolákban sokkal eredményesebb és magasabb színvonalú oktatás folyik, mint a román állami iskolákban. Ennek következtében a románok, különösen a gazdasági életpályák emberei közül nagyon sokan adták gyermekeiket ez iskolákba. A vád ez iskolák ellen az volt, hogy német szellemben működve, román nemzetiségű tanítványaikat elidegenítik saját nemzeti kultúrájuktól.

Harmadik volt a felekezeti magánoktatás sorozatában a római katolikus és református felekezeti magyar iskolázás. Ez iskolázás megmaradt a népoktatás körében. Egy magyar középiskolának, és pedig a viszonyoknak inkább megfelelő reáliskolának felállítása csak jószándékú tervezetés maradt. De ennyi is elég volt arra, mert akadályozója volt a Romániában született fiatal magyar nemzedék gyors elrománosodásának, hogy a magyarellenés román nacionalista körök megrendszabályozásukat sürgessék.

Negyedik volt a sorozatban a zsidó felekezeti iskola, amely ellen az volt a kifogás, hogy a román nyelvnek, mint tanyelvnek teljes mellőzésével német vagy francia nyelven nemzetközi és zsidó szellemben neveli fel a romániai zsidóság fiatal nemzedékét s ezzel lehetetlenné teszi, hogy a zsidóság érzésben és művelődésben teljesen elrománosodjék.

„Ez iskolák növendékeinek nagyobb számát zsidó honfitársaink gyermekei alkotják — mondja Jon Floru fennebb idézett tanulmányában —, akiknek románul kellene érezniök, hiszen nálunk születtek, nálunk élnek, a velünk való kereskedésből gazdagodtak meg, de ahelyett, hogy gyermekeiket román szellemben nevelnék fel, elidegenítik hazánktól, annak nyelvétől, történetétől. Három évvel ezelőtt egy zsidó leányközépiskolát látogattam meg. A tanárnő francia nyelvet tanított. Hogyne döbbsentem volna meg, mikor e kérdést hallottam:

«Quel est votre pays natal?... Dites donc, Palestine.»

«Hazája Palesztina!»

A körülbelül ötszázra rúgó magániskolát 1896-ban helyezték rendszeresebb állami felügyelet alá, azzal a szabályzattal, amely ez év július 4-én a hivatalos lap 74. számában jelent meg. E rendelet az összes magániskolákat egy felügyelő ellenőrzése alá helyezte. Spiru Haret 1904-ben egy magániskolai törvényjavaslatot terjesztett a román parlament elé, amely azonban törvénné nem válhatott. Miután ez iskolák ügyeit nem lehetett törvénnyel szabályozni,

Spiru Haret rendeleti úton alkotta meg az ellenőrzés egész rendszerét.

Mindenekelőtt az ellenőrzéssel megbízott felügyelő hatáskörét bővítette ki olymódon, hogy magában a közoktatásügyi minisztériumban e magániskolák ügyeinek intézésére külön ügyosztályt állított fel. Ez ügyosztály előterjesztésére lehetőleg olyan tanügyi férfiakból és nőkből, akik az illető felekezeti magániskolák tannyelvét is tudták, felügyelői kart szervezett. E felügyelők útján felhívta a közoktatásügyi miniszter a magániskolák fenntartóit, hogy terjesszék fel a működésüket engedélyező okiratokat, tantervüket, tankönyveiket, tanítók képesítő okleveleit, iskolák épületeinek tervrajzait, tanszereik leltárait stb. Mindezeket felülvizsgálták és csak azoknak engedték meg a további működést, amelyek megfeleltek az állami iskolák számára megállapított minimális követelményeknek. Azokat az iskolákat, amelyek e követelményeknek záros határidő alatt nem tudtak megfelelni, az országos közoktatási tanács véleményének meghallgatása után bezáratták.

Ez újonnan megalkotott szabályzat kétféle magániskolát ismert el. Az első kategóriába tartoztak azok, amelyek az állami tantervet s azzal együtt a román tannyelvet is elfogadták és csak olyan tanerőket alkalmaztak, akiknek képesítése azonos, vagy legalább egyenértékű volt a román állami tanerők képesítésével. Ez iskolák tanulói államérvényes bizonyítványt is kaptak — tehát bizonyos korlátozottsággal nyilvánossági joggal bírtak —, ha az állami tanterv által megszabott vizsgálatokat egy, a miniszter által kinevezett tagokból álló vizsgálóbizottság előtt, amelyben a magániskola tanárai is helyet foglaltak, sikeresen letették. Román nemzetiségű tanulók csak ilyen magániskolákban tanulhattak.

A magániskolák második kategóriájába azok tartoztak, amelyek saját hazájuk tanterve szerint tanítottak. Ez iskolák is kötelesek voltak a román nyelvet és irodalmat elégséges óraszámban, a román történelmet, alkotmánytant, Románia földrajzát pedig román nyelven tanítani. A román nyelvet csak román születésű egyén taníthatta. Idegen nemzetiségű, bármilyen kitűnően is tudta a román nyelvet, nem lehetett e nyelvnek tanítója. Az iskola anyakönyveit, iktatókönyvét román nyelven kellett vezetni. Az intézet igazgatója köteles volt a hatóságokkal román nyelven érintkezni, ezért ezt a nyelvet szóban és írásban tartozott tudni. Csak olyan tankönyvet használhattak s olyan taneszközöket, amelyeket a kormány elfogadott és jóváhagyott. A tanerők képesítése elégséges volt, ha megfelelt azon állam ezirányú követeléseinek, melynek az iskolafenntartók polgárai voltak.

Ez iskoláknak nem volt nyilvánossági joguk s ennél fogva államérvényes bizonyítványokat sem adhattak. Ilyen bizonyítványt csak úgy kaphattak növendékeik, ha valamely állami iskolában magánvizsgálatot tettek. Az állami ellenőrzésnek szigorú köteles-

sége volt arra vigyázni, hogy a tanulók a román nyelvet, irodalmat, történelmet, alkotmánytant és Románia földrajzát kellő mértékben megtanulják. Hogy az iskola szelleme kifogástalanul hazafias legyen. E célból a román nemzeti ünnepeket tartoztak olymódon megünnepelni, mint az állami iskolák. Minden olyan irányzat, amely ezzel ellentétes, egyenesen az iskola bezárását vonja maga után.

Spiru Haret magániskolákra vonatkozó intézkedéseivel két szempontból volt kötelességünk foglalkozni. Egyik az, hogy tulajdonképpen ezek az intézkedések alkotják rendszerének, amelynek ideálja a román nemzeti közoktatásügy megalkotása, záróköveit. A másik az, hogy az új Románia közoktatásügyi kormányai a csatolt területeken levő kisebbségi iskolákat ilyen magániskoláknak tekintették és ilyenekül is bántak velük. Az erdélyi magyarság egyházi és világi vezetői nem ismerték a román közoktatásügyi politikának ezt az irányzatát s ezért álltak tájékozatlanul és készületlenül, mikor iskoláikat kellett védelmezni a román kormányok étatizmusa ellen, amelynek sem erejéről, sem értékéről, sem rájuk vonatkozó veszedelmességéről nem volt határozott és biztos ismeretük, mikor kénytelenek voltak tapasztalni iskoláik életében annak romboló hatását.

7. Hogyan rendezte be Nagyrománia középoktatását?

A világháború után bekövetkezett helyzet. A háború következtében a régi román királyságban tanárhiány állott elő. Mit tett a kormány e hiány pótlására? Az új román középiskolai tanári kar szervezése Erdélyben. A kurzista tanárok tudományos képzettsége. Az új tanári kar szervezése Beszarábiában és Bukovinában. A romániai középiskolák statisztikája. Az extrabudgetaris középiskolák és középiskolai osztályok ismertetése. A francia tanári misszió.

A régi román királyságnak (regát) a háború kitörése idején — a 10 leányközépiskola tanári karát is ideszámítva — 1082 tanára volt. Ez a szám a háború következtében meglehetősen lecsökkent. Miután az egyetemek működése 1916 nyarától 1918 őszéig szünetelt, szó sem lehetett e két év alatt — minden egyébtől eltekintve — a középiskolai tanári karban támadt hézagok pótlásáról. Az 1918/19-i tanév kezdetén magában a régi román királyságban (regátban) is nehezen pótolható középiskolai tanárhiány volt. Hátha még tekintetbe vesszük, hogy területe három tartománnyal gyarapodott és népessége is megkétszereződött.

E tanárhiányt magában a régi királyságban is fokozta még a háború után kezdődő új élet egyik sajátos jelensége is: a serdülő ifjúságnak magasabb iskolák felé való mohó tódulása, amely a román közoktatásügyi politika vezetőit arra ösztökélte, hogy engedve ez áramlatnak, a középiskolák számát, tekintet nélkül a hiányzó, de szükséges előfeltételekre, gyorsan szaporítsák.

A háborús életnek egyik jelensége volt a nőknek a magasabb

fokú iskolák felé tódulása. A háborús étellel együtt járt Romániában is, mint az egész világon mindenütt, hogy úgy a fizikai, mint az értelmi munkásság különböző ágazataiban a hadba vonult férfimunkások helyét nőkkel töltötték be. A nők e háborús munkássága nagy lökést adott az eddig inkább elméleti lehetőségnek gondolt, mint a gyakorlatban is megvalósíthatónak látszó feminizmusnak. A nők egyenjogúsága a közéleti munkásság terén a férfiakéval megmáshíthatatlan ténynek látszott s ennél fogva általánossá kezdett válni az a gondolkodás, hogy a lányok számára is éppen olyan általánossá kell tenni a középoktatást, mint a fiúk számára. A leánygimnáziumok szaporításával párhuzamosan haladt a középiskolai tanárnők tömeges képzése, amely a nők hiányosabb tudományos előkészültsége folytán még siralmasabb eredmények okozója volt, mint a férfiaknál.

„Középoktatásunk fejlődése nem tartott lépést sem az ország népességének növekedésével, sem pedig annak a szükségletnek érzésével, amely azt követelte, hogy elegendő számú tanult elem képeztessek az állami élet különböző ágazataiban szükséges erők pótlására — mondotta 1919 szeptember 9-én Angelescu közoktatásügyi miniszter annak a rendelet törvénynek indoklásában, amelyben felhatalmazást kapott a szükségessé vált középiskolák felállítására. — Nemcsak arra nincs meg a szükséges személyzetünk, hogy a nemzeti életet alkalmas módon szervezhessük az új tartományokban, hanem arra sincs, hogy magában a régi királyságban pótolhassuk a közszolgálatot végző személyekben támadt hézagokat. Ha összehasonlítjuk középoktatásunkat az új tartományokéval, ez az összehasonlítás a mi hátrányunkra szolgálhat csupán. Nemcsak aránylagosan, de abszolte is kevesebb iskolánk van, mint Erdélyben, Bukovinában, vagy Besszarábiában.“

Hogy a gyors egymásutánban felállított középiskolákhoz tanárokat kapjanak, a régi királyságban a következő eljárásához folyamodtak: 1919 őszén rendeletet adtak ki, amelyben a tanári képesítő vizsgálatot általában megkönnyítették. Megengedték, hogy két tárgy helyett egyből is meg lehessen szerezni a képesítést. Megengedték, hogy a képesítő vizsgálatokra azok is jelentkezheszenek, akik a háború miatt egyetemi tanulmányaikat nem fejezték be teljesen s így licenciatusi oklevéllel nem rendelkeztek. Ily módon 1919-ben 248 tanárt képesítettek, 1920-ban 99-et. A régi királyság jelenlegi középiskolai tanárainak többsége ilyen hiányos tudományos előképzettségű tanárokból áll. (Lásd: Anuarul invătă mântului secundar din România pe anul 1924—1925. XXXVIII. 1.)

A szabályszerűen képzett és képesített régi középiskolai tanárok számát az is csökkentette, hogy az új román állam megnövekedett tanügyi közigazgatása közülük igen sokat és pedig a legkiválóbbakat elvonta az iskolától. Az üres állások száma akkora volt, hogy azokat az ilyen módon gyártott okleveles tanárokkal sem lehetett betölteni. A tanszékek igen jelentékeny százalékát

emiatt csak helyettes tanárokkal töltötték be, akiknek tudományos előképzettsége egy hajszállal sem volt nagyobb, mint a mult század hatvanas és hetvenes éveinek azon tanáraié, akik a közfelfogásban a „profesor de liceu cu patru clase primare” fogalma alá tartoztak.

A párizsi békeszerződések határozmányai következtében a régi román királyság három tartománynak: Erdélynek, Bukovinának és Besszarábiának odacsatolásával „Romania mare”-vá, Nagyromániává lett és lakossága is megkétszereződött. E három tartományban nemcsak a középiskolázás, hanem az általános műveltség is magasabban állott, mint a régi román királyságban. Azonkívül e tartományokban az eddigi államalkotó elem, amely most kisebbséggé lett, sokkal magasabb színvonalú és számosabb értelmiséggel rendelkezett, mint a román, amely kisebbségből államalkotó elemmé lett. E tartományokban a románság értelmiségi osztálya csak vékony társadalmi réteget alkotott. Arról, hogy a román értelmiség e tartományokban a közéleti állásokat olyan minősítés birtokában töltse be, mint aminővel eddig be voltak töltve, szó sem lehetett.

Ez új tartományokban 1918 utolsó hónapjaiban a román megszállás következtében a multhoz képest egészen új, de ideiglenes átmeneti közigazgatási állapot fejlődött ki. Az uralmat az adhoc megalakult Nemzeti Tanácsokból kifejlesztett tartományi közigazgatási és kormányzótestületek vették a kezükbe meglehetősen laza függésben a bukaresti középponti kormánytól. Így Erdélyben, Nagyszében székhellyel a „Consiliu Dirigent” (kormányzótanács), — amelynek közoktatásügyi programja a következőkben foglalható össze: Haladéktalanul meg kell alkotni a román közoktatásügyi intézményeknek olyan keretét, amely a legrövidebb idő alatt lehetővé teszi, hogy a román nép fiainak egész tömege megszerezhesse azt a tudományos előképzettséget, amely feltétele annak, hogy valaki az állam közigazgatási szervezetében munkakört tölthessen be. Lehetővé kell tenni, hogy a román parasztság fiai mentől nagyobb számban látogathassák a középiskolákat s azért a magyar államtól elvett és elrománosított középiskolákon kívül gyors egymásutánban kell az új román középiskolákat Erdélyben szervezni és megnyitni.

Hogy minő volt a magyar államtól Romániához csatolt területen, Erdélyben a helyzet, azt Kiritzescu Konstantin, a román közoktatásügyi minisztérium középiskolai ügyosztályának vezetője a következőképen jellemzi: „Kivételes kisegítő eljárást kellett alkalmazni, mert az erdélyi közoktatásügyi vezetők az előtt az alternatíva előtt állottak, hogy vagy megtartják a régi magyar tanárokat, vagy pedig rögtönözve román tanári kart szerveznek. Az erdélyi oktatásügy vezetői nem haboztak ez utóbbi eljárást választani. Így született meg aztán azon «előkészítő tanfolyam»-ok eszméje, amelyeket 1919 és 1920 nyarán a kolozsvári egyetemen tartottak.

(Anuarul învățământului secundar din România pe anul 1924—25. XXXI. 1.)

Ezeken a tanfolyamokon középiskolákra összesen 193 egyént képesítettek, akik tudományos előképzettségüket tekintve, a következő elemekből tevődtek össze: 1. olyanokból, akik legalább négy egyetemi félévet végeztek; 2. akik érettségi bizonyítvány birtokában legalább öt évig működtek valamely iskolában; 3. akik elvégezték a teológiai szemináriumot és ott pedagógiai képesítést szereztek vagy legalább két féléven át valamelyik egyetemen pedagógiai előadásokat hallgattak; 4. olyan felszentelt papok, akik öt éven át népiskolai tanítók vagy igazgatók voltak. Az erdélyi román állami líceumok tanárai legnagyobb részükben ilyen tanfolyamot végeztek, úgynevezett cursista tanárok. Köztük túlnyomó számban vannak végzett papi szeminaristák vagy falusi lelkészek.

Besszarábiában a román középoktatás helyzete a Romániával való egyesülés időpontjában még kétségesebb volt, mint Erdélyben. „Besszarábiában a román tanárságnak nem volt meg az az életerős magva, ami meg volt Erdélyben a román felekezeti középiskolák tanáraiban” — mondja Kiritzescu idézett művének XXXV. lapján. „A besszarábiai tanárok nagy többsége az egyesülés után a román állam szolgálatába állott. Csakhogy ezek a tanárok orosz, rutén és Dél-Besszarábiában bolgár nemzetiségűek voltak, akikkel e tartományban a középoktatást nem lehetett elrománosítani.” Egypár év alatt fokozatosan el is bocsátották őket és helyüket románokkal töltötték be.

Az erre vonatkozó eljárás a következő volt: A tartomány fővárosában, Kisenevben a tartományi igazgatóság tanári vizsgálóbizottságot állított fel, amely előtt 1918, 1919 augusztus havában és 1920 januáriusában összesen tizenegyen tettek sikeres tanárvizsgálatot, akiket az elbocsátott orosz tanárok helyébe rendes tanárokkul alkalmaztak. 1921-ben e vizsgálóbizottságot feloszlatták és a jelölteket a jassy-i egyetem tanárvizsgáló bizottsága elé utasították. Itt 1921 augusztus havában harmincan állottak vizsgálatra. Az egyetem rektora, e vizsgálat tudományos értékére vonatkozóan az alábbi jellemző nyilatkozatot tette: „a legtöbb jelölt teljesen elégtelen előkészültségű volt és hogy mégis áteresztették a vizsgálaton, annak magyarázata egyrészt a vizsgáztató tanárok elnézésében kereshető, másrészt pedig a nagy tanárhányban s ezenkívül még abban is, hogy a jelöltek nem rendelkeztek annyi idővel, hogy elsajátíthassák a tőlük követelt ismereteket, amelyekről nagyobb részük jóformán még nem is hallott”.

Legkedvezőbb a helyzet Bukovinában volt. Az uralom átvétele alkalmával a legtöbb tanár megmaradt a román állam szolgálatában és a romanizált középiskolákban tovább tanított. Hogy e tanárok elsajátítsák a román nyelvet, számukra román nyelvi tanfolyamokat szerveztek. Azokat, akik nem tudták elsajátítani a román nyelvet, áthelyezték azokhoz a középiskolákhoz, amelyek-

ben még németnyelvű párhuzamos osztályok voltak. Ezeknek a száma 37-re rúgott. Közülük 16, látván, hogy nem boldogul, más alkalmazást keresett magának. Kettőt betegség miatt nyugalomba helyeztek. Tizenkilencet pedig, hogy bővebb alkalmuk legyen a román nyelv elsajátítására, a régi román királyságba helyeztek át. Az 1919–1923. években kinevezett román nemzetiségű tanárok száma Bukovinában 77-re rúgott.

Hogy a román középiskolák száma 1919-től 1924-ig mekkorára emelkedett, szembeszökően illusztrálják az alábbi szám adatok:

A régi királyságban (regát) volt 1916-ban 23 nyolcosztályos líceum, 1924-ben 48. Leánylíceum volt 1916-ban 10, 1924-ben 48. Négyosztályos főgimnázium 1916-ban 23 és 1924-ben 47. Erdélyben volt 1916-ban román tannyelvű középiskola 6, — 1924-ben 57. Leánygimnázium 1916-ban nem volt, 1924-ben 24. Besszarábiában 1916-ban egyetlen román tannyelvű középiskola sem volt, 1924-ben 67 volt.

A romániai középiskolák számát, de csakis a román tanítvány nyelvű és állami jellegű középiskolákat értve s oda nem számítva a kisebbségi felekezeti iskolákat, amelyeket hivatalosan magániskoláknak tekintenek, a következő statisztikai táblázat tünteti fel:

	Iskola	Osztály	Tanár	Növendék
A régi királyságban	141	1313	1611	57506
Erdélyben	136	916	1295	33857
Bukovinában	19	202	385	7586
Besszarábiában	67	432	716	15337
Összesen	363	2865	4007	114280

A 4007 tanár közül rendes tanár 2750, 1257 pedig helyettes tanár. Amint már említettük, a háború előtt a régi román királyságban az összes középiskolai tanárok száma 1082 volt. Erdélyben, Besszarábiában és Bukovinában sem rúghatott 300-nál többre a szabályszerűen képezett román nemzetiségű középiskolai tanárok száma. Feltéve, hogy a háborús években e szám — ami különben kizártnak tekinthető — egyetlen eggyel sem csökkent, Romániának 1919 kezdetén 1400 szabályszerűen képezett középiskolai tanáránál több semmi szín alatt sem lehetett. Miután 1924-ben 4007 középiskolai tanár volt alkalmazásban, az 1919-től 1924-ig eltelt öt éves időszakban 2600 középiskolai tanárt kellett az egyetemeknek kiképezniök. A tudományos embereknek oly tömeges termelése, amely igazán amerikai méretű.

A romániai középiskolának van egy igen sajátos intézménye. Ezek az úgynevezett „költségvetésen kívüli“ — extra budgetaris — középiskolai osztályok, amelyeknek jellege a következő:

Minden középiskolánál meg van állapítva, hogy hány osztály van felvéve az állami költségvetésbe. Ha a beiratásoknál annyi tanuló jelentkezik, hogy nem férnek el a költségvetéssel megállapított osztályokban, vagyis, mint nálunk szokás mondani, új párhuzamos osztályt kell nyitani, az igazgató, illetőleg a helyi középiskolai tanács felterjesztést tesz a közoktatásügyi miniszterhez és kéri, hogy új osztályt nyithasson. A miniszter engedélyezi az új osztályt, de mivel annak költségei nincsenek felvéve az állami költségvetésbe, összes terheit társadalmi úton, azaz a szülőknek kell viselniök. Ennek következtében ezeknek az extra budgetaris osztályoknak növendékei csak vagyonos szülők gyermekei lehetnek. Elsősorban idegenek és gazdag zsidók gyermekei.

De nemcsak extra budgetaris osztályok, hanem valóságos extra budgetaris középiskolák is vannak. „Az a körülmény — írja Kiritzescu idézett könyve VIII. lapján —, hogy a fiait középiskolába adni akaró közönség türelmetlenül sürgette és a helyi bizottságok a középiskolák felállításában, úgyszólván egymással versenyeztek, az extra budgetaris osztályok számának szaporítását okozta. A nagyobb városokban az osztályok szaporodtak, azon kisebb helységekből, ahol nem volt középiskola, valóságos extra budgetaris középiskolák keletkeztek.

Ilyen extra budgetaris osztály — oda számítva az extra budgetaris középiskolák osztályait is — összesen 451 volt 20.294 tanulóval, amely szám az egyes tartományok között a következőképpen oszlott meg: a regátban volt 403, Erdélyben 10, Bukovinában 2, Besszarábiában 36. A számok e megoszlása nyilvánvalóan bizonyítja, hogy az extra budgetaris középiskola és középiskolai osztály regátbeli specialitás. Ez extra budgetaris osztályokban összesen 1734 tanár működik. Ezek közül 1419 más állami középiskolákban is tanít, mint rendes vagy helyettes tanár. 324 van olyan tanár, aki csak ez extra budgetaris osztályokban tanít. Hogy ezeknek minő tanári képesítésük lehet, arra vonatkozóan semminemű felvilágosítást sem nyújtanak a hivatalos jelentések, vagy más egyéb közlemények. Valószínű, hogy ezek nem számíthatók a szabályszerű képesítéssel bíró rendes tanárokhöz, hanem a képesítéssel nem rendelkező 1257 helyettes tanárhoz. Ennélfogva Romániában 1924-ben nem 4007, hanem 4331 középiskolai tanár volt.

E tanárokon kívül van még egy csoportja a román középiskolai tanárságnak. A 40 tanárból álló „francia misszió”. 1919-ben Angelescu közoktatásügyi miniszter szerződést kötött 40 francia tanár alkalmazására vonatkozóan a francia kormánnyal. E szerződés célja az volt, hogy segítsen e tanárokkal pótolni, elsősorban az új tartományokban, a hiányzó francia nyelvtanárokat. E tanárok is két kategóriába tartoznak. Közülük 11 tagja a francia tanári testületeknek, a többi nem. Hogy az utóbbiaknak minő tudományos képesítésük van, arra nem találunk semmiféle adatot. A legtöbb közülük — 23 — Erdélyben van alkalmazva.

8. Román bírálatok a mostani romániai középiskolák tudományos és nevelői munkásságáról.

Onişifor Ghibu kolozsvári egyetemi, Sotiriu Mihály brassai liceumi tanárok véleménye a romániai középoktatás jelenlegi helyzetéről. Angelescu kijelentése arról, hogy a külföldi egyetemek miként vélekednek a romániai középiskolai tanulók tudományos előképzettségéről. Jonescu bukaresti liceumi tanár véleménye a román középiskolák tanárainak tudományos képzettségéről. Jellemző adatok a román középiskolai tanulók erkölcsi állapotát illetően. A román középiskolai tanárok erkölcsi felfogásának színvonalát jelző nagyszalontai eset. Mi okozta a román középiskolák régi színvonalának süllyedését?

Onişifor Ghibu, a kolozsvári román egyetem pedagógiai tanára 1925-ben a Kolozsváron megjelenő „Societatea de mâine“ (a holnap társadalma) című szociológiai folyóiratban (III. 13.) kritikát írt Teodorescunak, a román statisztikai hivatal főnökének 1924 végén megjelent „Statistica invătăământului a României“ c. könyvéről, amelyben a romániai tanügyi állapotokra vonatkozó véleményét a következőkben foglalja össze: „hallatlan káosz, amelynek következményei egész évtizedeken át érezhetők lesznek s azonkívül mesés összegeket nyelt el, amelyekkel az elmúlt öt év alatt igazán csodákat lehetett volna művelni, amely azonban ehelyett csak lelki apátiát eredményezett, amely megakadályoz minden nevelő munkásságot“.

A brassói román állami Meşota liceum (volt magyar állami főreáliskola) egyik tanára, Sotiriu Mihály, az „Adevărul“ című bukaresti lap 1924 október 11-i számában nyílt levelet intézett a romániai középiskolai tanáregyesület elnökéhez, Popa-Liseanuhoz, aki egyúttal a román képviselőház egyik alelnöke is. Ebben a következőket írja:

„A középiskolák fejlesztése terén lázas alkotó tevékenységet fejtettek ki, mintha valamely izmos, sőt egész a naivitásig menő optimizmus hatotta volna át az iskolaügy érdekében kifejtett e tevékenységet. Eredménye olyan iskolaügyi politika folytatása, amelynek megértése felülmulja értelmi erőinket. Az egyesülés után az iskola, mint az ország intézményeinek nagyobb része, olyan problémával került szembe, amelynek nehézsége senki figyelmét el nem kerülhette. Különösen nehéz volt e probléma a középoktatás terén: kevés tanár, kevés középiskola. Ez volt a helyzet. E nehézséget elismeri minden gondolkozó ember, aki nem akarja az elemi iskolai pseudoanalfabetismust egy másik veszedelmesebbel, a középiskolaival is növelni.“

„A tanárhiány ma is tény. Bizonyíték erre az, hogy a «Monitorul Oficial»-ban hirdetett tanári állások évről-évre betöltetlenül maradnak. Az a kísérlet, hogy 2—3 hónapos tanfolyamokkal tanárokat gyártsanak, nem vezethetett másra, mint a középiskolai oktatás színvonalának leszállítására. Megállapítatván ez az eredmény, felhagytak e rendszerrel. Azt hitték, hogy a válságot úgy oldják meg, ha egyre-másra újabb középiskolákat állítanak fel. Az utóbbi

években valóságosan záporosó módjára állították fel a középiskolákat. Például csak Brassó környékét hozom fel, ahol a következő helyeken állították fel középiskolákat: Hosszúfalu, Kovászna, Kőhalom, Töresvár, Sepsiszentgyörgy, Fogaras, Segesvár. Jövőben Sinajában is lesz és ki tudja még hol?”

„Hogy minő tanárok tanítanak ez iskolákban, elgondolhatja mindenki. Ki nem beszél olyan gimnáziumról, amelynek igazgatója volt egyetemi hallgató, vagy népiskolai tanító s amelynek egyetlen képesített tanára sincsen? — Az olyan tanszékek, amelyeket gyógyszerészek, ügyvédek, papok töltenek be, még szerencsés tanszékek. Úgy látszik, hogy minden élethivatáshoz szükséges a képesítés, csupán a középiskolai tanársághoz nem.”

Angelescu volt közoktatásügyi miniszter 1925 január havában a baccalaureatusi vizsgálat visszaállítására vonatkozóan törvényjavaslatot terjesztett a román parlament elé. Ennek indoklásában azt mondja: „a baccalaureatus visszaállítását elodáztatlanná teszi az is, hogy a román kormányt a külföldi egyetemek a jelen tanév (1924/25) kezdetével figyelmeztették, hogy a Romániából külföldi egyetemekre menő ifjaknak középiskolai előképzettsége annyira alacsony színvonalú, hogy nemcsak nem képesek a tanítás menetét kellő figyelemmel kísérni, hanem előhaladásukban az egyetem többi hallgatóit is akadályozzák. Ha a román kormány nem segít ezen a bajon, akkor az egyetemek kénytelenek lesznek a román ifjakat felvételi vizsgálat alá vetni.”

A romániai középiskolák komoly és tudományos képzettségű régebbi tanárai, mikor Angelescu miniszter a baccalaureatusi javaslatot a törvényhozás elé terjesztette, őszintén és határozottan megmondották, hogy e vizsgálatnál nem lehet segíteni a román közepoktatásügy bajain. „A miniszter által tervezett intézkedés nem fog e bajokon segíteni semmit” — írta az „Ádventul” 1925. I. 19. számában Jonescu tanár. — „Ha a miniszter komolyan akarja orvosolni a bajt, akkor legelőször is gondoskodjék megfelelő tanárok képzéséről, azután szüntesse meg azokat a gimnáziumokat, amelyekben nincsenek képesített tanárok.”

„Legyünk igazságosak! — folytatja tovább fejtegetéseit Jonescu. — „Tanulhat-e a gyermek attól a tanártól, aki maga sem tud a tárgyából semmit? Az egész világ tudja rólunk, hogy a mi középiskolai tanári karunk legnagyobb része olyan helyettesekből áll, akik igen különböző előképzettséggel bírnak: papok, ügyvédek, orvosok stb. voltak. Ez azonban még igen szerencsés eset, mert egy igen nagy része e tudós férfiaknak más elemekből áll. Állomásfőnökökből, postásokból, távírárszokból, sőt egyenesen líceumi tanulókból is; sőt olyan kitűnő leánygimnáziumi tanárnő is akadt, aki oklevéllel is rendelkezett — azaz *okleveles bába volt.*”

„A háború után nem annyira közművelődési érdekből, mint inkább azért, hogy kielégítsék az egyes népszerűséget hajhászó vidéki politikai nagyságok ambícióját, gombamódra szaporították

a kis mezővárosokban, sőt még faluhelyeken is a középiskolákat. Ez iskolák igazgatói aztán mindent elkövettek, hogy benépesítsék iskolájukat s így igazolják annak létjogosultságát. Egyre több engedményt tettek, hogy több növendék iratkozzék be. És a növendékek tódultak, mert az iskola közel volt, főleg könnyű volt a bizonyítvány megszerzése. A rögtönzött tanároknak nem volt érdeke, hogy nehézségeket támasszanak, mert, ha elmennek a növendékek, az iskolabizottságok jövedelme is csökken. Ily módon aztán napról-napra szaporodik a román társadalomban a semidoctus elem ... ami most történik, semmi egyéb, mint rendszeres gyártása a semidoctus — a tudálékos embereknek.“

Egész kötetet lehetne összeállítani azokból a cikkekből, tanulmányokból és parlamenti beszédekből, amelyek a baccalaureatusi törvényjavaslat tárgyalása alkalmával a most idézettekhez hasonló kritikai értékelésben részesítették Nagyrománia középoktatását.

Egész és tájékoztató képet akarván festeni a jelenlegi román középiskolai oktatásról és nevelésről, nem mellőzhetjük ez iskolák tanulói erkölcsi állapotának ismertetését sem.

Négy évvel ezelőtt — 1922-ben — az akkori román közoktatásiügyi miniszter elrendelte, hogy mindkét nemű középiskolai tanulók tartoznak egyenruhában járni s azonfelül az iskola színét feltüntető karszalagot hordani, amelyen római számmal van jelezve az osztály száma, amelyet a tanuló látogat. Az erdélyi magyar tanügyi hatóságok — nem lévén ismerősök a regátbeli viszonyokkal — ebben nem láttak mást, mint beavatkozást autonóm iskolai fegyelmezési hatáskörükbe s az emiatt való vitatkozás elterelte az erdélyi magyar értelmiség és tanügyi körök figyelmét e rendelet kiadásának megdöbbentően jellemző indítékairól.

Bukarestben és általában Románia városaiban a rendőrség azt tapasztalta, hogy a mozgósínházak előcsarnokaiban, az éjjeli mulatókban s más hasonló helyiségekben a fiú- és leánylíceumok serdültebb növendékei a látogatóknak nem éppen csekély százalékat alkotják. Éjjeli razziák alkalmával több ízben a középiskolás diákok és diákkisasszonyok is képviselve voltak az elfogottak csoportjában. A tanári karok tehetetlenek voltak ezzel szemben. Az egyenruha és a számozott karszalag viselését azért rendelte el a miniszter, hogy a rendőröknek megkönnyítse a felismerést a többnyire túlszűfolt helyiségekben.

1924 végén a bukaresti lapok konstataáltak, hogy a miniszter rendelete használt, mert a középiskolai diákok és diákkisasszonyok már nem látogatják a helyiségeket, — sőt a parkok eldugottabb részeit sem keresik fel pásztorórákra, mert Bukarest egész nap nyitva álló üres templomaiban alkalmasabb és biztosabb találkahelyre tettek szert. Ez a híradás minden nyugati ember előtt a legtökéletesebb abszurdumnak látszik, de aki ismeri Bukarest és a többi román városok homályos templomcskáit, az tudja, hogy azokban mindig lehet olyan szem elől rejtettebb zugot találni,

ahol egy párocska szerelmes szíve érzelmeinek kieserélésére egy félórásckára minden háborgatástól való félelem nélkül elvonulhat.

A bukaresti „Lupta” című lap 1925 január 16-i számában „Onaniști și sifilitici” címmel a következő tartalmú cikk jelent meg:

„E cím nem hiperbola. Tartalma tudományosan van megállapítva egy orvosi jelentésben. Dr. Stanca Domokos orvos, miután megvizsgált egynehány erdélyi iskolát, kimutatta, hogy a megvizsgált növendékeknek 50%-a onanista, a többi pedig szifilitikus. A homosexualitást hallgatással mellőzte. A hatóságok az ország többi részeire vonatkozó hasonló statisztika összeállítását nem igen sürgetik. Nincs semmi okunk azt hinni, hogy a királyságban az erkölcsök tisztábbak lennének. Ellenkezően, Bukarestben és a népesebb centrumokban bizonyára még rosszabbak.

— Onanisták és szifilitikusok! Ez a mi nevelésügyi politikánknak mérlege. Onanisták és szifilitikusok! Ezek fogják holnapután képviselni nemzetünket nyugat egyetemeinek nagy értelmi versenyvizsgálatain, azokon a nagy olimpiádokon és mecseken, amelyek szakadatlanul folynak a kontinens népei között, hogy mentől szilárdabb és méltóbb helyet biztosítsanak maguknak az európai újjászületés nagy látványosságaiban.”

Nem lenne teljes a romániai középiskolákról rajzolt kép, ha egy-két jellemző esettel kapcsolatosan nem mutatnánk rá a romániai középiskolai tanárság erkölcsi színvonalát jellemző állapotokra is.

1924 december 2-án a nagyszalontai román állami gimnázium (a magyar állami gimnáziumot románosították el) Cosma nevű tanára öngyilkossá lett. Városszerte azt beszélték, hogy azért lett öngyilkos, mert az intézet két másik tanára azt a galád rágalmat terjesztette róla, hogy az iskola egyik felsőbb osztályos tanulóját homoszexuális bűnözésre bírta. A két rágalmazó tanár ellen a közvéleményt még jobban felingerelte az a körülmény, hogy az a tanuló, aki e vádban, mint bűnözésre csábított fél egyszersmind koronatanu is volt, a főigazgató és az igazgató előtt kijelentette, hogy az öngyilkos teljesen ártatlan volt és csak azért tette a vád alapját képező nyilatkozatot, mert arra őt a rágalmat terjesztő két tanár rábeszélte.

Ebben az ügyben a „Lupta” című bukaresti lap 1925 I. 10. számában „Egy tanügyi botrány” cím alatt hosszabb közlemény jelent meg, amely tulajdonképpen az állítólagosan rágalmazó szalontai tanárnak a közoktatásügyi miniszter elé terjesztett beadványából és a lapnak ehhez fűzött megjegyzéséből áll.

E beadványban a tanár elmondja, hogy Cosma tanár a szalontai liceum végzett növendéke volt és miután Pteancu főigazgatóval rokonságban állott, minden képesítés nélkül nevezték ki tornatanárrá. Mikor még az intézet növendéke volt, mint azt az intézeti igazgatóság titkára két tanu előtt kijelentette, már akkor

is homoszexuális bűnözésre csábította egyik osztálytársát. Az 1922/23. tanévben egy VIII. osztályos tanulót — a jelenlegi koronatanut — csábította homoszexuális bűnözésre, aki ezt bevallotta az intézet Trifán nevű tanárának. Vallomását később az intézet két másik tanárának jelenlétében is megismételte. E tanárok egyike, Cavasi, ezért Cosmát a bíróságnál fel is jelentette.

Az öngyilkosságot követő napon megjelent Szalontán Gocan nagyváradai főigazgató, aki a bűnrészes VIII. osztályos tanulót az igazgatói irodába rendelte. Onnan vele Nutzu igazgató társaságában abba a helyiségbe ment, amelyikben az öngyilkos tornatanár holtteste feküdt. Ott Gocan főigazgató ráparancsolt, hogy bocsánatkérés jeléül esőkolja meg a halott kezét és vonja vissza azt a vallomást, amelyet Trifán tanár előtt tett. A fiatalember a lelki tortúra következtében a halottas szobában ájultan rogyott össze. E kínos jelenet után visszavezették a gimnázium épületébe, ahol két napig elzárva tartották.

Mikor Nagyváradon a bíróság előtt megjelent, kinyilatkoztatta, hogy a Trifán tanár előtt tett vallomása az igazi és önkéntes vallomás. Azt a nyilatkozatot, amelyet Gocan főigazgató és Nutzu igazgató előtt tett, a rettenetes lelki kényszer hatása alatt tette. Azonkívül elmondotta azt is, hogy Gocan főigazgató megígérte neki, hogyha visszavonja vallomását, mint ösztöndíjas növendéket fogja a szilágysomlyói állami gimnáziumban elhelyezni s azonkívül pénzbeli támogatásban is fog részesülni.

Nagyon nehéz megítélni, hogy mi a teljes igazság ebben az esetben? Annyi bizonyos, hogy akár Cavasi tanárnak van igaza, akár az öngyilkos volt ártatlan, maga a pusztá tény megdöbbentő világosságot vet a romániai középiskolák tanári karának erkölcsi életére.

Bár a romániai középiskolai tanulótság és tanárok erkölcsi életéből a most felhozottakhoz hasonló több esetet lehetne eléggé bizonyított és hiteles alakban felhozni, mégis túlságosan igazságtalan lenne azt állítani, hogy a romániai középoktatás a maga egészében az erkölcsi süllyedés képét mutatja. Ilyen túlzott igazságtalanság lenne annak vitatása is, hogy a román középiskolákban éppen semmit sem tanítanak és tanulnak. A következőket azonban a legszigorúbb tárgyilagossággal is meg lehet állapítani:

a) a régi román királyságnak a világháborút megelőző korszak utolsó évtizedében általánosságban nyugateurópai színvonalon álló középiskolái voltak;

b) a háborút követő rövid öt éves időszakban Románia nemcsak az új tartományokban nem tudott kellő színvonalon álló román középoktatást szervezni, hanem magában a régi királyságban is szétzüllesztette a háború előtt kellő színvonalon álló középiskolai oktatást.

Meg lehet állapítani azt is, hogy ezt a ziláltságot, ezt a süllyedést egy teljesen hibás közoktatásügyi politikai felfogás és

irányzat okozta, amelynek indítékai abban a körülményben kerekesdők, hogy az új Románia politikai államalkotó elemének, a románságnak nem volt meg az a nagyszámú értelmiségi osztálya, amely elégséges lett volna arra, hogy kellően képzett erőket tudjon az új állam rendelkezésére bocsátani. Az a szerencse, amely a középeurópai hatalmak hadi és politikai összeomlása után a románok osztályrészévé lett, elkábította őket s azt a hitet keltette bennök, hogy a művelődési és az oktatásügyi kereteknek pusztá felállítása útján rövid idő alatt sikeresen pótolhatják mindazt, ami az új tartományokban, sőt magában a régi királyságban is hosszú művelődési fejlődésnek volt az eredménye. Ez a meggyőződés volt indítéka a középiskolák gyors ütemben való felállításának.

Románia komolyabban gondolkozó tanügyi emberei, különösen azok, akik nem voltak semmi összeköttetésben a kormányhatalom birtokosaival, ezt a mohóságot, mint a fentebbiekben közölt idézetekből is kitétszik, — a román iskolaügy és művelődés szempontjából veszedelmesnek tartották. A sajnálatos eredmény igazolta pesszimizmusukat. Ez a sajnálatos eredmény rákényszerítette ez iránynak legenergikusabb hivatalos képviselőjét, Angelescu közoktatásügyi minisztert is, hogy eszközöket keressen, amelyekkel gátakat lehetne építeni az értelmi proletárság amaz áramlata ellen, amely az elégséges szellemi erők nélkül felállított túlságosan nagyszámú gyenge középiskolákból kikerülve, már is elözönlötte Románia egyetemeit és más főiskoláit.

A gyenge középiskolákból kikerülő szellemi proletáriátus ellen való védekezésnek egyik eszköze az a baccalaureatusi törvény is, amelyet Angelescu közoktatásügyi miniszter 1925 tavaszán elfogadtatott a román törvényhozással.

9. A baccalaureatusi törvény.

A középiskolai szelekció kiéptése e törvény segítségével. Felvételi vizsgálat az V. osztályba való fellépés előtt. E vizsgálat lefolyásának és anyagának ismertetése. Az osztályvizsgálatok visszaállítása a liceum felső osztályaiban. A baccalaureatusi vizsgálatról szóló bizonyítványok kiállítására vonatkozó intézkedések. A külföldön szerzett oklevelek nosztrifikálásának szigorú föltételei. Ez intézkedések célzata. Román tanügyi szakemberek véleménye a baccalaureatusi vizsgálatokról. A vizsgálati eredmények statisztikája a román nemzetiségű jelöltekre illetően. Ugyanaz a kisebbségi — elsősorban a magyar nemzetiségű jelöltekre vonatkozóan. Miféle pedagógiai tényezők voltak okai a kisebbségi jelöltek nagyszámú bukásának? A vizsgálati eljárás pedagógiai hibái. Ezt belátta maga az új közoktatásügyi miniszter is.

A baccalaureatusi törvény 1925 március 7-én nyert királyi szentesítést és ugyanezen kelettel kihirdetve a hivatalos lapban, érvénybe is lépett. E törvény indokolásában határozottan megmondja, hogy a cél, amelyet el akar érni, a kiválogatás ama rendszerének kiépítése, amelynek alapját már a népiskolai törvény lerakta azzal az intézkedésével, hogy a népiskola IV. osztá-

lyának elvégzése után magasabb fokú tanintézetekbe s így a középiskolába is csak azok a tanulók léphetnek fel, akik az abszolváló vizsgálat sikeres letételével bebizonyították, hogy megszerezték mindazon ismereteket, amelyeknek birtoka nélkül a magasabb fokú iskolákban kizártnak tekinthető a siker.

A szelekció ez elve a középiskolában akként érvényesül, hogy a középiskola alsó négy osztályának elvégzése után a tanulók az V. osztályba való fellépés előtt felvételi vizsgálatot tesznek, vagyis mint a törvény 19. §-ának B) pontja mondja: „A beiratkozás bármilyen középiskola V. osztályába — legyenek azok állami, felekezeti vagy magániskolák — nyilvánossági joggal vagy anélkül, csak egy felvételi vizsgálatnak sikeres letevése után lehetséges, amely vizsgálatnak rendeltetése: az V. osztályban rendelkezésre álló helyeknek korlátai között való felvételre kiválogatni az alsó tanfolyamot végeztek közül a legmegfelelebbeket.”

A törvény végrehajtási utasítása az igazgatók kötelességévé teszi, hogy a tanév elején — szeptember 9-én — hirdessék ki, hogy az intézet V. osztályában, vagy osztályaiban hány üres hely van. A rendelkezésre álló helyekre való felvételi vizsgálat szeptember 10—15-e között tartandó meg. Az érvényben levő középiskolai törvény (17. §) akként intézkedik, hogy az V. osztályba, vagy osztályokba csak 40 növendék vehető fel. Ha több növendék állotta ki e vizsgálatot, akkor új (párhuzamos) osztály ezek számára csak akkor állítható fel, ha a miniszter engedélyezi.

E rendelkezés annyit jelent, hogy a miniszter akaratától függ, hogy a legszebb vizsgálati eredmény után is, hány tanuló léphet fel a középiskola felső tagozatába?

E vizsgálat a következő alapvető tárgyakból teendő le: román nyelv, román történelem, Románia földrajza, alkotmánytana és a tanuló által választott középiskolai tagozatnak (klasszikus, modern, reál) megfelelően egy külön tantárgy (latin, francia, menyenyiségtan). A vizsgálat nyelve a román. A kisebbségi — felekezeti — iskolák tanulóinak meg van engedve, hogy a választott külön tantárgyból anyanyelvükön tehessék le a vizsgálatot. A vizsgálobizottság az illető középiskola tanáraiból állíttatik össze. A miniszternek joga van oda, ahova jónak látja, a bizottság elnökéül egy megbízottat küldeni. Ez a megbízott a kisebbségi iskolából sohasem hiányzik.

A Spiru Haret-féle 1898-i törvény nem ismerte az osztályvizsgálatokat. Az új baccalaureatusi törvény a középiskola felső tagozatának minden osztályában visszaállította. Ez osztályvizsgálatot, mielőtt a baccalaureatusi vizsgálatra állanának, a VIII. osztályos tanulók is kötelesek le tenni. Aki e vizsgálaton megbukik, nem jelentkezhetik a baccalaureatusi vizsgálatra.

A baccalaureatusi törvény 19. §-ának C) pontja azt mondja, hogy a teljes középiskola utolsó osztályát elvégzett tanulók, ha főiskolai tanulók akarnak lenni, kötelesek a baccalaureatusi vizs-

gálattal igazolni azokat az ismereteket, amelyeket a tanulók a legfontosabb tárgyakból szereztek és bizonyosságot szolgáltatni arra vonatkozóan, hogy a végzett tanulmányok minő hatással voltak gondolkozásuk kialakítására?

A baccalaureatusi vizsgálat egy, a miniszter által kinevezett bizottság előtt teendő le a tankerületi főigazgatóságok székhelyein. Két vizsgálati időszak lesz. Egyik nyárban, június 25-e és július 10-e között, a másik ősszel, szeptember 15-e és 30-a között. Minden egyes bizottságnak 7 tagja lesz, kik közül 6 az állami líceumok felső tagozatának rendes tanárai közül neveztetik ki. Egy tag, aki egyúttal a bizottság elnöke is, mindig az egyetem bölcsészeti vagy mennyiség-tan-természettudományi karának tanára, vagy pedig a középiskolák valamelyik volt főigazgatója. Ez a megbízás kötelező. El nem fogadása maga után vonja a törvényesen kötelező szolgálat nem teljesítésével járó büntetést.

A vizsgálat írásbeli és szóbeli a következő alapvető tárgyakból: román nyelv és irodalom, román történelem, Románia földrajza és alkotmánytana, amelyhez még egy modern nyelv járul, továbbá két más tantárgy az iskolának, vagy a tanuló által választott szakmának megfelelően. Azok a tanulók, akik nem román tanításhoz járó líceumot végeztek, e két utóbbi tantárgyból a vizsgálatot anyanyelvükön tehetik le. E célra a vizsgálatbizottság kiegészíthető legfeljebb két taggal, akik az illető nyelveken vizsgáztatnak. E két tag illetékessége csak azon szaktárgyakra szorítkozik, amelyekre kinevezettek.

Ahol az állami líceumok végzett növendékeinek száma eléri a százat, ha nem is főigazgatói székhely, a miniszter oda is nevezhet ki vizsgálatbizottságot.

A 19. § D) pontja akként intézkedik, hogy azok a tanulók, akik sikeresen kiállották a baccalaureatusi vizsgálatot, baccalaureatusi oklevelet kapjanak, amelyet a közoktatásügyi miniszter állíttat ki egységes formuláré szerint a tankerületi főigazgatóságok közreműködésével. A román állam egész területén semmiféle más baccalaureatusi, érettségi, vagy a líceumi tanulmányokat befejező vizsgálatot sem lehet szervezni és nem szabad semmiféle más államérvényes oklevelet kiállítani, mint a törvényben megállapítottat. A külföldön szerzett hasonló oklevelek csak akkor érvényesek, ha honosítás végett a közoktatási tanács elé terjesztetnek, amely egyszerűen vagy elfogadja, vagy visszautasítja, vagy pedig kiegészítő vizsgálatra utasítja az illetőt.

Ez intézkedések azt akarják megakadályozni, nehogy a kisebbségi, illetőleg a nem román felekezeti iskolafenntartók a maguk iskolái körében valamely olyan intézkedést tehessenek, amely alkalmas lenne arra, hogy a baccalaureatusi törvény valamely módon megkerültesse, vagy hogy a külföldön, elsősorban a Magyarországon szerzett érettségi bizonyítvány alapján valaki a román egyetemekre való felvételét követelhesse.

Ezt célozza az 1898-ki közép- és felsőoktatási törvény 71. §-ának következő módosítása is:

„A külföldön szerzett oklevelek és bizonyítványok csak akkor ismertetnek el, ha a miniszter megállapítja egyenértékűségüket, azaz amennyiben a két állam között viszonyosság van és amennyiben ezek az oklevelek és bizonyítványok érvényesek abban az országban is, amelyben kiállítottak. Amennyiben az idegen és azon hasonló hazai iskolák tanterve között, amelyekkel az egyenértékűség megállapítandó, különbség van, — hogy az egyenértékűség megállapíttassék, különbözeti vizsgálat teendő abból a tananyagból, amelyet az illető külföldi iskola tanterve nem tartalmaz. Az egyetemi tanulmányokra vonatkozó oklevelek és bizonyítványok egyenértékűségét az illető karok tanárai állapítják meg azon rendelkezések értelmében, amelyek az egyes karok szabályzatában foglaltatnak, miután a miniszter e törvény 19. §-a D) pontja III. kikezdésének értelmében megállapította a baccalaureatus egyenértékűségét.“

Ez intézkedések elejét akarják venni annak, hogy az olyan tanuló, aki a baccalaureatuson megbukott, ne kerülhesse meg oly módon a baccalaureatusi törvényt, hogy például Magyarországra jön, itt érettségit tesz és beiratkozva vagy Magyarországon, vagy más külföldi országban az egyetemre, valamely tudományszakból oklevelet szerez s azután Romániába visszatérve, oklevelét nosztrifikáltatni kívánja.

Az első baccalaureatusi vizsgálatot a törvény meghozatala után négy hónappal tartották meg. Az eredményt a tömeges bukások megdöbbentővé tették. Jorga, a román tudományos és politikai közélet e kitűnősege ez eredményt „mészárlási eredmény“-nek nevezte. A hírlapok legnagyobb része, sőt a legkiválóbb középiskolai tanárok is úgy a napi-, mint a tanügyi sajtóban igen komoly kifogásokat emeltek az egész vizsgálati eljárás ellen. Mellőzve e nyilatkozatok ismertetését, bármilyen érdekesek is azok, egyedül csak a temesvári bizottság elnökének, Gusti bukaresti egyetemi tanárnak ítéletét véljük szükségesnek megismertetni. Gusti a bukaresti egyetemen a szociológia tanára s egyúttal megalkotója, vezetője és lelke az eddig is igen komoly munkásságot kifejtett „Román Társadalomtudományi Egyesület“-nek. Feltehető tehát róla, hogy ítéletében nem pártszempontot, hatásvadászat, vagy a közoktatásügyi kormánytól szemben hízogó loyaltás vezették, hanem egyesegyedül az igazság keresése.

Szükség volt ez újításra — mondja a „Dimineața“ (1925. VII. 18.) című bukaresti hírlapban megjelent nyilatkozatában —, de úgy, hogy az e célra szolgáló vizsgálatok ne legyenek torturák és ne sülyedjenek közönséges iskolai közigazgatási kérdéssé. Az iskolák nem tettek eleget a tanulóikkal szemben vállalt kötelezettségüknek, ami a közoktatásügyi miniszter hibája is, minthogy

ő a költségvetésben nagy összegeket szerepeltet a tanfelügyelők címén, akik azonban nem igen teljesítették köteleességüket. Voltak iskolák, ahol bizonyos tárgyakat egyáltalán nem tanítottak. Így Lugoson, ahol 4–5 tárgyból a tanulók semmit sem tudtak. A feladott kérdések gyors egymásutánban következtek, majdnem mechanikus módon. A jelöltet ezzel automatává változtatták, akinek nem volt szabad gondolkozni, hanem azonnal kellett válaszolnia, mint valami gombrajáró bábunak. Szükség lett volna átmeneti intézkedésre.”

Az erdélyi részekben 8 vizsgálobizottság előtt 516 román nemzetiségű tanuló állott vizsgálatra, kik közül megbukott 188, azaz 36·4%. Valamivel (3·4%-kal) nagyobb a bukottak száma, mint amennyi maximum gyanánt meg volt engedve a háború előtt a magyar középiskolákban. Ezért, ismerve a jelenlegi román középiskolák munkásságának tudományos és pedagógiai értékét, az eredményt, Jorgát követve, elfogultság nélkül nem tekinthetjük „mészárlási eredmény“-nek.

Ha az első baccalaureatusi vizsgálatok eredményét „mészárlási eredmény“-nek lehet nevezni, az csak a magyar, német és zsidó kisebbségi tanulók vizsgálati eredményére alkalmazható jogosan.

E vizsgálatra a 8 erdélyi vizsgálobizottság előtt 431 magyar nemzetiségű tanuló jelentkezett, akik közül 316-an buktak meg, — tehát 73·3%. A magyar bukottak arányszáma kétszeresénél is nagyobb a román nemzetiségű bukott tanulók arányszámánál. Legkedvezőtlenebb volt az arány az úgynevezett Tarbut (zsidó) líceumok tanulóinál. Így a kolozsvári Tarbut fiúlíceumból hatan jelentkeztek, akik mind megbuktak. Az ugyanoda való leánylíceum 4 jelöltje közül megbukott 3. A szász és német líceumok tanulói által elért eredmény sem volt egy hajszállal sem jobb a magyar líceumok tanulói által elért eredményénél, — sőt a szászoknál megtörtént, hogy a besztercei szász líceumnak mind a 10 jelentkezett tanulója megbukott.

Az erdélyi kisebbségi közvélemény ez igazán „mészárlási eredmény“-t hajlandó volt a vizsgálobizottságok magyarellenes elfogultságának tulajdonítani. A pedagógusnak, ki a tényeket vizsgálja és az objektív okokat keresi, nem szabad erre a szubjektív álláspontra helyezkednie. E nagyszámú bukás tárgyi okai a következőkben kereshetők és állapíthatók meg:

a) abban a nehézségben, amelyet e vizsgálaton a románul csak hézagosan tudó magyar tanulóknál a román vizsgálati nyelv okozott. Ennek megokolásául elég rámutatni, hogy úgy a francia, mint a latin nyelvi írásbeli vizsgálaton a tanulóknak románnyelvű szöveget adtak fel fordításra. Tehát egy kevésbé ismert nyelvből kellett még kevésbé ismert nyelvre fordítani;

b) abban a tantervi különbségben, amely a román állami és a magyar felekezeti iskolák tanterve között fennforgott. A reális tagozatban a román állami liceumok mennyiségtan-mértani tanterve lényegesen többet követel, mint a magyar felekezeti középiskoláké. A magyar középiskolákban — különösen a református középiskolákban — a francia nyelv tanítását is későbbben kezdték el, mint a román állami liceumokban;

c) abban a különbségben, amely a magyar felekezeti középiskolák és a román állami liceumok tananyagának methodikus feldolgozásában megállapítható;

d) abban a körülményben, hogy a vizsgálóbizottság tagjai közül csak nagyon kevesen voltak a magyar nyelv kellőfokú ismeretének birtokában, még az olyan tárgyaknál is, mint a latin nyelv, a mennyiségtan és a természettudományok, amelyeknél a magyar tanulónak meg volt engedve, hogy magyarul felelhessen. Több félreértésre és elhamarkodott hibás megítélésre szolgáltatott alkalmat a tolmácsolás útján történő vizsgáztatás is.

Az a körülmény, hogy a bizottságnak azok a tagjai nem tudtak magyarul, akik román nyelven úgynevezett román nemzeti tárgyakból vizsgáztattak. Ha egészen világos is volt, hogy a tanuló azért adott hibás feleletet, mert nem értette meg szabatosan a hozzáintézett kérdést, a vizsgáló tanár nem tudta egy-két magyar szóval a legjobb akarattal sem útbaigazítani a tanulót.

e) abban a körülményben, hogy a vizsgálatra a jelöltek minden tájékoztatás nélkül állottak. A magyar felekezeti középiskolák tanárai előtt ismeretlen lévén az egész vizsgálati eljárás, nem tudták a tananyagot olyképpen feldolgoztatni tanítványaikkal, amint a siker megkívánta volna;

f) a magyar — s egyáltalán a kisebbségi tanulóknál — sokkal hátrányosabb volt, mint a románoknál az a körülmény, hogy olyan bizottság elé kerültek, amelynek tagjai őket nem ismerték. E tagok túlnyomó többsége előtt teljesen ismeretlen volt a magyar tanulók pszichéje éppen úgy, mint ez utóbbiak előtt a román liceumi tanárok egész lelkesége és didaktikai eljárása. A nemismerésen alapuló kölcsönös bizalmatlanság, amely a magyar tanulóknál érthető okokból sokkal nagyobb volt, mint a bizottság tagjainál, nem kis mértékben lehetett okozója ennek a „mészárlási eredmény“-nek;

g) Gusti tanár megállapítása szerint maga az egész vizsgálati eljárás is alapos kifogás tárgyává tehető.

Ha a most felsorolt okokat számbavesszük, azonnal megértjük, hogy mi okozta a magyar középiskolák tanulóinak tömeges bukását és így nem szükséges feltennünk a vizsgálóbizottságok tagjainak részéről a magyarellenés elfogultságból származó igazságtalan elbírálást.

Annyi bizonyos, hogy a baccalaureatusi vizsgálat ez új rend-

szere végét vetette az eddigi uralkodott zűrzavarnak. Az eljárást egységessé és szabályozottabbá tette. Arra a kérdésre, hogy azzal a kettős szelektáló eljárással, amelyet e törvény meghonosított, el fogják-e érni a román középiskolai oktatás színvonalának emelését és azt, hogy az egyetemekre kellő tudományos előképzettséggel bíró s igazán odavaló elemek jussanak? — alig lehetne igennel felelni.

Bizonyos, hogy a vizsgálatok helyes szempontok szerint alkalmazott szigorúsága lényegesen hozzájárul ahhoz, hogy a tanárok munkája komolyabb és eredményesebb legyen. E vizsgálatok azonban, bármilyen kiváló didaktikai elvek szerint is legyenek végrehajtva, egymagukban még nem elégségesek az oktatás színvonalának kellő fokra emeléséhez. E követelmény teljesítésének megvan-e a maga előzetes tudományos és pedagógiai feltételei, sőt mondhatni, e feltételek előzetes megteremtése nélkül az eredményt biztosító iskolai vizsgálat igazán filius ante patrem. E feltételek pedig, amint láttuk, hiányoznak a jelenlegi román középiskolai oktatásban.

A tulságosan gyakori vizsgáztatások, különösen, ha a középiskolai oktatás eredménye döntőrészen e vizsgálatok sikerességétől tétetik függővé, legnagyobb részében az egész iskolai oktatást nevelő munkásságból a vizsgálatra való előkészítés mechanikus munkájává teszik, amely nem a növendék tanulásra való képességeinek kifejlesztését tartja szem előtt, hanem csak annak az ismeretanyagnak mechanikusan való elsajátítását, amely biztosítja alkalmas dresszura esetén a vizsgálat sikerét. Az ilyen vizsgálatnak legfényesebb eredménye sem kezesség arra, hogy a baccalaureatus valóban a legalkalmasabb módja az egyetemi tanulmányokra való alkalmasság megállapításának.

Az a vizsgálati eljárás, amelyet a román középoktatásban e törvény meghonosított, semmi egyéb, mint a francia vizsgálati rendszer és eljárás merev utánzása. Ez a rendszer Franciaországban is okozója lett a középiskolai oktatás bizonyos fokú elmechanizálódásának, mit bizonyít az a kérdések és feleletekbe foglalt, vizsgálatra előkészítő sok irodalmi termék, amelyekkel az üzleti élelmesség nürnbergi tölcser gyanánt árasztotta el a baccalaureatusi vizsgálatra készülő francia középiskolai tanuló ifjúságot. Tudományos és elmeképző értéke az ilyen, kizárólagosan a vizsgálat sikerétől irányított tanításnak, egyenlő azzal a tudományos képzettséggel, amelyet a nálunk virágzó jogi szanatóriumok adnak.

Az irányadó román közoktatásügyi körök is érzik, hogy az Angelescu által gyorsan keresztülerőszakolt és minden komolyabb előkészítés nélkül életbeléptetett baccalaureatusi vizsgálat nem alkalmas a román középiskolai oktatás betegségeinek orvoslására s azért tűzte napirendre a jelenlegi közoktatásügyi miniszter, Petrovici, a középoktatás reformját.

10. A kulturális zóna, mint román numerus clausus.

Jorga tettele a liberálszármazott kormány kisebbségellenes oktatásügyi politikájáról. E politika kifejlődésének ismertetése. Az iskolák földbirtokainak kisajátítása. A kulturális zóna alkalmazása a kisebbségi középiskolákkal szemben. A volt magyar állami és kir. kath. középiskolák elvétele. Következetes akció a magyar kisebbségi középiskoláknak a kulturális zóna területéről való kiűrtására. Román vélemény a kulturális zónáról.

Jorga Miklós az általa szerkesztett „Neamul Românesc“ (Román Faj) című hetilapnak ez évi egyik szeptemberi számában, foglalkozva a romániai kisebbségek helyzetével, a következő jellemző sorokat írta: „A békeszerződések, amelyekhez becsületünkkel, lojalitásunkkal s nem kevésbé saját érdekeink szem előtt tartásával is kötöttük hozzá magunkat, világosan megállapítják, hogy milyen feltételek mellett kell a kisebbségeknek élniök a háború után létrejött utódállamokban. Ennek ellenére, az alkotmánykészítő liberális többség kezdettől fogva nem akart románokon kívül másokat is ismerni. A „román polgár“ általános elnevezést használva, a tényleges valóság felett makacsul szemethúnyunk.“

„Felekezeti és iskolai szempontból a liberális politikai vezérek az állami hatalmat állították fel irányadóul. Megállapíthatóan egyetlen iskolát kívántak, az államtól kizárólagosan román tannyelvvel. Látván azonban, hogy ez kivihetetlen, arra törekedtek, hogy a nem román tannyelvű iskolák számát mentől kevesebbre apasszák s ezeket illetőleg is azon voltak, hogy a nemeztiségeknek még csak jogi létezését is el ne ismerjék. Ezért a törvény egyetlen szót sem foglalt magában az ilyen jellegű iskolákra vonatkozóan, hanem hogy a valóságot elpalástolhassa, „magániskolák“-ról beszél.“

Jorga e nyilatkozata megállapítja, hogy a román kormányzat általában a kisebbségi s ezek között elsősorban a magyar iskolákat nemlétezőknek tekintette, nem hogy létezésük jogát elismerte, vagy legalább tekintetbe vette volna és hogy ez az eljárás ellentétben van a párizsi békeszerződések rendelkezéseivel.

Ez a mai nap is érvényes és állandóan követett elvi álláspont teljesen csak a liberális párt 1922 január 1-től 1926 március 22-ig tartó kormányzata alatt alakult ki. Hogy a kialakulás e folyamatát megérthetőbbé tegyük, kötelességet vélünk teljesíteni, ha az alábbiakban legalább vázlatosan megismertetjük annak egyes fázisait.

Erdély 1919 január első napjaiban került román uralom alá. Ez uralom első berendezője az erdélyi románok kormányzótestülete, a Consiliu Dirigent volt, amelynek tagjai a közoktatásügy ama kizárólagos állami koncepcióját, amely a régi királyságban kezdet óta uralkodó volt, nem ismerték. Tulajdonképpen növendékei és képviselői voltak annak a magyar közoktatásügyi politikai gondolkodásnak, amely az állami oktatást csak ott tartotta jogosultnak, hol a felekezetek e feladatukat valamely ok miatt nem tudták teljesíteni. Ennélfogva megelégedtek azzal, hogy a magyar

állami középiskolákat az utódlás jogán a román állam birtokába vették. Ennél tovább csak egy lépéssel mentek, amennyiben azon a címen, hogy Románia királya a birtokba vett Erdélyben a magyar királyoknak minden jogát örökölte, elvették a királyi katolikus jellegű középiskolákat. Az autonom felekezeti iskolákat nem bántották. Nemesak megengedték, hogy a felekezetek az elvett magyar állami középiskolák pótlására új felekezeti iskolákat állítsanak, hanem ilyenek állítására egyenesen fel is szólították.

Elvették a gyergyószentmiklósi, brassói, fogarasi, erzsébetvárosi, nagyszebeni, petrozsényi, dévai, tordai, szamosujvári, dési, nagyváradi, szalontai, aradi temesvári, lugosi, karánsebesi, oravicabányai állami középiskolákat, továbbá a máramarosszigeti, szatmári kir. kath. és az aradi Bibies-alapítványi gimnáziumot. Elvették a kolozsvári, máramarosszigeti, aradi és temesvári felsőbb leányiskolákat, illetőleg leánygimnáziumokat. Ez intézetek tanárait felszólították, hogy tegyék le a román államnak a hűség- esküt és ideiglenes minőségben maradjanak meg állásaikban. Miután a hűségesküt tőlük a békeszerződés aláírása előtt követelték, általában nem tartották megegyeztethetőnek a magyar államnak tett esküjökkel és magyar állampolgári hűségükkel a kívánt eskü letételét. E tanárokat az 1919/1920. tanév végével elbocsátották állásaikból, sőt azokat, akiknek nem volt erdélyi községi illetékeségük, kiutasították Erdélyből.

A birtokba vett középiskolák tannyelvének elrománosításában is bizonyos mértéket tartottak. Rögtönösen csak ott szüntették meg a magyarnyelvű tanítást, ahol, mint Fogarason, Nagyszebenben, Lugoson, Karánsebesen a tanulónak igen jelentékeny százaléka román nemzetiségű volt. A magyaroktól túlnyomó többségben lakott városokban és vidékeken a magyar tannyelvet a felsőbb osztályokban és az alsó osztályok magyar szekcióiban (párhuzamos osztályok) megtartották.

Ez iskolák magyar anyanyelvű tanulóinak nagy része ennek ellenére is elhagyta ez iskolákat s azokba a felekezeti iskolákba iratkozott be, amelyeket az elrománosított magyar állami középiskolák helyett az egyes magyar felekezetek felállítottak. Ilyen felekezeti középiskolát állított fel Fogarason a református, Déván, Nagyszebenben a katolikus és Tordán az unitárius és Aradon a katolikus egyházközség. Ennek az lett a következése, hogy a román uralom első éveiben nagyobb volt a magyar felekezeti iskolák száma, mint a magyar uralom alatt.

1920 január havában az uralmat Romániában egy olyan koalíciós kormány vette át, amelyiknek élén az erdélyi román nemzeti párt vezérférfiai állottak. Ez a kormány volt Nagy-Románia első parlamentáris kormánya. Semmi szükség sem volt már, hogy Erdélynek az 1918. év decemberében szervezett külön kormánya, a Consiliu Dirigent fennmaradjon. Ezt az inkább kormányzó, mint közigazgatási szervet a bukaresti középponti kormánnyal

szorosabb kapcsolatba hozva, úgynevezett államtitkárságokká alakították át. Így lett a Consiliu Dirigentnek közoktatásügyi reszszortja a bukaresti közoktatásügyi minisztériumnak erdélyi ki- rendeltségévé, minden különösebb önálló hatáskör nélkül.

Az erdélyi román politikusok vezetése alatt álló koalíciós kormányt 1920-ban az Avărescu-féle néppárt kormányzata követte, amely 1921 végéig tartott. A helyzet csak annyiban változott, hogy az állami ellenőrzés rendszeresebbé lett, mint megelőzően volt és a román nyelv tanítása kötelezővé tétetett minden osztályban. E kormány alatt az agrárreformmal kapcsolatban a magyar felekezeti középiskolákat nagyon súlyos gazdasági természetű csapás érte.

Az erdélyi felekezeti iskolák fenntartásának alapját legnagyobb százalékban alapítványi természetű földbirtokaik jövedelme alkotta. Az Avărescu-kormány földbirtokreform törvénye elsősorban is az úgynevezett „holtkézi birtok”-ok kisajátítását rendelte el; ezek közé számítván az iskolák alapítványi birtokait is.

Ily módon sajátította ki az erdélyi kath. status tanulmányi alapjának 16.389 hold földbirtokát. 14.961.000 lei, azaz 374.000 aranykorona értékben, holott annak forgalmi értéke ugyanez időben 270 millió lei, azaz 6.750.000 aranykorona lett volna. A kisajátítási ár a törvény értelmében nem készpénzben fizettetett, hanem 5%-ot jövedelmező, 50 éven át, évenként 750.000 papírlei kamatot hozó kötvényben, amelynek jelenlegi értéke 18.750 aranykorona, vagy lei lenne. Ezt a kötvények után járó csekély reális értékű összeget sem kapta meg, úgyhogy ezidőszent a kisajátítás alól mentesített 452 hold szántóföld és 839 hold erdőség jövedelméből kell fenntartania összes tan- és nevelőintézeteit s ezek között 7 középiskolát a maga 120 tanárával.

Az erdélyi református egyházkerületnek, mint közösségnek, nem volt földbirtoka, hanem csak az egyes egyházközségeknek. Ezeknek összesen 58.502 hold egyházi és iskolai birtokát sajátították ki. A legnagyobb veszteség a nagyenyedi Bethlen és kolozsvári református kollégiumokat érte. Az előbbinek 6000, az utóbbinak 1424 hold birtokát sajátították ki. Az unitárius egyházközségnek 6873 hold birtokát sajátították ki, amelynek jövedelme az iskolák és nevelőintézetek fenntartására szolgált. A nagyváradi premontrei tanítórendnek román. kath. iskolák fenntartására rendelt földbirtokából kisajátítottak 1720 holdat.

Hogy e nagy földbirtokok elvett jövedelmének kárpótlásául évjáradék alakjában minő csekély összeg helyeztetett kilátásba és hogy azt sem kapták meg, rámutattunk az erdélyi román. kath. status birtokának kisajátításánál. Miután az Avărescu-kormány a magyar felekezeti népiskoláknak 1921-ben 20 millió lei államsegélyt adott és a középiskolák tanárainak fizetésekiegészítésre 9 milliót, a magyar felekezeti hatóságok abban reménykedtek, hogy egy bizonyos összegű államsegélyt a magyar középiskolák

is állandóan fognak kapni, mint a szász evangélikus gimnáziumok. E remény nem teljesült, mert a következő kormány e segélyt teljesen megszüntette.

A román kormány közoktatásügyi politikája a kisebbségekkel — elsősorban a magyar kisebbséggel szemben az 1922 januárjától 1926 márciusáig tartott Bratianu-féle liberális kormányzat alatt bontakozott ki a maga egész teljességében. A Consiliu Dirigentnek, a Vajda-Voevod-féle koalíciós és az Avărescu-féle néppárti kormányoknak az volt az álláspontja a magyar közoktatással szemben, hogy az annyira redukáltassék, hogy a terjedelmét illetően megfeleljen azon aránynak, amelyben a tisztán genuin magyarságra redukált magyar kisebbség van az államalkotó román többséggel szemben és így a magyarság műveltségi színvonala a magasabb társadalmi rétegekben is egyenlővé tétesék a román többségével. Ennélfogva a magyar kisebbség iskolái is csak ez arányban tűrhetők meg. Elvben elismerték a felekezeti iskolák jogosultságát, csak számukat akarták a magyarság számarányának megfelelően redukálni.

A Bratianu-kormány román nacionalizmusa jelentékeny lépéssel ment tovább. Jorga megállapítása szerint nem ismerte el más iskolának, csak az államnak jogosultságát. A magyar államban nagy történeti multtal bíró felekezeti oktatást legfőlegb is csak magánoktatás alakjában tűrte meg és mint ilyen is, csupán az egyik előbbi szakaszban ismertetett regátbeli fogalmazásában. A magyar felekezeti iskolában, még ebben az alakjában is, az irredentizmus melegágyát látta, amelyet, ha már meg kellett tűrni, véglegesen el akart vágni a román állam nyugati határának egész hosszában egy semleges területtel, az úgynevezett kulturális zónával, Magyarországtól.

E kulturális zónát a román törvényhozás a népiskolai törvény 159 §-ában állapította meg, kimondván, hogy annak területén olyan román nemzetiségű tanítók alkalmazandók, akik nem ott születtek s akik, míg ezen a területen működnek, nemcsak több fizetést kapnak 50%-al, hanem abban az esetben, ha véglegesen ott telepednek le, 10 hektár ingyenföldet is. Ennek kiegészítésül meg kell jegyezni, hogy e területen az agrárreformmal kapcsolatosan kisajátított földek azon állami rezervának nevezt maradványára, amely a helyben lakó igényjogosultak között nem volt kiosztható, a román népelem erősítése céljából az erdélyi havasok lakói, az úgynevezett mócok és a szerb uralom alól elvándorolni akaró román parasztok letelepítését vették tervbe. Így kombinálták a szellemi térfoglalást e kultúrzonában az ethnikai térfoglalással.

A középiskolákra vonatkozóan a román kultúrzona nincsen törvényben kimondva, mivel új középiskolai törvényt nem hoztak, de a gyakorlatban a következő módon akarják ezekre vonatkozóan is megvalósítani ezt a kulturális zónát:

Megszüntették egymásután a mai Magyarországgal határos megyékben a magyar felekezeti középiskolákat. Vagy ha erre semmi módon sem találtak ürügyet, állítólagos pedagógiai és didaktikai kifogások alapján megfosztották nyilvánossági joguktól, hogy ily módon elnéptelenítve, önkényes megszűnésre kényszerítsék.

Első volt a sorban a máramaroszigeti református középiskola még 1921-ben, az Avérescu-kormány idejében. Az 1139/1921. számú miniszteri rendelet ez iskolát az irredentizmus ápolásának címén azon ürüggyel záratta be, hogy igazgatója részese volt egy román állam ellen szőtt összeskövésnek, noha a haditörvényszék az igazgatót felmentette. Ezt követte 1923-ban a nagyvárad-i róm. kath. premontrei gimnázium bezárása az igazgatónak és a tanároknak állítólagos irredentista magatartása miatt, noha ez államellenes magatartásért sem az igazgatót, sem a gyanúsított tanárokat nem állították bíróság elé. A nagykárolyi róm. kath. piarista gimnáziumot azon a címen románosították el, hogy nem felekezeti, hanem községi gimnázium és a község polgárainak többsége kívánja.

A következő középiskolák ellen nem tudtak ilyen vádakot kovácsolni s azért azoktól pedagógiai természetű kifogások alapján vonták el a nyilvánossági jogot.

Miután Aradon mindjárt kezdetben elvették a Bibics-alapítványi gimnáziumot és az állami főreáliskolával együtt az állami leánygimnáziumot is, Arad kath. egyházközsége egy római kath. felekezeti fiú- és leányközépiskolát állított fel s azt egy, minden pedagógiai és higienikus követelményeknek megfelelő új épületben helyezte el. Ez iskolától elégtelen pedagógiai eredmény címén vonták el a nyilvánossági jogot, amelynek következtében a leánygimnázium annyira elnéptelenedett, hogy az 1923/24. tanév végével meg kellett szüntetni. Éppen ilyen semmis ürügy alatt vonták meg a nyilvánossági jogot a szatmári református középiskolától is.

Temesváron a róm. kath. piarista gimnáziumot a jelen 1926/27. tanév kezdetével azon ürügy alatt románosították el, hogy nem állván püspöki joghatóság alatt, nem tekinthető felekezeti, hanem szerzetes iskolának. A szerzetesség internacionális jellegű szervezet lévén, mindenütt az illető állam nyelvét használja iskoláiban tanítási nyelv gyanánt, tehát a temesvári piarista gimnázium is köteles román tannyelvű liceummá átalakulni. Kiegészítésül meg kell jegyezni, hogy e középiskola már a román uralom első éveiben elveszítette eddigi kizárólagos magyar jellegét, amennyiben benne egy német szekciót is szerveztek, amely hivatva volt, lassanként a magyar párhuzamos osztályokat elsorvasztani.

Ezt a kulturális zónát a jelenlegi román-magyar határtól keletre is mentől szélesebb vonalban kiterjesztették Erdély bel-

seje felé azokra a református magyar középiskolákra, amelyek a románoktól tömegesebben lakott területeken vannak elhelyezve. Így vették el a zilahi Wesselényi-féle gimnázium nyilvánossági jogát. Legilőjalisabb volt azonban az eljárás a szászvárosi Kun-kollégiummal szemben. Még a Consiliu Dirigent vette el a tanintézet internátusi épületét és tornacsarnokát a Szászvároson felállított román liceum számára. Az utána következő román kormány, hogy elnéptelenítse, megfosztotta nyilvánossági jogától. Az 1924/25. tanév végén a nagyszebeni tankerületi főigazgató értesítette az erdélyi református püspökséget, mint iskolafenntartó hatóságot, hogy a közoktatásügyi miniszter 72.772. számú rendelete értelmében „a szászvárosi magán Kun-kollégium működése e tanév végével megszűnik“ s egyúttal annak épületét is elvette a román liceum számára. A nyilvánossági jog elvonása következtében szűnt meg ugyancsak ebben a kulturális zónában a szilágysomlói róm. kath. gimnázium is.

A román kormányokat e kulturális zónának teljes ethnikai és kulturális elrománosításában a következő nyíltan bevallott politikai gondolat vezeti:

Erdély teljes elrománosításának legnagyobb akadályja az az erős magyar ethnikai tömb, amelyet Nagy-Románia területének középpontjában az egy tömegben lakó félmilliónyi székelység alkot. Ez a félmilliónyi székelység a Maros és a Szamos völgyeiben, ha nem is többségben, de sok helyen 40–50%-os kisebbségben lakó magyarság útján ethnikailag összeköttetésben van a magyar alföldi nagy magyar ethnikai tömbbel, amelynek pereme a jelenlegi magyar-román határnak egész hosszában szélesebb, vagy keskenyebb sávban behatol Nagy-Románia területére. Ezt az összeköttetést a Kolozsvártól nyugatra eső zóna egész hosszában meg kell szüntetni azzal, hogy e területen a románság minden szellemi és anyagi eszköz felhasználásával annyira megerősítessék, hogy vele szemben az ott lakó magyarság, ha teljesen el nem is enyészik, de minden tekintetben „törpe minoritássá“ legyen. Ha ez megtörténik, akkor a székely ethnikum e tömbjét az őt mindenfelől szoros gyűrűként körülvevő román ethnikai tenger árja annyira alá fogja mosni, hogy egyre nagyobb darabok fognak széleiből letöredezni s az ostromló román tengerárba belehullani, ami el fogja gyengíteni és e gyengeségének növekedő érzése rákényszeríti, hogy belenyugodjék kikerülhetetlen sorsába, az elrománosodásba.

Hogy e folyamatot magában a székelységben is elősegítsék, a székely vármegyéket is belevonták ebbe a kulturális zónába, noha meglehetősen távol fekszenek a mostani román állam nyugati határvonalától. E zónarendszer kiterjesztésének volt az eredménye a gyergyószentmiklósi román állami középiskola magyar tagozatának megszüntetése éppen úgy, mint a nyugati

zónában a szalontai román állami liceumban is a magyar tanításhoz nyelvi kiküszöbölése.

A román közoktatásügyi politika, különösen a liberális párti kormányoké, szilárdul meg van győződve, hogy ez a kulturális zóna valóban gazdag eredményeket fog hozni. Mindazáltal vannak a román — különösen a viszonyokat jobban ismerő erdélyi román nemzeti párti politikusok között többen, akik a várható eredményt nem tartják ilyen gazdagnak és feltétlenül biztosnak. Ennek a kételkedésnek adott kifejezést a népiskolai törvényjavaslat tárgyalása alkalmával Alexandru *Aciu* a román szenátusban.

„Ilyen eljárással a kultúrzónabeli lelkeket — mondotta *Aciu* —, a helyett, hogy megnyugtatónk, csak elkésértjük. — Hát nekem a hazámban nincsen annyi jogom, mint másnak, csak azért, mert ebben és nem abban a megyében születtem, — mert talán kételkednek hazafiságomban? — Az államnak nincs joga megkövetelni egy néptől, hogy megváltoztassa nyelvét és vallását! (*Angelescu miniszter*: Mi nem gondolunk erre!) Akkor mi célja lehet annak, hogy a kultúrzónabeli iskolákba olyan tanítókat küldünk, akik sem a tanulókkal, sem a szülőkkel nem tudják megértetni magokat? Meg kell adni a lehetőséget, hogy a nem-román nemzetiségek is kultúrárt szerezhessenek s hogy ezt a saját kulturájukat, tisztességüket, sőt faji önérzetüket is érvényesíthessék az állam érdekében. Ha ezt tesszük, akkor a belső ellenségeskedés is megszűnik.“

11. Az új magánoktatási törvény alkalmazása a kisebbségi középiskolákra.

Angelescu ígérete a felekezeti iskolai törvényre vonatkozóan. Hogyan tartotta meg ez ígéretét? Magánoktatási törvény felekezeti iskolai törvény helyett. *Jacobescu* tanár ítélete a kormány oktatásügyi politikájáról. Az erőszakos egyeztetési kísérletek jellemzése. *Simionescu* tanár beszéde. *Jorga* elítéli azt az irányt, amelyet a román kormány követ a kisebbségi iskolákkal szemben. A román közvélemény a kormány hazafias kötelességének tartja a kisebbségi iskolák elrománosítását. E közvélemény kényszerítő ereje. Egyetlen eredmény a magas fokon állott kisebbségi középiskolák színvonalának lesüllyesztése.

Mikor a román parlament a népoktatás újrászervezésére vonatkozó törvényjavaslatot tárgyalta, *Angelescu* közoktatásügyi miniszter az aggodalmaskodó kisebbségi: magyar, német és zsidó stb. parlamenti tagokat azzal az ígérettel igyekezett megnyugtani, hogy mindaz, ami a tárgyalás alatt levő javaslatban foglaltatik, csak az állami népoktatásra vonatkozik. A felekezeti, illetőleg a kisebbségi oktatásügynek az államhoz való viszonyára vonatkozóan külön törvényjavaslatot fog a parlament elé terjeszteni. E törvényjavaslat a kisebbségeknek minden jogos igényét ki fogja elégíteni, annyival is inkább, mert mielőtt a javaslatot a

törvényhozás elé terjesztené, az iskolafenntartó felekezeti hatóságokat és a kisebbségek parlamenti képviselőit is meg fogja hívni egy előzetes tanácskozássra, hogy azok ott kívánságaikat előadhassák, hogy ő azokat meghallgatva, jó akaratú megfontolás tárgyává tehesse.

Angelescu miniszter ígéretét beváltotta hamar és az iskolafenntartó felekezeti hatóságokat a jelzett tárgyalásra meg is hívta. Az erdélyi magyar felekezetek elküldötték megbizottaikat, akiknek élén Nagy Károly erdélyi református püspök állott. A küldöttek nagy apparátussal felkészülve jelentek meg az értekezleten és azzal a reménységgel, hogy ha nem is sikerül iskoláik önkormányzatát a maga egészében biztosítani, annyit mindenesetre elérnek, hogy a rendeleti úton őket eddig ért sérelmek az új törvényben orvoslást nyernek és teljes biztosítékot is kapnak arra vonatkozóan, hogy azok a jövőben nem fognak ismétlődni.

Megjelenvén a tanácskozáson, nagy meglepetés és csalódás érte őket, mikor látták, hogy a javaslat tárgyát tulajdonképpen nem a kisebbségi, illetőleg felekezeti oktatásnak az államhoz való viszonya alkotja, hanem egyszerűen a magánoktatás kérdésének rendezése. A felekezeti iskola kifejezés még elő sem fordult a törvényjavaslat szövegében, amely tulajdonképpen semmi egyéb, mint a változott viszonyoknak megfelelő kibővítése azon rendelkezéseknek, amelyeket Spiru Haret és utódai a magániskolák ellenőrzésére vonatkozóan időnként kibocsátottak s amelyeket egyik megelőző szakaszban részletesen ismertettünk. Több százados multtal bíró iskoláik magániskolákká fokoztattak le, egyházaiknak iskolaügyi önkormányzati jogai nem létezőknek tekintetve, figyelembe sem vették.

E tanácskozások eredmény nélkül végződtek és Angelescu miniszter törvényjavaslatát, igen csekély módosítással, majdnem változatlan szövegben terjesztette a parlament elé. Ekkor az iskolafenntartó erdélyi magyar egyházak nagy lépésre határozták el magukat. Sérelmeiket panaszlevélben foglaltan benyújtották a „Nemzetek Szövetségé”-nek genfi főtítkári hivatalához. E panasz az erdélyi magyar kisebbség többi panaszainak sorsára jutott. A főtítkárság kiadta a román kormánynak, hogy rávonatkozó válaszáat közölje vele záros határidő alatt.

1925 szeptemberében a Nemzetek Szövetsége főtítkári hivatalának és a Tanács tagjainak részletesebb tájékoztatása céljából a panaszt tevő egyházaknak egy küldöttsége jelent meg Genfben, ahol az előbb benyújtott panaszlevélnek pótlásául egy kétségbe nem vonható adatokkal és bizonyítékokkal támogatott kiegészítő iratot adott be a főtítkársághoz, amelyben az erdélyi magyar felekezeti oktatást ért összes sérelmek össze voltak foglalva.

Mikor a román kormány értesült a magyar egyházaknak Genfben tett lépéséről, a törvényjavaslat parlamenti tárgyalását azonnal

félbeszakította azzal az ürüggyel, hogy tekintetbe akarja venni azokat a kritikákat és módosításokat is, amelyek ellenzéki és főleg kisebbségi részről elhangzottak annak jeléül, hogy nem szándékozik ridegen elzárkózni a kisebbségek részéről jövő jogos és méltányos kívánságok elől. Mikor a Nemzetek Szövetségének ülése lezajlott anélkül, hogy az erdélyi magyar felekezeti hatóságok panaszával érdemileg foglalkozott volna, Angelescu a törvényjavaslatot újra a parlament elé terjesztette minden lényegesebb módosítás nélkül s a parlament, az ellenzék erős kritikájától kísérve, igen csekély módosítással elfogadta.

A vitatkozás, amely ez alkalommal folyt le a kormánypárt, az ellenzék és a kisebbségi képviselők között, rendkívül érdekes és tanulságos. Az alább közlendő szemelvényekben csak a román ellenzék egynehány tagjának beszédét szándékozunk bemutatni.

„A magánoktatási tárgyalás alkalmával — mondotta Jacobescu tanár 1925 december 15-én tartott beszédében — nagyon helyénvalónak találom idézni véleményét az egyetemes kultúra egyik képviselőjének, Ernest Lavisse-nak, ki e kérdést nagyon ismeri: Alsóbbrendűségünk valószínűen egyik következménye uniformizált nevelésünk visszaéléseinek. Megszaporítottuk a collège-ek számát és ugyanazon rendtartás alá helyeztük azokat. Szabályoztuk a tanítási időt perceről-percre; megalkottuk a törvények, a tantervek, a rendtartások, a szabályzatok egész hosszú sorát, hogy senkise szabaduljon a mi uralmunk alól és hogy semmiféle vélemény se érvényesüljön a miénken kívül, akárkié is legyen az. Az intellektuális élet minden vonalába beállítottuk a különböző ellenőrző szerveket, amelyek elzárják a függetlenség útjait. A mi iskolai szabadságunknak semmi közössége sincs az értelem szabadságával. — Azért olvastam fel Lavisse szavait, hogy kimutassam, miként esik a jelenlegi javaslat is ugyanazon hibába és rámutassak arra, hogy hazánkban is ugyanazon célból uniformizálják a közoktatást, hogy ne nevelődjenek független emberek, ne legyenek, különösen az értelmiséget illetően különböző egyéniségű emberek, hanem uniformizált egyének, akik ugyanazon norma szerint dolgoznak, kik ugyanazon taktika szerint járjanak el az életben, mint az állami és magániskolákban. E kényszerített uniformizálás ellen úgy pedagógiai, mint didaktikai szempontból tiltakozom.“

Mikor 1920-ban az Avărescu-kormány megkezdte Erdély intézményeinek, törvényeinek és egész közigazgatásának a régi román királyságbeli normára való átalakítását, az erdélyi románok ez eljárást bottal és vasvillával való (unificarea cu bâta și cu furca) egységesítésnek nevezték. A felekezeti iskolázásnak a romániai magániskolázás kaptafájára való e ráhúzása bizonyára a legjellemzőbb esete ennek a vasvillával való egysítésnek. Ez is a kisebbségek elrománosítása érdekében történt, mint az egysé-

gesítési eljárásnak minden más ténye és minden más törvényalkotása. Abban azonban, hogy ez erőszak és kíméletlenség megteremné a román állami hatalom kezelőtől várt gyümölcsöket, elsősorban azok a román politikusok kételkednek, akik egyúttal a román közoktatásügynek is érdemes munkásai és így mélyebb lélektani belátással és szélesebb körű tárgyismerettel ítélik meg, hogy mi lehetséges vagy lehetetlen?

„A kisebbségi iskolák számára — mondotta ugyanez alkalommal Simionescu képviselő, aki a jasi-i egyetemen a pedagógia tanára —, ahol a gyermekek még nem bírják a román nyelvet, csináltasson az állam a kisebbségek nyelvén olyan könyveket és pedig olyan szerzőkkel, akik bírják a kisebbségi nyelveket, amelyekben a hazai történelmet és földrajzot a gyermekek által értett nyelvezettel oly módon tárgyalják, hogy azok beidegződjenek a gyermekek lelkébe s így lelki kapcsolatot létesítsenek közöttük és a többség között. Ne követeljük, képviselő urak, ezektől a kisebbségektől, hogy asszimilálódjanak velünk, románokkal.“

„Hiszem, hogy semmi eszközzel, még ha állandó nyomással próbálkozunk is, nem leszünk képesek a kisebbségeket arra bírni, hogy megváltoztassák nemzetiségüket. Soha nem fognak önök a magyarokból románokat csinálhatni, sem a németeket vagy zsidókat lelkileg átalakítani, sem a bolgárokat románokká tenni. Törvényeinknek, főleg az iskolaiaknak, arra kellene ügyelniök, hogy a kisebbségek tiszteletét s ha lehetséges, a szeretetét irányítsák a ma uralmon levő testvérek irántuk tanusított figyelmessége felé. Ne igyekezzenek a kisebbségek anyanyelvét elrabolni, mivel sem nevelési szempontból nem hasznos, sem az állami érdekek szempontjából nem kívánatos, hogy az őslakó románok és a kisebbségek között olyan szakadék keletkezzék, amelyen már nem érnek keresztül a testvérileg nyújtott kezek.“

A legkeményebb és lesújtóbb ítéletet e törvény célzatairól a román közélet egyik kitűnősege, Jorga, bukaresti egyetemi tanár mondotta 1925 december 7-i kamarai beszédében.

„A miniszter úr három különféle törvényt olvasztott egybe a magánoktatási törvényben: a magán-, a felekezeti és a kisebbségi oktatás törvényét, még pedig azért, mert nem szereti a felekezeti oktatást és még kevesebb vonzalmat érez a kisebbségi iskolák iránt, ha valahol felekezeti iskola van, oda ön egy állami iskolát akar tenni. Kérdem: kinek a részére? Sem nekem, sem önnek, hanem az illető község lakosainak. Hát miért nincs joguk az iskolájukért fizetett adójuk révén arra, hogy maguk határozhassanak: milyen iskolát kívánnak? Hiszik önök, hogy hamarosan el fog jönni az idő, mikor itt egy nyáj és egy pásztor lesz? — ugyanazt az egy nyelvet beszélve és ugyanazon szellemtől áthatva? Amikor olyan elemekről van szó, amelyek az évszázados német és magyar

civilizáció átmentek? Hiszik-e önök, hogy ezek az emberek mindent levetkeznek, amivel egész sor elődeiknek tartoznak? Azt hiszik, elég lesz néhány törvény, felügyelői megintés és miniszteri megkorlátság ahhoz, hogy egy álnemzeti államot teremtsenek? . . . A terrorizált emberi lélek, amely egy irányban halad, szívében gyűlölettel érkezik meg a neki erőszakkal kitűzött célhoz és gyűlöletét nem az erőszakkal érezteti, hanem az illető, különben minden tiszteletet és szeretetet megérdemlő céllal szemben. Ez lélektani törvény. Ez alól nincs kivétel. Elhiszik, hogy a románok története jobban fog izleni, ha olyan nyelven kényszerítik annak megtanulását, amelyet az illetők nem értenek meg? Azt hiszik, jobban megnyernek valakit a németek közül azzal, ha Románia történelmét nem a Friedrich Müller-féle németnyelvű történelemből, hanem Aguletti sületlen románnyelvű történelemből tanítják, amelyben különben sincs egy szó sem a nem román lakosságról?”

A fentebbiekhez hasonló parlamenti, hírlapi, tudományos és szaksajtóbeli nyilatkozatok összegyűjtve, jókora kötet könyvet töltenének meg bizonyítékaul annak, hogy a romániai közéletben számosan vannak olyan belátó, okos és méltányos gondolkozású férfiak, akik nemesak tisztában vannak azzal, hogy az a közoktatásügyi politika, amelyet a román kormányok jónak láttak a kisebbségi iskolákkal szemben érvényesíteni, igazságtalan, erőszakos és célra sem vezető, hanem erkölcsi bátorságuk is van e meggyőződésüknek határozott kifejezést adni.

A belátó, okos és méltányosan gondolkozó emberek Romániában talán még nagyobb kisebbségben vannak, mint bármely más államban, kivált ha a nemzeti vágyakkal és célkitűzésekkel kapcsolatos kérdésekről van szó. A román közvéleményt alkotó nagy többség rendületlenül vallja, hogy a kisebbségek elrománosítása a román állam kormányzatának olyan szigorú kötelessége, amely elől a román kormányoknak kitérniök nem szabad és nem lehet semmi körülmények között. A közvéleménynek ez ereje Romániában a nemzeti vágyakkal és érdekekkel kapcsolatos kérdésekben oly hatalmas, hogy azzal szembe egyetlen kormány sem helyezkedhetik.

Csak a jövő mutathatja meg, hogy e két felfogás közül melyik fejezi ki a való igazságot? A jelen időpontban csak annyit lehet megállapítani, hogy az uralom átvétele óta eltelt hét év alatt a különböző román kormányoknak sikerült nemesak a magyar, hanem az összes kisebbségi középiskolákban is olyan hihetetlenül zűrzavaros állapotokat teremteni, mint aminőket a román állami középiskolázásban. Az Erdélyben, Bukovinában magas színvonalon álló kisebbségi középiskolai oktatást éppen úgy a süllyedés és a bomlás állapotába kényszerítették, mint a régi román királyság kiofgástalan munkásságú liceumait.

12. Mi az oka a kisebbségi középiskolák lehanyaglásának?

A kíméletlen románosítás oka a középiskolai oktatás színvonala súlyedésének. Ciato román publicista nyilatkozata a román tanítási nyelv erőltetéséről. A románnyelvű oktatásnak nem voltak meg sikert biztosító feltételei a kisebbségi középiskoláknál. A tanárok számára rendezett román nyelvi tanfolyamok hiába-valósága. Hány magyar középiskola van nyilvánossági joggal, vagy a nélkül? Fenn tudja-e az erdélyi magyarság tartani jelenlegi középiskoláit? A magyar középiskolák helyzete a liberálistáji kormány bukása után. P. Liviu Nasta román hírlapíró szerint az új román kormány a közvélemény nyomása miatt nem tudja beváltani a magyar iskolákra vonatkozóan tett ígéreteit.

E nem éppen dicséretes eredményt a kisebbségi iskolákban a kormányok elsősorban a román nyelv tanításának mértéket nem ismerő erőltetésével érték el. Az igazi helyzet ez iskolákban — legyenek azok felekezeti, magán- vagy kisebbségi szekciók a román állami liceumokban — az, hogy a román nyelvnek, Románia történetének, földrajzának és alkotmánytanának román nyelven való tanítása annyira igénybe veszi a tanárok tanítói és a tanulók tanulási energiáját, hogy a középiskolai oktatás legfontosabb anyagának elsajátításához ez energiából alig marad valami. Nagy lélektani belátással és igen szemlélhetően rajzolja a kisebbségi tanulók lelkiállapotát egy román publicista, dr. Ludovic Ciato „A kisebbségi kérdés Nagy-Romániában” című, 1924-ben Kolozsváron megjelent tanulmányában.

„Nem bírván a kisebbségi növendék a román nyelvet — írja Ciato e tanulmányában —, háromszor-négyszer több időt fog eltölteni a román nyelv, történet és alkotmánytan tanulásával, mint a román liceum növendéke. Összes gondolata, erőfeszítése és elfoglaltsága arra lesz irányozva, hogy e tárgyakat tanulja s azzal naponként valószínűen 3—4 órát is eltölt s ennek következtében teljesen elhanyagolja a többi tárgyakat, mint a matematikát, fizikát, a latin, francia, a magyar nyelvet. Fizikai ideje hiányozni fog, hogy ezekkel is kellő módon foglalkozhassék és ha e kötelezettségének is eleget akar tenni, akkor olyan testi és lelki kínban lesz része, amely elsorvasztja összes energiáit és akaratának rugékonyságát. Ez a fiatalember az iskola padjait, megtört, fáradt és elernyedtt testtel hagyja el, mielőtt megkezdette volna az étellel való küzdelmet.”

Éppen ilyen eleven igazsággal és szemléletesen festi azt az állapotot is, amelyet kisebbségi tanulóknak lelkében előidéz a román nyelven való tanulás ez erőltetése.

„De hát hazafias szempontból is helyes-e ez a kényszerítés? Nem és ezerszer nem. A kisebbségi ifjúság, alávetve ilyen rendkívüli testi és lelki torturának, napról-napra, percről-percre ellensége-sebb és vádlóbb érzéssel fogja nézni a román államot, amelynek akaratából kell az iskola padjain annyi keserűséget és fájdalmat lenyelnie. Ahelyett, hogy megszerettetnék vele a román nyelvet, irodalmat, a történelmet és az ország alkotmányát, el fogják azok-

tól idegeníteni, mert nem kedvelhetünk meg semmi olyan dolgot, ami nekünk fájdalmat és keserűséget okoz és ami velünk szemben igazságtalanság.

A román kormány, mikor nemesak a román nyelv tanítását, hanem a román nyelven való tanítást is kíméletlen mohósággal erőltette, nem vette tekintetbe, hogy a kisebbségi, különösen a magyar iskolák nem rendelkeznek elegendő számban tanárokkal, akik a román nyelvet olyan anyanyelvi készséggel bírnák, hogy a nyelvtanításra még csak a közepes siker elérésének reményével is vállalkozhatnának, hogy olyan képzett román nemzetséggű tanárok sincsenek kellő számban, akiket a kisebbségi iskolafenntartó hatóságok alkalmazhattak volna iskoláikban, hogy nincsenek alkalmas nyelvtanok, nyelvgyakorló és olvasókönyvek, szótárak stb., amelyek a román nyelv tanításában sikerrel alkalmazhatók. Egy szóval, hiányzik a román nyelv tanításához és a román nyelven való tanításhoz általában minden megfelelő iskolai segédeszköz.

Olyan iskola, amelynek tanításnyelvét a növendékek, mikor az iskolában beiratkoznak, nem tudják, elképzelhető és van is, sőt olyan helyzet is előállhat, hogy egy vagy több tanár az iskola tanításnyelvét csak hézagosan tudja, de olyan iskola még soha sehol sem volt, amelyben a tanítás-nyelvet sem a tanár, sem a tanuló nem tudja. Az ilyen iskola feltalálása a román közoktatásügyi politika érdeme, mert a valóságos igazság az, hogy az erdélyi kisebbségi iskolákban ezidőszerint sem a tanár, sem a tanuló nem tudja kellő mértékben azt a nyelvet, amelyet egyik tanít, vagy amelyen az iskola tananyagának egy fontos részét tanítja, a másik pedig ezen a nyelven tanulva akarja a tananyag legszigorúbban megkövetelt részét elsajátítani és egyidejűen magát a nyelvet is megtanulni.

A román kormány ezen a nehézségen úgy akart segíteni, hogy a nyári szünetekben a tanárokat román nyelvi tanfolyamok hallgatására s a román nyelv ismeretét igazoló vizsgálatok letételére kötelezte. Hogy ilyen 6–8 hetes tanfolyamokon, különösen, ha olyan tanítókra van bízva a nyelvtanítás, akiknek a hallgatók anyanyelvről fogalmuk sincs, elsajátíthat-e valaki egy nyelvet annyira, hogy a nyert alapon tovább építve, sikeresen előhaladjon, éppen olyan kérdés, mint az, hogy egyáltalában lehetséges-e 35–55 év között levő és egyéb szellemi munkával elfoglalt egyénnek egy idegen nyelvet annyira megtanulni, hogy azt az iskolában sikeresen taníthassa, vagy hogy azon olyan szöbőséget és nyelvkészséget kívánó tárgyakat taníthasson, mint valamely nemzet irodalma, története és alkotmánytana?

Minden túlzás nélkül meg lehet állapítani, hogy e tanfolyamokra való kötelezettséggel és vizsgálati kényszerrel sokkal több zaklatást, keserűséget és kellemetlenséget okoztak a magyar kisebbségi iskolák tanárainak, mint a mennyi kedvet és örömet keltettek bennök a román nyelv, irodalom, történelem és alkot-

mánytan tanulásához, különösen ha ezekhez a kellemetlenségekhez hozzá számítjuk azt az elkésérítő érzést is, amelyet a tanárokkban az a folytonos fenyegetés keltett, hogy aki közülök le nem teszi e vizsgálatot, azt megfosztják állásától.

Hogy az erdélyi magyar iskolákról vázolt kép teljesebb legyen, arra a kérdésre kell még válaszolnunk, hogy ez időszertint Erdélyben hány magyar tannyelvű középiskola van nyilvánossági joggal, vagy anélkül?

Nyilvánossági joga van az erdélyi katolikus status 7 főgimnáziumának: a csíkszeredai, kézdivásárhelyi, brassói, udvarhelyi, marosvásárhelyi, gyulafehérvári és kolozsvári róm. kath. főgimnáziumoknak; továbbá a sepsiszentgyörgyi, udvarhelyi, marosvásárhelyi, nagyenyedi, kolozsvári református kollegiumoknak és a keresztúri, kolozsvári unitárius főgimnáziumoknak s végül a kolozsvári róm. kath. egyházközség leánygimnáziumának, a „Marianum“-nak. Összesen 15-nek és pedig 8 róm. katolikusnak, 5 reformátusnak és 2 unitáriusnak.

Nyilvánossági jog nélkül működik 1 róm. kath. az aradi és 3 református középiskola: a zilahi, szatmári fiú és a kolozsvári leányközépiskola. Összesen 4.

A magyar középiskolák száma Erdélyben 19. Egy középiskolánál több esik minden 100.000 erdélyi magyar lakosra. Ismerve az erdélyi magyarság jelenlegi politikai, közművelődési és gazdasági helyzetét, nem mondhatjuk, hogy nincs elegendő számú középiskolája.

Ha ez iskolák területi elhelyeztettségét közelebbről szemügyre vesszük, szembetűnik, hogy, ha egy egyenes vonalat húzunk Kolozsváron keresztül Erdély északi határától déli határáig, e vonaltól nyugatra egyetlen nyilvánossági joggal bíró magyar középiskola sincs és hogy a reformátusok kolozsvári leánygimnáziumát leszámítva, az összes nyilvánossági joguktól megfosztott magyar középiskolák ezen a területen vannak. Ez a terület pedig azonos azzal a kulturális zónával, amelyet a román népoktatási törvény a román-magyar határ mentén azzal a céllal szervezett, hogy ott a magyarság, ha már teljesen meg nem semmisíthető, legalábbis a törpe minoritás állapotára szoríttassék le.

Ismerve az erdélyi magyar középiskolák ama viszontagságait, amelyeken 1919-től kezdve mostanáig átmentek, nagyon optimistának kellene lenni annak, aki határozottsággal állíthatná, hogy az erdélyi magyar középiskolák jelenlegi száma meg fog maradni. Valószínű, hogy rövidebb-hosszabb küzdelem után a kulturális zónába eső nyilvánossági joggal már mostan sem bíró három középiskola: a zilahi, a szatmári református és az aradi róm. kath. középiskola áldozatul fognak esni az erőszakos románosításnak és az erdélyi magyarság kénytelen lesz megelégedni a kulturális zóna Kolozsváron áthúzódo vonalától keletre fekvő területen levő 15 középiskolával.

Egy másik kérdés, amelyre határozott feleletet adni ez idő szerint nem lehet: lesz-e elég anyagi ereje és áldozatkészsége az erdélyi magyarságnak, hogy e 15 középiskoláját is fenn tudja tartani?

*

1926 március 27-én a liberálistársi kormány átadta helyét az Averescu-féle néppárti kormánynak és a közoktatásügyi tárcát Angelescutól, ki a bukaresti egyetemen a sebészet tanára, Petrovici, a jași-i egyetem bölcsészettanára vette át. Az erdélyi magyar iskola fenntartó hatóságok már csak azért is szívesen fogadták e változást a román közoktatásügyi minisztérium vezetésében, mert Angelescu türelmetlen sovinizmusa és modorának érdessége igen gyakran kellemetlenné tették a vele való kikerülhetetlen személyes érintkezést.

Ez egyéni és személyes indítékoktól eltekintve, e kormányváltozás azért is kellemesen érintette a magyar iskola fenntartó hatóságokat, mert az összes román pártok és kormányok között az Avărescu-féle néppárt és kormány volt az, amely némi megértést tanúsított a magyar kisebbséggel szemben. Az új kormányban, mint belügyminiszter helyet foglalt Goga Oktavián, aki nemcsak állandó hirdetője volt, hogy az új román állam megszilárdulásának feltétele a megértő kisebbségi politika, hanem 1923-ban valószínűsítően értelmiszerzője volt az erdélyi Magyar Párttal kötött úgynevezett csucsa-i paktumnak, amely akkor lett volna érvényes, ha az Avărescu-párt kormányra jutott volna. Igaz ugyan, hogy a Magyar Párt 1925 végén ezt a csucsa-i paktumot felbontotta és a liberális kormánnyal a községi választásokra paktumot kötött, de azért Goga újra felvette a Magyar Párttal az érintkezést és most pártja, mint a kormányhatalom birtokosa kötött újabb paktumot a Magyar Párttal.

E paktum segítségével Avărescu pártja, amely az ellenzéken valóban törpeminoritás volt, nagy többséggel került ki a választási harcból és a Magyar Pártnak is sikerült a román parlamentbe mintegy 30 főnyi képviselőt és senátort bevinni. Ez a paktum nemcsak egyszerű választási, hanem politikai paktum is volt, mégpedig olyan, amelynek tartalmát legnagyobb részben az Angelescu-féle közoktatásügyi politika által okozott iskolai sérelmek orvoslásának ígérete alkotta. Az erdélyi magyar iskola fenntartó hatóságok bíztak, hogy az Avărescu-kormány orvosolni is fogja e sérelmeket. Erre nekik nemcsak e paktum látszott kezességnek, hanem azok a nyilvánosan tett ígéretek is, amelyeket az egyes miniszterek s a párt vezető egyéniségei a választások alkalmával tettek és azok a nyilatkozatok, amelyeket a magyar közvélemény megnyugtatóására Goga, Groza, Bucșán és Petrovici miniszterek a lapokban ismételtelen közre adtak.

Hogy ezidő szerint (1926 október) minő helyzetben van az

erdélyi magyar iskolaügy s az Avëreeu kormány mennyiben váltotta be ígéreteit, egy román részről elhangzott nyilatkozatot idézünk.

„Amikor Petrovici miniszter átvette a közoktatásügyi tárca vezetését — írta Liviu P. Nasta a „Dimineata“ X. 8. számában — s amikor tudomást szerzett a kormány és a kisebbségek között létrejött paktum tartalmáról, kiadta azokat a már ismert intézkedéseket, amelyek az erdélyi magániskolák számára eléggé kedvezőknek látszottak. Ezek az intézkedések csak arra voltak jók, hogy a Viitorul-nak (a liberális párt hivatalos lapja) és Angelescu volt miniszternek, a törvény megalkotójának figyelmét felhívják s erős támadásra kényszerítsék őket Petrovici intézkedése ellen. Azok a kisebbségi kiküldöttek, akik Petrovici miniszter előtt tisztelegtek, a legkielégítőbb nyilatkozatot kapták tőle, mert a miniszter a legtöbb esetben kedvező elintéztést helyezett kilátásba.“

„Mielőtt a kisebbségi kívánságoknak eleget tettek volna, Petrovici miniszter szabadságra ment. E pillanattól kezdve a miniszterium magánoktatási ügyosztálya egyáltalában figyelembe sem vette a miniszteri ígéreteket.“

„Ilyen formán a választási paktumot, amelyet a kormány is a kisebbségi kérdés teljes megoldását jelentő politikai megállapodásnak tekint, nem respektálták. Azokat a zsidó tanulókat, akik csak magyarul tudnak, nem engedték beiratkozni a magyar kisebbségi iskolákba, legfeljebb csak csekély kivétellel. Viszont a kisebbségek iskoláinak nyilvánossági jogát sem adták vissza.“

„Petrovici miniszter maga volt, aki az „Advërul“-nak adott nyilatkozatában Angelescu törvényét úgy értelmezte, hogy azoknak a zsidó szülőknek, akiknek gyermekei nem tudnak románul, meg van engedve, hogy gyermekeiket magyar kisebbségi iskolákba járassák. Ugyanez az eset az iskolák nyilvánossági jogával is.“

„Petrovici miniszter úgy intézkedett, hogy az összes kisebbségi magyar iskolának nyilvánossági jogát egy évre meg kell hosszabbítani, amely idő alatt a közoktatási tanács esetről-esetre felülbírálja az Angelescu törvény értelmében az iskolák által beadott kéréseket. Abban a pillanatban, amikor Petrovici miniszter Karlsbadba utazott, a miniszterium illetékes tisztviselői egészen más magyarázatot adtak a miniszter rendelkezéseinek. A miniszteriumi vezérigazgató (államtitkár) kijelentette, hogy a miniszter rendelkezése az elmúlt iskolai évre vonatkozik s a nyilvánossági jogot csak azok az iskolák kaphatják meg, amelyeknek ez a joguk már 1925 december 31-én meg volt.“

„A miniszteriumi igazgatóság eljárása lehetetlen helyzetet teremtett, hiszen Petrovici miniszter júliusban foglalta el hivatalát s így nem intézkedhetett arra az iskolai évre vonatkozóan, amely már az előző hónapban befejeződött.“

„A kisebbségek gyötrődnek, a küldöttségeket egymás után

menesztik Bukarestbe s mindinkább elveszítik bizalmukat a kormány és szervei iránt. A magyarság vezetőit pedig, akik megkötötték a paktumot a kormánnyal, most minden oldalról támadják. Politikai tehetetlenséggel vádolják akkor, amikor Goga miniszter barátságáról biztosítja a magyarokat és Bucsan miniszter megtölti Erdélyt ígéretekkal.

„Ez olyan helyzet, amelyet tovább fenntartani nem lehet.“

Liviu P. Nastanak tökéletesen igaza van, mikor azt a végső következtetést vonja le, hogy a jelenlegi helyzetet tovább fenntartani nem lehet. Arról azonban megfeledezett, — pedig mint régi román királyságbeli hírlapírónak nem lett volna szabad, — hogy van Romániában egy általánosan ismert mondás: Románia a képzetlenségek és a lehetetlenségek országa és ezért Romániában minden lehetséges!

III.

A romániai főiskolai oktatás.

Írta: JANCSÓ BENEDEK.

1. Első kísérletek a főiskolai oktatás szervezésére.

Kísérletek a XVIII. század közepén a magasabbfokú iskolák szervezésére. Ez iskolák görög iskolák voltak. Lázár György a román tannyelvű iskolázás megalapítója Oláhországban. Moldrában Asaki Járadozik a magasabb román iskolázás megalapításán. Vladimirescu forradalma végét veti e kísérleteknek. Az orosz okkupáció. A Regulament organic hatása. Lázár iskolája Bukarestben új életre kelt. A jassii akadémiai jellegű főiskola megalapítása. Első tanárai és tanítványai.

Grigorie Ghica oláhországi vajda 1748-ban kiadott rendeletében azt mondta, hogy az eddigi fejedelmek nem sokat törődtek az iskolával, s ezért a nép tömege iszonyúan tudatlanul maradt. Ezen segítendő, négy iskola felállítását rendelte el négy-négy tanítóval. Egyik tanítsa a hellén (klasszikus görög) nyelvet, a másik a görög (új görög) nyelvet, a harmadik az ósláv és a negyedik a román nyelvet. Azonkívül az ország három püspöke a szükségletnek megfelelően, állítson fel három iskolát, amelyekben a tanítók a gyermekeket ósláv és román nyelven tanítsák.

Hogy ez iskolák minő eredménnyel működtek a felállításuk után eltelt félszázad után is, azt megismerhetjük azoknak az idegen íróknak tudósításaiából, akik a XVIII. század végén és a XIX. kezdetén a két román fejedelemségben uralkodó állapotokat igyekeztek megismertetni a nyugati nemzetekkel.

Raichevich volt osztrák konzul 1788-ban Nápolyban megjelent művében¹ azt írja, hogy a görög tanítók általában véve nagyon tudatlanok. Izlés és ismeret nélkül való egyének, kik egész életükben aprólékos grammatikai pedánskodással foglalkoznak. A százsz nemzetiségű Wolf 1805-ben Nagyszebenben megjelent könyvében² akként nyilatkozott, hogy a görög tanítók közül a századik sem tudná becsületesen és értelmesen kommentálni a legegyszerűbb görög klasszikus írókat sem.

Ilyen iskolai és közművelődési állapotok voltak a múlt század

¹ Osservazioni storiche e politiche intorno la Valachin e la Moldavia. Napoli 1788.

² Beiträge zu einer statistisch-historische Beschreibung der Moldau.

kezdetén a két román fejedelemségben, mikor Lázár György 1816-ban Nagyszebenből Bukarestbe költözött.

De ki volt Lázár György?

Móga, nagyszebeni gör. keleti román püspök 1811-ben négy végzett theologust küldött felsőbb tanulmányokra Bécsbe, hogy az általa felállított theologiai szemináriumnak kellő képesítettségű tanárai legyenek. Ezek között volt Lázár György is, aki alsóbb iskoláit Nagyszebenben, a jogot pedig Kolozsváron végezte. Bécsbe menvén, a theologia mellett a mérnöki tudományokat is hallgatta. 1814-ben visszatért Nagyszebenbe, hol pappá szenteltetvén, a theologiai szemináriumhoz Móga püspök tanárrá nevezte ki. Két év múlva püspökével meghasonlott és Nagyszebenből Bukarestbe költözött.

A földbirtokviszonyok ebben az időben meglehetősen zavarosak voltak Oláhországban. A birtokosok ennek következtében egyre jobban kezdték érezni valami kataszterfélének a szükségét. Egy-néhányan egy-egy Oláhországba vetődött német, vagy magyar mérnökkel felmérték birtokaikat és meg is csináltatták azoknak térképeit. A többiek is szerették volna ezt tenni, de nem voltak hozzáértő emberek. Lázár György egy románnyelvű földmérői tanfolyam szervezésére tervet készített, s azt jóváhagyás végett benyújtotta az iskolák igazgatóságához (eforia scoalelor).

E tanfolyam némi nehézségek legyőzése után, Lázár György vezetése mellett, a Szent Száva kolostorban meg is nyílt. Első hallgatói a bukaresti görög iskolák végzett tanulói voltak, sőt azoknak egynémelyik román nemzetiségű tanítója is. Lázárnak egynéhány tudósabb bukaresti férfiúban segítőitársai is akadtak, akik példáján felbuzdulva, románnyelvű filozófiai, történet- és természettudományi előadásokat tartottak. Ez iskola tanulói közül későbben többen Francia- és Olaszországba mentek főiskolai tanulmányokra.

Ez volt az első kísérlet Oláhországban az akadémiai oktatás meghonosítására. Ez iskola megalapítása után öt évvel, kitört (1821-ben) a Tudor Vladimirescu-féle parasztforradalom. Ennek és a nyomába lépő Ipsilanti-féle zavaroknak következtében ez iskola megszűnt. Lázár e miatt való elkeseredésében visszatért Erdélybe, szülőfalujába, Seben vármegye Felek nevű községébe, ahol 1823-ban, 43 éves korában elhunyt.

Tanügyi programját „Povațitoriulu Tinerimei“ (Az ifjúság tanácsadója) című művében fejtette ki, amely azonban csak halála után, 1826-ban jelent meg a budai Egyetemi nyomdában. Szobra, mint a románnyelvű iskolázás megalapítójáé, ott áll a bukaresti egyetem épületével szemben.

Ezzel egyidőre esik Moldvában Asaki Györgynek hasonló kísérlete, aki 1812-ben Jasiiban alapított ilyen földmérői iskolát. Egy pár év múlva, mikor elégséges számú földmérőt nevelt, iskoláját megszüntette.

1820-ban Moldva tudós metropolitája, Venjámin, elhatározta, hogy a felügyelete alatt álló sokolai (Jasi egyik külvárosa) papi szemináriumot Asaki segítségével akadémiává fejleszti. Tervét a fiatalabb boér nemzedék egyik legműveltebb tagja, Sturdza Mihály is támogatta. Asakit Erdélybe küldötték, hogy onnan a socolai főiskola számára képzett tanárokat hozzon, mert ilyenek abban az időben Moldvában nem voltak. Asaki Erdélyből — Balásfalváról — négy tanárt vitt Jásiba.

Az Ipsilanti-féle zavarok Moldovában is feloszlatták a socolai iskolát. A porta elnyomta az Ipsilanti-féle mozgalmat, amely teljesen görög mozgalom volt. Ennek oktatásügyi tekintetben az a hatása volt, hogy a porta a görögökön megbosszulandó magát, a görög tanítást és tanítókat kitiltotta a román fejedelemségek iskoláiból.

Ezidőben tört ki az orosz-török háború, amely 1829-ben a dri-nápolyi békével végződött. E békeszerződés értelmében Oroszországnak joga volt a román fejedelemségeket mindaddig megszállva tartani, míg a porta ki nem fizeti a 10 millió arany hadisarcot.

Ez orosz okkupáció eredménye volt az úgynevezett „Regulament organic“, amellyel a két román fejedelemség közigazgatása újra szerveztetett. Ennek következtében a közoktatásügy szervezését és fejlesztését is újra munkába vették, amit lehetővé tett az is, hogy a két új fejedelem: Ghica Sándor Oláhországban és az akadémiai jellegű socolai iskola egyik megalapítója, Sturdza Mihály Moldovában műveltség és tudományszerető férfiak voltak.

A Golescu György vezérlete alatt álló oláhországi ifjabb boér nemzedék politikai programjának egyik pontja volt Lázár iskolájának akadémiai jelleggel való visszaállítása. Vissza is állították Lázár egyik tanítványának és segítőtársának, Radulescu Heliadnak vezetése mellett. Tanerőket számára Erdélyből vittek. Nagyobb jelentőségre azonban ez az iskola nem emelkedett.

Sokkal szerencsésebb volt a jasi-i akadémia, amelyet a „Scoală Vasiliană“-ban új életre keltettek, amely egy gimnáziumból és egy tanítóképzőből állott. Ebben az alakjában működött 1835-ig, mikor Sturdza Mihály fejedelem újabb tanárokat hívott be Erdélyből és Magyarországból, s azt kibővítve kétéves bölcsészeti és egy ugyanesak kétéves jogi tanfolyammal, akadémiajellegűvé tette.

Ez akadémia kiválóbb tanulói közül többen külföldi, francia és német egyetemeken folytatták tanulmányaikat, s onnan visszatérve, közülük egynéhányan tanárai lettek az akadémiának. Így a többek között Ghica János a nemzetgazdaságtan, Kogalniceanu Mihály a történelem tanára. Mindketten a román előkelő társadalom olyan fiai, kik később hazájuk történetében előkelő szerepet játszottak. E fiatal tanárokat a Francia- és Németországban töltött tanulmányi évek, hol származásuknál és vagyoni helyzetüknél fogva, az előkelőbb társadalmi körök életét és gondolkozásmódját

is megismerhették, szélesebb látókörekké és egyetemesebb műveltségűekké tették, mint erdélyi származású tanáraik és később kártársaik voltak, de lelkükben az az erős nemzeti érzés, nagyranéző tüzes fajszeretet, amely az erdélyi tanárok tanítását áthatotta, nemcsak megmaradt a maga egészében, hanem megacélozott és aktívvá is lett.

2. Az Academia Mihaileana közművelődési és politikai hatása.

Az erdélyi származású tanárok szerepe az Academia Mihaileanán. Ez iskola tanárai teremtik meg először az irodalmi és később a politikai dákóromanizmust. Kogalniceanu tanári és irodalmi működése. Az új és a régi román nemzedék összehasonlítása Széchenyi és Wesselényi észrevételeinek segítségével. Az Academia Mihaileanát az orosz kormány parancsára bezárják.

Lahovary Sándor, Románia külügyminisztere 1894-ben, felelve az ellenzék vezéreinek azokra a vádjaira, amelyeket az úgynevezett „erdélyi kérdés”-ben a kormány ellen hangoztattak, a következőket mondotta:

„A Kárpátokon túl lakó románok nálunk menedékre találtak. Tárt karokkal és nyílt szívvel fogadtuk tűzhelyeinken. Minden életpályát megkönnyítettünk számukra, — sőt még többet tettünk — megengedtük, hogy tanintézeteinket elfoglalhassák és a román nemzetnek még fiatal lelkét és elméjét átalakíthassák.”

A romániai és magyarországi románság között az érzelmi, szellemi és politikai kölesönösség eleven érzése ez akadémiai jellegű iskolák alapításával való kísérletezésektől kezdődik, azaz 1830-tól 1840-ig, teljessé pedig az 1840—1848-ig terjedő időszakban fejlődik ki. „Az erdélyi románoknak összes élettereje — mondja Jorga tanár — (Calendarul Ligii pentru anul 1909. 59., 60. lap) és kultúrája ez időszakban hozzánk költözött. Erdély esze akkor Bukarestben és Jasiiban lakott... De csakhamar elérkezett annak is ideje, hogy visszafizessük Erdélynek tartozásunkat. A nemzeti mozgalom az irodalomból a politikába ment át. Ekkor a román öntudat kifejlesztésének terén egy óriási egyéniség támadt Kogalniceanu Mihályban.”

Ez a Kogalniceanu Mihály 1843 november 24-én, amikor ezen a jasi-i Academia Mihaileana-n elfoglalta történeti tanszékét, megnyitó előadásában e szavakat mondotta: „Hazámnak tekintem azt az egész területet, melyen románul beszélnek és nemzeti történelemnek az egész Moldova történetét, úgy, amint az akkor volt. Mielőtt szétszakítottatott volna. Oláhországot és erdélyi testvéreinkét.”

Folyóiratát, amelyet megindított, „Dacia literara”-nak nevezi, — kifejezni akarván e címmel mindazon területeknek nemzeti és politikai együvértartozandóságát, amelyek különböző államok részei ugyan, de amelyeken románok laknak. — Ily módon jelentkezik nemcsak tudományos és irodalmi, hanem politikai törekvés gyanánt is az „Academia Mihaileana” tanárainak és tanulóinak elmé-

jében, mint nemzeti törekvéseiket vezető és tüzelő gondolat a dako-romanizmus.

Az „Academia Mihaileana“-nak élete csak rövid ideig tartott. 1847-ben megszüntették, még pedig az orosz cári kormány parancsára, amely nem tűrhette, hogy az általa megszállva tartott szomszéd tartományban olyasféle főiskola legyen, amelynek tanári karában és ifjúságában a németországi egyetemekéhez hasonló szellem uralkodik.

Ez akadémia éppen most említett tanára, Kogalniceanu Mihály, 43 évvel később, 1890-ben tartott akadémiai beszédében a következőket mondotta:

„Németország annyi férfival való érintkezésemnek köszönhetem, hogy szerencsés alkalmam volt elmémet gazdagítani azon újító eszmékkel, amelyek akkor Németország értelmiségét lelkesítették. A berlini egyetemnek, e második édesanyámnak, s annak a példának, melyet a német haza iránt való szeretet adott, s amelyet én megtaláltam a német társadalom minden rétegében, köszönhetem román hazám iránt való szeretetemet, s azt a szabadelvű szellemet, amely lelkesített életem minden cselekedetében. A német kultúrának, a berlini egyetemnek, s azoknak a német férfiaknak és nagy hazafiaknak, kik Németország egységén és felemelésén dolgoztak, köszönöm nagyjobb részint mindazt, amivé lettem hazámban, mert a német hazafiság tűzhelyénél gyúlt meg az én román hazafiságom.“

A bukaresti román tudományos akadémia könyvtárában 1892-ben egy egykorú képet láttam azon ad hoc divánról — országgyűlésről — mely 1830-ban Kiselef orosz tábornok elnökelete alatt, hivatta volt a „Regulament organic“ alapelveit megállapítani és elfogadni. Az összes boérság, két fiatal oroszos egyenruhájú katonatisztet kivéve, mindnyájan fejükön islikkel (törökös főveg) s kaptánba öltözve ültek körül a tanácskozásszertalt. Igazi török diván, igazi ázsiai alakok. Ezek voltak azok az előkelő román boérok, kiknek hátramaradottságáról és szolgálalkúságáról, szemben a török basákkal és az orosz főtisztekkel, a velük való érintkezésben szerzett tapasztalatai alapján, Széchenyi István nem éppen kedvező módon nyilatkozott.

A haladás azonban oly gyors, hogy ez ad hoc diván után alig múlt el egy évtized és Wesselényi Miklós „Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében“ című 1843-ban megjelent művében már a következőképpen nyilatkozott: „Fognak-e nemzetileg egyesülve, polgári életet élni és mikor? Európa kétes viszonyaitól s oly eseményektől függvén, a jövőendő homálya borítja. De ezen képtelennek éppen nem nevezhető kilátás honszeretet és nemzeti buzgalom által biztos reménnyé lett. Nagyok és messzevágók azok a tervek, melyeket szemük előtt forgatnak s munkáson érlelnek Oláhország és Moldova fiai, kiknek egyrésze között sokkal több műveltség létezik, s kiket az újabb kor sokkal inkább meghatott, mint azt sokan gon-

dolják.“ Széchenyi az apákkal beszélt, Wesselényi pedig a fiúkkal volt ismerős.

Ez a több műveltség és ez az újabb kor szelleme által való meghatottság eredménye volt az Academia Mihaileana működésének s annak a szellemnek, amelyet e főiskola erdélyi származású tanárai, s ugyanott tanárokká lett tehetséges tanítványaik meghonosítottak. Ez a több műveltség, ez az újabb kor eszméi által való meghatottság nem tetszett a román fejedelemségek akkori parancsoló urának, az orosz cári hatalomnak, s azért kellett a jasi-i Academia Mihaileana kapuinak bezárulni a román értelmiség tanulni vágyó fiai előtt.

3 Az 1864-iki törvénnyel felállított két román egyetem szervezete.

Az 1848-i román forradalom következtében a főiskolák megszűnnek. Az ötvenes évek elején többnyire erdélyi tanárokkal visszaállítják. A fejedelemségek egyesülése után két egyetemet állítanak fel Bukarestben és Jasi-ban. Az 1864-i közoktatásügyi törvény azon részének ismertetése, amelyik a főiskolákra vonatkozik. Az egyetemi karok, tanácsok, dékani, rektori hivatalok szervezése. A tanárok alkalmazása. Pályázati vizsgálat. Kinevezés. Fegyelmi eljárás. Az 1864-i törvény csak kereteit állítja fel az egyetemi oktatásnak. A kiegészülés és a teljesség későbbre marad a közbejött politikai akadályok miatt.

Az Academia Mihaileana megszüntetése után egy évvel, 1848-ban, a két román fejedelemségen is végigsöpört az európai forradalom viharos fürgetege. Ezekre is ráfeküdt 1849 után a diadalmaskodó európai reakció. Az ötvenes évek elején visszaállították Jasi-ban az akadémiát, valamint Bukarestben a Szent Száva kollégiumot. Mind a kettőbe ismét erdélyi tanárokat hoztak. Közöttük az 1848/49-i magyarországi román mozgalmak egyik vezéregyéniségét. Így Jasi-ba Barnutiú-t, Bukarestbe Papiu Ilarion-t. Azonban egy évtizednek kellett még elteltie, s a két román fejedelemségnek egyesülnie, míg az Academia Mihaileana és a Szent Száva kollégium alapfalain felépülhetett az egyesült román fejedelemség két egyeteme. Egyik Bukarestben, a másik Jasi-ban.

1864 őszén hozta meg Románia parlamentje az újjászületett román állam közoktatásügyét szervező törvényt. (Lege asupra instructiunii a principatelor unite-romane. Editiune Oficiale. Bucuresti. Imprimăria statului 1865.) S ugyanez év november 25-én szentesítette Cuza fejedelem Crețulescu igazságügyi és vallásközoktatásügyi miniszternek ellenjegyzése mellett.

Az egyetemi oktatás szervezéséről a törvény IV. fejezete intézkedik a 249. §-tól kezdődően. E § kimondja, hogy az egyetemek négy tudományi karból: jogi, orvosi, bölcsészeti-irodalmi és mennyiségtan-természettudományi karokból állanak. A következő §-ok felsorolják azokat a tudomány-szakokat is, amelyeknek tanoszékei felállítandók. Mellőzve a jogi és az orvosi kart, csak a böl-

csészeti és mennyiségtan-természettudományi karok törvényben megjelölt tanszékeit vélem szükségesnek felsorolni:

A bölcsészeti karon a következő tanszékek állítandók fel: 1. pszichologia, logika, metaphisika; 2. erkölcsstan és aesthetika; 3. a bölcsészet története; 4. egyetemes történelem; 5. a történelem bölcseslete; ; 6. latin és hellén irodalom; 7. az antik és modern irodalom története; 8. paedagogia és didaktika.

A mennyiségtan-természettudományi karon: 1. elemi mennyiségtan; 2. felsőbb mennyiségtan: differenciális és integrális számítás; 3. elemi és rationalis mechanika; 4. leíró mértan; 5. elméleti földmérés és csillagászat; 6. lineáris rajz és topografia; 7. fizika; 8. általános vegytan; 9. ásványtan és földtan; 10. állattan; 11. élettan; 12. növénytan.

Az egyes karok működési köre a tudományszakok e felsorolásával csak általánosságban van meghatározva, mert minden egyes kar köteles elkészíteni a maga szabályzatát, mely részletesebben fogja felsorolni a fennebb megszabott kereteken belül, hogy minő kiegészítő tanfolyamokat, előadássorozatokat kell még szervezni az egyes karok szükségleteinek és az ország anyagi erejének tekintetbevételével.

Az oktatás ideje az orvosi karon 5 év; a többiekén 3—3 év. A mennyiségtan-természettudományi karokkal kapcsolatosan szervezendők az erdészek és mérnökök képzésére szolgáló tanfolyamok, amelyek egytől-két évig tartanak. Akik e tanfolyamokat sikeresen elvégzik, megfelelő oklevelet fognak kapni. E tanfolyamok szervezetét külön szabályzat fogja megállapítani.

Az egyetemek fakultásaira csak olyan tanulók vehetők fel, akik a liceumot (gimnázium) elvégezték, és a befejező vizsgálatot letették. E törvény életbeléptetésétől számított két év elteltéig olyan tanulók is felvehetők rendes hallgatókul, kik a gimnáziumot elvégezték, de a befejező vizsgálatot nem tették le. A tanulók mindenik fakultáson kötelesek az első év végén vizsgálatot tenni, hogy a II. évre felvehetők legyenek és végül oklevelet csak úgy kaphatnak, ha befejező vizsgálatot (licenciatus) tesznek. Hogy minő tárgyakból és minő módon kell az egyes vizsgálatokat letenni, azt külön szabályzatok fogják megszabni.

Külföldön szerzett oklevelek Romániában csak akkor érvényesek, ha tulajdonosaik a honosító (nostrifikáló) vizsgálatot letették. Doktori oklevelet az egyetemeknek csak orvosi fakultásai adnak, de csak akkor, ha az összes tanszékek betöltésével és az évfolyamok felállításával a fakultás teljessé lesz.

Az egyetem tanárainak összessége alkotja az egyetem tanártestületét. Az egyes karok mellett felállítandó gyakorlati tanfolyamok tanárai nem tagjai az egyetem tanári testületének. Az egyes fakultások élén a dékán áll, aki a tanárokkal együtt alkotja a kari tanácsot. Az egyetem élén a rektor áll, aki az összes fakultások tanáraival együtt, alkotja az egyetemi tanácsot.

A dékán. A fakultások tanárai maguk közül választják a dékánt és pedig 3 évre, aki újra megválasztható. Állásában a vallás- és közoktatásügyi miniszter ajánlatára a fejedelem erősíti meg. A dékánnak rendes tanárnak és legalább 30 évesnek kell lennie. Az állás tiszteletbeli. A dékán áll a kar irodája élén. Ő állítja össze az egyes vizsgálóbizottságokat és képviseli a kart a hatóságokkal szemben. Ő tesz jelentést a rektornak, vagy szükséghez képest a miniszternek, ha a kar valamelyik tanára részéről valamely rendellenességet vagy hanyagságot tapasztalna. Ő szabja ki az ifjúság között az esetleges fegyelmi büntetéseket. A kari tanácsot összehívja, valahányszor szükségesnek tartja, vagy ha a kar három tanára ezt kívánja.

A kari tanács feladata az évi tanterv és órabeosztás megállapítása. Ezt kötele minden évben az előadások megkezdése előtt kellő időben elkészíteni és tudomásvétel végett a közoktatásügyi miniszterhez felterjeszteni. A kari tanács ügyel arra, hogy a törvényt és a szabályzatokat pontosan megtartsák. Joga van az egyetem rektorához, vagy a miniszterhez javaslatokat terjeszteni. Az általa hozott rendszabályok nem hajthatók végre, míg a miniszter meg nem erősítette. A tanév befejezésével a lefolyt év munkásságáról kimerítő jelentést küld az egyetem rektorához.

A karok tanárai maguk közül a rektori állás betöltésére három egyént jelölnek ki, akik közül a miniszter egyet rektori kinevezésre ajánl a fejedelemnek, aki a rektort négy évre nevezi ki. A négy év letelte után újra jelölhető és újra ki is nevezhető. A rektornak román állampolgárnak kell lennie és legalább 8 év óta tanárnak.

A rektor feladata öröködni arra vonatkozóan, hogy a főiskolai oktatásra vonatkozó törvények, szabályok és rendeletek miként hajthatnak végre. Joga van megvizsgálni az egyes karok munkásságát, meglátogatni az előadásokat és észrevételeit közölni a dékánokkal s a tanárokkal; tájékozást szerezni magának az előadásokról és a tanulók előmeneteléről s ezekre vonatkozóan, ha szükségesnek véli, a miniszterhez jelentést tenni. A rektornak joga van úgy a kari- mint az egyetemi tanácsot összehívni. Az ő kötelessége a könyvtárak, múzeumok, gyűjtemények és szertárak felügyelete is. Minden iskolai év végén jelentést tesz az egyetem helyzetéről a miniszternek.

A rektor kötelessége összehívni az egyetemi tanácsot és azon elnökölni. Az egyetemi tanács két osztályra oszlik. A kisebb tanácsot a rektor és a karok dékánjai alkotják; a nagyobb, vagy általános tanácsot a rektor elnöklete alatt az egyetem összes tanárai alkotják, de csak a rendes és véglegesen kinevezett tanároknak van határozati joguk, — a többieknek csak tanácskozási joguk van.

A kisebb tanács összeül, valahányszor a rektor hivatalból összehívja, vagy a dékánok többsége kívánja. Hatásköre kiterjed arra, hogy a törvényeket és a szabályokat miként alkalmazzák és hajtják végre az egyes karok, — továbbá az általános fegyelemre

és minden olyan kérdésre, amely az egyes fakultásokat egységesen érdekli. A kisebb tanács határozatai csak akkor hajthatók végre, ha azokat a miniszter jóváhagyta.

A nagytanácsot a rektor hívja össze hivatalból vagy a miniszter felhívása, vagy pedig a kisebb tanács határozata értelmében. E tanács hatáskörébe tartozik minden olyan adminisztratív vagy fegyelmi kérdés, amely az egész egyetemre tartozik. Joga van a miniszter elé javaslatokat és indítványokat terjeszteni. Határozatai csak akkor hajthatók végre, ha a miniszter jóváhagyta.

A tanárok kinevezése pályázati vizsgálat kiállása alapján történhetik. Ha egy tanszék megüresedik, arra a hivatalos lapban pályázatot hirdetnek. A közoktatásügyi miniszter a rektorral egyetértően összeállítja a pályabíróságot és pedig a következő módon: négy tag az illető tudománykar tanárai közül és pedig sorsolás útján. Ha a tanszék a bukaresti egyetemen üresedett meg, akkor a jasi-i egyetem megfelelő karának tanárai közül; ha a jasi-i egyetemen, akkor a bukaresti egyetem illető karának tagjai közül, két tag a közoktatásügyi tanács olyan tagjai közül, akiknek tudományszaka egyező az illető egyetemi karával, — két tagot delegál a miniszter, vagy a semmitő törvényszék vagy a legfőbb orvosi, vagy technikai tanács.

A pályázati vizsgálat három zárthelyi írásbeli dolgozathoz és a vizsgálóbizottság előtt tartandó szóbeli előadásból áll. Az írásbeli vizsgálati dolgozat terjedelme nem lehet nagyobb, mint az egy óras szóbeli előadása. A jelöltek úgy az írásbeli, mint a szóbeli tételeket sorshúzás útján kapják meg. A tételeket mindig egy gyermek húzza ki és pedig az írásbeli tételeket közvetlenül a vizsgálat kezdete előtt, a szóbeli előadásra szolgáló tételt pedig 24 órával előbb. Az urnának, amelyből a tételek kihúznak, az összes tananyagot tartalmazó tételeket magában kell foglalnia. Ellenkező esetben az egész eljárás semmisnek tekintendő.

A bizottság a pályázati vizsgálatról jegyzőkönyvet vesz fel és azt a dolgozatokkal együtt a miniszter elé terjeszti. A dolgozatok név nélkül a vizsgálati jegyzőkönyvvel egyetemben a hivatalos lapban közzétételnek. A miniszter a legjobban minősített pályázót terjeszti kinevezésre a fejedelem elé. A kinevezés mindig ideiglenes. A nyertes a kinevezés után az ország alkotmányára és a fejedelem hűségére esküt tesz.

Fegyelmi eljárás. Ha a tanár nem teljesíti kötelességét, vagy olyan magaviseletet tanúsít, amely állásával nem egyeztethető össze, fegyelmi vétséget követ el s annak súlyossága szerint megintésben, vagy büntetésben részesül. Ez utóbbi lehet pénzbüntetés, felfüggesztés, vagy elbocsátás. A büntetést csak akkor lehet alkalmazni, ha az egyetemi tanárokból sorshúzás útján összeállított öt tagú bizottság a megtartott fegyelmi vizsgálat eredményeképpen azt javasolja. E bizottságot a bukaresti egyetem tanárai számára a jasi-i egyetem tanáraiból állítják össze és vice versa. A pénz-

büntetés egy havi fizetés összegénél nem lehet nagyobb. A felfüggesztés három hónaptól feljebb is terjedhet, de csak akkor lesz érvényes, ha a miniszter a fegyelmi bizottság határozatát jóváhagyta. Az elbocsátás érvényességéhez pedig a fejedelem megerősítése szükséges.

Íly módon szerveztetett ezelőtt 61 évvel Románia két egyeteme.

A két egyetem törvényes keretei készen voltak, de azoknak kellő betöltését nemcsak a még nagyon fiatal román állam anyagi segélyforrásainak elégtelensége, hanem a zavaros politikai viszonyok is akadályozták. Az egyetemek tanári kara még alig volt kinevezve, mikor fejedelmválság következett be. Az ismertetett törvény szentesítőjét, Cuza fejedelmet 1866 február 11-én a román hazafiak államesinyje lemondásra kényszerítette. Csak miután Hohenzollern-Sigmaringen Károly herceg, mint Románia alkotmányosan megválasztott fejedelme elfoglalta a trónt, lehetett szó a két egyetem továbbfejlesztésének megkezdéséről.

4. Az új egyetemek hatása Románia szellemi életére.

Maiorescu Titus kritikája az egyetemek tudományos munkásságáról. A Maiorescu vezetése alatt megalakult Junimea nevű tudományos és irodalmi kör tagjainak harca a régi latinista iskola ellen. A harc a junimisták győzelmével végződött. Az egymást követő kormányok következetesen javítgatják az 1864-i törvény hiányait. Spiru Haret jelentése. A múlt század végén a két román egyetem nyugati színvonalon álló főiskolává lett. Ez egyetemek népszerűsége ez időszakban.

Ez egyetemek megalapítása után három évvel a jași-i egyetem egyik fiatal tanára, Maiorescu Titus a következőket írta:

„Mielőtt néptanítóink lettek volna, falusi iskolákat állítottunk; mielőtt képzett tanárokkal rendelkezünk volna, gimnáziumokat és egyetemeket alapítottunk és így meghamisítottuk a közoktatásügyet. Mielőtt az iskola falain felülemelkedő kultúránk lett volna, román Athenaeumokat alapítottunk; mielőtt csak árnyéka is lett volna nálunk az igazi tudományos munkásságnak, román tudományos akadémiaát létesítettünk nyelvészeti, történelem-régiség-tani és természettudományi osztályokkal és így meghamisítottuk az akadémia eszméjét. Látszatra és külső formákra nézve Románia ma rendelkezik a nyugati civilizációnak majdnem minden eszközével. A valóságban azonban mindezek élettelen külsőségek, alap nélkül való követelődzések, üres díszítmények, igazság nélkül való illúziók s ennek következtében a magasabb társadalmi osztályok kultúrája érték nélkül való semmisség s a szakadék, amely a néptől elválasztja, napról-napra mélyebb lesz.“

A szigorú vád, az egyetemekre alkalmazva az, hogy csak formájában, külsőségeiben egyetem, de hiányozván az igazán tudós tanári kar, lényegében nem egyéb, mint a tudományos főiskola gondolatának meghamisítása.

A fejlődésben visszamaradt nemzetek, ha a művelődés útjára

lépnek, rendkívül súlyos dilemma elé kerülnek. Vagy kénytelenek a civilizált népek művelődési formáit egyszerűen átvenni, hogy azoknak segítségével gyorsabban és könnyebben részesesivé legyenek a civilizációnak, vagy pedig a műveltség elemein kezdve, megpróbálkoznak a fokozatos lassú haladás megvalósításának eddig még sehol sem sikerült feladatával. Az előbbi az elsietés, az utóbbi a lekésés veszedelmével szokott járni. A mi kulturális fejlődésünk szerencsésebb, folytonosabb és egyenletesebb volt, mint keleti szomszédainké, de azért e dilemmával 1867 után is igen sokszor állottunk szemben.

E veseszületett gyengeségek ellenére is az újonnan felállított két egyetemnek igen jótékony hatása mutatkozott csakhamar a román művelődés és tudományos haladás előmozdítása körül. Ebben az érdem elsősorban a jași-i egyetem azon fiatalabb tanáraié, akik Maiorescu Titust ismerték el szellemi vezérüknek.

A fiatalabb egyetemi tanárokból, továbbá a jași-i liceum és tanítóképző-intézet tanáraiból, a fiatalabb boérek külföldi egyemet végzett egynéhány tagjából, ügyvédekből, orvosokból, írókból stb. „*Junimea*” (ifjúság) név alatt egy kisebb tudományos és irodalmi kör alakult, amely „*Convorbiri literare*” (irodalmai beszélgetések) cím alatt folyóiratot is adott ki s amely a két arevonalon vette fel a küzdelmet.

Elsősorban a Sinkai-Maior Péter és Klein-féle latinista irány ellen, amely a tisztavérű rómaiság címér a román nyelvet valami mesterségesen csinált olyan kors latin nyelvvé akarta átalakítani, amelyből a latinul nem tudó román vajmi keveset értett s amely irányzatnak Balásfalván Cipariu kanonok, Jașiban Barnutiu, Bukarestben pedig Trebonian Laurian voltak a képviselői.

E tudományos iskolának nyelvészeti és történettudományi elméletét Barnutiu a következőpén fogalmazta meg: A római származásnak, a római nyelvnek, a római szellemnek, a római vérnek, — egyszóval a román egész lényének fel kell lázadnia azon hallatlan igazságtalanságok miatt, melyeket a rómaiak ivadéka századokon át kénytelenek voltak tűrni. Az egész irodalmi tevékenység arra való, hogy ennek a megbotránkozásnak energikus kifejezést adjon. Aki ezt tagadja, áruló; aki olyan igazságot mond, amely ezzel ellenkezik, szintén áruló és aki olyan dolgakkal foglalkozik, amelyeknek ehhez semmi közük, eltévelyedett.

E tudományos álláspont kritikáját Maiorescu a „*Convorbiri literare*”-ban a következőkben foglalta össze:

Sinkai, Maior Péter meghamisították a históriát. A Budai Szótár szerkesztői és Trebonián Laurian meghamisították a román etimológiát. Igazán vannak kell lenni, aki nem látja, hogy a román nemzetiség épülete nem helyezkedhetik el oly alapokon, amelyeknek közepén fekszik a hamisság. Utóvégre is kénytelenek vagyunk azt kérdezni ez uraktól: vajjon hiszik-e, hogy van a tudománynak

olyan nemzetisége, amely képes a tévedésből igazságot csinálni csupán azzal, hogy e tévedés román szerzőtől származik? Vagy például a bukaresti tudományos akadémia, mely bármely művelt országban csak a követelődő tudatlanságnak volna középpontja, lehet-e igazi gócpontja a tudománynak, legalább ameddig a Dimbovia habjai folynak? — Hogy Cipariu nyelvészeti theoriái, melyek minden nyugati filológus előtt nem lennének egyebek a tévedések hosszú sorozatánál, jók és helyesek lehessenek akár csak a két Küküllő közén is? Hogy Barnutiú közjoga, mely még egy oly jogász előtt is, ki csak a jogtudományok elemeibe van beavatva, nem egyéb, mint szövedéke a téves interpretációknak s a megbecsáthatatlan tudományos konfuzióknak, legalább a Bahlui partján lehetne a román jog törvénytáblája?“

Másodsorban állást foglalt azon felületes műveltség ellen, amely terméke volt a román értelmiség franciát-majmoló művelődési törekvéseinek, amelyet a román társadalom egy későbbi kritikusa, Gherea-Dobrogeanu egyik tanulmányában a következőképpen jellemez: „1848-ban a mi keleties társadalmi életünk formái összeütközésbe jöttek a nyugatiakkal s ez utóbbiak győzedelmeskedtek. De ebből a győzelelemből oly politikai formák származtak, melyek a legtöbb esetben csak üres formák maradtak nagyon kevés igazi európai tartalommal, ami az eszméket, elveket, különösen a szokásokat illeti, mert azok nem szoktak gyorsan változni — hisz gyakran a rossznak nagyon is tartós élete van — és a párisi cilinder néha olyan keleti elvekkel és gondolatokkal telt fejet föld, mint a fez, vagy az islik s a frakk éppen olyan primitív érzületű szívet takar, mint a kaftán.“

Ez a hare, mely a múlt század hetvenes éveiben folyt le, mindkét részről kiméletlen, szenvedélyes és hosszantartó volt, de úgy az irodalomban és a tudományban, mint az oktatásügyi politikában a junimisták győzedelmével végződött.

A múlt század nyolcvanas éveinek elején Sturdza Demeter közoktatásügyi miniszter, ki maga is igen tudományos férfiú volt, különösen a numismatika terén tűnt ki, — a bukaresti egyetem egyik fiatal tanárát, Spiru Haretet bízta meg az ország közoktatásügyének tanulmányozásával. Jelentése a román közoktatásügynek és így az egyetemi oktatásnak is — összes gyengeségeit feltárta és okozója lett egy évtizedig tartó, szenvedélyes, de általában elég magas színvonalú közoktatásügyi politikai és pedagógiai eszmecserének és vitatkozásnak arravonatkozóan, hogy miként lehetne legcélszerűbben újrászervezni Románia közoktatásügyét?

Addig is azonban, míg ez az általánosan óhajtott reform létrejöhett volna, részleteiben az 1864-i egyetemi szervezeten igen sok üdvös változtatást és javítást végeztek s ennek következtében a múlt század utolsó évtizedében Románia két egyeteme, különösen a bukaresti, az európai értelemben vett főiskolai oktatás követelményeinek is megfelelő egyetemeknek voltak tekinthetők. A buka-

resti egyetem, hallgatói számát tekintve, a mult század utolsó évében Európa legnépesebb egyetemei sorába tartozott. E század elején már 4460 hallgatója volt, köztük 2634 joghallgató. Volt 77 nyilvános, 69 rendkívüli és segédtanára. A jasi-i egyetemnek ugyanekkor 834 hallgatója, 53 rendes és 45 rendkívüli és tanársegéde volt.

Aki a román egyetemeknek most ismertetett 1864-i szervezetiét figyelmesen megvizsgálja, azonnal észreveszi, hogy az közelebb áll a francia, mint a német egyetemi szervezethez. A francia főiskolai oktatáshoz, mint eszményképhez való hasonlóságra, sőt azonosságra való törekvés még jobban szembeötlik, ha az egyes karok szervezeti szabályzatait, a tanítás módszereit, a vizsgálati eljárásokat és az egyetemi intézetek berendezéseit vizsgáljuk.

Az egyetemek tanári kara is, alapításuktól kezdve egészen napjainkig, túlnyomó többségben a francia, vagy belga egyetemeken — elsősorban a párisin, szerezték meg magasabb tudományos kiképeztetésüket. Mestereik és eszményképeik úgy a tudományban, mint a tanításban a francia egyetemek tanárai voltak. De mindig voltak köztük egynéhányan és pedig nem a legértékeltenebbek, akik német egyetemeken, a német tudományos munkásság módszereit elsajátítva, lettek tudósokká. Ezek rajta voltak, hogy a román egyetemek napirendre kerülő reformjában a német egyetemi oktatás nagy elve: a tanítás és a tanulás szabadsága is mentől nagyobb mértékben érvényesüljön, úgy hogy Románia két egyeteme felsőbb fokú szakiskolákból igazi tudományművelő és továbbfejlesztő egyetemekké legyenek.

5. Az 1898-iki egyetemi reform.

Az 1898-i egyetemi reform nagyon mérsékelt volt. Igyekezett a román egyetemeket közelebb hozni a német egyetemekhez. Az eltérés a tanárok kinevezésének rendszerében volt. Jón Bogdán bírálatá az új kinevezési rendszerről. Mindazáltal nagyon üdörös volt a tudományos színvonal emelkedésének szempontjából. Előmozdította ezt a törvényhozás bőkezősége, mely felszerelte, különösen a bukarestit, a szükséges intézetekkel. A jasi egyetem mostoha sorsa, szemben a bukarestiével.

Az egyetemek reformja Romániában csak a mult század végén, 1898-ban került napirendre. Akkor, mikor a már említett jelentés szerzője, Spiru Haret közoktatásügyi miniszterré lett. Ez az 1898-i reform egyáltalán nem volt valami nagyon radikális reform. Mindössze is annyi történt, hogy a román egyetemek szervezetét közelebb hozta a németországi egyetemek szervezetéhez.

A brassói származású Jón Bogdán, a bukaresti egyetem volt szláv filológiai tanára 1911-ben Spiru Haret 60. születési évfordulójának megünneplése alkalmával kiadott „Emlékkönyv” 680. és következő lapjain az 1898-i egyetemi törvényt az alábbi szavakkal jellemzi:

„A legnagyobb különbség az 1864-i és az 1898-i egyetemi törvények között a tanárok kinevezésének rendszerében van. Azok

a visszasságok, amelyek eredményei voltak a pályázati vizsgálatok rendszerének, általánossá tették azt a felfogást, hogy ezzel a rendszerrel szakítani kell. Azok a tanárok, akik német egyetemeken végezték tanulmányaikat és így jártasok voltak a német tudományosságban — ezekhez tartozott Spiru Haret munkatársa e törvényjavaslat megalkotásában, Dumitrescu — Jasi is (a bukaresti egyetemen a pedagógia tanára) abban a meggyőződésben voltak, hogy legjobb a német egyetemi rendszer, amely Németországban olyan szép gyümölcsöket termett“.

„Azok a tanári kinevezések, amelyek az új törvényben megállapított módozatok mellett történtek, általában szerencsésebbek voltak, mint az előbbiek. Ma már kevés olyan egyetemi tanár van, aki nem írt semmit, vagy nem is akar írni, hanem megelégszik azzal, hogy mások eredményeit anélkül, hogy a magáéból is valamit hozzátenne, közölje tanítványaival. Különösebben a bölcsészettudomány-történettudományi és a természettudomány-mennyiségtani karokon foly azóta intenzívebb tudományos munka, sőt ha kisebb mértékben, de a többi karokon is.“

„Az 1898-i törvényeknek olyan káros eredményei is voltak, amelyekre megalkotói nem gondolhattak. Nagyon kedvezőtlen hatással volt a törvénynek az a rendelkezése, amely szerint a jelölést nem egy szakemberekből álló szűkebb bizottság, hanem egy szélesebbkörű bizottság ejtette meg, amely nemcsak az illető fakultás összes rendes tanárait foglalta magában, hanem az egyetemi tanácsnak tagjait is. Ennek következtében gyakran megtörtént, hogy a jelölések sorsát nem az illetékes szakemberek véleménye döntötte el, hanem a politikai érdekből, vagy pajtáskodásból adott szavazatok többsége.“

„Aki ismeri a mi közéletünk viszonyait, az előtt nem titok, hogy minő káros hatással volt egyetemeink tudományos életére a konzervatív-párt két árnyalatának egymással való versengése. Nem akarok részletekre kitérni, egyszerűen csak rá akarok mutatni, hogy akárhányszor olyan eszközök és módok vétettek alkalmazásba, mint a kamarai és szenátusi választásoknál. Szerencsére ezek a káros akciók csak igen ritka esetekben jártak sikerrel.“

„Arra kell törekedni, hogy a törvénynek káros következményekkel járó intézkedései megváltozzanak. Mindenekelőtt ki kellene zárni a jelölőbizottságból az egyetemi tanácsok tagjait, akik nem lévén szakemberek, illetékeseknek nem is tekinthetők. Ha ezek kizáratnak, nem fog megtörténni, ami Jasi-ban legújabban is megtörtént, hogy csupán politikai és személyes okokból orvosok, jogászok, természettudósok szavazatával kerüljön a szakférfiak illetékes véleménye ellenére a klasszikai filológia tanszékére olyan egyén, akinek erre semmiféle komoly tudományos előkészültsége sem volt. Egy szakemberekből álló bizottságról ilyesmit feltenni is lehetetlen.“

„Nyomtatásban megjelent művei alapján sem lehet senkit

egyetemi tanszékre jelölni, mert e művek igen gyakori esetben tudományos komplikációknál semmi egyebek. Meg kellene kívánni mindenkitől, aki egyetemi tanár akar lenni, hogy megelőzően magántanári képesítést szerezzen, úgy, mint az Németországban van, ahol senkisé is lehet egyetemi tanár, aki előbb nem volt docens.“

„Ha a tudományos előkészültségüket ilyen módon igazolt jelöltek fölött egy szakemberekből álló szűkebbkörű bizottság dönt, akkor nem fog megtörténni, hogy kellő tudományos előkészültség nélkül való egyének jussanak tanszékhez, mint megtörtént közé-lebbről Bukarestben, a régi román jog tanszékének betöltésénél.“

„Mindenekelőtt a politikai befolyásokat kell eltávolítani az egyetemről. Ezért szükséges lenne eltörölni a törvénynek azt az intézkedését, amelyik az egyetemek képviselőinek a kamarában (képviselőház) és a szenátusban egy-egy helyet biztosít. Az egyetem e két képviselőjének távolmaradása nem fogja leszállítani a törvényhozó testületek egyikének sem színvonalát, de alkalmas lesz arra, hogy a politikai befolyás az egyetem tudományos életében ne éreztesse többé kártékony hatását.“

Bármennyire igaz és a valóságnak megfelelő Jón Bogdánnak az 1898-i egyetemi törvényről annak megalkotása után tizenhárom évvel mondott e bírálata, annyit a tények igazolnak, hogy e törvény a román egyetemeknek fejlődésére igen jó hatással volt és nagyban hozzájárult ahhoz, hogy ez egyetemek egyes fakultásai felsőbb szakiskolákból tudományművelő és fejlesztő egyetemi tudománykarokká legyenek.

Előmozdította ezt az is, hogy a törvényhozás nem volt sem érzéketlen, sem fukar, mikor arról volt szó, hogy az egyes tudománykarokat ellássák tudományos intézetekkel, klinikákkal, laboratóriumokkal, taneszközökkel, múzeumokkal és mindenfajta segédeszközzel. Romániában is az történt, ami a legtöbb közép-pontilag kormányzott országban meg szokott történni: az orosz-lán-rész mindenből az ország fő- és székvárosa egyetemének jutott s ennek következtében a mostohább sorsú jaši-i egyetem tanárainak túlnyomó többsége tanszékét csak ideiglenes átmeneti állomás-nak tekintette a bukaresti egyetem tanszékéhez vivő úton. Állan-dóan csak az maradt meg Jašiban, akinek nem lehetett reménye, hogy Bukarestbe jusson s így az egyetem tanári kara részben sokat ígérő fiatal tanárokból, részben pedig olyan idősebb tudósok-ból állott, akik kedvüket veszítették a továbbhaladáshoz, akik tehát megállottak.

Jaši Bukarest mögött mindenben, különösen ami a felszerelést, az alkalmas épületeket, a tudományos intézeteket illeti, amelyek nélkül ma eredményes egyetemi oktatás el sem gondol-ható, messze elmaradt. A háború alatt felszerelése, gyűjteményei elkallódtak, könyvtáráépülete pedig leégett. Három évvel előzőt a Rockefeller-féle amerikai bizottság, meglátogatva ez egyetemet,

annak a véleményének adott kifejezést, hogy előzetesen fel sem merte volna tenni, hogy lehessen tudományos főiskola a tudományos oktatás segédeszközeinek olyan hiányosságával, mint a jasi-i egyetem!

6. Románia harmadik egyeteme Franciaországban.

Az 1864-i törvény intézkedése a külföldi ösztöndíjas tanulókra vonatkozóan. Ez intézkedés eredményei. Románia harmadik egyeteme Franciaországban van. A román tanulók helyzete a francia egyetemeken. Jón Bianu véleménye a románok frankománjáról. Nagyobbak ennek jó, mint rossz oldalai, különösen politikai tekintetben. E hatás elemzése azon szerep kör ismertetésével, amelyet a románok a francia irodalmi és tudományos mozgalmakban játszanak. Hátrányos helyzetünk e téren a románokkal szemben. Slavici elmélete a régi Magyarország Keletre irányuló kulturális szerepét illetően.

Az 1864-i közoktatásügyi törvény 330. és következő szakaszai-ban köteleességévé teszi a kormánynak, hogy évenként egy bizonyos összeget külföldi ösztöndíjakra is felvegyen az állami költségvetésbe, amely összegnek kétharmada olyan fiatal embereknek adandó, akik tanítói, illetőleg tanári pályára készülnek. Csak egyharmada osztható ki a többi fakultások hallgatói között. Ez ösztöndíjaknak volt köszönhető, hogy Romániának tanítóképzőintézeti, liceumi tanári kara javarészeben, az egyetemek tanárai pedig kivétel nélkül külföldi, elsősorban francia, kisebb részben belga vagy német egyetemeken szerezték meg tudományos képesített-ségüket. Ez ösztöndíjak száma mindig igen tekintélyes volt, sőt összege is akkora, hogy tulajdonosa valóban anyagi gondok nélkül folytathatta tanulmányait. A világháborút követő években számuk olyan magasra nőtt, amínőre mi magyarok a legmerészebb fantáziával sem gondolhatunk. 1922—23-ban, mikor megelégedetten emlegettük, hogy Párizsban tíz ösztöndíjasunk van, a román állami ösztöndíjasok száma ugyanott 265 volt.

Ez ösztöndíjasoknál sokszorosan nagyobb volt mindig a vagyonos társadalmi rétegek azon fiainak száma, akik külföldön, elsősorban Franciaországban végezték tanulmányaikat. Hivatalo-san megállapított adat, hogy Románia technikusainak csak egyharmada került ki a bukaresti technikai főiskoláról. Románia jelenlegi miniszterelnöke, Bratianu Jonel és pénzügyminisztere, Bratianu Vintila, mindketten mérnökök, kik tanulmányaikat a párizsi École Polytechnique-on végezték. Romániának ily módon a bukarestin és jasi-in kívül tulajdonképen egy harmadik egyetem is volt, Franciaországban, amely semmivel sem terhelte meg a román állam költségvetését. Nagy mulasztást követne el az, aki a mai Románia értelmi, erkölcsi és közművelődési állapotainak elemzésével foglalkozva, elmulasztaná e harmadik egyetem hatásának számbavételét.

Természetes és érthető dolog, hogy a francia egyetemekre tóduló román ifjúságnak, különösen vagyonosabb részét nem ki-

zárólag a komoly tanulás vágya és a tudománysozomj vezette, hanem a szokás, divat és az utánzás vágya is. Ez ok miatt az ifjaknak egy része nem tartozott a francia egyetemek tanuló ifjúságának értékesebb elemeihez. A Franciaországból hazahozott diplomáknak sem volt meg az a nagy tekintélye, amelyet birtokosaik tőlük vártak. A rossz nyelvek azt beszélték, hogy e diplomák olyan hártypapíroson vannak kiállítva, amelynek víznyomásos gyári jegye e három betű: B. P. O. = bon pour l'orient, azaz olyan árú, amely csak a Kelet számára való.

„A románoknak a francia kultúrához való természetes vonzalma — írta Jón Bianu, a bukaresti román akadémia főtítkára „A XIX. századbeli román kultúráról és irodalomról szóló tanulmányában — szélsőségekbe tévedt, valóságos beteges irányvá, monomániává fajult. Mentül könnyebbé lesz az utazás és mentül nagyobb mértékben szaporodik a vagyon az országban, annál inkább növekszik azon ifjak száma is, kiket — egyik utánozván a másikat — Párisba küldenek. Ez a szerencsétlen külföldre özlés okozza, hogy a mi vagyonosabb társadalmi rétegünk, melynek egyúttal a legműveltebbnek is kellene lennie, nemcsak nem olvas román írókat, nem segíti a román irodalmat és kultúrát sem erkölcsileg, sem anyagiilag, hanem olvas francia regényt, párizsi hírlapot, s ami még ennél is rosszabb, mindennapos házi társalgásában sem használja a román nyelvet, hanem a franciát. Szülők és gyermekek egymással idegen nyelven beszélnek, s ezen a nyelven leveleznek egymással rokonok és barátok. Mikor kényszerítve vannak románul beszélni, akkor azt a szégyenletes franciás románt beszélik, melyet a legtöbb ügyvéd használ a törvényszéki tárgyalásokon, s amelyet hallhatsz az ország parlamentjében és olvashatsz mindennap a hírlapokban.“

Nincs a világon a romániai román értelmiségnél türelmetlenebb sovíniszta társadalmi rétege egy másik nemzetnek. Csodálatos, sőt érthetetlen jelenség, hogy ez a maga nyelvét még sem becsüli annyira, hogy a művelt társaságból ki ne rekessze a francia nyelv kedvéért, amelyet az előkelőség, a finomság és a műveltség kritériumának tart, szemben saját édes anyanyelvével. Olyan nép- és tömeglélektani jelenség, amelynek magyarázata igen érdekes problémául szolgálhat úgy a műveltségtörténetírónak, mint a szociológusnak.

Ennek a Bianu és mások által komolyan és ismételten elítélt franko-mániának van azonban egy nagy előnye, amelyet a román hazafiság, a román politika igen nagy haszonnal szokott értékesíteni a maga nemzeti és imperialista törekvései érdekében, különösen velünk szemben.

1894 november havában Párizsban, a „Latin Unio“ egyesület bankettet adott, amelyen Türr tábornok felköszöntötte a románokat. Cantili, a román „Liga Culturala“ párizsi szekciójának elnöke e felköszöntő által provokálva érezvén magát, a következő módon

jellemezte a románságnak Olasz- és Franciaországhoz való viszonyát:

„Mi elmentünk Olaszországba és ott eredetünk tündöklő forrásainál újraszületett a mi nemzeti érzületünk. A mi nagy költőnk, Alexandri, ifjúságát Olaszországban töltötte Traján oszlopának lábánál. Szoros barátságban élt Mazzinival és az olasz szabadság összes bajnokaival. Történetírónk, Balcescu, a románok e Micheletje, a déli nap sugaraiban Nápoly szép ege alatt nőtt fel és mikor kegyetlen betegség támadta meg, elvált övéitől és elment, hogy Olaszország földjén aludja utolsó álmát, mert holtan is érezni akarta az olasz szabadság fájának újból való kihajtását.“

„Ami pedig Franciaországot illeti... 1830-tól kezdve a román ifjaknak nagy része kereste a szabadelvű eszméknek azt a tűzhelyét, melyet Párizsnak neveznek. A mi legkitűnőbb hazánkfiai, kik közülünk magasan kiváltak, mint Ghica János volt londoni román követ, Alexandri Vazul, ki mint Románia követe halt meg Párizsban, Câmpineanu, Golescu, a Bratianu testvérek és Rosetti, kik Romániában a legnagyobb politikai szereplők voltak, kivétel nélkül mind Franciaországban képződtek. A román szabadelvűséget, a román haza újjászületését mi ez embereknek köszönhetjük.“

„A francia államférfiak, publicisták, történetírók, kiket mindenkor az igazság nagylelkű érzülete vezetett, többízben kitűnő szolgálatot tettek a román ügynek, támogatván tehetségükkel és ismeretessé tévén a világ előtt nemzetünket. Oly dolog, melyet nem lehet elfelejtenuink. *Regnault* Illés 1855-ben írta meg „A dunai fejedelemségek történeté“-t. *Ubicini* pedig 1856-ban írta meg Románia történetét. Bataillard, Vailant, Colson, Saint Marc Girardin pedig tollaikkal védelmezték nemzetiségünket. Koronája volt mindennek az, mikor a Collége de France egy tanára megindult hangon fejezte ki irántunk való részvételét. Ez Michelet volt, az önök nagy és népszerű történetírója, ki rólunk úgy beszélt, mint feláldozott nemzetről s az ő szavai legendaszerű mélységben vésődtek be a román nép lelkébe. Ugyancsak a Collége de France tanára volt a nagy történetíró, Quinet Edgár, ki informáltatván egy román leánytól, Asachi kisasszonytól (a felesége volt), nagy szolgálatot tett nekünk kitűnő tehetségével. Nincs egyetlen román, kinek emlékezetébe ne lett volna bevésve, mint életének egyik legszébb epizódja, az az időszak, amikor Quinet Edgár szándékozott közreadni „A románok históriá“-ját és mi, ifjú románok, akik a nyilvános politikai életre készültünk, felhasználtuk az alkalmat arra, hogy legmélyebb hálánknak adjunk kifejezést és ő ekkor azt mondotta, hogy a franciák és a románok egyesülése *bevégezt tény!*“

Ebben az idézetben sok a retorika, sőt a nagyzolás is, de azért van benne egy olyan igazság, amellyel szembetalálkozik mindenki, aki a francia közvélemény előtt a magyar igazság

védelmeszésére szembeszáll azzal a rágalmazó hadjáratral, amelyet a románok évtizedek óta ellenünk folytatnak. Annyi elvitázhatatlan tény, hogy ennek a Bianu által ostorozott franco-mániának megvolt a románokra nézve az a gyümölcsözően jótékony eredménye, hogy a román értelmiség, mint alkotó és munkás elem, is belekapcsolódott a francia tudományos, irodalmi és művészeti mozgalmakba.

Lanson „Histoire de la littérature française” című művének 1139. lapján azt írja: „Legnagyobb enthousiastája az életnek Noialles grófnő. Közönséges technikai eszközökkel és kevésbé biztos eljárással, de a lángész erejével egyikét alkotta meg a mi időnk legszebb költői műveinek.” Ez a Comtesse Noialles tulajdonképpen román nő, Anna Cantacuzino hercegnő a jelenkori francia irodalom egyik legnagyobb költőnője. De nem az egyetlen azon előkelő származású román nők között, kiknek neve a legjobb hangzásúak közé tartozik napjaink francia irodalmában.

Nem említve Vacarescu Helént, kinek költeményei majdnem minden francia lírai anthológiában helyet foglalnak, csak arra akarok rámutatni, hogy két évvel ezelőtt tüntette ki a francia akadémia egyik díjával Bibescu Mártha hercegnő „Les huit Paradis” című könyvét. A múlt évben pedig „Le perroque vert” című regényét üdvözölte a francia kritika irodalmi esemény gyanánt. Ezek a főrangú írók azonban nem lettek hűtlenek nemzetükhöz. Bibescu Mártának „Isvor pays des saules” című könyve valóságos himnusza román hazája földjének, vidékei költői szépségeinek és örökös melancholiájának.

De nemcsak a román főrangú hölgyek veszik ki részüket a francia írói babérokból, hanem a középosztály leányai is. Közölsbről a francia akadémia egy Valentine de Wolmar nevű költőnő „Lambeaux d'Ame” című költeménykötetét tüntette ki. Ez a Valentine de Wolmar egy Valentine Petrescu nevű fiatal román hölgy, aki leánya egy bukaresti miniszteri tisztviselőnek.

Még a román proletárság is résztvesz ebben a szellemi együttműködésben. Két évvel ezelőtt egy „Kira Kiralina” című regény jelent meg Párizsban Henry Barbusse előszavával. Szerzőjében a francia kritika új Gorkijt vélte felismerhetni. Panait Istratinak hívják. Neve Romániában is teljesen ismeretlen volt. Élete körülményei ismeretesebbé lévén, kitűnt, hogy gyermek- és ifjúkorában Bukarest utcáinak olyan kóborló báránkjája volt, amelyeket az Élet, ez a vérengző farkas, mint ő maga mondja, szét szokott szagtatni. Volt gyufaárus, csizmatisztító, cupringer, majd Braila, Galac kikötőiben hordár, szocialista agitátor. Azután végigesavargta Levante, Kis-Ázsia, Egyiptom összes kikötőit. Élte a levantei proletár életét, az emberi proletárság e legnyomorúságosabb életét. Ennek az életnek szakadécai, sajátos lelkiállapota revelálódtak a „Kira Kiraliná”-ban s azért volt olyan nagy hatással a leg-

modernebb francia irodalomban. Azóta még két regényt írt. Egyiket a román hajdú- (rabló) világból, „Présentation des Haidoucs“, a másikat pedig „Oncle Anghel“ a román kispolgárság életéből. E két újabb regénye még fokozta az érdeklődést s így ma Panait Istrate, ez a görög-román származású levantín-proletár, a legújabb francia szépirodalom egyik híressége.

René Lalou „Histoire de la littérature française contemporaine“ című művének 131. és következő lapjain a francia erkölcsi és társadalmi problémákat fejtegető regényekről írott fejezetében rámutat arra a hatásra, amelyet Schopenhauer művei gyakoroltak a modern francia szellemre. Schopenhauer műveinek egyik francia fordítója és magyarázója egy Bibescu herceg volt, az „Institut“ tagja. Tehát a románok részvétele és szellemi együttműködése Franciaországban nemcsak a szépirodalomra, hanem a bölcsészetre, sőt az exakt tudományokra is kiterjedt. A szintén görög-román származású Levaditi a francia kísérleti orvostudomány egyik legkiválóbb munkása.

A nevek felsorolását még lehetne folytatni, de ennyi is elég annak illusztrálására, hogy minő gyümölcsöző eredményei voltak a románság szellemi életére annak, hogy az ország tanulni és művelődni vágyó ifjúsága majdnem száz év óta olyan nagy számban kereste fel a francia főiskolákat. E tényeket megfigyelve és elemezve érthetjük meg csupán, hogy minő szellemi erővel felszerelve áll velünk szemben a Tiszától keletre, alig egy pár kilométernyi távolságra az az ellenfelünk, amely magáról azt hirdeti, hogy ő van hivatva délkeleti Európának nemcsak politikai, hanem szellemi vezetését is átvenni, miután mi magyarok, szerintük, kimerülve az évezredek erőlködésben, hogy Kelet-Európát nyers erőszakkal politikai vezetésünk alá hajtsuk, kísérletet sem tettünk annak szellemi meghódítására és művelődésében való vezetésére.

Az erre vonatkozó elméletet a világosi születésű Slavici János, a magyarságnak ez eszes, erényeit és hibáit egyformán jól ismerő ellensége a románokról írott ethnografiájában a következőképpen fogalmazta meg már a múlt század nyolcvanas éveiben: „Századokig voltak a magyarok uralkodó elem az Aldunánál, — a legelőkelőbb keresztény nép egész Keleten; követítőkakapocs Kelet és Nyugat között. E hosszú uralkodás alatt azonban nem sikerült nekik, hogy társadalmi ragasztékká legyenek azon népek között, amelyek fölött uralkodtak. Politikailag kiváló nép volt a magyar, de nem volt kultúrelem. Az uralkodásuk alatt levő népeket ugyan visszatartották, de nem szellemi túlnyomósággal, hanem csupán fizikai nagyobb erővel. Ezért nőttek nyakukra lassanként a körülöttük levő elhanyagolt elemek s lett évről-évre érezhetőbbé a vágy egy oly elem után, mely nemcsak uralkodik, hanem kultúrát is hoz s a különféleképpen fejlett népeket egy közös útra tereli.“

7. A román egyetemi oktatás jelenlegi állapota.

A román értelmiség felfogása saját kultúrhivatásáról. A kolozsvári magyar egyetem birtokbavétele Puscariu volt rektor előadása nyomán. A tanszékek betöltése román és francia tanárokkal. A francia tanárok szerepe a kolozsvári egyetemen. A kolozsvári egyetem tudományos munkásságának ismertetése. A bukaresti egyetem tudományos munkásságának ismertetése. A román egyetemi hallgatók száma. A túltermeléshez közelítő nagy szám akadályai az eredményes egyetemi tanításnak.

A román értelmiség közvéleménye meg van győződve, hogy e messzetelektől terv megvalósításának idejét nemcsak meghozta a világháború, hanem az azt befejező párizsi békeszerződések meg is adták ahhoz a szükséges eszközöket. Az a páratlan szerencse, amelynek a modern Románia eddig elért sikereinek legnagyobb részét köszönheti, két teljesen felszerelt egyetemet juttatott kezükbe. Két, jelentékenyen tudományosabb főiskolát, mint aminő a bukaresti vagy a jași-i egyetemek voltak: a kolozsvárit és a csernovicit „Mikor azoknak a nagy időknek, amelyeknek részesei vagyunk, meg fogják írni történetét, mint különösen nagyfontosságú tényt fogja a történetírás kiemelni a kolozsvári román egyetem megalapítását a Kárpátok és a Tisza között elterülő ősi földünkön és pedig uralmunk kiterjesztésének mindjárt első évében“, mondotta az új egyetem első rektora, az erdélyi születésű Pușcariu Sextil abban az évzáró beszédében, amellyel a románná tett kolozsvári egyetem első, 1919/20. tanév eseményeiről beszámolt. Ebben a beszámoló-beszédében a kolozsvári magyar egyetem birtokbavételét főbb vonásaiban a következőképen beszéli el:

1919 május 12-e volt, mikor Onișifor Ghibu — jelenleg a kolozsvári román egyetem egyik pedagógiai tanára — mint az erdélyi román kormányzótanács tanügyi államtitkára, az esküt nem tett magyar tanároktól a román állam számára az egyetemet átvette. A kormányzó-tanács magát Pușcariut, aki egyedül volt az ausztriai és a magyarországi románok között Csernovitzban rendes egyetemi tanár, kormánybiztossá nevezte ki azzal a feladattal, hogy elvégezvén a szükséges előmunkálatokat, lehetővé tegye, hogy az új román egyetem még ez év — 1919 — őszén megnyitható legyen. Melléje segítő társul Dragan Miklóst, a kolozsvári egyetem magántanárát és az Eötvös-kollégium egykori növendékét adta. Az átvétel technikai munkálatait Dragan végezte, a szervezést pedig maga Pușcariu.

Kolozsváron nehéz volt megvalósítani azt, amit a franciák Strassburgban végrehajtottak, mert oda a francia tudósoknak valóságos elitje sietett, hogy teljesítse hazafias kötelességét, — mondja Pușcariu e beszámolójában. Erdélyben a magyar elnyomás Pușcariu szerint nem volt alkalmas arra, hogy elegendő számú román tudós nevelkedhessék. „A kicsi román királyság sem volt annyira bőviben a tudósoknak, hogy két egyetemet oly könnyen, mint Strassburgban történt, elláthasson egyetemi tanárral. Mind-

azonáltal akadtak kiváló férfiak, kik nemesak a bukaresti és jași-i tanszéküket cserélték fel készségesen a kolozsvárral, hanem odahagyták külföldi tudományos állásaikat is, hogy apostolai lehessenek az új tartományban a román tudományosságnak, a román kultúrának.

Ez utóbbiak közé tartozott Racovița, Pușcariu megállapítása szerint világhírű kitűnőség, aki szakítva franciaországi tudományos összeköttetéseivel, Kolozsvárra jött; továbbá Levaditi, a párizsi Pasteur-intézet igazgatója. (Megjegyzendő, hogy Levaditi mindössze is csak egy sorozatos előadást tartott Kolozsváron s aztán végleg visszament Párizsba.) Ezekhez tartozott Pompeiu is, aki odahagyta mennyiségtani tanszékét a Sorbonne-on, hogy Kolozsvárra jöjjön. Cantacuzino-t, a bukaresti egyetem orvosi karának egyik tanárát a román kormány Párizsba küldötte, hogy ott tárgyalásokat folytasson olyan francia tanárokkal, akik hajlandók lennének Kolozsváron olyan tanszékeket tölteni be, amelyekre román születésű tudományos erő nem akadna.

Tényleg egynéhány francia vidéki egyetemi tanerő engedett is a román kormány felszólításának és külön szerződés mellett elfogadta a felajánlott tanszéket. Ilyen volt a természettudományi karon René Gabriel Jeannel, a biológia tanára, Pierre Chappuis, Racovița tanár adjunctusa; az orvosi karon Jules Guiart, az orvostudományok történetének előadója és Pierre Thomas, a biológiai chemia tanára. Ez utóbbi ellen a jelen 1925/26. tanév elején román anyanyelvű hallgatói panaszt emeltek az egyetemi hatóságnál azért, mert szerintük olyan francia nyelven ad elő, amelyet a francia anyanyelvű hallgatók sem értenek meg s azonkívül a vizsgálatokon a kisebbségi hallgatókat a románok hátrányára enyhébben bírálja el. Az orvostudományi dékán hivatalos nyilatkozata szerint a vád egyáltalán igazságtalan, mert a román nyelven lefolytatott vizsgálatokon a román jelölteknek 36%-a bukott meg, a kisebbségekhez tartozó tanulóknak pedig 26,5%-a.

E hivatalos nyilatkozat alapján két dolog egész határozottan megállapítható:

1. A román nyelven kiállított vizsgálaton a kisebbségi ifjak, kiknek román nyelvi tudása a dolog természeténél fogva sokkal hiányosabb, mint román anyanyelvű kartársaiké, 10%-kal jobb eredményt értek el, mint amazok.

2. A francia tanárok szerződötésével a román kormány nem érte el azt az célt, amelyért e tanárokat alkalmazta. Nyíltan bevallja ezt az „Adevărul” című lap 1925. XI. 18-i számában maga Onișifor Ghibu is, aki, mint az erdélyi kormányzótanács oktatásügyi államtitkára, egyik sürgetője volt a francia tanárok alkalmazásának, hozzátévén a maga védelméül azonban azt is, hogy e sikertelenségnek abban kereshető az oka, hogy a későbbi kormányok nem teljesítették azokat a feltételeket, amelyek a sikert biztosíthatták volna. Hogy a sikert biztosítsák, az angol internátusokhoz hasonló

nagy egyetemi internátusokat akartak felállítani, amelyben a francia és az angol nyelvek kötelező oktatásáról gondoskodva lett volna. Szerveztek is 300 egyetemi hallgató számára ilyen internátust és abban megfelelő számú francia nyelvtanítókat alkalmaztak, de mielőtt sikert lehetett volna elérni, a jelenlegi tanügyi kormány elbocsátotta a francia, angol és olasz nyelvtanítókat. Ez az oka annak, hogy a román tanulók nem hallgathatják kellő sikerrel a francia tanárok előadásait.

A tanszékekre pályázók minősítését a bukaresti és a jași-i egyetemek tanáraiból összeállított szakbizottságok bírálták el. Az erdélyi román kormányzótanács határozott kívánságára először az erdélyi származású jelöltekét azért, hogy ezek előbb kineveztetvén, jogosultak lehessenek nem erdélyi kartársaik jelölésében állást foglalni. Ha feljogosítva érezhetném magamat, hogy véleményt mondhassek a kolozsvári román egyetem tanárainak tudományos képesíttségéről, kénytelen lennék azt mondani, hogy a kolozsvári román egyetem tanári karában tudományos képesített-ség tekintetében a gyengébb részt ezek az erdélyi tudósok alkotják. A megállapítható igazság az, hogy kineveztetésüket a politikai érdekek tették szükségessé. Nagy sérelem lett volna az erdélyi román értelmiségre, ha a román egyetemet Erdélyben erdélyi román tudósok nélkül állították volna fel.

1920 januárjában a kolozsvári magyar egyetem egyik menekült tanárától azt kérdeztem: ki az utódja? Valami dászkel (falusi oláh tanító), hangzott a válasz. Általában az volt itt Budapesten elterjedve s azt hiszem, máig is az van, hogy ez új egyetem tanári karát falusi dászkelekből, oláh papokból, kisvárosi ügyvédek-ből, vidéki körorvosokból stb. állították össze. Anekdotákat beszéltek, hogy a kísérleti tudományok tanárai a magyar elődöktől átvett apparátusoknak nemcsak szerkezetét és alkalmazási módját, hanem még nevét sem ismerték. 1920 közepe táján kezembe került a román hivatalos lapnak az a száma, amelyben a tanárok kinevezését a királyi dekrétum megerősítette. E névsor meggyőzött arról, hogy az új egyetem tanári kara nem dászkelekből, nem vidéki körorvosokból, kisvárosi ügyvédek-ből áll, hanem, leszámítva egynéhány egyént, ami ilyen tömeges kinevezéseknél el sem kerülhető, kellő képzettségű tudományos férfiakból.

A kolozsvári román egyetem felállítására óta hat esztendő telt el. A tanári kar terjedelmes Évkönyv-ben számol be minden évben működéséről. Ez Évkönyvek közleményei alapján megállapítható a tanítás anyaga, módszere s az a kettős tudományos munkásság, amelyet a tanárok egyrészt az egyetemi szemináriumokban és laboratóriumokban, másrészt a tudományos irodalomban fejtenek ki. Aki ezt a munkásságot nemcsak az Évkönyvek, hanem az egyes egyetemi intézetek kiadványai s a tanároknak román és külföldi folyóiratokban közzétett dolgozatai alapján ítéli meg, kénytelen elismerni, hogy az a munkásság, amelyik a kolozsvári

román egyetemen folyik, megérdemli, hogy mi magyarok a leg-
 élénkebb figyelemmel kísérjük és egy pillanatra se felejtjük
 azt az igazságot, ami ebben a régi latin mondásban rejlik: disce
 ab hoste! Tanulj az ellenségtől!

A bukaresti egyetem 1914/15 óta csak egy Évkönyvet adott ki,
 amelyben összefoglalóan számol be mindarról, ami ez egyetemen
 az 1915/16. tanév óta az 1923/24. tanév végéig történt. Ez egyetlen
 Évkönyv alapján nem lehet annyira behatóan megítélni a buka-
 resti egyetem tanítói és tudományos munkásságát, mint a kolozs-
 váriét s azért csak a következőkre szorítkozom:

A bukaresti egyetem eredetileg a következő öt fakultásból
 állott: teológiai, jogi, orvosi, bölcsészet-, nyelv- és történettudo-
 mányi, mennyiségtan-természettudományi fakultásokból. 1921 jú-
 lius 23-án a hivatalos Monitorul Oficial 87. számában közzétett
 törvény az eddigi különálló állatorvosi főiskolát szintén egyetemi
 fakultássá tette és mint hatodik fakultást, a bukaresti egyetemhez
 csatolta, 1923 június 12-én a 2889. számú kir. dekretum az eddigi
 gyógyszerészeti tanfolyamot, mint hetedik fakultást, egyetemi
 fakultás rangjára emelte s ennek következtében a bukaresti egye-
 temen a gyógyszerészetből is lehet doktorátust tenni. A bukaresti
 egyetem tehát ezidőszereint hét fakultásból áll: teológiai, jogi,
 orvosi, bölcsészet-, irodalom- és történeti, mennyiségtan-természet-
 tudományi, állatorvosi és gyógyszerészeti fakultásokból.

Az egyetem középponti épülete, amelyben a jogi, a bölcsészet-
 történet-nyelvtudományi karok voltak elhelyezve, már a háború
 előtt szűknek bizonyult s azért nagyobb szabású épületeket kezdet-
 tek emelni, amelyek azonban a háború miatt félbenmaradtak.
 A békekötés után nemcsak befejezték az épületeket, hanem az
 újabb épületek emelésének egész sorozatát kezdték meg s köztük
 egynehány diákjóléti intézménynek is valóságos palotái vannak
 épülőfélben.

Ezek között csak az „orvostanhallgatók egyesületének“ most
 épülő hatemeletes palotájára akarok rámutatni. Az orvostan-
 hallgatók egyesülete ez évben fogja megünnepelni 50. évi fenn-
 állását. Ha a most tető alá kerülő épület elkészül, fogják megtar-
 tani a jubileumi ünnepet. Az ötven év óta fennálló egyesület
 „Spitalul“ cím alatt egy 45 év óta fennálló folyóiratot ad ki, amely
 Románia legrégebb és legpontosabban megjelenő orvosi folyóirata.
 Tartalmát azok az előadások és eszmecserék alkotják, amelyeket
 az egyesület felolvasóestéin az orvostanárak, az orvosok és az
 orvostanhallgatók adnak elő. Ötvenezer kötetnél nagyobb könyv-
 tára van. Fenntart egy poliklinika-félét is úgy az orvostanhallga-
 tók, mint a többi egyetemi hallgatók számára. A palota eddigi
 építési költségei 4,099.487 leire rúgtak.

A bukaresti egyetemnek a Károly király bőkezűségéből ala-
 pított „Institut Carol“-ban egy, a maga nemében páratlan segítő
 intézménye van. Az „Institut Carol“ szemben a királyi palotával,

stílszerűen is igen szépen épített palotában van elhelyezve. Rendeltetése a következő: alkalmas helyiségekkel, megfelelően felszerelt könyvtárakkal és tudományosan készült tanítószemélyzet közreműködésével lehetővé tenni, hogy az egyetemi tanulók kellően előkészülhessenek egyetemi vizsgátaik sikeres letételére. Anyagi támogatással lehetővé tenni, hogy az intézetben elkészített licenciátusi és doktori értekezések nyomtatásban is megjelenhessenek.

Az intézet egy, a miniszter által az egyetem tanáraiból kinevezett bizottság igazgatása alatt áll, amely bizottságban helyet foglalnak az egyetemi ifjúság képviselői is azért, hogy a bizottság az egyetemi ifjúság kívánságairól és szükségleteiről közvetlenül tudomást szerezhessen. Az intézet helyiségei kellő felügyelet mellett nyitva állanak reggel 8 órától este 10 óráig szakadatlanul. Az egyetem szemináriumi munkásságát az Institut Carol igen célszerű és alkalmas módon egészíti ki.

A világháború után az egyetemek hallgatóinak száma, mint Európában mindenütt, az új Romániában is rendkívül megszaporodott. A kolozsvári egyetem hallgatóinak száma az 1923/24. tanévben összesen 1967 volt, amely az egyes karok szerint a következőképpen oszlott meg: a jogi karon 936-an, az orvosi karon 472-en, a bölcsészlet-történet-nyelvtudományi karon 303-an, a mennyiség-tan-természettudományi karon 195-en és a gyógyszerészetben 61-en voltak.

A bukaresti egyetemnek a román háborút közvetlenül megelőző 1915/16. tanévben 4380 hallgatója volt. A háborút követő 1919/20. tanévben 6272 volt, amely az 1924/25. tanévre fokozatosan 13.540-re emelkedett fel.

A bukaresti egyetem, népességét tekintve, Európa második legnagyobb egyeteme. Egyedül a párizsi egyetem előzi meg 23.000 hallgatójával. A világ összes egyetemei között pedig a 12-ik helyet foglalja el, megelőzve a berlini egyetemet, amely jelenleg, hallgatói számát tekintve, a 14. helyen áll. A bukaresti egyetemet a párizsin kívül, mely sorban a második, 10 amerikai egyetem előzi meg.

A jasi-i egyetem hallgatóinak száma 4634, amelyből 1325 zsidó. Nem szerinti megoszlása a hallgatóságnak 3070 férfi és 1564 nőhallgató. Rendes tanárainak száma 61, rendkívüli tanára 5 van. Magán- és segédtanárainak száma 36.

A csernovici egyetemre vonatkozóan nem sikerült hasonló adatok megszerzése. A csernovitzi és a jasi-i egyetemek magyar szempontból a kolozsvári és a bukaresti egyetemekkel szemben alig bírnak valami jelentőséggel.

Anghelescu közoktatásügyi miniszter a baccalaureatusi törvényjavaslat indokolásában azt mondja, hogy a romániai főiskolai tanulók száma, beleszámítva mindenfajtajú főiskolát és a külföldön tanulókat is, összesen 30.000-re tehető. Mennyiség tekintetében

ben tehát túltermelés állapítható meg. Hogy e 30.000 főnyi hallgatóságnak minőségi tekintetben minő értéke van? — arra a középiskolai oktatás ismertetésénél mutattam rá. Egyelőre csak azt jelezhetem, hogy a román egyetemi oktatás Achilles-sarka ez a minőségileg igen gyenge, de nagyszámú tanulóság, amely eredménye egy teljesen elhibázott középoktatásügyi politikának. A jelenlegi román egyetemek hallgatóságuk gyenge tudományos előkészültsége miatt lesznek képtelenek feladataik megoldására.

3. Az erdélyi magyar értelmiség viszonya a kolozsvári román egyetemhez.

Az első három évben az erdélyi magyar közvélemény tudomást sem akart venni a kolozsvári román egyetem magyar tanulóiról. E tanulók teljes elszigeteltsége. Lassankint megváltozik, és pedig a tanulók javára a helyzet. Mi okozta e változást. Románia többi főiskoláin is vannak magyar tanulók. A magyar tanulók helyzete, munkássága, nehézségei és sikerei a kolozsvári román egyetemen. Az egyetemek munkájának fontossága a nemzetek létért való harcában. A szomszéd népek: csehek, szerbek és románok tudományos munkásságának ismerete ránk magyarokra nemzeti érdek. Szekfű Gyula erre vonatkozó nézetei. Harminckét év előtti erre vonatkozó véleménye e tanulmány trójának.

1920 végén úgy értesültem, hogy a kolozsvári egyetemnek az 1919/1920. tanévben 120 beírt magyar hallgatója volt. 1921-ben több ízben volt alkalmam az erdélyi magyarságnak több egyházi és iskolai vezetőegységével beszélgetni. Minden egyes esetben mikor azt kérdeztem: Van-e a kolozsvári román egyetemnek magyar hallgatója? Nincs! — volt a sztereotíp válasz. Lehetetlen, hiszen egy általam ismert kimutatás szerint 120 beírt magyar hallgatója van. Azok zsidók! Nem zsidók, mert azok külön ki vannak mutatva. Ha nem zsidók, akkor árulók, akikkel nem érdemes foglalkozni.

1921 májusában felkértem egy Budapesten végzett intelligens erdélyi menekült joghallgatót, aki Kolozsvárra utazott, hogy szerezzen személyes érintkezés útján a kolozsvári román egyetem magyar hallgatóiról némi tájékoztatást. Puhatólózásának eredménye gyanánt a következőket közölte velem:

„Kérdezősködéseimre átlagosan a következő választ kaptam: Minket ti, akik kimentetek a magyar egyetemekre, árulóknak tartotok. Ilyeneknek tekint a kolozsvári magyar társadalom is. Az idő fogja megmutatni, hogy nekünk van-e igazunk, vagy nektek? Mi szülőföldünkön akarunk maradni és népünkért idehaza dolgozni. Ezt másképen nem tehetjük meg, csak ha alkalmazkodunk a tényleges viszonyokhoz. Román tanuló társaink ellen nincs semmi panaszkodásunk. Különben nem sokat érintkeznénk velők. A tanárok bánásmódja ellen sem lehet kifogásunk. Teljesen elszigetelve, magunkra hagyottan élünk. Még egymás között is csak a személyes ismerősök érintkezünk. Nincs semmi kapcsolatunk, sőt érint-

kezésünk sincs egymással. Nem támogat senki sem anyagilag, sem erkölcsileg!

Ez volt a kolozsvári román egyetemen tanuló magyar ifjúság helyzete az első három tanévben. Magyaroztatást megtalálhatjuk az erdélyi magyarság akkori lelkiállapotában. Akit a kígyó megmarta, a gyíktól is összerezzen.

Az erdélyi magyarság lassanként arra a szomorú tapasztalatra jutott, hogy az értelmiség idősebb, sőt fiatalabb tagjainak Csonka-Magyarországba való tömeges expatriálása következtében a magyar nép Erdélyben egy évtized elteltével teljesen vezetőértelmiség nélkül fog maradni. A pásztor nélkül maradt nyáj elszéled s áldozatul esik az erdő farkasainak.

Legelőször az iskolafenntartó egyházak gondoltak arra, hogy iskoláikat nem is a távoli jövőben igen nagy veszedelem fenyegeti, ha nem gondoskodnak a tanítói személyzet idejében való utánpótlásáról. A szavaknál azonban — írta a múlt év őszén egy erdélyi tanár — eddigelé még egyéb nem történt. Pedig a magyar egyházak előtt például kellene állania a századok öntudatos iskolapolitikájának, akik minden áldozatot meghoznak, hogy még a román nyelvet és irodalmat is saját népükből való szakképzett emberek tanítsák. Alkalmas tanárokat küldöttek két évi szabadsággal, fizetésük meghagyásával a bukaresti és kolozsvári román egyetemekre.

Az egyházak után a politikusok eszméltek arra a veszedelemre, amely a magyar értelmiségben rendkívül megfogyatkozott vidéki középponatokon vezető férfiak hiánya miatt minden magyar társadalmi, politikai, közéleti és gazdasági akciót elposványosdással fenyeget. Általánossá lett annak szükségérzete, hogy odahaza, Erdélyben kell kitermelni azt a magyar értelmiséget, amelyhez a nép minden ügyes-bajos dolgában bizalommal fordulhat, s amely az állam nyelvének birtokában, törvényeinek, szabályzatainak ismeretében érdekeit az idegen hatóságok előtt sikeresen védelmezheti. Otthon kell fölnevelni azt az újabb nemzedéket, amely fölfegyverkezve a román kultúra minden segédeszközével, saját magyar népe érdekében éppen olyan erővel harcolhasson az elnyomás ellen, mint harcoltak annakidején a magyar kultúra teljes birtokában az erdélyi románok vezető emberei a magyar politika minden őket érintő kérdésében.

Erdélyben a kolozsvári egyetemen kívül más főiskola is van. Ilyenek voltak a máramarosszigeti és a nagyváradi jogakadémiák. Az elsőt a román kormányzat az 1920—21. tanévben véglegesen megszüntette. A másodiknak, a nagyváradinak igazgatója, Hoványi letette a románoknak a hűségesküt és a példáját követő egy-két tanárral átlépett román szolgálathoz. Az első három évben egyre kevesebbedő számban és terjedelemben ugyan, de párhuzamos magyar előadások is voltak és a vizsgálat letétele magyar nyelven is meg volt engedve. Ezidőszert ez a főiskola is teljesen

román. Hogy jelenleg hány magyar hallgatója van s azoknak helyzete milyen, arról nem sikerült ez időpontig semmi adatot sem megszerezni.

Főiskolai jellegű tanintézet még a kolozsvári Kereskedelmi Akadémia is, amelynek a mult tanévben 24 magyar tanulója volt, továbbá a kolozsmonostori Mezőgazdasági Akadémia. Hogy ennek egyáltalán van-e magyar hallgatója, vagy nincs? — arra vonatkozóan semmiféle értesülést sem lehetett szerezni.

Temesváron a román kormány az imperium átvételét követő második évben műegyetemet állított fel. A mult 1924—25. tanév elején lefolyt fölvételi vizsgálat eredményéről szóló hírlapi jelentés szerint 9 magyar nemzetiségű ifjú tette le sikeresen a fölvételi vizsgálatot, míg német nemzetiségű 8, zsidó pedig 3. E jelentésből meg lehet állapítani, hogy e fölvételi vizsgálaton a kisebbségekkel szemben hallgategon ugyan, de pontosan alkalmazták a numerus clausus elvét.

Hogy a bukaresti egyetemnek vannak-e magyar hallgatói, nem sikerült semmi adatot kapni. 1925 decemberében a kolozsvári magyar színház tagjai Bukarestben voltak vendégszerepelni. Az erdélyi hírlapok jelentése szerint a bukaresti egyetem magyar tanulóinak küldöttsége a megnyitó előadás alkalmával beszéddel és virágcsokor átnyújtásával üdvözölte a magyar színészeket. E szerint ez egyetemen is vannak magyar hallgatók.

A kolozsvári egyetemnek az 1924—25. tanévben 225 magyar tanulója volt. Ha most e számhoz hozzáadjuk a többi román főiskolákon tanuló magyarokat, a román főiskolák magyar tanulóinak száma 300—320-ra tehető. Annyira tehát, amennyi hallgatója a kolozsvári magyar egyetemnek, a románokat és szászokat is beleszámítva, csak fennállása harmadik évében volt. Ezzel a tekintélyes számú, magasabb tudományos kiképzésre törekvő magyar ifjúval az erdélyi magyarság egyházi, iskolai és politikai vezetői az 1923—24. tanévtől fokozódó gondossággal és megértéssel kezdenek foglalkozni. Ma már nem tartja őket senkisémm olyan árulóknak, akikkel szóba állani sem érdemes.

„Azok az információk — közölte velem a mult tanév közepén egy erdélyi tanár —, amelyeket ez ifjúság közszelleméről szereztem, megnyugtatók. Szorgalmasan tanulnak s túlnyomó részük sikerrel állja ki a vizsgálatokat. Az egyetemi tanárok nem egyszer példaképpül állítják oda őket a politizáló román diákok elé. A román nyelvet is elég pontosan megtanulják. Soknak van állami ösztöndíja is. Velük szemben a bánásmód többnyire türhető, bár vannak tanáraik, akik ellenszenvüket velük szemben nem titkolják. Ezek többnyire erdélyiek. Magyar érzésük ellen sincs kifogás.“

1925 december hó 3-án az egyetem jogi karának dékánja, dr. Pop, teljes méltánnyalattal nyilakozott a „Keleti Ujság“ munka-

társa előtt az egyetem magyar hallgatóinak magaviseletéről, szorgalmáról és tanulmányi előmeneteléről.

Ha ez információ megfelel a valóságnak, amelyről más oldalról nyert tájékoztatások alapján sincs okunk kételkedni, — akkor a kolozsvári román egyetem magyar ifjúságára ez a legnagyobb dícséret. Ha teljes magukra hagyatottságukban is ilyen elismeréseméltó eredményeket mutatnak fel, nagyon valószínű az a föltevés, hogy ha az erdélyi magyar társadalom nagyobb erkölcsi és szükség esetén anyagi támogatásban is részesítené őket, — az eredmény még teljesebb, még kielégítőbb lenne.

„Úgy a magam helyzete kollégáim között, mint túlnyomóan magyar anyanyelvű hallgatóimé, sőt általában a magyar hallgatóké, teljesen kifogástalan, — írta Kristóf György, a magyar irodalom tanára a kolozsvári román egyetemen a „Magyar Kisebbség” című folyóirat folyó évi (1925) június 15-i számában. — Nincs különbség anyanyelv szerint... Az arra érdemes magyar anyanyelvű hallgatók éppen úgy részesülnek kedvezményekben (tandíjmentesség, menza, ösztöndíj), mint a román anyanyelvűek. Természetesen, úgy is elveszíthetik, ha okot szolgáltatnak rá.”

Kristóf György kifogástalan érzésű és fáját szerető ember, de mint a kolozsvári román egyetem tanára, mégsem fogadható el e kérdésben döntőszavú tanunak, azért szükségesnek véltem más úton is megvizsgálni a pro és contra bíztonyító tényeket. E vizsgálataim eredményéül annyi megállapítható, hogy a kolozsvári román egyetemen az arra való magyar tanuló érvényesülésének magyar nemzetisége nem legyőzhetetlen akadálya.

Ez állítás megerősítésére szükségesnek tartok egypár bizonyító adatot felhozni: Az orvosi karon az 1923—24. tanévben 131-en tettek orvostudori vizsgálatot, ebből 15 volt magyar nemzetiségű. Tanársegéd, gyakornok, demonstrator, praeparator stb. összesen 8 magyar volt, a kar magyar hallgatóinak száma pedig 91. Az egyetemi menzán mint ösztöndíjas, félösztöndíjas összesen 10 van elhelyezve. A műtőorvosi minősítés elnyerése céljából az 1923—24. évben 14-en nyújtottak be a karhoz tudományos dolgozatot. Ezek közül 3 magyar volt.

Bölcsészethallgató az 1924—25. tanévben összesen 56 volt. Ebből ösztöndíjas 5 volt, kivétel nélkül mind nő, kik nem lakhatván a Menzában, ösztöndíjukat készpénzben kapták ki. E hallgatók elismeréseméltó szorgalommal vettek részt a szeminárium munkásságban. A német irodalmi és nyelvészeti szemináriumban az 1923—24. évről szóló egyetemi Évkönyv adatai szerint 3 magyar hallgató munkássága érdemelte meg a főlemlítést. Kovács Béláé, Fekete Nagy Margité és Boér Ernőé. A román történelmi szemináriumban Dobozi Andrásé és Kilyéni Ferencé, a román irodalmi szemináriumban Balászi Kláráé. Viszonzásul a magyar irodalmi

szemináriumban egy román ifjú, Suta Josif tűnt ki két dolgozatával, amelyeknek egyike a kuruc költészet hitelességének vitáját ismertette.

Az egyetem az az arzenál, hol a nemzetek létért való harcának tudományos fegyverei készülnek. E fegyverek a legtöbbször hatásosabbak, mint a materiális fegyverek. A tudósok, kik vezetik ez arzenál munkásságát, gyakran politikailag is nagyobb sikereket érnek el, mint az államférfiak, a diplomaták és a hadvezérek. Példa erre Masaryk, továbbá Stefanik, a párizsi csillagvizsgáló igazgatójává lett magyarországi tót fiú és Benes, a prágai kereskedelmi akadémia tanára, akiknek munkássága robbantotta szét a Habsburgok sokszáz esztendő és a világ egyik leghatalmasabb hadseregétől védelmezett monarchiáját.

Nagy tévedés volna nemcsak az erdélyi magyarság vezetői, hanem a csonkamagyarországi közvélemény részéről is, ha közömbösen és a megismerés kívánsága nélkül állana a román egyetemekkel, különösen pedig a kolozsvárral szemben, azzal az arzenállal, amelyben Erdély román birtokban való végleges megtartásának legerősebb fegyverei készülnek és nem igyekeznék gondoskodni arról, hogy az erdélyi magyar ifjúság meg tudja szerezni e fegyvereket és élni tudjon velük az erdélyi magyarság életének, nyelvének, szellemi és anyagi kultúrájának megvédésére.

„Az önálló tudományos termelés terén hazánk versenyét a nagy művelt országokéval alig hozhatjuk párhuzamba, — írta 1907-ben a „Budapesti Szemlé“-ben megjelent „Kultúránk és a természetbúvárkodás“ című tanulmányában a legnagyobb magyar tudósok egyike, Than Károly. — E tekintetben nálunk sokkal kisebb nemzetek, mint a belgák, a svájciak, a hollandok és a dánok már régebben túlszárnyaltak bennünket. Finnországban, Görögországban, Romániában, sőt a kisebb Balkán-államokban, pl. Szerbiában és Bulgáriában is a tudományos törekvéseknek olyan jelei mutatkoznak, melyek, ha az utóbbi idő aránya szerint növekednek, utólérhetnek, sőt ha ezen ügy különös gondozását elhanyagolnánk, idővel túl is tehetnek rajtunk. E kérdés pedig nézetem szerint egyik legfontosabb tényezője nemzeti önállóságunknak, sőt életképes fennmaradásunknak is.“

Legyünk tisztában, hogy a mi életünk sokkal erősebb, sokkal kíméletlenebb létért való harc lesz ezután, mint volt megelőző ezer éves életünk bármely korszakában. Ezt a harcot egyedül, magunkra hagyatottan, minden szövetséges nélkül kell megvív-nunk, ha fenn akarunk maradni, akár akarjuk, akár nem és pedig ugyanazon fegyverekkel, amelyekkel ellenségeink harcoltak ellenünk a multban és harcolni fognak a jövőben is. E fegyverek között legerősebbek a tudomány által kovácsolt fegyverek. Akár sérti hiúságunkat, akár nem, de való és igaz, hogy ellenségeink-

nek sokkal gazdagabb fegyvertárunk van és sokkal jobban is értenek e fegyverek használatához, mint mi.

„Mindnyájan tudjuk személyes érintkezésből úgy, mint az irodalmat figyelemmel kísérve, hogy a cseh, oláh és szerb történetkutatóknak igen nagy száma ismeri a magyar nyelvet s ezen nyelv ismerete segélyével hazai tudományunk termékeit részletelesen és szívesen felhasználja, természetesen a saját céljai szerint — írja Szekfű Gyula a Klebelsberg-Emlékkönyvben közelebről megjelent „Világtörténet és magyar történet“ című tanulmányában. — „Ezzel össze kell kapcsolnunk — folytatja tovább — azt a hasonlóképen közismert tényt, hogy szomszédaink kitűnően megszervezett nyugati propagandájukban folytonosan felhasználják a történetirodalmunktól felszínre hozott adatokat és tanulságokat. A magyar történetkutatás eredményei ily módon kerülnek ellenséges megvilágításban, ellenséges célok szolgálatában a nyugati hatalmasok elé... amíg a cseh, oláh, szerb kultúra és történet a legtöbb magyar kutató és publicista számára talán még inkább terra incognita, mint akár Japán, vagy Kína viszonyai.“

E fogyatkozásunkon Szekfű úgy vél segíthetni, ha egyetemeink történettanárai ezentúl behatóbban foglalkoznak a szomszéd népek történetével és kultúrájával, ha oly szakembereket nevelnek, akik első kézből képesek közvetíteni e népek kultúráját és ennél fogva ellensúlyozni tudják e népek tudósai irodalmi munkásságának velünk szemben való ellenséges hatását. Ezeket a cseh, román és szerb nyelveket és tudományt ismerő fiatalembereket el kellene küldeni aztán a bukaresti, prágai, vagy akár az üszkübi szerb egyetemre is, hogy magukat tudományukban tökéletesítsék. Így nevelődnék egy tudományos gárda, amely sikeresebben tudná használni önvédelmünkre a tudomány fegyvereit, mint tudjuk mi, a jelen nemzedéke.

Harminckét évvel ezelőtt, 1893-ban „A dákorománizmus és a magyar kultúrpolitika“ címmel egy tanulmányt írtam. „A felsőbb iskolák és a tudomány szerepe“ című utolsó fejezetében én is foglalkoztam ezzel a Szekfű által most fölvetett kérdéssel, amely akkor is aktuális volt és ma is az. Erre vonatkozóan a következőket írtam:

„...tanulmányomban kimutattam, hogy a dákoromán politikai követeléseknek a román történetírás régen lerakta a maga állítólagos történelmi és jogi alapjait... Vajjon tett-e valamit a magyar kultúrpolitika azirányban, hogy a hazai románságot a tudományos tévedések e labirintjából egy magasabb tudományos képzettség segítségével az igazság útjára vezérelni megkísértse? Ki merné állítani, hogy a magyar tanügyi kormánynak valaha csak eszébe is jutott volna, vagy hozott volna egy fillérnyi áldozatot azért, hogy egy pár embert hazánkban és külföldön kiképeztesse arra a célra, hogy iskoláinkban képviselői lehessenek az igazi román tudományosságnak és a román kultúrának.“

„Szeretjük mondogatni, hogy mi vagyunk Keleten a nyugati civilizáció terjesztői, de soha eszünkbe sem jut, hogy kritikailag megvizsgáljuk: vajjon micsodák és miben állanak azok az eszközök, amelyeknek segítségével Keleten a nyugati civilizációt állítólag terjesztjük, vagy terjeszteni akarjuk? Hogy Keleten mi terjesszük a civilizációt, eltekintve sok más egyébtől, legelőször is szükséges volna egyetemeinket úgy berendezni, hogy keleti szomszédaink kénytelenek legyenek hozzánk jönni mindazt megtanulni, mit sem hazájukban, sem a külföldön meg nem tanulhatnak. Ez az egyetlen, amit sem hazájukban, sem a külföldön meg nem tanulhatnak, az saját történelmük, saját kulturális fejlődésük menetének kritikailag megalapozott ismerete volna. Ez az egy, amiben helyzetünknel s poliglott viszonyainknál fogva az ő mestereik lehetnénk. De a valóságban miként áll főiskoláinkban a balkán népek etnografiájának, összehasonlító filológiájának, történelmének stb. tudományos ismerete? Erre nem találhatunk más kifejezést, mint szégyenletesen.“

Harminckét év után más és ránkvonatkozóan kedvezőtlenebb viszonyok között Szekfű majdnem szóról-szóra ugyanazt írja, amit én harminckét év előtt írtam. Akkor kenyérelégségben és a hatalom birtokában voltunk, nincs tehát semmi különös benne, ha amit írtam, pusztába kiáltó szó maradt. De vajjon nem lesz-e ilyen pusztába kiáltott szó a Szekfűé most, mikor koldusbotra jutva, sötétségben és hidegben élünk, fogcsikorgatások és tehetetlen sóhajtozások közepette?

Szerbia közoktatásügye.

Írta: BERKES JÓZSEF.

Ha valaki meg akarja ismerni és érteni a mai szerb közoktatásügyet, mind törvényhozási, mind pedagógiai intézkedéseiben, annak legalább nagy vonásaiban meg kell ismernie a szerb iskoláztatás történetét. És ez természetes, hiszen minden nemzet iskolapolitikája a nemzeti múlt históriája és kultúrszükségletei szerint alakult, fejlődött; s ha az ilyen nemzet tanult is a fejlettebb nemzetek fejlettebb pedagógiájából valami újat, azt mindenkor a saját nemzeti törekvései, sokszor politikai aspirációi szerint iparkodott átformálni módosított tanterveiben és megvalósítani a népe nevelésében. Ennek a szinte dogmatikus igazságnak idézése indokolja meg és teszi egyben szükségessé azt, hogy a jelen ismertető összefoglalás is, amikor a mai szerb iskolaügyet megrajzolni kívánja, nagy vonásokban legalább, rátérjen a szerb iskolázás történetének vázlatos ismertetésére is.

1. A szerb iskolázás története.

A pogány szerbek a Balkánon a kereszténységre térve, Bizánchoz csatlakoznak. — Karakterük ezzel görög-fanarióta jelleget ölt. — A népet a kalugyerek nevelik. — A Rigómezei bukás után öt századon át a szerbek „rája”-sorsra jutnak. — A XVII. században itt-ott primitív iskolák írás-olvasással. — Ezzel szemben a Dél-Magyarországba emigrált szerbeknél európai iskolarendszer, irodalom, fejlődött ki Újvidékkel, — a szerb Athénnel.

A szerbek a Balkán-félszigetre a VI. és IX. századok alatt telepedtek le. Törzsekre és később zsupákra oszlottak. Vallásuk a politeizmus volt, de ezenkívül hittek sárkányokban, tündérekben és boszorkányokban is. Általában rendkívül babonások voltak, mint a többi slávok még ma is. A kereszténységre térve, Bizánchoz csatlakoztak. Ez a körülmény azután döntő hatással volt a balkáni szerbségre később s ez a hatás ma is érezhető: kultúrájuk, lelkiségük, politikájuk ezentul bizantinus és görög jelleget öltött, ennek minden ismert orientális tartalmával, helyesebben száraz keleti formalizmusával. Vallásilag ugyanis a görög Konstantinápoly züllesztette le őket a leggyászosabb fanariótizmus nivójára. Egyedül a szerb kalugyerek monostorai képviselték a szerb nemzeti kultúra valamelyes fokát. Közülük is csupán egyesek tudtak írni, de azt is csak vagy ósláv, vagy görög nyelven. Amikor a Balkán-hegyek szerb népe a kegynapokon a szinte babonásan tisztelt monostorokban köréjük özlött, akkor mondtak el a szerb

kalugyerek neki szerb nemzeti történeteket és néha epikus dalokat a nemzeti multból: ebből állott a „szerb iskolázás“ az egész középkorban az államalkotó szerbség körében. Amikor 1389-ben, a Vidovdánon, Bajazid Jildirim pasa a Koszovón tönkreverte az önálló dusáni szerb királyságot, a török uralom a szerb népet „rája“-sorsra juttatta, deszpotáit pedig, akik akkor a szerb nacionalizmust jelentették, vagy megölette, vagy az alkalmazkodóbbakat (Szokolovics nagyvezér) az izlámra térítette s így még a régi kalugyeri „népnevelést“ is egy időre teljesen megfojtotta. Csak lassan-lassan, amint a ráják szolgálatkészebbekké idomultak az új uralom ellenében, engedte meg a török bég, aga vagy spahi, hogy legalább a szerb egyház lélekzetéhez jusson. Amde a Magas Porta a szerb egyházat, amelyet Dusán cár autokefál nemzeti egyházzá emelt, újra a görög fanarioták egyházi jurisdikeciója alá helyezte. A szerb kalugyerek kolostorai, amelyeket még Nemanja Steván és fia, Szent Száva építtettek, így újra a ráják gyülekezőhelyeivé lettek az évnék 160. ünnepnapján s újra hallgathatták a kalugyerek ajkairól Kraljevics Márkó királyfinak fantasztikus nemzeti hőstetteit. Más „népnevelésről“ az egész török éra alatt a szerbeknél alig lehetett szó. Írni ekkor is csak a kalugyerek közül tudtak néhányan, s amit írtak, az csupán a görög liturgikus könyvekre, aszött keleti kánonokra, naiv hagiografiákra és romantikus vallási legendákra vonatkozott. De ez a kalugyeri kultúra, amint Szkerlies Jován, szerb irodalomtörténész mondja, „távol állott a néptől s annak életétől, tartalmában sekélyes, formájában, nyelvében a nép számára megközelíthetetlen volt.“ Így tartott ez századokon át, tehát éppen azokon a századokon át, amikor a Nyugaton már végighullámozottak a renaissance, a humanizmus, a reformáció és ellenreformáció hatalmas és rengő szellemi áramlatai. Ahová a török spahi és a görög pópa együttesen tették be a lábukat, ott a kultúra virágai sohasem bontakozhattak ki. A XVII. század folyamán azonban úgy látszik, mintha mégis fennállott volna valamelyes szerb iskoláztatás. A Balkán nagyobb városaiban, legalább itt-ott, találkoztunk szerb iskolákkal, ám azok csupán az írás mesterségére szorítkoztak, egyébként ezeknek is csak az egyházi túltelített szertartásokra terjedt ki egész pedagógiája. Tanítói ezeknek a primitív iskoláknak legtöbbszörre kiszolgált altisztek, templomi harangozók és az ikoncsztáz előénekesei voltak, vagy legjobb esetben a bujdosó és állásnélküli görögkeleti szerb papok. Az írás mesterségén kívül olvasásra is tanítottak ugyan, de ennek az olvasás-tanításnak főszúlya is mindig a pszaltériumokon és a szertartásokon nyugodott. Az írás-olvasást vagy viasztáblákon, vagy körtefából hasított és kicsiszolt fatáblákon oktattgatták. Ez a primitív tanítás egyébként három évre szorítkozott és olyan gyöngye sikerrel dicsekedhetett, hogy azok a szerbek, akiknek a kereskedelem miatt — amelyet a szerbek ma is nagyon kedvelnek, — szükségük volt az írás és számolás tudomá-

nyára, a külföldi iskolákba járaták fiaikat és pedig a szerbek katolikus gyűlése miatt, leginkább a protestáns iskolákba. Ilyen volt az iskolahelyzet a szerbek lakta Balkánon, ott, ahol öt századon át tündökölt vagy sötétlett felettük a félhold uralma.

Egészen más és gyökerében eltérő volt azonban azoknak a szerbeknek a kulturális helyzete, akik III. Arzén ipeki pátriarcha vezetése alatt a török elől a XVII. század végén a Raska tájairól Magyarországra költöztek. Ezek az emigrált szerbek itt kultúrviszonyok közé kerültek s így egész életük is, kultúrfejlődésük is egészen más, sőt bátran mondhatjuk, szabadabb irányt vehetett fel. Egyetemesen minden szerbnek ők lettek ezentúl és innen a kultúrában példaképe, a tudományban oktatói, a szerb irodalom megteremtői, a szerb átfogó nacionalizmus felébresztői. Azért nem járunk messze az igazságtól akkor, ha ki-mondjuk, hogy mindaz, ami ma a szerb kultúra nevét megérdemli, a szerb irodalom, a szerb államjogi berendezkedés, a szerb iskolaügy, a szerb művészet, — mindez a magyarországi szerbek körében született meg és feleseperedve a mi kultúránk emlőin, vonult át vagy szökött át a Dunán Belgrádba s onnan le a Sumadiába, a déli és nyugati Morava völgyeibe s a Rigómező tragikus tájaira.

Lipót császár- király 1680 augusztus 21-én adta ki azt a nevezetes pátenst, amely Csernojevics pátriarcha 200.000 szerbjének a jogait és privilégiumait kodifikálta. Ez az osztrák pátenst a Dél-Magyarországon nagyobb tömegben, de máskülönben Budáig, Szentendrét, Szegedig, Győrig, Komáromig és Debrecen felé is megtelepedett szerbeknek megadta nemcsak a királyi vendégjogot, de megadta nekik a vallásuk autonómiáját is. S ez a vallási autonómia, amely szinte theokratikus formában ölelte, illetve szorította magához az ide emigrált szerbeket, éppúgy lett a szerb nacionalizmusnak védővárává, mint ahogyan a theokratikusan megszervezett őstamentoni zsidóság is nacionális szempontból zsidónak maradt éppen körülhatárolt theokratizmusa következtében Egyiptom és Babilon kényszerű emigrációinak idején. Sem a Mária Terézia alatt fellépő katolizációs velleitások, sem a jozefinisztikus, bécsi összbiradalmi, germanizációs törekvések a beköltözött szerbek körében számottevő eredményhez nem vezettek. Mindennek ellenére azonban a szerb nép itt sem tudta soha utólérni az autochton magyarság és a telepes németiség kultúrfokát. De ebben sem a bécsi Illyr Kancellária, sem később a magyar kormányzat nem volt a hibás, hanem ellenkezőleg éppen az az orientális szerb egyház a maga korrumpált kalugyereivel, fanarióta papjaival és püspökeivel, amely bizantinus egyház a saját híveit is a legkülönbözőbb adókkal nyúzta, mint hajdan lent a Balkánon, de ugyanakkor a hívői oktatásáról még egyházpasztorális szempontból sem gondoskodott. Amíg tehát az emigrált szerb nép egyeteme a település első évtizedeiben, dacára annak a kultúrkörnyezet-

nek, amelybe belekerült, alig emelkedett ki a magával hozott és dezolált, balkánizű valláserkölesi alacsonyosságából, addig a magyar városokba került és itt szabadon kifejlődött szerb polgári osztály — a szerb iparosok és kereskedők — már ezekben az évtizedekben is hatalmas kultúrlendületnek indult. „Az iparos és kereskedő szerbek az ezüstben gazdag Zimonytól fel, egészen a császári Bécsig telepedtek meg. Ők lettek a szerb nemzeti kultúra kifejezőivé, hordozóivá és előharcosaivá a szerb nemzeti felvilágosodásnak. Sokat állottak harcban a szerb egyházzal, amely sohasem tudta levetkőzni középkori tradícióit és kalugyeri gonoszságait. Ők emelik az első szerb iskolákat és ők szervezik meg először a szerb iskolaügyet, ők adják ki a szerb könyveket és ők fizetnek elő a szerb ujságokra. Az egész modern szerb közkultatás és a szerb világi irodalom, amely a XVIII. század végén megszületett, nélkülök el sem gondolható. A nagyobb magyar városok szerb lakói megkapják a maguk községi önkormányzatát, a maguk képviselőit és bíróságát (tanács) és saját külön életüket élik erős erkölccsel és nemzeti alapon. Ők állanak a szerb küzdelem élén és a szerb egyház-nemzeti gyűléseken ők a legtevékenyebbek és leghatározottabbak” — írja dr. Jován Szkerlies, *Isztoria Nove Szrbszke Knizevnoszti* (Beograd, 1914) című művének 16. oldalán.

Ezután az általános szerb kultúrkép után, vessünk egy pillantást külön a Magyarországon élt, ezidőbeli szerbek iskolaügyére.

„Az első segítség az iskolaügy tekintetében a szerbek számára Oroszországból érkezik. Oroszországi metropoliták egyházi és iskolakönyveket kezdtek kiadni és tanítókat küldtek, akik szakiskolákat szerveztek, hogy tanítóságot képezzenek ki. A XVIII. század közepén megszervezik a szerb iskolaügyet, megalkotnak egy nemzeti iskolafenntartó alapot, s a nagyobb szerb helységek mind megkapják iskoláikat és tanítóikat. 1770-től egész Ausztriában életbe lép az iskolák reorganizációja s akkor alapjukban alakulnak át a szerb iskolák is. Az iskolák megszűnnek tisztára egyházi iskoláknak lenni, inkább világiakká válnak, s állami felügyelet alá kerülnek. A régi „mesterek” helyébe az új „magiszterek” kerülnek, akik külön pedagógiai kurzusokon mentek át, alaposan kiképezve és függetlenítve az egyháztól. Az iskolák tehát világibb jellegűt nyertek s azokban ezentúl a szertartások és a pszalteriumokon kívül más világi tárgyakat is kezdték tanítani. Nem hoznak többé Oroszországból szertartásokat, sőt az egyházi és iskolakönyveknek egész sorozatát itt kezdik írni. Szakfelügyeletet vezettek be az iskolákba. A XVIII. század végén az iskolák száma megnövekszik nemcsak a városokban, de a nagyobb szerb falvakban is. Az elemi oktatás tekintetében a szerbek a XVIII. század folyamán nagy haladást tettek. De ugyanakkor a középiskolai oktatás is nagy fejlődésnek indult. Már 1772-ben a szlavóniai Károlyán emelik a szerbek autonóm joguknál fogva az első „latin-szlóven” iskolát. Emanuel Kozacsinszki 1733–1737-ig tart fenn egy

középfokú szerb iskolát, ugyancsak Karlócán. Újvidéken 1740-ben alakul meg a „Duchovna Kollegija“ (lelkészi kollégium), a lelkészek kiképzése céljából. 1749-ben újra Karlócán alakul egy szerb középiskola, amely 20 éven át tartotta fenn magát. Az első teljesen világi jellegű szerb gimnáziumot 1791-ben alapítják, de ugyanakkor megalakul véglegesen a szerb keleti teológia is, a szerb egyház központjában, Karlócán. 1812-ben Szentendrén alapít a szerb egyház szerb teológiát, s ugyanebben az évben, ugyancsak itt, megalapítja a szerb tanítóképzőt is, amely azonban 1816-ban Zomborba kerül, ahol a mai napig is fennáll. 1816-ban Újvidéken megvetik alapját a szerb nemzeti főgimnáziumnak, amely ezidőtől fogva az egész szerbség intelligenciájának lesz a kitermelője, értve a szerbségen a balkáni és az emigrált magyarországi szerbséget is. Ebből az iskolából kerül ki az egész XIX. századbeli szerb irodalom minden nevezetesebb egyénisége, sőt a balkáni szerbség politikusai is. Arra a felmerülő kérdésre pedig, hogy a magyarországi szerbeknek számszerint mennyi iskolájuk volt a XX. század folyamán, nagyon egyszerűen felelhetünk meg ugyancsak Szerliics Jovánnal: *mindenütt megvoltak az elemi iskoláik, ahol szerbek laktak, középiskoláik pedig csaknem minden szerbblakta városban, tehát Zomborban, Újvidéken, Versecen stb.* Azért írta nagy büszkén a napokban egyik bánági szerb pópa megleckéztetve a bánági németeket: *„Nekünk megvolt az autonóm szerb nemzeti egyházunk, megvoltak a szerb nemzeti püspökeink, a szerb nemzeti karlócai patriarchátusunk vezetése alatt és megvoltak minden községben a nemzeti szerb felekezeti iskoláink“.* (Magyar Kisebbség. 1924 október 1. III. évfolyam, 19. sz., 764. old.)

Az iskolaüggyel szorosan függ össze, mint a legeminensebb pedagógiai és kultúreszköz — a könyvnyomtatás ügye. Azért nem lesz felesleges, ha erről a kérdésről is röviden említést teszünk.

Ruzsicsics Nikafor, szerb püspök-történetíró állítása szerint (Isztoria Szrpszke Crkve: II. kötet, 610—611. o.) a balkáni szerbeknek tekintélyes könyvirodalma volt már a XI—XIV. századokban. Ezek a könyvek azonban csupán egyházi könyvek voltak, amelyeket a kalugyerék fordítottak le a görög kánonokból, a görög egyházatyákból és a szerb bogumilok (patarenok) manicheus filozófiával telített könyvei. De a török uralom ezeknek legnagyobb részét a kolostorokkal egyetemben elpusztította.

Dél-Magyarországon, vagyis az akkori „határörvidéken“ azonban az emigráció első idejében már a szerb könyvnyomtatás ügye nagy fejlődést mutat. A karlócai pátriárcha a bécsi kormánztól többször kérelmezte a szerb nyomda felállításának a jogát. De a bécsi udvar sokáig húzódozott ennek az engedélynek a megadásától. Csak amikor a szerbek az elutasítás következtében könyveiket Oroszországban, Lipcsében, Drezdában kezdték nyomtatni s amikor ennek következtében a bécsi kormányzat belátta, hogy

sokkal veszedelmesebb a birodalomra, ha a szerbek idegen és talán ellenséges államokban nyomatják könyveiket — és elsősorban akkor már a pánszlávizmust hirdető Oroszországban, az Illyr Udvari Kancellária 1771-ben végre megengedi az első cirilbetűs nyomda felállítását Bécsben. (Magyar Kisebbség. 1924 október 1. III. évf., 9. sz.) 1790-ben a magyar kormány Újvidéken engedélyezi a Jankovich-féle szerb nyomdát, 1792-ben 20 ezer ezüst pengőn egy szerb konzorcium megvásárolja a Kurzbeck-féle bécsi, monopólium-jogú nyomdát, amely azonban már 1796-ban a budai magyar egyetem tulajdonába kerül, ahol ezentúl 1830-ig csaknem minden szerb könyvet nyomtak. 1827-ben Temesvárott, 1841-ben újra Újvidéken (Kosztics-féle), 1842-ben Szegeden, 1846-ban Szabadkán, 1847-ben Újvidéken (Medákovic-féle) találkozunk szerb nyomdákkal. Ám, nem kevésbé érdekes az sem, ha itt utalunk arra a különösen jellemző tényre, hogy ezekből a magyarországi szerb nyomdákban mennyi szerb nyelvű és cirilbetűs könyv került ki. „1770-ig Bécsben évente átlag 2—2 szerb könyv készült. 1780—1800-ig évente már Magyarországon 7—7 szerb mű hagyta el a sajtót, 1800-tól 1820-ig évente 19, 1820—1830-ig évente 23, 1830—1850-ig évente 30—50 szerb könyv került ki a budai magyar egyetem tulajdonát képező szerb nyomdából. A XVIII. század folyamán az emigrált szerbek körében összesen 220 szerb könyv látott napvilágot a monarchia területén, míg 1830—1850 között egyedül Magyarországon 1440 szerb könyvet nyomtattak. 1811-ben 12 szerb könyvtár és szerb könyvkereskedés is áll fenn főleg Magyarország déli végein.“ Ezeket a jellemző adatokat is Szkerlics Jovántól vesszük. (Isztorija Nove Szrpszke Knizsevnosti, Beograd 1914. 20—25-ig és 123—124 oldalak.)

A délmagyarországi szerbek kultúrhelyzetét az emigráció óta egyébként Sztanoje Sztanojevics, belgrádi egyetemi tanár így foglalja össze: „A Vajdaság a modern szerb felvilágosodásnak és kultúrájának a bölcsője. Még a XVIII. század folyamán, addig, amíg a szerbeknek azokon a területeken, ahol törökök alatt éltek, nyers anyagi harcot kellett megvívniuk már a puszták létükért is s folyton késsel és puskával a kezükben kellett életükért küzdeniök, — addig a vajdasági szerb nép, a török uralom alól felszabadulva, kedvezőbb körülmények között élt és minden lehetősége megvolt arra, hogy itt kifejleszthesse gazdasági és kulturális életét. Már ebben az időben nyílnak meg a Vajdaságban a legelső szerb elemi iskolák, a legelső szerb tanítóképző, az első teológia és a karlócai szerb gimnázium“. (Politika. 1923 augusztus 12. 550. jubileumi sz.) Sztanoje Sztanojevics cikke azután elismeri, hogy a modern szerb irodalom, a szerb irodalomnak mai nyelve, a mai szerb helyesírás, a szerb történetírás, a szerb líra, dráma, epika, zene, festészet, újságírás, tudomány, politika, pénzügy, szociális intézmények, egyházi szónoklat és egyházi autonómjog, sőt a szerb öntudatos modern nacionalizmus theóriája és gyakor-

lati megvalósítása és kiépítése is: mind-mind a Dél-Magyarország szerbjei között született meg és indult el hódító balkáni szerb útjára.

Sztanojevics jellemzése abban a szellemesnek látszó megállapításban domborodik ki a legélesebben, amelyben kimondja, hogy *amint Athén volt a hellén világ életet teremtő kultúrközpontja, úgy volt az összes szerbek számára a délmagyarországi Újvidék a szerb Athén.* S hogy a „Vajdaságnak“ ez a szerb kultúrprioritása az itteni magasfokú és autonóm szerb iskolaügynék volt az egyenes és éppannyira természetes folyománya, az nem szorul bővebb bizonyításra. Az a magyar kultúrliberalizmus, amelyben a délmagyarországi szerbség a határörvidéken élt, lett forrásává minden mai szerb haladásnak.

• A délmagyarországi szerb iskolaügyet, úgy, amint az nálunk a modern időkben állott és fejlődött, e helyütt nem ismertetjük, hiszen az szorosan összefügg a modern magyar iskolaüggyel s így közismert a magyar pedagógiai világ előtt. Most tehát kitűzött célunk szerint a szorosan vett szerb iskolaügyre térünk át, helyesebben a szerbiai közoktatásügyre és csak annak ismertetése után térhetünk át a jelenlegi SHS. állam közoktatásának ügyére. Mielőtt azonban a vonatkozó szerb iskolatörvényeket ismertetnők és pedig úgy a háború előtti Szerbia, mint a jelenlegi SHS. állam törvényeit, rendeleteit, amelyek ma is szoros összefüggésben vannak egymással — rá kell előbb világítanunk arra a szellemre, arra a célkitűzésre és azokra a feladatokra, amelyek együttesen az egész szerb pravoszláv iskolaügyi komplexumot alkotják, áthatják és irányítják.

2. A szerb közoktatásügy a XIX. században.

A XIX. századig az orientálisan formalisztikus szerb egyház kezében van az iskola. — Szellem a legendás szrboszlovénizmus. — Ennek a századnak a folyamán fellép az állami jellegű iskolarendszer. — Obradovics, délmagyarországi kalugyer a Ratio szellemében szervezi az iskolákat nagyszerb ideológia alapján. — 1815-től 1911-ig 3 elemi iskoláról 1245-re szökken az iskolák száma. — A mai Nagy-Szerbiában 7368 elemi iskola tanít. — A szerb statisztika ingadozó.

A legelső, amit nem szabad szem elől tévesztenünk a szerb iskolaügy ismertetésénél, vagy főleg értékelésénél, az a történelmi tény, hogy a szerb iskolaügy a legmodernebb évtizedekig abszolúte a görög keleti szerb egyház kezei között volt, de mindenestre az ő szellemének irányítása alatt. *A görög keleti egyház pedagógiai tartalma vallásilag az orientális formalizmusból merített, nemzetileg pedig teljesen a szrboszlovénizmus regényes talaján állott.* Sőt a szrboszlovénizmus a szerb egyház megalkotásában és interpretációjában egyenesen annyit jelent, hogy a szerb náción az összes világon élő szlávoknak öse, amit az úgynevezett glagolica összserb-nyelv-volta dönthetetlenül igazol. Ruzsicsics

Nikafor a már idézett terjedelmes egyháztörténelmi könyvében egy regényes genealógiai táblázatot is közöl, ahol legendás fantáziával kimutatja, hogy a minden szlávok törzsei miként származtak le, milyen fokban származtak el az ősi szerb anyatörzstől. (Ruzsicsics Nikafor: Isztorija Szrpszke Crkve. I. köt., 314–316. old.) Ez a távolbalátó és módfeletten magabizó szerbszlovén, modernül „nagyszerb“ szellem hatotta át a szerb pravoszláv egyház egész pedagógiáját akkor, amikor még az ő kezében és az ő egyedüli irányítása alatt állott a szerb iskolaügy. Amikor azután a szerb közoktatásügy a XIX. században államivá vált, *a szerb állam ugyanakkor átvette a szerb nemzeti autokefál egyháztól a szerboszlovén ideológiát is, amelyet ez a keleti egyház történelmi romanticizmusával kitenyészített s ezt az ideológiát tette meg a szerb állami közoktatásügynek is alapelveül és céljául.* De mert még a pravoszláv egyház érdeme volt, hogy közös nevezőre hozta a pravoszlávizmust a nagyszerb nacionalizmussal, a szerb állam nem is változtatott ezen az identitáson semmit, sőt állami jelleggel szolgálta közoktatásügyének ténykedéseiben a közelmúltban éppen úgy, mint ahogy ma is szolgálja.

Szerbia felszabadulása után, a XIX. század első felében, Doszitej Obradovics, délmagyarországi volt kalugyer s a modern racionalista és nacionalista szerb irodalomnak egyik megteremtője, a német nagy aufkláristáknak, Hedernek, Lessingnek rajongója, lesz az első szerbiai közoktatásügyi igazgató, illetve miniszter és ő szervezi meg azután a szerbiai iskolaügyet csaknem teljesen a Rátio szellemében, de sokban német mintára is. Ennek az Obradovics-féle közoktatásnak vezető gondolatává lett az össz-szerbségnek egyesülése, tehát az egyházi szerboszlovénizmus metamorfozisa: a pánszerbizmus, de már kiegészítve és felékesítve a fichtei tágtekinetű, liberális-nacionalizmus modernebb argumentumaival. Ezeket az általános szempontokat tehát soha nem szabad figyelmen kívül hagynunk akkor, amikor a szerb közoktatásügyről van szó, akár pedagógiai, akár iskolapolitikai, akár legiszlatív vonatkozásokban.

De térjünk vissza Szerbiának a XIX. században fennállott közoktatására. Szerbia ennek a századnak elején úgy a szerbség szellemi életében, de az általános európai szempontot is tekintetbe véve, úgyszólván semmit sem jelentett. Ebben az időben a török uralommal szemben a balkáni szerbség egyre erősebb és nagyobb terjedelmű lázadásokban tört ki s ahol sikerült lerázni magáról a török igát, ott lakosságában megfogytatkozik és minden berendezkedésében meginog. 1804-től 1830-ig „a Karagyorgye-Szerbiának sem ideje, sem ereje nem volt ahhoz, hogy kulturális felszabadulását is végbevigye“. Így 1815-ben az egész Szerbiában csupán 3 elemi iskola állott fenn. Még 1827-ben is a modern szerb irodalomnak másik nagy alakja, — természetesen a Balkán kritikai mérlegén, — Vuk Karadzics, azt írja a fokozatosan felszabaduló

Szerbiáról: „100 faluban sines mindenütt egy iskola. A papokon és a kalugyereken kívül ezer lélek közül alig lehet egyet találni, aki írást el tudott volna olvasni (s az írástudók, amint említettem, a papok és a kalugyerek között is csak ritkaság számba mentek). Az embereknek általában az a hite ebben az időkből, hogy a könyv nem való másnak, csak legfőleg a kalugyereknek és a papoknak. Nemcsak a knézek, kmettek, a kereskedők a falvakban, de a legtöbb városi lakos is számadásait az ajtófélfára rójja fel.“ „Olyan kevésre becsülik a tudományt 1820-ban, hogy még Knéz Mihajlót, a fejedelmet is meg tudta győzni a környezete arról, hogy neki, mint fejedelemnek semmi szüksége sines arra, hogy írni és olvasni tudjon. De 1836-ban viszont már 72 elemi iskolával találkozunk a *török vazallátusra emelkedett szerb knezsevinában*,¹ amelyek közül 26 már állami jelleggel bírt. Az összes tanulók száma ekkor 2514-re rúgott. Bár még 1844-ben is 17 törvényszéki elnök közül tíz csak a nevét tudta leírni, három pedig teljesen analfabéta volt (Szerklics: u. o. 122. old.), az iskolázás 1830 óta mégis erősebb fejlődésnek indulhatott, mert ebben az évben adta ki a szultán nevezetes hatiserifjét, amelynek értelmében a szerb knezseviná a belügyeit, s így a közoktatását is, szabadon intézheti. 1846-ban már 213 iskola áll fenn, 6201 tanulóval. 1831-ben alapítanak Belgrádban már egy középfokú iskolát, amely 1835-ben az első szerbiai klasszikus gimnáziummá alakult át. 1836-ban teológiát szerveznek, 1838-ban egy kezdetleges liceumot, ahol „*kevés filozófiát*“ is tanítottak, 1841-ben ugyanitt jogot is adnak elő, 1844-ben a liceumot „főiskolának“ nevezik el, amelyben már a „magasabb tudomány“ is prelegálják. Ugyanebben az évben alapítanak egy „alsófokú kereskedelmi iskolát“, 1846-ban „alsó mérnöki iskolát“, 1850-ben „katonai iskolát“, 1853-ban pedig „gazdasági iskolát“. Az ifjúságot azonban ez időben még többnyire Ausztriában, Németországban és Franciaországban neveltetik, akik ott teljesen magukba szívják a nyugati szellemet és visszatérve a knezsevinába, itt hirdetőjévé lesznek a szerb nemzeti öncélúságnak, a nyugati racionalizmusnak és a politikai liberálizmusnak. Az 1838–1858 közötti 20 év minden szerb politikai harcának jelszavává lesz: az államot a tanult intelligencia kisebbségének kell kormányoznia, s ezért a legelső állami feladat, megteremtteni az iskolázott bürokráciát, ami csak a közép és felső iskoláztatás életbeléptetése és fejlesztése révén lehetséges. 1855–56-ban már 334 népiskola nevel 9891 tanuló. Ez évben egymillió lélekre 350 különböző fokú és irányú iskola esik. Az 50-es évek vége felé már 200 egyetemet végzett ember él és dolgozik Szerbiában. Érdekes itt megjegyeznünk, hogy 1836-ban a 72 tanító közül 68 származott Magyarországból vagy Ausztriából, akik többnyire diákok, elűzött papok, vagy megszökött tanítók voltak. Az 50-es évek alkotmányharcai óta azonban talán az eddigi-

¹ Fejedelemség.

nél is nagyobb mértékben halad előre Szerbiában az iskolaügy. 1874-ben 517 a népiskolák száma, 644 tanítóval és 18.135 tanulóval. Ez a szám 1900-ig 936 népiskolára szökken, 1644 tanítóval és 102.408 tanulóval. 1874-ben már 21 középiskolában 169 előadó tanít és pedig 2882 diákot. 1898-ban 26 a középiskolák száma, 499 tanerővel, 8337 növendékkel. Talán ehelyütt meg kell még említenünk azt is, hogy 1874-ben a belgrádi főiskolán 19 előadó működött és 207 volt a főiskolai hallgatók száma. 1899-ben 63 tanár, 438 hallgatót oktatott ugyanezen a főiskolán. *A legnagyobb haladást a közoktatásügy terén a függetlenné és további törekvéseiben nagyszerűbbé lett szerb királyság mutatja fel.* 1911-ben ugyanis már 1425 népiskola működik, s 1910-ben 49 középiskola 723 tanerővel, 12.982 diákkal. 1900-ban a belgrádi főiskolán még csak 58 tanár tanít 415 diákot, 1913-ban pedig a már egyetemmé lett belgrádi főiskolán 80 az előadó professzorok és 1600 az egyetemi hallgatók száma.

A közölt számszerű adatokat legtöbbször idézett Szkerlies művéből állítottuk össze, bár más adatok is álltak volna a rendelkezésünkre. De mivel Szkerlies — ámbár az ő hatalmas működése a nagyszerb ideológia szolgálatában telt el a szerb irodalomtörténet terén éppen úgy, mint a szerb társadalmi élet és a politika mezején is — mindenkor az objektivitás magaslatára iparkodik emelkedni, még akkor is, amikor Ausztriáról, vagy Magyarországról ír, vagy nyilatkozik, több hitelt adhatunk a statisztikájának. Különben is annak, aki a szerb historiában tallóz, sohasem szabad elfelejtenie, hogy a szerb Klió még ma is a történelmi ultranacionalizmus romantikus korát éli. A szerb historikusoknak ma is fontosabb az olyan nacionális mondanakör, amely nekik a reális igazság és statisztika rovására is hizeleg, mert nemzetpedagógiai elvük, hogy a legendás nemzeti nagyság erejével szítsák, fűtsék, emeljék azt a magabizó, öntudatos és nagyleptű nemzeti optimizmust, amely a nemzetet egyedül, vagy legalább is kiválólólag, teszi képessé a nemzeti aspirációk nagy teteteinek a véghezvitelére. És éppen ez a történelmi romantizmusban gyökerező nemzeti optimizmus adja meg az okát annak a nagyfokú, szinte egyenes vonalban a magasba törő közoktatásügyi haladásnak, amely 1815 három elemi iskolájától — annyi kül- és belpolitikai küzdelem ellenére is — nem egészen száz év alatt, 1425 népiskola tiszteletreméltó számáig fel tudott szárnyalni. De ha a magyarországi pravoszláv egyház nagyszláv szerboszlóvenizmusa a szerb iskolapolitikában nem modernizálódik át profán pánszerbizmussá s így a szerb pedagógia dinamikus lendületévé, a szerb Balkán alighanem ma is csak a legsötétebb Balkánnak maradt volna.

Ahhoz azonban, hogy a mai SHS-államnak közoktatásügyi képét a maga lehető teljességében illusztráljuk, szükséges, hogy nagy vonásokban felsoroljuk azokat az iskolákat is, amelyeket a trianoni szerződés következtében ez az új államalakulat kapott. A Magyarországtól elcsatolt déli vármegyékben,

tehát Torontálban, Temesben, a Bácskában és a Baranyában 266 állami elemi iskola állott fenn és 631 felekezeti elemi iskola a magyar imperium idején. Ugyancsak ezeken a területeken 71 középiskola (gimnázium, reál), két kereskedelmi és három mezőgazdasági iskola működött.

Bosznia-Hercegovinában, amely az Osztrák-Magyar Monarchia alá tartozott, fennállott a közös imperium idején 401 állami népiskola, 35 elemi mohamedán iskola és 1386 ugyancsak speciálisan mohamedán vallású népiskolai intézmény. Ezeken kívül működött itt 16 magánelemi iskola is. 1914-ben fennállott 24 középiskola, 16 kereskedelmi jellegű és két középfokú ipariskola. (Azonkívül 1 orth. és 2 róm. kath. teológiai főiskola.)

Szlovéniában, amelyet a szorosabb értelemben vett Ausztria területéről csatoltak el az SHS.-államhoz, az osztrák császár-imperiuma idején 423 állami elemi iskola, 29 magán elemi iskola fűződött a népművelés terén. Szlovéniában 9 középiskola volt. (5 tanítóképző, 1 róm. kath. teológia.)

Horvátországban volt 1531 községi elemi iskola, 24 felekezeti és 93 magán népiskola. Működött itt továbbá 26 középiskola, 4 kereskedelmi, 1 tengerészeti iskola, 1 ipariskola és 4 mezőgazdasági iskola. (Továbbá 6 tanítóképző és 1 egyetem, a püspöki székhelyeken teológiák.)

Dalmáciában 452 állami elemi iskola és 28 felekezeti népiskola, továbbá 8 középiskola.

Ezzel szemben a háború előtti Szerbia Dél-Szerbiával egyetemben 2025 iskolát mutat fel minden fokozaton.

Ezeket az 1914–15. évekre vonatkozó adatokon kívül meg kell említenünk a belgrádi közoktatásügyi miniszternek 1924–25. isk. évről szóló adatait is. Ezek szerint az adatok szerint a jelzett iskolai évben az SHS. államban 7368 elemi iskola működött 17.246 tanerővel és 849.136 tanulóval. A kimutatás szerint továbbá az ú. n. „Vajdaságban” összesen 1038 iskola működött 2585 tanítóval és 120.888 tanulóval. Ezek közül az iskolák közül 552 volt állami nyelvű és 486 kisebbségi nyelvű, amelyek közül viszont 273 a magyar tan nyelvű, 182 a német és 31 a román nyelvű. A részletes és végleges iskolastatisztikára azonban még várunk kell.

A kultúrkép teljesebb megrajzolása végett a háború előtti Szerbia más kultúradatait is föl kell említenünk. Tehát Észak-Szerbiában, Szerbiának legműveltebb területén, az iskolakötelesek 36%-a járta az iskolát. Dél-Szerbiában viszont a tanulóknak alig 8%-a tett eleget iskolakötelezettségének. Észak-Szerbiában a hat éven felüli írástudók száma 20,3%-ot tett ki. Ezzel szemben Bosznia-Hercegovinában az iskolakötelesek 25%-a tett eleget iskolakötelezettségének, Szlovéniában az iskolakötelesek 90%-a járt előadásokra, Dalmáciában a tanulók 90%-a, Horvátországban 60,7%-a az iskolaköteleseknek tett eleget a törvény követelményének. Az elszakított magyar vármegyékben 85%-a az iskolaköteleseknek járt

iskolába. Bosznia-Hercegovinában az írástudók száma 25, Szlovéniában 61, Dalmáciában 62, Horvátországban 52·6%, az elszakított Dél-Magyarországon pedig 85% az írástudók száma.

A háború előtti Szerbia összes iskoláinak a száma tehát az 1914–15-ös adatok alapján 2025, míg a hozzácsatolt területek iskolái 5486-ot tesznek ki. Így tehát összesen a mai SHS.-államban 7511 iskola működik, különböző fokon. Ha tekintetbe vesszük, hogy a mai Jugoszláviának kb. 12 millió lakosa van, akkor jelenleg kb. 1465 lakosra esik egy iskola. Meg kell azonban itt jegyeznünk, hogy a közölt adatok nem abszolút bizonyosságúak, mert a belgrádi statisztikai hivatal csak most van európai megbízhatóság és stílus szempontjából kifejlődőben. Adataink hiányos és sokszor eltérő gyűjtése ezért még ma is alsóbb hatásaik tág lelkiismeretét terheli. De az általános kép megalkotásánál azért a közölt és eltérő adatok mégis eléggé megvilágítják, vagy legalább megközelítik a kultúrkülönbség differenciális arányszámát.²

3. Nagyszerbia közoktatásügye.

A szerbiai 1904 április 19-i népiskolai törvényt kiegészítik és minisztertanácsi rendelettel kiterjesztik a „Vajdaság”-ra. — Ennek következtében minden volt kisebbségi magyar és német felekezeti, községi, egyesületi stb. népiskola állami iskolává lett.

Ez után az általánosan megrajzolt kép után áttérhetünk feladatunk tulajdonképeni céljára: az SHS.-állam mai iskolahelyzetének az ismertetésére.

Az SHS.-állam a hozzácsatolt területek révén különböző rendszerű iskoláknak jutott a birtokába. Szerbiának ugyanis megvoltak a külön típusú iskolái, Bosznia-Hercegovinának a közös Landesregierung szervezte meg iskoláit az ottani speciális céloknak megfelelőleg, Szlovénia iskoláit a szorosabban vett osztrák iskolaszellem hatotta át, Horvátország önállóan alkotta meg iskolarendszerét, a Délvidékünk iskolái pedig végül a magyar közoktatásügynek voltak integráns részei. Természetesen, ezeket a legkülönbözőbb és egymástól meglehetősen elütő iskolarendszereket kellett volna most az új államnak átfognia, egységes és centrális alapra helyezni. Hangsúlyozzuk, hogy kellett volna, mert az SHS.-állam minden tekintetben a centralisztikus államberendezés alapjára helyezkedett, tehát államjogi, közigazgatási, hadügyi, pénzügyi, politikai és így közoktatásügyi tekintetben is. De az új

² A belgrádi statisztikai hivatal ma is szervezetlen. Egyetlen nagy terembe zsúfolt, egy szűk mellékhelyiséggel. A hivatal a szociálpolitikai minisztérium alá van rendelve, de a más hatóságokhoz intézett megkeresésekre legtöbbször választ sem kap. A centralizációja iránt nincs érzék. Pénze sincs a gyűjtésre. (Dr. Drag. Markovics statisztikai igazgató nyilatkozata a zágrábi Morgenblatt 1926 augusztus 20. számában.) Innen érthető a statisztikai adatok bizonytalansága európai értelemben.

vidovdáni, centralisztikus alkotmány életbeléptetése után is (1921 június 29.) a különböző provinciális régi iskolarendszerek mégis többé-kevésbé háborítatlanul fennmaradtak, főleg azokon a csatolt területeken, amelyeknek lakói az államalkotó délszláv törzsekhez tartoznak. Ezzel szemben azonban már 1919. 10.30. számú minisztertanácsi határozat értelmében az 1904. április 19-i szerbiai népiskolai törvényt a kellő változtatásokkal és kiegészítésekkel (1919. július 23.) a belgrádi kormányzat kiterjesztette a Délvidék összes elemi iskoláira. Így tehát azóta itt a régi 1904-es szerbiai iskolatörvény van érvényben.

A mai napig ilyen körülmények között egységes délszláv közoktatásügyről az egész országra kihatólag nem beszélhetünk, mert az egész országra vonatkozó egységes iskolatörvény sem a középiskolákra, sem az elemi iskolákra vonatkozólag még nincsen életbe léptetve. Körülbelül két év óta készen áll ugyan mind a két vonatkozó törvényjavaslat, de a folytonos állampolitikai krízisek miatt egyiket sem sikerült eddig tető alá hozni.³

Így ma az egységes iskoláztatás Jugoszláviában csupán kifejlődőbe van s azokon a legkülönbözőbb és változó miniszteri rendeleteken nyugszik, amelyek a centrális közoktatásügyet lassan-lassan előkészítik. Amde ennek ellenére a vidovdáni alkotmány 16-ik cikke megállapítja azokat az egységes alapelveket, amelyeken az SHS. állam közoktatásügye centrálisan fel fog épülni. Éppen azért alapvető fontossága miatt nem lesz felesleges, ha ezt az ú. n. „proszvetni-paragraf”-ot szószertint idézzük: „A tudomány és művészet szabad és az állam oltalmában és támogatásában részesül. Az egyetemi oktatás szabad. Az oktatás állami. Az oktatás az egész államban egyazon alapon nyugszik, alkalmazkodva ahhoz a környezethez, amelynek számára rendeltetett. Minden iskolában a tanulókat erkölcsi nevelésben kell részesíteni és az állami öntudatot bennük a nemzeti egység és a felekezeti türelmesség szellemében kell fejleszteni. Az elemi oktatás állami, általános és kötelező. A hitoktatás a szülők, illetve gyám kívánsága szerint, felekezetenként elkülönítve és a felekezeti hitelvekkel meg egyezően nyújtatik. Ipariskolák a szakmabeli szükséghez képest állíttatnak fel. Az állami oktatás minden beíratási, tan- és egyéb díjtól mentes. Minden továbbképző intézmény állami felügyelet alatt áll. Az állam a népnevelés előmozdítására irányuló tevékenységet támogatja. Más fajhoz tartozó és más nyelvet beszélő kisebbségek elemi oktatásban anyanyelvükön részesülnek, még pedig a törvényben előírt kedvezmények keretei között. Magániskolák engedélyezésének feltételeit külön törvény fogja szabályozni.”

Ezek tehát azok az alkotmányos egységes alapelvek, amelyek

³ A törvényegységesítő minisztériumnak eddig egyetlen egységesítő törvényjavaslata sem vált törvénné.

az eljövendő jugoszláv egységes tanügyet intézményesen is át fogják hatni. E helyütt csupán konstatáljuk, hogy *a szerb alkotmány felekezeti iskolákat egyáltalában nem ismer s benne a hitoktatás sem kifejezetten kötelező.*

Ma az SHS. állam közoktatásügyének élén a közoktatásügyi miniszter áll. A minisztériumot 1919 szeptember 9-iki ukázzal állították fel, illetve választották el a vallásügyi minisztériumtól. Jelenleg az ukáz értelmében — amely egyébként 43 cikkből áll — a minisztérium négy főosztályra oszlik: 1. az elnöki; 2. az általános; 3. az oktatásügyi; 4. a művészeti osztályokra. A centralizmus végleges megvalósításáig a provinciák iskolaügyeit az illető kerületek referensei szolgálták, így a Délvidéket, az ú. n. BBB.⁴ osztály. Ma már azonban ennek az osztálynak minden önálló hatásköre megszűnt. A legfontosabb miniszteri osztály a harmadik osztály, mert ebben összpontosul a tulajdonképeni közoktatásügyi munka mind a három fokozatában, tehát az elemi, közép- és felső fokozatában is, sőt ide tartozik az egyetemes nemzeti népnevelés ügyköre is. Messze vezetne azonban, ha az egész ukáz szervezeti rendelkezéseit ismertetni akarnók, habár talán már csak az analógia kedvéért is, az ilyen részletes ismertetés nem volna éppen teljesen felesleges.

A) Az elemi oktatásügy.⁵

Az államivá lett népoktatás ideiglenes. — A régi kiterjesztett törvény szerint az alsó négy osztály kötelező, az V. és VI. fakultatív. — Az ismétlőiskolák fakultatívek. — Az iskolákat az „iskolaközség” kötelesek emelni, fenntartani, tatarozni, bútorozni. — A nemzetiségek számára az állam tart fenn kisebbségi nyelvű „párhuzamos” osztályokat. — A kötelező iskolalátogatás mulasztása közmunkakényszerrel is büntetetik. — Bizonyítványt csak a végzett tanulók nyernek, egyébként csak előmeneteli igazolványt. — Rendes tanító csak tanítói érettségivel és két gyakorlati év utáni sikeres tanítói vizsga által lehet valaki. — A tanítók állami tisztviselők a II. kategóriában. — A helyi és kerületi tanítói tanácsok a tanítók jogvédelmét is szolgálják. — Az iskolafelügyelők az elsőfokú pedagógiai hatóság. — Az országos tanfelügyelői tanács a közoktatás egységességre felügyel. — A polgári iskolák különállása megszűnik. — Elemi iskolai órabeosztás.

Az elemi oktatás ma ideiglenesen az 1904. évi április 19-én hozott szerbiai népiskolai törvényen s annak 1919 július 23-án életbe léptetett változtatásain és kiegészítésein nyugszik. Azért tehát erre kell támaszkodnunk, amikor a jugoszláviai népiskolai oktatásról szólunk.

A törvény a változtatásokkal és kiegészítésekkel együtt 89 cikkből áll és hét fejezetre oszlik. Az első fejezet: a népiskolák fajairól és feladatáról; a második: a népiskolák megnyitása- és fenntartásáról; a harmadik: a tanításról; a negyedik: a tanulókról; az ötödik: a tanerőkről; a hatodik: az igazgatásról és fel-

⁴ Bácska, Bánság, Baranya.

⁵ Zbornik (népisk. törv. és rend. tára). Belgrád, 1921, I. köt.

ügyeletről; a hetedik végre: az átmeneti rendelkezésekről szól. Amint látható, a törvény felépítése logikus, bár külön pedagógiai novumokat nem tartalmaz. Talán ezek után leghelyesebben akkor cselekszünk, ha ismertetésünkben követjük a törvény menetét.

Az I. fejezet 1. cikke szerint a népiskolák feladata, „hogy a gyermekeket nemzeti szellemben neveljék és előkészítsék az állampolgári életre, különösen pedig, hogy a kulturát és a szerb írástudást a nép között terjesszék“. A célkitűzés egészen helyes, főleg abban, hogy a nemzeti szellemű nevelést kifejezetten megköveteli. A népiskolák felosztását a 2. cikk tartalmazza, amely szerint a népiskolai oktatás kisdudóvókra, elemi iskolákra és továbbképző-, illetve ismétlőiskolákra oszlik. Az alapkoncepció tehát felosztásában a magyar népiskolai törvénynek a koncepciója. Azonban a 3. cikk szerint, az elemi oktatás hat évig tart, de ebből csak négy év a kötelező, míg az V. és VI. osztály a helyi körülményekhez képest a kerületi iskolahatóság javaslata értelmében a miniszter jóváhagyása alapján csak a téli időszakra terjed, ha esetben, ha legalább 25 tanuló jelentkezik azokba. Ez az intézkedés számol elsősorban Szerbia agrárjellegével és úgy látszik, balkáni jellegével is, mert bár a 4. cikk előírja általában a kötelező iskolalátogatást, de a fokozatos iskolalátogatást, amelyet a rendelkezésre álló tanérok számától és a helyi körülményektől tesz függővé. A törvény egyébként a gyermek-iskoláztatást állampolgári jognak is deklarálja és pedig elsőbbségi jognak arra az iskolára, ahol a szülő él.

Az óvodai nevelésről a 6. cikk intézkedik és pedig akként, hogy a gyermekeket a negyedik évtől a hetedik évig nevelik ott, ahol pedig nem áll fenn óvoda, ott az elemi iskola mellé *előkészítő osztályok* szervezendők. A negyedik osztály elvégzése után, ahol nincsen V. és VI. osztály, ott a tanulók, ha önként beiratkoznak és legalább 15-en vannak, *ismétlőiskolába járhatnak*, amely iskolák tananyaga azután a helyi viszonyokhoz alkalmazkodik és tanításuk csak a három téli hónapra terjed (7. cikk). Az ismétlőiskolák, amelyek mezőgazdasági, ipari vagy kereskedelmi irányúak, két évig tartanak és ez esetben a középfokú iskola jellegével bírnak, — s ami igen különös, a hadseregben az egyévi önkéntesi szolgálatra jogosítanak az itt elnyert vég bizonyítvány elnyerése esetén (8. c.). De talán a legfontosabb és ma az *SHS. államhoz csatolt magyarság s általában a kisebbségek szempontjából a legszomorúbb kihatású a törvénynek 10. cikke, amely kimondja, hogy az elemi iskolák csak állami vagy magániskolák lehetnek*. Ennek a törvénycikknek alapján adta ki a belgrádi közoktatásügyi miniszter 1919. 31.230. sz. rendeletét, amelynek 24. pontja kimondja kifejezetten, hogy az ú. n. „Vajdaság“ területén az összes fennálló és más jellegű elemi iskolák állami elemi iskolákká válnak. Így a délvidéki összes magyar-német-szerb-oláh felekezeti, társulati, egyesületi és községi nép-

iskolák mind állami jellegű iskolákká alakultak, tehát elvették. De ezzel szemben az idézett 10. cikknek második kikezdése előírja, hogy a született szerbeknek egyenesen kötelessége, hogy gyermekeiket vagy állami szerb tagozatú, vagy legalább is szerbnyelvű magán elemi iskolába kell járattatni. Mindenesetre a liberális tan-szabadság elve alig egyeztethető össze ezzel a rendelkezéssel, hiszen a szülőnek természetes joga, hogy gyermekét olyan iskolába járassa, amilyenbe éppen jónak látja.

A törvény II. fejezete sokkal rigorózusabb, semhogy külön hangsúlyozását mellőzhetnők. A törvény u. i. *szabályszerű iskolaközségek felállítását teszi kötelezővé*. Iskolaközséget alkothat külön-külön egy-egy város, mezőváros, község, vagy több község, falu és tanya együttesen. Minden helységnek kötelessége valamely iskolaközséghez tartoznia. Ez a rigoróztatás nemzet-pedagógiai szempontból nemcsak érthető, de tán a Balkánon dícséretes is. Azonban azok a kirótt kötelezettségek, amelyeket a 14. cikk pontjai az iskolaközségekre hárítanak annak ellenére, hogy az iskoláik mégis mindenkor állami jellegűekké lesznek, igen közelről az állami onnipotencia körét jelentik. Mert már 30 tanuló esetén az iskolaközség *köteles* iskolát nyittatni és *köteles* egyben e célra telket adni, s legalább fél hektár földet kertetnek, udvarnak, *köteles* megfelelő iskolaépületeket és munkatermeket építtetni s ezeket *saját költségén* tatarozni és jókarban tartani, *köteles* a tanerőknek és az iskolaszolgának előírt lakásról gondoskodni, *köteles* olyan helyeken, ahol a gyermekek a tél folyamán nem járhatnak haza a hegyvidék territorális nehézségei miatt, a gyermekek számára külön hálótermet, ebédlőt és konyhát építeni s azokat megfelelőleg bebútorozni, *köteles* a teljes iskolai bűrtort beállítani, *köteles* a tanerőknek és az iskolaszolgának egész évről tüzelőanyagot biztosítani, *köteles* kisdédóvót fenntartani és támogatni minden népnevelési intézményt. Ha pedig az iskolaközség nem felel meg fenti — a törvényben kiszabott — kötelezettségeinek, úgy az állam erre kényszeríti. De viszont, ha valamely iskolaközség szegény, az esetben a községen segíteni tartozik a járás, a kerület és végül az állam is. Az állam a fennálló ki-sajátítási törvénnyel teremthet elő szükséges telket az iskola számára, sőt a kerületi vagy állami közmunkaerő vagy közanyag igénybevételét is engedélyezheti az iskola felépítésénél. Ha szükséges, az Uprava Fondovánál kölcsönt is vehet fel az iskolaközség. Amint tehát látható, a törvény bőségesen osztja a kötelességeket az iskolaközség terhére, de viszont csak ilyen rigoróztatás mellett érthető az a körülmény, hogy Szerbia az utóbbi évtizedek alatt oly rohamosan haladt előre, legalább kvantitatíve a népoktatás nagyszerű munkájában.

A III. fejezet a népiskolai tanításról intézkedik. A törvény 20. cikke kilenc kötelező elemi iskolai tantárgyat ír elő és pedig: 1. vallástant, ósláv olvasással, 2. a szerb nyelvet, 3. szerb nemzeti

és egyetemes történelmet, 4. földrajzot, 5. természetrajzot kapcsolattal a mezőgazdaságtan, háztartástan és egészségtan alapelveivel, 6. számolást, 7. a rajzolást és szépírást, 8. világi és egyházi éneket és lehetőség szerint zenét és kézimunkát és 9. gyermekjátékokat. A részletes tanterv és tanmenet meghatározását természetesen a törvény a miniszternek tartja fenn. Ugyancsak a miniszter hagyja jóvá a megírandó tankönyvet, továbbá a tantestület és tanulóifjúság továbbképzésére szolgáló iskolakönyvtári könyveket, amelyeknek címeit a tanügyi hivatalos közlönyben közzéteszi. A tanítás délelőtt és délután tart, kivéve a csütörtök délutánt, amikor is általános az iskolaszünet. Az agrármunkákra való tekintettel ősszel és tavasszal 7—7 nap szünetet adhat az iskolahatóság.

Az 1904-es népiskolai törvénynek kiegészítése, a 31.230/1919. számú rendelet értelmében, az olyan helységekből, ahol nemzeti kisebbségek élnek, *a nemzetiségek számára párhuzamos osztályok nyitnak a törvény 5. c. szellemében*, amelyeknek tanítási nyelve a kisebbségi nyelv, azzal azonban, hogy a szerb nyelv, földrajz és az SHS. történelem kötelező tárgyként szerb nyelven tanítandó.

A törvény IV. fejezete több olyan érdekességet tartalmaz, amelyek speciálisan a balkáni viszonyokkal függnek össze, illetőleg azokkal magyarázhatók. Így az elemi iskola első osztályába városokban a hetedik, falvakban a nyolcadik életévükben iratnak be a gyermekek. Fiúgyermekek, ha betöltötték a tizenegyedik, leánygyermekek a tizedik életévüket, nem vehetők fel az első osztályba. A felvétel a gyermekek kora szerint történik akként, hogy először az idősebbek irandók be, aztán lefelé a hetedik, illetve a nyolcadik életévig. Háromnapi iskolamulasztás miatt pénzbüntetéssel sújtatnak a szülők, vagy amennyiben szegények, elzárással, illetve *k ö z m u n k a k é n y s z e r r e l*. A tanulók előmeneteléről évente kétszer történik bejegyzés és pedig január hó első felében és június hó 1—29-ig. *Bizonyítványt* csak azok a tanulók kapnak, akik a hatodik osztályt is elvégezték, míg a más iskolákba átlépő tanulók számára csupán *előmeneteli igazolványt* adnak ki a tanítók. Az olyan tanulók, akik osztályismétlések miatt megöregedettek, — ha fiú a tizenötödik, ha leány a tizennegyedik éves korig — elemi iskolába tovább nem járhatnak. A magántanulók, vagy az olyan tanulók, akik idegen iskolákat végeztek, kötelesek minden iskolai év végén az állami elemi iskolákban vizsgát tenni. A magániskolák vizsgáin a tanfelügyelő, vagy egy külön miniszteri kiküldött elnököl és a magániskolák bizonyítványai csak akkor érvényesek, ha azokat a tanfelügyelő, vagy a miniszteri biztos aláírta.

A törvénynek legbővebb és egyben a legerősebben módosított fejezete a tanerőkről szóló V. fejezet. Ezeket a módosításokat egyrészt az új államalakulat tette szükségessé, másrészt a lezajlott, hosszú háborús időszak.

A régi törvény kétféle tanítót ismer: végleges (rendes) és ideiglenes tanítót. Rendes tanító csak az lehet, aki szerb állampolgár és elvégezte vagy a filozófiai fakultást, vagy a tanítóképzőben letette a *tanítói érettségit* és kétévi tanítás után a *gyakorlati vizsgát*. A háború miatt elmaradt véglegesítést illetően az 1919 július 23-i póttörvény ezeket a módosító rendelkezéseket tartalmazza: a gyakorlati vizsgával nem rendelkező tanítók a demobilizálástól számított két éven belül kötelesek a gyakorlati tanítói vizsgát letenni, de amennyiben öt évet tanítottak azelőtt, a periódikus fizetésemelésekre mégis igényt tarthatnak. Itt azonban meg kell említenünk, hogy ezt a gyakorlati tanítói vizsgát később elengedte a szerb kormányzat a szerb-horvát-szlovén nemzetiségű tanítóknak a csatolt területeken, de elengedte ezt a gyakorlati vizsgát az átvett kisebbségi tanítóknak is azzal, hogy szerbnyelvű különbözeti vizsgát tesznek a szerb-horvát-szlovén nemzeti történelemből, irodalomból és földrajzból, S az igazság kedvéért el kell ehelyütt ismernünk, hogy ezeken a szerbnyelvű vizsgálatokon a szerb vizsgabiztosok dícséretreméltó humanizmust tanúsítottak a régi magyar és német tanítósággal szemben, nem úgy, mint a hetyke román vizsgabiztosok Erdélyben és a Bánságban. Így is azonban nagy tanítóihiány mutatkozott országszerte. Ennek a hiánynak a pótlására még a régi törvény 30. cikke kedvezményeket biztosít, és pedig akként, hogy ideiglenes minőségben olyan személyek is alkalmazhatók tanítóknak, akik a tanítóképzőt elvégezték *tanítói érettségi nélkül*, vagy valamely teljes középiskolát, avagy a filozófiai fakultást, mint kiváló tanulók, vagy végül a felső leányiskolát jeles eredménnyel. Ezek az ideiglenes tanítók véglegesekké lehetnek, ha kétévi ideiglenes működés után a tanítói vizsgát a közoktatásügyi miniszter által előírt program szerint leteszik.

„Óvónó az lehet, aki legalább négy középiskolát, vagy az egész felső leányiskolát elvégezte s azután két évig készült a tanítóképző vonatkozó szakosztályán, vagy külföldi hasonló iskolában és azután letette a szakvizsgát.“ (31. c.)

A rendes tanítók és tanítónők: állami tisztviselők (33. c.). *Az 1923-i tisztviselői pragmatika értelmében a tanítóság az egyetemes állami tisztviselői státusban foglal helyet, és pedig azoknak az állami tisztviselőknek a kategóriájában, akik középiskolai érettségivel bírnak.* A szolgálat ideje teljes nyugdíj jogosultsággal 32 év. A fizetésemelkedésnek periódusa a betöltött három év. Ma azonban a fizetések a különböző pótlékokon és segélyeken nyugosznak. A teljes nyugdíj aranydínárban évi 5000 dínár, a kezdőfizetés pedig 2400 dínár. A tanító csak akkor helyezhető el, ha iskolája megszűnik. De viszont várost, mezővárost csak az olyan tanítók kaphatnak, akiknek két, Belgrádot pedig olyanok, akiknek három periódikus fizetésemelésük van. A jobb helyre azoknak a

tanítóknak van elsőbbségük, akiknek családi okokból erre szükségük van és egyébként iskolai és irodalmi munkásságukkal kitűntek.

Mint a törvénynek külön érdekessége felemlíthető, hogy az elemi iskolák tanerőit minden a köteles iskolatanításon kívül teljesített szolgálatért, tehát az ismétlőiskolák vezetéséért, analfabétá-oktatásért, az év végén külön díjazásban részesülnek, és pedig évi 300 aranydinárig. A tanítók a gyermekeket kötelesek a templomba vezetni és ott velük énekelni, kötelesek továbbá a tanítótanács működésében résztvenni, a tanítói esküt pedig az iskolaszék jelenlétében a helyi lelkész miséjén letenni. A tanerők minősítését a tanfelügyelő végzi. A minősítés nyílt s ellene az elégedetlen tanítónak felebbezési joga van a miniszterhez. A büntetéseket hat fokozatban állapítja meg a törvény, amelyek lényegében megegyeznek a mi népiskolai törvényünk büntetéseinek fokozataival, különös csak a 49. cikknek harmadik fokozata, mely szerint a tanerő „három naptól három hónapig terjedő fizetéslevonással sújtható; 15 napi fizetéslevonással a tanfelügyelő, azontúl a miniszter büntet“.

A törvénynek VI. fejezete a népnevelés szervezeti intézkedéseit tartalmazza. Az 54. cikk szerint a miniszter a népnevelés ügyét az alábbi iskolai hatóságok által gyakorolja: 1. a helyi iskolaszék; 2. a kerületi iskolaszék;⁶ 3. az elemi iskola igazgatója; 4. a tanítók helyi tanácsa; 5. a tanítók kerületi tanácsa; 6. a tanfelügyelő; 7. az elemi oktatás miniszteri referense; 8. a tanfelügyelői tanács és 9. a legfőbb közoktatásügyi tanács által.

A helyi iskolaközségi iskolaszék elnöke a politikai község bírása, illetve polgármestere, az iskolaszék többi tagjait a politikai község választja, mint iskolaközség — két évre. A helyi iskolaszék működése az iskola körül csak dologi, magát a pedagógiát nem érinti. Az iskolaszék ügyvezetője egyébként az iskola igazgatója.

De teljesen elütő a mi iskolaigazgatásunktól az úgynevezett *kerületi iskolaszékek szervezete*, amelyhez valaha hasonlított a mi megszűnt vármegyei iskolai bizottságunk. A kerületi iskolaszékek tagjai: 1. a kerületi zsupán; 2. a kerületi tanfelügyelők; 3. a megyei székhely tanítóképzőjének vagy középiskolájának igazgatója; 4. a kerületi esperes; 5. a kerületi orvos; 6. a kerületi mérnök; 7. a kerület székhelyén működő elemi iskola igazgatója és végül a járásoknak az iskolajárási gyűlések által három évre megválasztott egy-egy delegáltja. Hatásköre a kerületi iskolaszéknek is csupán dologi természetű és a helyi iskolaszékek ily irányú felügyelete. Ám a mai kiforratlan és befejezetlen délszláv iskolai körülmények között a kerületi iskolaszéknek a működése eddig csak fiktív jelleggel bír, mert ma még minden iskolahatalom a miniszter, illetve a tanfelügyelő kezében összpontosul. De kieme-

⁶ A kerület a mi vármegyénknak felel meg.

lendő a törvénynek az a két intézkedése, amely az ú. n. *helyi és kerületi tanítói tanácsokról rendelkezik*. Ezeknek a tanácsoknak működési köréhez tartozik a voltaképeni népnevelés, a pedagógia, ámde a tanítóknak a pedagógiai haladást és fejlesztést érdeklő javaslatlétélein kívül a tanítóság jogvédelmét is szolgálják, tehát a mi „tantestületi“ fogalmunknál határozottabb jogi formával dicsekedhetnek. Mindezeknél a tanácsoknál sokkal fontosabb azonban és a pedagógia intenzitása szempontjából sokkal praktikusabb jelentőségű a *járási, illetve városi iskolafelügyelők* (nadzornik) intézménye, amelyet legújabban rendelettel állítottak fel. E szerint a rendelet szerint minden járásnak és nagyobb városnak megvan a maga külön-külön iskolafelügyelője, aki a kerületi tanfelügyelő hatásköre alá tartozik, de ugyanazokat a felügyeleti jogokat gyakorolja a saját járásában fennálló összes nyilvános és magán népiskolák felett, amelyeket a kerületi tanfelügyelő az egész kerület népi szak- és népoktatása tekintetében kifejt. Pedagógiai szempontból tehát az iskolafelügyelő képviseli az elsőfokú pedagógiai iskolahatóságot. Ez az intézkedés kétséggel kívül előnyös nemcsak a tanítás intenzív felügyelete szempontjából általában, de különösen a nemzeti tanítás felügyelete szempontjából is. *Az a körülmény, hogy ez az új intézmény főleg a csatolt területek nemzetiségi iskoláiban fejt ki buzgó működést, s hogy annak élén elsősorban szerbiai szerb tanítók állanak, eléggé igazolja, hogy a létesítést is elsősorban a nacionális, vagy nacionalista szerb pedagógiának az érdeke diktálta.*

A tanfelügyelőnek hatásköre azonos a mi tanfelügyelőinknek hatáskörével, csupán meg kell említenünk a 76. cikknek azt a rendelkezését, amely *külön tanfelügyelői tanácsot állít fel*. Ennek a tanfelügyelői tanácsnak állandó és kötelező a jellege és mindenkor elnöke az elemi oktatás miniszteri referense, tagjai pedig az ország összes tanfelügyelői. (76. c.) Feladata a tanfelügyelői tanácsnak nemcsak az ország elemi oktatása felett felügyelni s erről a felügyeletről a szokásos jelentéseket megtenni, de főleg kötelessége a nép- és nemzeti nevelés egységessége felett őrködni s ebben a tekintetben a miniszter elé javaslatokat felterjeszteni.

A törvény VII. fejezete végül átmeneti intézkedéseket tartalmaz, és pedig elsősorban azokat, amelyek *megszüntetik a régi polgári iskolák önállóságát, középiskolai különállását, s azokat az elemi iskolák közé sorozza a polgári iskolai tanerőkkel egyetemben*.

Ez íme az a törvény, amelyen ma az SHS állam népoktatása nyugszik.⁷ Részletes bírálatába, tehát a modern pedagógiai követelmények és haladás szempontjából most nem bocsátkozhatunk — bármilyen kecsesgető is volna a feladat —, még a nemzetközi kisebbségi, illetve védelmi szerződés szempontjából sem. Mindkét szempont külön tanulmányt igényelne. Mégis ismételtén meg-

⁷ Szerbiában, Macedóniában, Montenegróban, az elcsatolt Délmagyarországon.

említjük, hogy a jelen bővített és rendeleti úton a csatolt területekre is⁸ kiterjesztett délszláv népiskolai törvény felekezeti és közösségi iskolákat egyáltalán nem ismer, holott az SHS állam által is ratifikált kisebbségi szerződés a kisebbségeknek és felekezeteknek ezt a jogát kifejezetten biztosítja. Hogy a kisebbségek számára ú. n. párhuzamos kisebbségi osztályokat állít fel a törvény kiegészítése, ez csak megkerülése a különben nemzetközileg is garantált kisebbségi autonóm iskolák fenntartási jogának. A szerb nacionalista népnevelés mindenesetre nagyon jól tudja, hogy éppen nacionalista szempontból mit jelent a felekezeti iskolák elismert autonómiája, hiszen a régi délmagyarországi autonóm szerb felekezeti iskolák erre eléggé kioktatták. Természetes tehát, hogy ezek ellen a nem szerb felekezeti iskolák ellen Belgrád a régi szerbiai törvénnyel védekezett, amelynek valaha Szerbiában, ahol a pravoszlávizmus egyet jelentett a szerb állam által intendált szerbizmussal, jelentősége nem volt, de annál többet jelentett volna ma, mert védőbástyává avatta volna a nem szerb felekezeti iskolákat a kisebbségek nemzeti haladása, vagy csak akár fennmaradása szempontjából is. A párhuzamos állami jellegű elemi kisebbségi iskolák pedig minden vonatkozásukban erősebben állami felügyelet alatt tarthatók, mint az esetleges autonóm felekezeti iskolák.

Ha ezeketán leközzöljük a jugoszláv közoktatásügyi miniszternek legújabban kiadott órabeosztási táblázatát, úgy véljük, hogy ezzel a legszemléltetőbb módon illusztráljuk azokat a kereteket, amelyek között az ismertetett törvény elvei a pedagógiai praktika terén mozognak.

Órabeosztás.⁹

Sor-szám	T á r g y	O s z t á l y					
		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
1.	Vallástan	2	2	2	2	2	2
2.	Szerb nyelv	—	—	4	4	4	4
3.	Anyanyelv	8	8	4	4	4	4
4.	Földrajz, szerb tört.	—	—	3	4	2+2	2+3
5.	Számolás, geometria	4	4	4	4	4	3
6.	Természettan, mezőgazd., háztart., ism.	—	—	3	3	3	3
7.	Rajz, szépirod.	2	2	2	2	2	2
8.	Kézimunka	2	2	2	2	2	2
9.	Ének	2	2	2	2	2	2
10.	Testgyakorlás, játék ..	2	2	2	2	2	2
Összesen :		22	22	28	29	29	29

⁸ Kivéve a délszláv törzsek által lakott provinciákat.

⁹ 1920. XI/11. 41.116. sz. rend.

Ez az órabeosztás azonban, — hogy a ma divatos frazeológiával éljünk — nem „konszolidált“ bizonyossággal változatlan. Stabilitása a váltakozó kultuszminiszterek politikájának volt és van alávetve. Így Pribicevics Szvetozár a szerb nyelv tanítását már az első osztálytól fogva megkövetelte s az anyanyelvet csupán kiegészítő nyelvként engedélyezte, a IV. osztálytól kezdve pedig az összes tárgyak tanítása szerb-horvát nyelven folyt, az anyanyelv ellenben csak külön tárgyként taníttatott. Davidovics érája alatt a fenti táblázat volt az irányadó, míg azután egyetlen tollvonással újra a hatalomra került Pribicevics rendelkezése lépett érvénybe. Ma viszont a horvát-szerb koalíció idején tetemes kisebbségi könynyítéseknek ígérgetnek, főleg Rádicsék. Általában megállapíthatjuk azonban, hogy a komoly pedagógiai gyakorlati stabilitástól nagyon messze áll a délszláv népoktatásügy ma még s úgy látjuk, hogy mindaddig, amíg meg nem születik az új és az egész országra kiterjedő egységes népiskolai törvény s amíg az SHS.-államban a politikum meg nem állapodik, vagy a jugoszláv vagy a nagyszerb irányzatban, a népoktatásügy továbbra is ki lesz szolgáltatva, főleg a kisebbségi oktatás tekintetében, a folytonos hullámzásoknak. Épp ezért ma abszolút értékű és érvényű helyzetképet a délszláv elemi iskoláztatást illetően megrajzolni a komoly pedagógia előtt illuzórius, vagy talán lehetetlen vállalkozás.

B) Az új egységes népiskolai törvényjavaslat.

Az új törvényjavaslat újítása a nyolc évre terjedő elemi oktatás. — Az elemi oktatás célja: a nemzeti, az állami egység propagálása, a felekezeti türelmesség és a praktikus életre való nevelés. — A javaslat 1. antidemokratikus, 2. interkoffeszionális és 3. pánszerb irányzatú. — Elismeri a kisebbségi nyelvű oktatást a nacionális tárgykörön kívül.

Amde, hogy mégis jelezzük a délszláv állam népoktatásának várható jövőjét is, főbb vonásaiban ismertetjük az új népiskolai törvényjavaslatot is, amely állítólag a mai szerb-horvát kiegyezésemény kormányzattól várja kodifikálását. Itt is azonban figyelmeztetnünk kell arra, hogy horvát részről máris olyan kívánságok merültek föl, amelyek ennek a javaslatnak különösen a kisebbségi népoktatásra vonatkozó paragrafusait enyhíteni akarják. Azért a jelen javaslat alapelveit mégis olyanoknak vehetjük, mint amelyeken az új népiskolai törvény általában és alapvető vonásaiban fel fog épülni.

Az új törvényjavaslat legnagyobb és legmodernebb újítása az, hogy az elemi oktatást nyolc évre tervezi. Az első négy osztály adja az általános népműveltséget, a felső négy osztály pedig a népies szakismereteket. A négy felső osztály a helyi viszonyokhoz idomul, tehát a falvakban mezőgazdasági, a városokban pedig ipari vagy kereskedelmi irányú lesz. Ezzel a törvényjavaslattal a pol-

gári iskolák a népiskolák felső tagozataivá válnak és az általános polgári nevelést szolgálják.

A törvényjavaslatot a tanítói egyesületek és tanítói tanácsok javaslatai alapján a Legfőbb Köznevelési Tanács készítette el. Terjedelmét tekintve a javaslat hatalmas mű, mert 194 cikkből áll. Az egész népoktatást, a tanerők kinevezését, a tankönyveket, az adminisztrációt kizárólag a miniszter kezébe teszi le. Nemcsak a legfőbb szellemi felügyeletet veszi kezébe a centrális köznevelési miniszter, de minden iskolai dologi jogot is összpontosít a saját kezében. A népoktatás autonóm jogú berendezését az új javaslat nem ismeri, sem a felekezeti, sem a kisebbségi, sem a közösségi iskoláztatás formájában. Csupán a magániskolák alakjáról tud, de ezeket is oly súlyos és teljesíthetetlen föltételekhez köti, hogy ilyen autonóm keretű iskolákat felállítani csaknem teljes erkölcsi és fizikai lehetetlenség. Mert, hogy egyebet ne említsünk, a miniszternek jogában állna a magániskolák költségvetésébe tételeként beleszólni. Ez a szellem, amely az állami omnipotencia hatalmát sugározza s amely a XIX. század kulturális mindenhatóságának is a maradványa, a mának demokratikusabb és éppen ezért autonómikusabb hajlandóságú iskolarendszerével szemben az elmúlt század maradi felfogását jelenti, tehát ezért éppen nem ékesíthető fel a modernség epitetonjával. Az állami „scholaris omnipotencia” a javaslatból különösen ott domborodik ki a legrigorózusabb formájában, ahol a népre hárít át csaknem minden dologi iskolaterhet — akár a régi 1904-es törvény, — de ezzel szemben úgyszólván semmiféle jogot nem biztosít az úgynevezett iskolaközségnek, fenntart azonban minden diszpozicionális jogkört az államhatalmat képviselő kultuszkormányzatnak. Amilyen modern tehát ez a javaslat a nyolcosztályú elemi oktatás tervezetével, éppen annyira stagnáló, vagy retrográd az egyetemesebb tanszabadság jogát illetőleg. Hogy ez a javaslat ezzel a szellemmel igazolható a Balkán kultúrájára való tekintettel, az kétségtelen a Balkánra nézve, de határozottan visszafejlődést jelent a csatolt területek európai iskolarendszerét és magasabb kultúráját tartva szem előtt.

Az új törvényjavaslatnak 1. cikke az iskolák céljául négyeszeres feladatot tűz ki: a) a nemzeti szellem egységét, b) az állami egység gondolatának fejlesztését, c) a felekezeti türelmesség ápolását és d) az erkölcsi alapon fölépített praktikus életre való nevelést. Első pillanatra úgy látszik, mintha ez a célkitűzés valóban ideálisnak volna mondható. De ha közelebbről átgondoljuk, megértjük, hogy miért aggódik e célkitűzés miatt a horvátság éppen úgy, mint a szlovénység is. A horvátok és szlovének ugyanis attól tartanak, hogy „az egységes nemzeti szellem”, amelyet a törvényjavaslat pretendál, a nagyszerb nemzeti szellemet fogja a valóságban jelenteni a horvát és szlovén nemzeti érzés mesterséges elfojtása árán. Az „államegység” tekintetében pedig a kultúrában

is autonómisztikus horvát-szlovén törekvéseket is fenyegeti a végleges pedagógiai kiirtás. Különben a horvát és szlovén nacionalizmus ezt a célkitűzést úgy tekinti, mint a szerbek politikai centralizmusának diadalmas bevonulását a népoktatás terére is. A horvát és szlovén katolikusok, akik tudvalevőleg igen öntudatos katolikusok, nagyon félnek a javaslatnak 36., 38. és 39. cikkeitől is, még pedig kettős okból. A 36. cikk ugyanis a hitoktatást nem írja elő kötelezőleg, hanem a vidovdáni akotmány szellemében a szülők kívánságára bízta s a hitoktató lehet vagy lelkész, avagy más alkalmas tanerő is, de mindkét esetben nem az egyház nevezi ki, bízta meg a hitoktatót a vallásitanítással, hanem a miniszter. S mert éppen a szerb tanítószág hivatalos egyesületei, az „Ucsitelj“ című folyóiratukban, állandóan a laikus morál tanítása mellett foglalnak állást, érthető a délszláv katolikusság aggodalma e körül a cikk körül, amely lényegében tényleg a fakultatív hitoktatást jelenti. De a katolikus egyház egyenes sérelmének tekinti ezt a cikkeket abban a tekintetben is, hogy az állam rendelkezik a hitoktatók személyével, holott a jus és officium praedicandi katolikus felfogás szerint, az egyháznak jus divinumja. Ugyanezért sérelmezik a 28. cikket is, mert ez viszont csak azokat a hittankönyveket engedélyezi, amelyeket a miniszter jóváhagyott, tehát ebben is az egyház isteni jogának megsértését látja. De aggódnak a javaslat 39. cikke tekintetében is, — és pedig azért, mert a miniszter határozza meg azokat az egyházi ünnepeket is, amelyekben az oktatás szünetel. Ez pedig a valóságban annyit jelent, hogy a katolikusok a pravoszláv ünnepeket is kénytelenek megülni, de viszont az ő ünnepeik nem mindenkor iskolai szünetek. Különösnek tartják azt is, hogy Isten nevét a javaslat csak egyetlen egyszer említi a 64. cikkben s akkor is csak abban az esküformában, amelyben a hivatalbalépő tanító megesküszik, hogy a királyhoz és az alkotmányhoz hű lesz. Általában hármass elvi vád illeti az új javaslatot, 1. hogy antidemokratikus akkor, amikor a népre hárít minden dologi iskolaterhet, de ezzel szemben a népet semmiféle az iskolát illető erkölcsi jogban nem részesíti, mert mindenütt és mindenben csak a miniszter rendelkezik, 2. interkonfesszionalizmust hirdet s még a keresztény kultúrára s annak határozott világnézetére sincs semmi tekintettel, 3. a nemzeti és állami egység jegyében a pánszerbizmust szolgálja.

Ámde ami reánk nézve különös fontossággal bír, az az, hogy miként óhajtja a javaslat megoldani a kisebbségek iskolaügyét. Erre vonatkozólag a javaslat 19. és 35. cikkei intézkednek. A 19. cikk azt mondja, hogy azokban a községekben, ahol nagyobb számú nemzeti kisebbségek élnek, a szülők kívánságára előkészítő osztályok szervezhetők, míg a 35. cikk szószerint így hangzik: „Az oktatás minden népiskolában az állam nyelvén történik, de azokon a területeken, ahol a lakosok a mi állampolgáraink, s más fajhoz és nyelvhez tartoznak, és ahol említésre méltó számban élnek,

ugyanazokban az állami iskolákban a népoktatás a hivatalos nyelv mellett a közoktatásügyi miniszter engedélyére kérelem folytán az alsó néposztályokban anyanyelven is történhetik, tekintet nélkül azonban a tárgyaknak arra a nacionális csoportjára (államnyelv, földrajz és történelem), amelyeket mindenkor az állam nyelvén kell tanítani.“

Azokból, amiket eddig a délszláv elemi oktatásról elmondtunk, megállapíthatjuk tehát, hogy az SHS.-államban a népoktatás végleges pozitív törvénye, amely az egész ország iskolaügyét átfogná, hét év után, ma sincs még meg, de viszont az a pozitív törekvés domborul ki az eddigi rendelkezésekből, hogy a belgrádi kormányzat a népoktatásügyben is ugyanazt az uniformizált szerb centralizmust kívánja megvalósítani a népoktatás terén is, amelyet állampolitikájában is eddig több-kevesebb sikerrel már megvalósított. Hogy ebben a törekvésében a kultúra szempontjából alapvető tévedést követ el, az kétségtelen, mert azokat a fennálló és egymástól eléggé különböző kultúrákat, amelyeket a Szerbiához csatolt európai kultúrnívójú területek képviselnek vallási, nemzeti-ségi és egyéb vonatkozásokban is, — a még kiforratlan szerbizmus balkáni egyenruhájába akarja belekényszeríteni, s nem hihető, hogy ez az iskolai szerb uniformizmus, amely jó lehet a homogén balkáni Szerbiának, jó lesz-e egyúttal az annyira heterogén SHS.-államnak is. Az egyetlen megoldás csak az lehetett volna: a közös új haza területén összefogni, fejleszteni a már kibontakozott eddigi iskolarendszereket. Ehhez azonban kevesebb politikumra és több kultúrára lett volna szükség.

C) A középiskolai oktatásügy.¹⁰

Ma az 1912. július 4-i szerbiai középiskolai törvény van érvényben minisztertanácsai kiterjesztéssel. — A középiskola három típusú: gimnázium, reálgimnázium és reál. — Minden iskolának megvan a területiális joga. — Magán középiskola a négy alsófokban engedélyezhető. — A tandíj a szülők egyenes állami adójával áll arányban. — Igazgató nem teljes középiskolában csak az a tanár lehet, aki 8 évig tanárkodott, teljes középiskolai igazgató pedig, aki öt évig volt igazgató a nem teljes iskolánál, vagy 15 évig tanárkodott. — A tanárok állami tisztségviselők az I. kategóriában. — A tanárok fizetése az 1923 július 24-i tisztségviselői pragmatikán alapszik. — Tanári vizsgák, tárgybepozítások a különböző típusú középiskolákban. — A nemzeti hovatartozandóságot a hatóság dönti el. — A magyar gimnáziumok csökkentése. — A nem államnyelvű tanulók érettségije.

De térjünk át az elemi oktatásról a középiskolák helyzetének ismertetésére. Itt is a fennálló és kiterjesztett törvényekre óhajtunk támaszkodni.

Ma az 1920 júl. 13. 10.030. sz. minisztertanácsai határozat értelmében az ú. n. Vajdaságra és Montenegróra az 1912 júl. 4-i szerbiai középiskolai kiterjesztett törvény bír érvénnyel. Épp azért ez a

¹⁰ Zbornik (középisk. és rend. tára). Belgrád, 1923, III. köt.

törvény illusztrálja az SHS-állam középiskoláinak helyzetét, legalább a nevezett területeken. Bár eddig a többi csatolt szláv területekre ez a törvény expressis verbis ki nem terjesztetett, azért a valóságban a későbbi rendeletek ezeknek a területeknek a középfokú iskoláit is odavonták ennek a szerbiai törvénynek a szelvénye alá.

Az idézett törvény öt fejezetből és 141 cikkből áll. Az I. fejezet elvi rendelkezéseket tartalmaz, a II. a tanításról, a III. a tanulókról, a IV. a tanárokról, az V. végül a tanári vizsgákról szól.

A középiskolák feladata és célja az I. fejezet 1. cikke szerint a „tanulóknak általános és magasabb műveltséget adni és egyben előképzettséget az egyetem és főiskolák hallgatására.” Tehát nil novi! De lényeges és modern novum a törvénynek az, *hogy már 1912-ben háromféle középiskolát ismert: 1. gimnáziumot, 2. reál-gimnáziumot és 3. reáliskolát.* A középiskola nyolc évig tart és vagy teljes, vagy nem teljes. A teljes nyolc évre, a nem teljes hat évre, vagy négy évre terjed. A négy alsó osztály alkot egy kerek egészet s hasonlóképpen a négy felső osztály is. (3. c.) Az összes állami középiskolákban a VI. osztályig bezárólag, a fiú- és leánytanulók közös iskoláztatásban részesülhetnek, de a VII. osztálytól csak a fiúk. A leánytanulók számára Belgrádban, Nisben és Kragujevácban külön leányközépiskolák állanak fenn. Középiskolát csak királyi ukázzal lehet megnyitni s a középiskolák költségvetése külön-külön az állami költségvetés tétele. (4. c.) Középiskola csak akkor nyitható meg, ha megvan e célra a szükséges épülete. Egy-egy osztály csak akkor állítható be, ha az I. és II. osztályban legalább 30—30, a III. és IV. osztályban legalább 20—20 tanuló jelentkezik. Az 5. c. igen érdekes, mert arról rendelkezik, hogy minden középiskolának megvan *a maga külön kerülete, territoriuma*, amelyet a miniszter határoz meg. Telket az a község köteles adni, amely a középiskolát megkapta, de viszont az épület és ennek fenntartási költségeit az iskolakerület fedezi. (6. c.) *Nem teljes középiskolát ukáz alapján fenntarthat valamely község, járás, kerület, vagy magánszemély is a törvény szellemében*, de ezek tanerőit a miniszter erősíti meg. A magán középfokú iskolák tanárai bármikor átléphetnek állami iskolákba teljes szolgálati idejük betudásával. A magánközépiskolák legfőbb felügyelete a miniszter jogköréhez tartozik.

A középiskolákról szóló törvény II. fejezete a középfokú tanításról intézkedik. A kötelező és nem kötelező tantárgyakról miniszteri rendelet intézkedik, de viszont az igazgatóság jogköréhez tartozik, hogy azokat a növendékeket, akik gyenge eredményt tanúsítanak a következő tantárgyakban, a nem kötelező tárgyak hallgatásától eltiltsa. (11. c.) Vallásoktatásra a nem szerb tanulók a szülők kívánságára az iskolán kívül járhatnak s az ott tanúsított előmenetelről háromhavonta bizonylatot hoznak, amelynek érdemjegye az iskolai naplókönyvekbe és a bizonyítványba bevezetetik.

(12. c.) De különös érdekességre tarthat számot a törvény 13. cikke, amely a bifurkációról szól. A helyi körülményekhez képest a Legfőbb Köznevelési Tanács meghallgatása után, a miniszter az egyes középiskolák felsőbb tagozatában engedélyezi a bifurkációt, valamint az általános tantervből az egyes tantárgyak fakultatív megválasztását. Az egyszer megválasztott tanterven változtatni azonban nem szabad.

A tantárgyak elhelyezését a 14. cikk szabályozza és pedig akként, hogy a matematika és a nyelvek a délelőtti első óráit foglalják le, a vallás tan, ha lehetséges, az első órát, vagy az utolsót. Valamely tárgy naponta csak egyszer kerülhet az órarendbe és írásbeli dolgozatot is naponta csak egyszer lehet kitűzni. Az iskolai év az ónapár szerint augusztus 20-tól augusztus 20-ig tart. A VIII. osztály előadása május 15-én, a IV. osztályé pedig május 25-én fejeződik be. (16. c.) Az évi előadások befejezése után az ú. n. tanulmányvizsgálatok (a IV. és VIII.) tartatnak.

A törvény III. fejezete a tanulókról szól. Az I. osztályba azok a gyermekek irathatók be, akik betöltötték 10. életévüket, de a betöltött 13. évnél nem idősebbek. (21. c.) Az V. osztályba való beiratásnál a tanuló 17 évnél, a VII.-be pedig 19 évnél idősebb nem lehet. (22. c.) *A tandíj fizetése*, — ami igen érdekes — *a szülők egyenes állami adójától van függővé téve*. Ha a szülő 100 dináron felül fizet egyenes állami adót, akkor az alsó osztályokra 20, a felső osztályokra pedig 40 dinár tandíj fizetendő (természetesen arányban), 30—100 dinárig fizetett adó után a tandíj a fenti összegnek fele, 30 dinárnyi állami adón alul a szülő szegénynek tekintendő s ez esetben kitűnő osztályzat mellett a tanuló tandíjmentes. (25., 26., 27. c.) Alsó osztályokban 50, az V. osztályban 40, a VII. és VIII. osztályban 30 tanuló járhat. Ha ennél a számnál több tanuló iratkozott be, akkor az osztályok ideiglenesen ketté osztandók. *Minden középiskola a maga területéről jelentkező összes tanulókat köteles fölvenni, más területekről csak akkor, ha a létszám megengedi*. (28. c.) A tanulók büntetése is többé-kevésbé területi jellegű. Így a direktori consilium a tanulókat egy évre kitilthatja az iskolából. Az összes iskolákból való kitiltást csak a tanári tanács mondhatja ki és a miniszternek csak az ilyen irányú határozatot áll jogában megváltoztatni. (31. c.) A tanulók elméleti előmenetelének osztályozása: kitűnő (5), jeles, nagyon jó (4), jó (3), gyenge (2), elégtelen, rossz (1), a magaviseletben: példás (5), nagyon jó (4), jó (3), rossz (2), a szorgalom tekintetében végül: dícséretes (5), szorgos (3), hanyag (2). A magaviselet és szorgalom osztályozását az osztálytanács eszközli. Az a tanuló, aki két éven át a magaviseletből vagy a szorgalomból a leggyengébb osztályzatot kapja, egy évre a terület iskolájából kizáratik. (37. c.) Arról, hogy a tanuló felsőbb osztályba fellephet-e, vagy ismét-e, az osztálytanács dönt. A különvizsgát ugyancsak az osztálytanács értékeli. Vizsgálat nélkül az a tanuló lép felsőbb osztályba, akinek általá-

nos osztályzata jó, a többinek javító stb. vizsgálata felől az osztálytanács határoz. Javítóvizsgára csak egy, vagy két tárgyból bocsiadható a tanuló. A melléktárgyakból bukott tanuló az esetben nem tesz javítóvizsgát, ha a kötelező tárgyakból egy, vagy két jeles, vagy kitűnő osztályzatot kapott. (41. c.) A tanári tanács az osztálytanács javaslata alapján a hanyag, a rosszviselő és gyenge tanulókat a második évnegyed után kizárhatja azzal, hogy az év végén külön vizsgát tesznek az összes tárgyakból. (42. c.) A vizsgálatok kétfélék: osztályvizsgálatok és tanfolyamvizsgálatok. A vizsga írásbeli és szóbeli. Az osztályvizsgálat elnöke az osztályfőnök, tagjai a tárgy tanárai és az osztály egy másik tanára. Az osztályvizsgálatot nem lehet megismételni. (46. c.) Azok a tanulók, akik befejezték az első tanfolyamot, tehát a négy alsó osztályt, június 15-ig vizsgát tesznek és csak ennek sikeres letétele után léphetnek a felsőbb osztályokba. A felsőbb osztályok végeztével érettségi tehető. *Amint tehát látjuk, kétféle érettségi van. A kis és a nagy érettségi.*¹¹ (47. c.) A magániskolák tanulóinak az állami iskolákban kell kis érettségit tenniük, ha a felsőbb osztályokba akarnak lépni. (50. c.) Szerb állampolgárok gyermekei nem tanulhatnak külföldi középiskolában a miniszter külön engedélye nélkül, s ha ezt mégis megteszik, bizonyítványuk érvénytelen s azonkívül a szülők megbüntettetnek. (54. c.) Bizonyítványt a tanuló csak a két érettségi vizsgálatról kap, különben csak igazolványt, ha más iskolába kíván átlépni. (55. c.)

A törvény IV. fejezete középiskolák tanító-előadó testületéről szól. A középiskolák tanítótestülete ez: az igazgató, a tanárok, a rendes előadónők, a szuplensek, kiegészítőerők, az egyes tárgyak külön előadói és előadónői, a kézügyességek tanítói és tanítónői, s végül az ideiglenes tanítók és tanítónők.

Szuplensek csak fiú-, előadónők csak lány- és vegyes iskolákban alkalmaztatnak. Az igazgatókat, professzorokat, szuplenseket, egyes tárgyak előadóit és a kézügyességek tanítóit királyi ukáz nevezi ki. Szükség szerint egyes szakemberek is alkalmazhatók tiszteletdíj fejében előadóknak (56. c.).

Teljes középiskolában a direktoron kívül legfeljebb 12 tanár lehet, a hatosztályú nem teljes középiskolában legfeljebb 8, a nem teljes négyosztályú középiskolában legfeljebb 6 tanár. Minden állandó párhuzamos osztály után még egy-egy tanár alkalmazható. A tanárokon kívül szükség szerint alkalmazhatók a szuplensek és tanítók (57. c.). A nem teljes középiskola igazgatójává csak az a tanár nevezhető ki, aki mint tanár legalább nyolc éven át működött, a teljes középiskolának igazgatójává viszont csak az nevezhető ki, aki mint tanár legalább nyolc éven át működött, a teljes középiskolának igazgatójává viszont csak az nevezhető ki, aki legalább öt évig volt valamely nem teljes középiskolának

¹¹ Radics v. kultuszminiszter a kis érettségit azóta módosította.

igazgatója, vagy pedig 15 évig tanárkodott s kiváló működésével kitűnt (58. c.). Tanárrá (rendes előadónővé) csak az a szuplens (kíszerető) lehet, aki a letett tanári vizsga után mint előadó három évig tanított valamely középiskolában. Középiskolák vallás-tanára csak az a pap lehet, akinek theológiai tanári képesítése van (61. c.). Szuplenssé az lehet, akinek érettségije vagy abszolutóriuma van a filozófiai fakultásról, technikáról, vagy politechnikáról. Az a szuplens, aki öt év alatt nem teszi le a tanári vizsgát, elbocsáttatik. Ha nincs elegendő tanár, szuplens, akkor a miniszter egyes tárgyak ideiglenes előadóiul kinevez olyanokat is, akik nyolc féléven át hallgatói voltak az egyetemnek, vagy a magasabb pedagógiai iskolának. A kézügyesség tanításához elegendő négy középiskola és az a szakiskola, amelyet végeztek (művészeti akadémia, iparművészeti iskola, konzervatórium stb.) (64. c.). Az igazgatónak jogában áll 15 napi fizetési levonással megbüntetni a tanárt.

Ami a tanárok óraszámát illeti, a törvény 69. cikke ezeket rendeli:

1. A teljes középiskolák igazgatói öt óráig kötelesek órát vállalni, a nem teljes középiskolák igazgatói 5–8 óráig. 2. A rendes tanárok azokban a középiskolákban, ahol az osztálytanulók száma kevesebb 700-nál: 16–20 óráig, azokban pedig, ahol 200-nál nagyobb a tanulók száma: 16–18 óráig. 3. A szuplensek szolgálatuk első két évében legfeljebb 10 órát. 4. A tanítók 16–20 óráig.

A maximális óraszámokon túl a tanár hat órát vállalhat honorárium ellenében, a kézügyességek tanítói pedig nyolc órát ugyancsak honorárium ellenében. Egy hónapig kötelező a helyettesítés honorárium nélkül (69. c.).

Az SHS. állam területén az összes állami tisztviselők és altisztek egységes fizetési törvény alatt állanak. *A tisztviselői törvényt 1923 július 24-én hirdették ki* s ezáltal érvénytelenítették az az előtti összes fizetési rendelkezéseket. A státuszrendezésnek a fizetésekre vonatkozó része ezeket a főbb elveket tartalmazza: az állami tisztviselőknek háromféle kategóriáját állapítja meg a vonatkozó törvény és pedig: I. kategória alá tartoznak mindazok az állami tisztviselők, akiknek egyetemi végzettségük van, tehát ide tartoznak a tanárok is. A II. kategóriába tartoznak a középiskolai érettségivel és a tanítói vizsgával bíró tisztviselők s a III. kategóriába végül a négy középiskolával (kis érettségivel) és a szakiskolai végzettséggel bíró tisztviselők és altisztek. Az első kategóriának tíz fizetési fokozata van. A fizetés 3600 dinárnál kezdődik és 14.000 dinárig emelkedik. Ez a törzsfizetés. A törzsfizetésen kívül ma részesülnek a tisztviselők az ún. rangfizetésben (polozsajna plata), amely a fizetési fokozatok fordított sorrendjében 4800 dinártól 300 dinárig esnek. A II. kategória kezdő fizetése 3000 dinár és végső 10.000 dinár. A rangfizetés annak az osztálynak ugyancsak fordított sorrendben 6600 dinár-

tól 1920 dinárig esik. A családi pótlék is egységes: minden gyermek után a 6 éves korig évi 360 dinár, 12 évig évi 600 dinár s azontúl az önálló keresetig 960 dinár. A lakbér évi 3600 dinár s a nagyobb városokban némi kiegészítés. Ma a drágaság emelkedésével 1924-ben törvényhozásilag megállapítottak külön drágasági pótlékot, amely személyileg 1200 dinárt tesz ki.

Nem ismertethetjük e helyütt az új tisztviselői törvénynek egyéb rendelkezéseit is, csak hangsúlyozni kívánjuk, hogy az egységes tisztviselői státus modern és méltányos alapokon nyugszik. A családi pótléknak a gyermekek korával való emelkedése szintén modern és indokolt intézkedés, hiszen a gyermek neveltetési költsége a gyermekkor növekedésével egyenes arányban nő. (Lásd: Tisztviselői törvény, 1923 július 24. cikkeit.)

A tanári tanács az iskolai év kezdetén jegyzőt választ a maga köréből, aki a tandíjból befolyt összegből évente 480 dinár tiszteletdíjban részesül a teljes középiskolánál, 240 dinárt kap a nem teljes középiskolánál (79. c.). Ez az intézkedés azonban 1922/1401. sz. a. utasítás következtében olyirányú módosítást szenvedett, hogy a tanári tanács jegyzője ugyanabban a külön tiszteletdíjban részesül, mint az osztályfőnökök, vagyis óránként 20 dinár honoráriumban. Osztályfőnököt a direktor nevez meg a rendes tanárok köréből s lehetőleg azt, akinek egy-egy osztályban legnagyobb az óraszám. Az osztályfőnök felügyel a tanulók pedagógiai, etikai és fizikai neveltetése felett (81–82. c.).

Az osztályfőnök elnöke az osztálytanácsnak, amely rendes és rendkívüli üléseket tart. A rendes ülések havonta egyszer, a rendkívüli ülések pedig a mutatkozó szükség szerint tartatnak kötelezőleg. Az osztálytanács tagjai az osztály összes előadói. A tanácsnak legfőbb kötelessége az egységes és tervszerű nevelés, a tanmenet betartása és a tanulók osztályozása az osztályfőnök és a tárgytanárnak javaslata alapján. Az aritmetikus osztályozást a tárgy tanára javasolja, az általános osztályzat felett a tanács dönt. A osztálytanács működéséről felvett jegyzőkönyvek az igazgatónak minden esetben bemutatandók (83–87. c.).

Az ismertetett osztálytanácson kívül a törvény előírja az ú. n. tanári tanácsot is, amelynek a tagjai azonban csak az ukázos¹² tanárok lehetnek. Természetes, hogy ennek a tanácsnak elnöke a direktor. Kötelességei a tanácsnak körülbelül azonosak a mi tanári konferenciánk kötelességeivel és jogkörével. Egyenesen a miniszter elé tartoznak ezek az ügyei: a tantárgyak felosztása a tanárok között, az órabeosztás, a vizsgálatok idejének kitűzése, az osztályokra és párhuzamos osztályokra való beosztás, az Utasítás kiegészítése, az órarendtől való eltérés és végül az olyan hatá-

¹² Királyi ukázzal kinevezett tanárok.

rozatok, amelyeket az igazgató nem fogad el a tanári tanács részéről (88—93. c.).

A törvény V. fejezete, azaz utolsó fejezete részletesen foglalkozik a tanárok vizsgálataival. Talán helyénvaló lesz, ha ezzel a fejezettel is foglalkozunk, mert hisz a tanári kar kvalifikációja után ítéltető meg a legkönnyebben valamely ország közoktatási ügyének állása.

A tanárvizsgáztatás eszközlése céljából a közoktatásügyi miniszter mellett egy állandó vizsgáztató bizottság működik. A vizsgáló bizottság annyi tagból áll legalább, ahány tárgy a vizsga anyaga. Az állandó bizottság tagjai: az egyetem rendes és rendkívüli tanárai, állandó docensei, a tudományos akadémia tagjai és azok az idősebb középiskolai tanárok, akik a szakjukban kitűntek. A bizottság elnökét királyi ukázzal nevezik ki, a bizottság többi tagjait pedig a miniszter. A kinevezés három évre szól (86—100. c.). Ennek az állandó bizottságnak a köréből alakulnak meg az egyes esetenkénti vizsgáztató bizottságok (Odbor). Ezek mindenkor legkevesebb öt tagból kell hogy álljanak. Természetes, hogy a vizsgáztató tagok a tárgyak szerint kerülnek bele a bizottságba. A bizottságot az elnök jelöli meg, ha a kandidátus jelentkezett; ő jelöli meg továbbá az időt s ő vezeti végül az egész vizsgálatot. Minden bizottsági tag minden tárgyvizsgálatnál köteles jelen lenni. (Az elnök 30, a tanárok 20 dinárt kapnak a vizsgáért.) (101—104. c.). Tanári vizsgát viszont csak azok a jelöltek tehetnek, akik az illető fakultás abszolválása után két évig tanítottak valamely középiskolában, mint szuplensek, avagy mint docensek, valamely főiskolán. A kandidátusokról szóló 104—109. cikkeek semmi különös kiemelni valót nem tartalmaznak. Ami azonban magát a vizsgálatot illeti, arra vonatkozólag talán ezeket jegyezhetjük fel. A vizsgálat kétféle: általános és szakvizsga. Külön-külön is tehetők, de azért mindenkor egy éven belül és legfeljebb három havi időközökben (111. c.). Az általános vizsga mindig csak a szóbeli és legkevesebb két óra hosszáig tart (112. c.). A kandidátusnak az alapvizsgán, illetve általános vizsgán tanuságot kell tenni arról, hogy:

1. teljesen ismeri a leíró szerb grammatikát és a szerb irodalomnak és történelemnek főbb mozzanatait; 2. ismeri a pedagógia, pszichológia, logika alapelveit s egyben jártas a felvett tárgyainak methodikájában is; 3. hogy irodalmi használatra jól és könnyen él vagy a német, vagy a francia nyelvvel és 4. hogy ismeri az iskolai adminisztrációt, a törvényt és a rendeleteket, amelyek a középiskolákban érvényesek (113. c.).

A szakvizsgák így csoportosítandók:

1. *Szerb nyelv* mindig együttesen az oszláv nyelvvel, szerb irodalommal és a szerb történelem általános áttekintésével, mint fő tárgy, amellet orosz, latin, görög vagy német, vagy francia, vagy olasz, vagy angol, mint melléktárgy (közvetett tárgy).

2. *Latin-görög, mint főtárgy*, szerb nyelv, mint melléktárgy.

3. *Német*, francia, angol vagy olasz, mint *főtárgy* és emellett vagy a szerb nyelv, vagy pedagógiai methodika, vagy pszichológia és logika, mint melléktárgy.

4. *Földrajz*, mint főtárgy és emellett zoológia, botanika, minerológia és geológia vagy egyetemes történelem szerb történelemmel, mint melléktárgy.

5. *Egyetemes történelem a szerb történelem mellett*, mint fő- és földrajz, mint melléktárgy.

6. *Zoológia és botanika* a minerológia és geológia alapelveivel, mint fő- és emellett matematika vagy fizika-kémia, vagy geográfia, mint melléktárgy.

7. *Minerológia és geológia*, zoológia és botanika mint fő- és matematika, fizika, kémia vagy geográfia, mint melléktárgy.

8. *Mathematika és fizika*, mint főtárgyak.

9. *Mathematika a geometria* alapelveivel, mint fő- és emellett fizika vagy mechanika, mint melléktárgyak.

10. *Fizika-kémia*, mint főtárgyak s emellett zoológia, botanika, minerológia, geológia vagy matematika, mint melléktárgyak.

11. *Pszichológia, logika, filozófiatörténet*, a pedagógia, a methodika alapelveivel, mint *főtárgy* s emellett szerb nyelv a szerb irodalommal, német, orosz, francia, angol, olasz, mint melléktárgyak.

12. *Pedagógia és methodika, a pszichológia*, logika és filozófiatörténet, mint főtárgyak, szerb nyelv és irodalom, orosz, német, francia, olasz, angol, mint melléktárgyak.

A két utolsó csoport csak a tanítóképzők tanárai számára érvényes (116. c.).

A vizsgálat pedig ezekből a részekből áll:

- a) házi dolgozat;
- b) zárthelyi írásbeli feladat;
- c) szóbeli és
- d) próbaelőadás (117. c.).

A házi írásbeli feladat tárgya a főtárgyból vétetik s ha az valamely nyelv, akkor az illető nyelven készítendő el (118. c.).

A házi feladatot a jelölt maga választja s azt a szóbeli vizsgálat előtt három nappal a vizsgabizottság elnökének benyújtja. Az elnök a témát elő is írhatja. Szükség esetén a kidolgozásra még három hónapot engedélyezhet az elnök. Az ötös bizottság legalább két tagja köteles a dolgozatot megbírálni. A forrásirodalom a dolgozatban szigorúan jelzendő. A házi téma helyett benyújtható az esetleges doktori értekezés, szemináriumi dolgozat, laboratóriumi értekezés is (119–122. c.).

A zárthelyi írásbeli feladatot a jelölt a vizsga színhelyén dolgozza ki a közül a három kérdés közül, amelyeket a bizottság jelöl ki írásban a számára. A kidolgozás hat óra hosszát tarthat

és a kidolgozásnál a jelölt csak a tudására és emlékezetére támaszkodhatik. Minden nyelvi feladat a választott nyelven dolgozandó ki, még a klasszikus nyelvek választásának esetén is. A természettudományi tárgykörből kísérlet helyettesítheti az írásbeli feladatot.

A szóbeli vizsgálat három óráig tart — esetleg szünettel. A vizsga után előadást tart a jelölt a tárgy köréből, amelyet írásbelileg is köteles kidolgozni (123—129. c.). A vizsgáról az ötös

Gimnáziumok óraterve.¹³

Sorszám	T A R G Y (Érvényes minden gimnáziumra)	Szerbia Monte- negro BBB						Szerbia Montenegro BBB			
		o s z t á l y o k									
		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.		
1.	Vallástan	2	2	2	2	2	—	—	—	—	—
2.	Szerb nyelv	5	5	4	4	4	4	4	4	4	4
3.	Francia nyelv	—	4	4	4	4	4	3	3	3	3
4.	Más élő nyelv	—	—	—	—	3	4	4	3	4	3
5.	Latin nyelv	—	—	—	—	4	4	3	4	3	4
6.	Görög nyelv	—	—	—	—	—	—	4	4	—	4
7.	Nemzet és egyet. historia	—	—	4	3	3	3	3	3	4	4
8.	Földrajz	3	3	2	2	2	—	—	—	—	—
9.	Természetrajz	3	2	—	—	2	4	2	2	—	—
10.	Fizika	—	—	4	—	—	—	4	2	3	2
11.	Kémia és ásványtan	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—
12.	Matematika	5	4	4	4	4	4	3	2	3	2
13.	Higiénia	—	—	—	1	—	—	1	1	—	—
14.	Filozófia	—	—	—	—	—	—	—	—	3	2
15.	Rajz	2	2	2	2	—	—	—	—	—	—
16.	Írás	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—
17.	Ének	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—
18.	Torna	2	2	2	2	2	2	—	2	2	2
Összesen		26	28	28	28	30	29	31	30	29	30

bizottság dönt abszolút szótöbbséggel. Bukás esetén egy év múlva új vizsga tehető, de csak egyszer. A vizsga eredménye írásbelileg a miniszterhez terjesztendő fel s ő neki áll aztán jogában a diploma kiadása.

A törvény hátralévő 136—141. cikke átmeneti intézkedéseket és a régi törvényrendeletek érvénytelenítését tartalmazza.

Ez íme a régi szerbiai középiskolai törvény, amely, mint

¹³ 1920. IX/2. 10.769. sz. rend.

említettük, rendeleti úton kiterjesztetett a csatolt Délvidékre is. Természetes, hogy ez a törvény csupán a délszláv középfokú oktatásnak csak az alapelveit és kereteit tartalmazza, de mindenestre ez adja meg egyetemes képét az ottani középfokú mai oktatásnak. Hogy azonban a valóságban mennyire zavaros a helyzet még ma is e tekintetben, arra nézve elég jellemző már csupán az a tény egyedül, hogy az impériumváltás óta, 1923-ig nem kevesebb, mint 230 közoktatásügyi miniszteri rendelet jelent meg, amely

Reáliskolák óraterve.¹⁴

Sorszám	Tantárgyak	O s z t á l y o k							
		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
1.	Vallásstan	2	2	2	2	2	—	—	—
2.	Szerb nyelv	5	4	4	4	3	3	3	3
3.	Francia nyelv	—	4	4	4	4	3	3	3
4.	Más élőnyelv	—	—	—	—	4	4	4	4
5.	Történelem	—	—	3	2	2	2	2	3
6.	Földrajz	3	3	2	2	1	2	—	—
7.	Természetrész	3	2	—	—	2	3	3	—
8.	Fizika	—	—	4	—	—	—	4	4
9.	Kémia, technológia	—	—	—	4	3	3	—	—
10.	Mathematika	5	5	5	5	5	5	4	4
11.	Geometria, ábrázoló	—	—	—	—	—	—	3	2
12.	Higiénia	—	—	—	1	—	1	—	—
13.	Filozófia	—	—	—	—	—	—	—	2
14.	Rajz	2	2	2	2	2	2	2	3
15.	Írás	2	2	—	—	—	—	—	—
16.	Ének	2	2	—	—	—	—	—	—
17.	Torna	2	2	2	2	2	2	2	2
összesen:		26	20	28	29	30	30	30	30

az ismertetett törvény szellemében „egységesítette“ az SHS. állam középiskolai oktatását.

Ám talán a leghelyesebben akkor cselekszünk ezek után is, ha leközljük a délszláv kultuskormányának 10.796. sz. a. rendeletét, amely megállapítja a középiskolák óratervét, hogy lássuk az SHS. középiskolai oktatást mai gyakorlati kivitelében. Ez a két táblázat önmagáért beszél a pedagógus előtt.

„Az olyan reáliskolákban, ahová leányok is járnak, az I–IV. osztályokban heti két órában kézimunka is tanítandó. A csatolt

¹⁴ Idem.

Délvidéken, ahol a tanulók a középiskolákban a német nyelvet kezdték tanulni, ennek kötelező tanulását folytatják, de azután az V. osztálytól a francia nyelvet veszik fel, mint élőnyelvet.“

Bár a régi középiskolai törvény a kereskedelmi iskolákat, mint külön típust nem említi, de azért miután a csatolt területeken ilyenek fennállottak, a törvényt kiegészítő fent idézett rendelet ezeknek az iskoláknak is megállapítja a tanrendjét, mint „négyéves kereskedelmi akadémiák“-nak a tanrendjét.

Négyéves kereskedelmi akadémiák óraterve,¹⁵

Sorszám	T a n t á r g y a k	O s z t á l y o k			
		I.	II.	III.	IV.
1.	Szerb nyelv	4	3	2	2
2.	Német nyelv	4	4	4	3
3.	Francia nyelv	4	4	4	3
4.	Gazdasági földrajz	2	2	2	2
5.	Kereskedelmi történelem	2	2	2	—
6.	Mathematika	2	2	—	—
7.	Politikai számtan	—	—	2	2
8.	Kereskedelmi számtan	3	3	3	2
9.	Kereskedelemtan	3	—	—	—
10.	Levelezés	—	3	2	2
11.	Könyvvitel	—	3	3	5
12.	Jog	—	—	2	2
13.	Nemzetgazdaságtan	—	—	—	3
14.	Vámtarifa	—	—	—	2
15.	Fizika	2	—	—	—
16.	Kémia és technológia	2	2	2	—
17.	Áruismeret	—	—	2	2
18.	Gyorsírás	2	2	—	—
Összesen :		30	30	30	30

Bennünket magyarokat, de elsősorban a magyar pedagógusokat az SHS. állam közoktatásügy nemcsak hogy — úgy mondom — az egyetemes pedagógia szempontjából érdekelhet a l'art pour l'art elvont elve alapján, de érdekel különösen abban a tekintetben, hogy a délszláv közoktatásügy hogyan érinti a Jugoszláviához csatolt véreink közoktatását. Azt a pedagógiai Golgothát, amelyet az elcsatolt Délvidék magyarságának, sőt az ottani kisebbségeknek is általában, a szerbesítő „kultúra-egységsítés“ címen meg kellett hét év óta kisebbségi kultúrájuk kárára

¹⁵ Előbbi sz. rend.

járniok, ehelyütt részletesen nem ismertethetjük, mert ez a kisebbségi pedagógia tragédiája olyan tág, hogy részletes ismertetése külön a kisebbségi iskolák fejezete alá kívánczik. Mégis azonban, hogy a vázolt általános helyzetkép teljesebb legyen, megemlítjük főleg azokat a speciális „kultusz-rendeleteket“, amelyek a magyarság iskoláira vonatkoznak. Így legelsősorban meg kell említenünk az 14.449/1922. II. 20. sz. rendeletet, amely szerint a közoktatásügyi miniszter elrendelte, hogy a tanulók nemzeti hovatartozandósága az atya szerint döntéssé el, kétes esetekben az állami hatóságok (kerületi vagy járási vezető) bizonylata a döntő. „Ha a szláv és nem magyar anya keres a gyermeke magyarosítása ellen segítséget, ami csak folytatása volna a régi magyarosításnak, akkor támogatására kell sietni.“ A gyakorlatban ez a magyarságra végtelenül fontos rendelet, csak ebből a néhány sorból áll, de eddig a valóságban azt jelenti, hogy a tanuló nemzeti hovatartozandóságát a hatóság szerbjei határozták meg, tehát minden német, vagy nem szláv nevű, nem szláv tanuló szlávnak deklaráltatott, s a szláv tannyelvű iskolába utasítottatott, viszont jelenti azt is, hogy azokat a tanulókat, akiknek anyja szláv, ha magyar is az apja, szlávoknak minősítették és a szláv nyelvű iskolákba iratták. Ez a hirhadt „név-vegyelemzés“. Természetes, hogy a modern kultúra szelleme a nemzeti hovatartozandóságot abszolúte a szülő lelkiismereti és érzelmi jogaként tiszteli, sőt a mai kultúrliberalizmus a szülőkre bízta azt a természetes jogot is, hogy gyermekét olyan nyelvű tanintézetbe járassa, ahová a szülő belátása és a gyermekének jövője ezt tanácsolja. Hogy ez a rendelkezés a magyarság kulturális fennmaradásának alapjait ásta és ássa alá ma is még, az kétségtelen és bővebb magyarázatra nem szorul.

De nem kevésbé gyászos emlékü ugyancsak a belgrádi kultusz-miniszternek 14.689. sz. alatt 1922. IX. 22-én kiadott az a rendelete is, amely a magyar tanulókat már csak a zentai gimnáziumba utasítja, a németeket Zsombolyára, mert a többi délvidéki volt magyar és német osztályokban az előbbi rendelet következményeként nem maradt a törvény szerint előírt elegendő számú magyar és német tanerő s így azokat az egyetlen zentai és zsombolyai magyarnak, illetőleg németnek kontemplált gimnáziumban kellett összpontosítani. (Miután 1924-ben Zsombolyát a románoknak adták, a német gimnáziumot innen Verbászra tették át.) Magától értetődik, hogy ily módon a szegényebb sorsú magyar és német családok számára lehetetlenné vált gyermekeiket a távoli városokban taníttatni. Főleg az ottani nagy drágaság miatt. Szomorúan természetes tehát, hogy ezáltal a magyar és német intelligencia utánpótlása illuzóriussá vált.

Tisztáznunk kell azonban ismertetésünk folyamán az ú. n. kis- és nagyérettségi kérdését is, amelyről a magyar közvéleménynek meglehetősen téves fogalmai vannak. Az ú. n. kisérettségi

vizsgálat u. i. nem új intézkedése az SHS. állam közoktatásának a kisebbségek egyenes elnyomására, hanem már az 1912-iki szerbiai középiskolai törvénynek kodifikált institúciója, s mint ilyen, folyománya a bevezetett reál, klasszikus és reálgimnázialis iskolatípusoknak, illetve ezek azonosságának az alsó tagozatokon. De viszont régebben a Balkán alacsony kultúrnívója is megkövetelte az alsó kurzusoknak vizsgálati való befejezését, mert a régi Szerbia tisztára balkáni állam volt, tisztviselőinek nagy részét tehát már az alsóbb érettségivel bírók közül volt kénytelen toborozni. Hogy azonban ezt a kisérettségit az új Jugoszláviában a magyar diákok kiostálására is felhasználják, az tagadhatatlan, de azért mégis ez a kiterjesztés csak a régi törvénynek a látszatával bír. Csak annyiban új tehát ez az érettségi, amennyiben a magyar és német tanulók számára új, a vizsga tárgyát képező anyagot tartalmaz újabb kiegészítő rendeletek alapján. Éppen azért, mert ez a régi kisérettségi az, amely ma a feltörekvő magyar intelligenciának a megfojtását a legalkalmasabb módon szolgálja, nagy vonásaiban szükségessé válik annak rövides ismertetése. A kisérettségit legújabban az 1922. V. 16-án kelt 7370. számú miniszteri rendelet szabályozza és pedig ekként: „A nem állami nyelvű iskolákban a kisérettségi vizsgálat az alábbi tárgyakból teendő:

1. Az előadási nyelvből. 2. Szerb nyelvből. 3. Szerb-horvát-szlovének történelméből. 4. Az SHS. földrajzból. 5. Matematikából. Itt aztán tág tere nyílik a magyar tanulóifjúság megnevelésének, főleg a szerb tárgykörből.

Nagyérettségit a nem szerb nyelvű gimnáziumokban ugyan-ezen rendelet szerint viszont az alábbi tárgyakból kell a tanulóknak tenniük.

1. Az előadási nyelvből és irodalomból. 2. Latin nyelvből. 3. SHS. történelemből és az egyetemes történelemből. 4. Az SHS. földrajzból. 5. Matematikából.

A reáliskolákban pedig ugyancsak a nem szláv nyelvű tanulók érettségit tesznek:

1. Az előadási nyelvből és irodalomból. 2. A szerb nyelvből és az újabb szerb irodalomból. 3. A fizikából és kémiából. 4. Az egyetemes és a szerb-horvát-szlovén történelemből. 5. Az SHS. földrajzból. 6. Matematikából.

A kisérettséginél azonban csak a nyelvekből kell írásbeli dolgozatot is készíteni, míg a nagy, illetve magasabb érettségiről szóló, a hivatalos közlönyben (Službene Novine) 1921 április 5-én megjelent Utasítás 8. c. szerint, írásbelit kell tenni a gimnáziumokban és pedig önálló dolgozatot az előadási nyelven, fordítást az előadás nyelvéről a szerb nyelvre, fordítást az előadási nyelvről a latin nyelvre és végül önálló dolgozatot a matematikából. A reál irányú iskolában viszont: önálló dolgozatot az előadás nyelvén; fordítást szerb nyelvről az előadási nyelvre; matemati-

kából és végül ábrázoló geometriából. A felsőbb érettségének célja: nem annyira a részletes tudás és ismeret kivizsgálása, hanem a tanuló harmónikus, logikus, egyetemes alaptudásának a megállapítása, amely tudásra az életben szüksége van, vagy amely az egyetemi fakultásokon való továbbtanulására szükséges. (U. o. 1. c.) A kisérettségének ezzel szemben célja: megállapítani, vajjon a négy alsó osztályt végzett növendék képes-e folytatni tanulmányait a középiskolák magasabb kurzusán. (Utasítás 1. c. 1921 április 2. Službene Novine.)

Fontos az SHS. kultuszminiszternek az a rendelete is, amely meghagyja, hogy a nem állami nyelvű iskolákban abból a célból, hogy az idegen nyelvű tanulók minél jobban elsajátítsák az államnyelvet: a szerb, vagy horvát nyelv órarenden kívül külön órákban is taníttassék; ugyanúgy, de az órarend keretén belül szerb nyelven taníttassék az SHS. földrajz és történelem is. (1922 július 11. 10.166. sz.) S amennyiben az eredmény a szerb kultúra elsajátítása tekintetében a kisebbségi tannyelvű iskolákban így sem volna kielégítő, a miniszter a szerb nacionalista tárgykör tanítására a tanrenden kívül honorált órátöbbletet is engedélyez. (1922 május 13. 6322. sz.)

Arra a kérdésre, amelyet a magyar pedagógus aggodalma elsősorban feltesz, hogy t. i. mi történik az elcsatolt Délvidék különböző jellegű magyar középiskolaival, feleletünk amilyen egyszerű, épp oly szomorú: *valamennyit, akármilyen jellegűek voltak is, állami jellegűvé nyicánította az 1920 augusztus 27-i 10.576. számú szerb miniszteri rendelet.* Tannyelv tekintetében a bevezetett párhuzamos magyar osztályok fennmaradtak átmeneitileg ott, ahol a törvény által előírt tanulószám megvolt. Egyébként a magyar párhuzamos osztályok fokozatos apasztása folyamatban van, azzal a tendenciával, hogy a magyarság számára *egyedül a zentai gimnázium maradjon meg állami jelleggel, de párhuzamos magyar tagozattal.*

Az említett rendelet-rendetegből végül még három érdekesebbet kell idéznünk. Az 1922 július 24-i 10.034. számú miniszteri rendelet végleg eltörli a görög nyelv tanítását a klasszikus középiskolákban és elrendeli, hogy az így nyert órátöbblet az államnyelvű iskolákban a matematika és fizika tanítására, a nem állami nyelvű középiskolákban pedig a délszláv, illetve szerb nacionalis tárgykör intenzívebb tanítására fordítandó. Az 1922 július 26-i 10.383. számú miniszteri rendelet a középiskolai 1912-es törvény 4. cikkét, amely mint jeleztük, a középiskolákban a koedukációt a VI. osztályig engedélyezte, kiterjeszti a középiskolák egész kurzusára. Végül az 1922 augusztus 7-iki 10.821. számú miniszteri rendelet azokat a zsidó tanulókat, akik először lépnek be a középiskolákba, az állami szerb nyelvű iskolákba utalja, míg azok a zsidó tanulók, akik valamely iskolát már más nyelven frekvenciaáltak, továbbra is azokban fejezhetik be tanulmányaikat.

Külön specialitása az SHS. államnak a mohamedán-bosnyák tanügy. A muzulmán bosnyákok iskolái, az ú. n. elemi jellegű mekhet- és a középfokú medressz-iskolák, az új iskolahelyzetben is megtartották külön állásukat, sőt a mohamedán egyházzal szülő törvényjavaslat a jövőben is biztosítja ezeknek a speciálisan felekezeti különállását. (Vallásügyi miniszter 1924. január 30-1 1982. szám alatti muzulmán egyházzal szülő törvényjavaslatának 57. és 58. cikkei.)

D) Az új egységes középiskolai törvényjavaslat.

A középiskolák főtípusa a javaslat szerint a reálgimnázium. — Alsófokon a középiskolák egységesek. — A javaslat elismeri a nem állami jellegű középiskolák lehetőségét. — A hitoktatás fakultatív. — Az ifjúság csak államnyelvű és nem felekezeti, vagy kisebbségi nyelvű egyesületnek, körnek lehet a tagja. — A tanárok kötelező és szabad óraszám.

Az SHS. államnak hétéves törekvése már, hogy közoktatásügyét egységesítse. Érthető, hogy ebben a törekvésében lelkesítette Belgrádot egyrészt és talán legelsősorban a nemzeti egység gondolata, mert e nélkül az új állam megerősödése szerb felfogás szerint el sem gondolható, de vezette ebben a törekvésében kétségtelenül az egységes pedagógiai szempont is. Mindezek között azonban főleg a politikailag egyesült más délszláv törzsek közoktatásában ez a törekvés nem sikerült és éppen a divergens állampolitikai okokból. De ennek az egységesítési törekvésnek pozitív gyümölcseként mégis előttünk fekszik egy középiskolai törvényjavaslat, amelyet a középiskolai törvénytervezet megszerkesztésére kiküldött bizottság készített el, tehát ennek ismertetése is szükségesnek látszik, mert az ebben lefektetett alapelvek lesznek — legalább is a vezető gondolatai az új és egységes délszláv középiskolai törvénynek.

Az új törvényjavaslat 95 cikkelyt foglal magában. Kimaradtak az új javaslatból azok a rendelkezések, amelyek a tanárképzésre vonatkoznak és kimaradtak azok a részletes intézkedések is, amelyek inkább az Utasításba valók. Így a javaslatnak modernebb a jogi külső alakja. Ami a javaslatnak belső tartalmát illeti, meg kell állapítanunk, hogy az új javaslat a modern pedagógia szempontjából több tanügyi vívmányt tartalmaz. Így megtartotta ugyan az 1912-es törvénynek azt a rendelkezését, hogy a középiskolákat három típusra osztja (3. c.), a reál, a klasszikus és a reálgimnáziumi típusra, de ez a cikk már hangsúlyozottan kiemeli, hogy a középiskolák uralkodó főtípusa a reálgimnáziumi alak lesz. Ugyancsak modern újítása az idézett cikknek az, hogy a három típusú középiskolának tanterve az első négy osztályban egységes és azonos, s csak a felsőbb osztályokban történik meg a speciális tipikus elágazás. A teljes koedukációt, ahol erre a hasonló leányiskolák hiányában szükség van, a javaslat végleg megengedi (4. c.). A középiskolák teljesebb és nemtelejesebbek, de már

csak négy osztállyal nem teljes valamely középiskola (2. c.). A teljes középiskola visszafejlesztendő nem teljes középiskolává, ha abban öt egymásután következő évben, az iskolai év végeztével, a négy felső osztály tanulóinak a száma együttvéve nem haladja meg a hatvanat s hasonlóképen bezárandó az a nem teljes középiskola, amelyben három egymást követő éven át mind a négy osztályban összesen 120-nál kevesebb tanuló lenne (10. c.). De viszont „ha valamely teljes középiskolában annyi párhuzamos osztály volna, hogy azokból újabb középiskola alakítható, úgy ez esetben ugyanabban a városban külön iskola formálható“ (10. c.).

Az új javaslat 12. cikke újra fenntartja a középiskolák területiális jogkörét, amelyet az 1912-es középiskolai törvény ismeretetésénél is kiemeltünk, mint különös intézkedést.

A most idézett két cikk mögött — s ezt hangsúlyoznunk kell — egy eléggé elrejtett, de a gyakorlatban a kisebbségi iskolák ellen alkalmazott tendencia húzódik meg, az t. i., hogy ez a 10. cikkben körülírt és a 60-as számhoz kötött beszüntetés a magyar párhuzamos osztályokra céloz elsősorban, a 12. cikk viszont lehetetlenné, vagy nagyon nehézvé teszi, hogy azok a magyar tanulók, akik nem tartoznak a magyarnyelvű középiskola területiális jogköre alá, ebbe az iskolába beiratkozhasanak.

A legfontosabbak azonban a javaslatnak 15—18. §§-ai. A régi szerb törvény ugyanis csak állami jellegű középiskolákat ismert, magánjellegűeket csupán az alsó fokozaton, de ezeket is a nyilvánossági jog kizárásával. A mostani javaslat ellenben azt a mélyreható változtatást eszközli, hogy „egyes kerületek, járások és városok is engedélyt nyerhetnek arra, hogy teljes, vagy nem teljes középiskolákat nyissanak és saját költségükön fenntartsanak“ (15. c.). A javaslat 17. szakasza azonban még tovább is megy akkor, amikor szószserint ezt mondja: „A minisztertanács a közoktatásügyi miniszter előterjesztésére és a legfőbb közoktatásügyi tanács meghallgatása után egyes személyeknek vagy társulatoknak, ha ezek az SHS állam alattvalói, megengedheti, hogy középiskolát nyissanak, ha az iskolát fenntartani képesek és ha a tanerők számára olyan fizetést és nyugdíjat tudnak biztosítani, mint aminőt az állami középiskolák tanerei élveznek.“ Természetes, hogy a javaslat szerint a megválasztott tanerőket a miniszter erősíti meg, ellenben, ha ezek a tanerők állami szolgálatba lépnének át, eltöltött szolgálati évüket ezúttal az állam nem veszi figyelembe. (17. c.) Mégis azonban első pillanatra úgy érezzük, amikor ezeket az újító szakaszokat elolvassuk, hogy azok által az elszakított magyarságnak iskolaügye előtt új korszak virrad. mert legalább társulati formában alapíthatnak nemzeti kultúrájuk megmentésére iskolákat. De ha tekintetbe vesszük azt a szomorú tényt, hogy a Délvidéken fennállott összes felekezeti, községi és társulati iskolákat hét év óta már államosították, akkor ez a javaslat a magyarsá-

gunk számára alig egyéb a post festa funebralia keserőségénél. Mert honnan vegye a félmilliónyi délvidéki magyarság újra az anyagiakat, hogy elvett iskolái helyébe újakat építtethessen és fenntarthatasson? Ám, ha mélyebben hatolunk be a délszláv viszonyokba, akkor egyhamar rájövünk arra, hogy az új javaslatot nem is a tanszabadság liberalizmusa vezette ebben az újításában, hanem egyszerűen az a leküzdhetetlen kényszerűség, hogy a horvátok, szlovének, dalmátok iskolái csaknem kizárólag községiek, felekezetiek ma is, vagyis nem állami jellegűek, ezeket tehát eddigi jellegüktől megfosztani még az egységesítés címén is politikai lehetetlenségnek látszott. Ez volt egyedüli oka a javaslatban vázolt újításnak.

A javaslat 23. cikke talán annyiban érdemes a megemlítésre, hogy azokat a növendékeket, akiknek az iskolánál nincsen hitoktatójuk, a hitoktatásnak látogatása alól fakultative felmenti.

Az iskolai év háromhónapos időszakokra oszlik: az I. negyedév: az előadás kezdetétől a karácsonyi szünetig, a II. negyedév: a karácsonyi szünetről március 31-ig, a III. negyedév március 22-től a tanév végéig tart. (30. c.) Az évvégi eredmény a Vidovdánon-ünnepély keretében hirdetendő ki. (32. c.) A tanulók korhatára az első osztályban a 10—13 év, az V. osztályban a 17, a VII. osztályban a 19 év. Minden középiskola területiális szervezeténél fogva köteles felvenni elsősorban az iskola saját kerületéből jelentkezőket és csak másodsorban és amennyiben hely van, a más iskolai kerületekből származó tanulókat. (38. c.) Az I. osztályban nem lehet több 50-nél, a II—IV. osztályokban 40-nél, az V—VIII. osztályokban 30-nál több tanuló, mert mihelyt valamely osztályba a meghatározott számnál több tanuló jelentkezett, az osztályt párhuzamosítani kell. (41. c.)

A tanulók általános előmenetelének osztályozására három érdemjegy használandó: 1 = kitünő, 2 = jó, 3 = elégtelen. (45. c.) Magaviseletének osztályozására pedig: 1 = dícséretes, 2 = jó, 3 = rossz. (46. c.) „Az a tanuló, akinek elégtelen osztályzata van, egy vagy két tudományos (elméleti) tárgyból; vagy egy elméleti és egy, illetve két gyakorlati tárgyból; avagy egy, illetve két vagy három gyakorlati tárgyból: fellephet felsőbb osztályba, miután tárgyaiból a javítóvizsgálatot sikerrel letette. Ha a gyakorlati tárgyakból a javítóvizsgálaton sikeres eredményt nem ért is el, a felsőbb osztályba mégis fellephet a tanuló, amennyiben az elméleti tárgykörből ugyanannyi kitünő osztályzatot nyert, mint ahány elégtelene volt a gyakorlati tárgyakból.

A javaslat fenntartja a régi törvénynek azokat a rendelkezéseit, amelyek a tanulókat fegyelmi vétség esetén egy- vagy kétféle kizárással sújtja. Ha pedig a növendék a második negyedév végéig nem tanúsít megfelelő tanulmányi eredményt, úgy az iskolából eltávolítandó, de az iskolai év végeztével az összes tárgyakból pót-

vizsgára bocsátandó. (55. c.) A törvénytervezet 58. cikke viszont fenntartja úgy a régi „nagyérettségit“ a magasabb tanfolyamok végeztével, de fenntartja az ú. n. „kisérettségit“ is az alsó kurzus, tehát a IV. osztály végeztével.

„Magánjellegű középiskolákban csak az alsó tanfolyam vizsgálata tehető le, de csakis a közoktatásügyi miniszter által az állami középiskolák tanáraiból kijelölt bizottság előtt. A bizottságokban azonban nem foglalhatnak helyet az olyan tanárok, akik ugyanabban az iskolában működnek“. (59. c.) Hogy ez a javaslat a magániskolák nyilvánossági jogát teszi illuzóriussá, az magától értetődik.

Igen kétértelmű a javaslatnak 67. cikke, amely ártatlannak tetsző farizeizmussal arról szól, hogy „minden középiskolának tanulói tanulmányi, erkölcsi, esztétikai és higiénikus célú köröket alakíthatnak, de sohasem faji vagy felekezeti alapokon. Olyan körök, amelyek több intézet növendékeit foglalnák magukba, csak a közoktatásügyi miniszter külön jóváhagyásával alapíthatók.“ Anélkül, hogy ennek a cikknek itt is bővebb magyarázatába bocsátkoznánk, elég, ha csak arra a meztelen valóságra hivatkozunk, hogy ez a javasolt cikk már ma is él rendelet formájában és a gyakorlatban annyit jelent, hogy lehetetlenné teszi pl. a katolikus Mária-kongregációkat, a horvát katolikus orlovecyegesületeket és az összes kisebbségi nyelvű önképzőköröket. Természetes, hogyha majd törvénné is válik ez a mostani gyakorlat, akkor intézményesen teszi majd lehetetlenné a vallásos jellegű és kisebbségi nyelvű ifjúsági egyesületeket és önképzőköröket.

De tagadhatatlan, hogy mindenképen modern és tiszteletreméltók a javaslatnak 70. és 71. cikkei, amelyek gondoskodnak a szegénysorsú beteg tanulóknak fürdőkben és klimatikus gyógyhelyeken való ingyenes állami gyógykezeléséről. E célra minden középiskola köteles ilyen irányú alapot létesíteni.

Igen érdekes a javaslatnak 76. §-a, amely kimondja, hogy minden igazgatói állás az első két évben csak ideiglenes jellegű, a teljes középiskolák segédigazgatói viszont élvezik mindazokat a jogokat, amelyekkel a nem teljes iskolák igazgatói bírnak. (77. c.) Tanárrá lesz a helyettes tanár legkésőbb három hónappal tanári vizsgájának letétele után. (79. c.) A teljes szolgálat ideje 30 év, addig akarata ellenére senki nyugdíjba nem küldhető, csak az esetleges fegyelmi, vagy a munkaképtelenség esetében.

Végül még megemlítjük a tanári testület kontemplált köteles óraszámát. A teljes középiskolák igazgatóinak óraszám: 3—6, a nem teljes középiskolák igazgatóinak: 6—10. Az elméleti tantárgyak tanárainak óraszám: 18, a gyakorlati tárgyak tanárainak óraszám: 20, a helyettes tanároké az első két évben 12, azontúl pedig annyi, mint a rendes tanároké. A 20. szolgálati év betöltése után az óraszám kettővel kevesebb, az osztályfőnöki tiszt

ugyancsak két köteles óraszámnak számít, 15 napi helyettesítés után óradíj jár a tanárnak. (94., 95. c.)

Ezekben mutattuk be íme az SHS állam új középiskolai egységes törvényjavaslatát. Hogy ez a javaslat is még gyökeres revízió fog-e átmenni, azt nem annyira a pedagógiai célszerűség, mint inkább a politikai prevalencia fogja eldönteni. Sőt remélhető, hogy a kisebbségek iskolaügye is több megértésre számíthat, ha a külpolitikai intervenció, vagy paktum erre elég erősnek bizonyul. De mindenesetre nem szabad elfelednünk, hogy Belgrád még mindig a lehetetlen lehetőségek ígéretföldje.

E) A szerb iskolapolitika.

Az iskolapolitika feladata: minden erővel és minden eszközzel a nemzeti és állami egység hirdetésével a „mesterséges machinációk” ellen tanítani. — Feladata: tanítani, hogy a szerbek-horvátok-szlovének ugyanazon egy nemzetnek fiai. — Feladata: a különböző kultúrák által szétszaggatott nemzeti lelket egy nemzeti karakterre nevelni. — Pribicevicset a bíróság bélyegzi meg a horvát nemzeti tanítóság üldözéséért.

„A legtöbb iskolában, az elemiekben éppúgy, mint a közép- és szakiskolákban is, nem fordítanak elegendő figyelmet az ifjúságnak a nemzeti szellemben való nevelésére. Némely iskolában nem tanítják még azokat az alapelemeket sem, amelyek a kiszélesített haza földrajzára és nemzeti történelmére vonatkoznak. Gyermekeink így esztendőkön át járnak az iskolákat és amikor kikerülnek, nem rendelkeznek azokkal a legszükségesebb ismeretekkel sem, amelyek az új hazára és a közös történelmünkre vonatkoznak. Ha így megy a dolog, ha akaratlanul és öntudatlanul is, de az esztendők hosszú során át nemzetünk különböző törzsei nem fogják egymást megismerni és egymáshoz közeledni azok, akik századokon át egymástól elszakítva különböző, sőt gyakran ellentétes körülmények között éltek és így egymás előtt vagy teljesen ismeretlenül, vagy csak nagyon kevésbé ismertek voltak. Ez szöges ellentétben áll nemzeti és állami érdekeinkkel. Az ilyen eljárás következtében évtizedeken át nyitva maradnak a kapuk ellenségeink machinációi számára ifjú államunk léte ellen, s állampolgári öntudatunk és szolidaritásunk ellen. Kötelessége tehát minden tanügyi tényezőnek és minden öntudatos polgárunknak, hogy minden erővel és minden eszközzel azon fáradozzunk, hogy a nemzeti nevelésünknek ez az áldatlan állapota megszűnjön. Épp ezért elrendeljük, hogy még ennek az iskolai évnek a végéig is minden elemi, közép- és szakiskolában is szerte egész királyságunk területén előadássorozatok tartassanak a nemzeti földrajzból és a nemzeti történelemből, kiemelve a Haza megismerése céljából a legfőbb és a legplasztikusabb tárgyakat és a nemzeti múltból azokat a legfőbb momentumokat, amelyeken át a mai helyzethez eljutottunk.” (O. N. 1921 április 20. 16.414. sz. min. rend.)

Ez a tömören hangzó miniszteri rendelet valósággal a kánon stílusába foglalja össze azt az iskolapolitikát, amelyet a belgrádi kultuskormány nemcsak maga elé tűz, hanem amelyet kötele-ségévé tett úgy az összes tanügyi tényezőknek, mint minden dél-szláv öntudatos polgárnak is. Látjuk, hogy a „minden erővel és minden eszközzel“ követeli végrehajtani ezt az erőteljes naciona-lista iskolapolitikát. És ha most arra gondolunk, hogy a balkáni légkörben felnevelkedett tanszemélyzet miként értelmezi a „min-den erőt“ és „minden eszközt“, akkor elgondolhatjuk azt is, hogy micsoda nyers lendülettel folyik odalent ennek az iskolapolitiká-nak a realizálása. Azt felesleges külön hangsúlyoznunk, hogy ez a politika mit jelent az állami egységet s a nagyszerb nemzeti egységet „machinációkkal“ fenyegető ellenséges nemzeti kisebb-segek nemzeti, kisebbségi oktatásával szemben.

Az a tanítótság, amelyhez az idézett nacionalista pedagógiai dogmatikát a belgrádi kultuszminiszter intézte, teljesen át is értette az abban foglalt célkitűzést. Az „Ucsitelszki VeszNIK“ u. i. az ujvidéki „Natosевичs“ szerb tanítótság egyesületének hiva-talos folyóirata 1921 július 1. számában a következő évrő cikkét közli: „Elemi iskoláink nem mutatják fel azokat a sikereket s azokat az eredményeket, amelyeket más nemzetek népiskolái fel-mutatnak, különösen abban, ami a nemzeti egység öntudatát illeti, hogy t. i. mi szerbek, horvátok és szlovének egy és ugyan-annak a nemzetnek vagyunk a fiai... Nemzetünk egyesülésével egy állam keretén belül csak részben valósultak meg azok az ideáljaink, amelyeknek érdekében egész intelligenciánk százado-kon át dolgozott mai kiszélesített hazánk minden területén. De ezeknek az ideáloknak megvalósulásával azért nem szűnt meg a szüksége annak, hogy elsősorban az elemi iskolák tanítói továbbra is ne intenzíven dolgozzanak mindannak a fejlesztésén és előhaladásán, ami csak annyi áldozatok árán valósulhatott meg. Mert területiális egyesülésünkkel csak az eddig széjjel-szaggatott területeink egyesültek, a lelki egységünket még csak önzetlen és őszinte munkával meg kell majd teremtenünk s ebben kiváló feladat jut éppen a népiskoláinknak s ezek tanítóinak. Nekik kötelességük munkásságukkal elősegíteni, hogy azok a különbségek, amelyek a legkülönbözőbb területeinken a szellemi kultúra és lelki képességeink között fennállanak, kiegyenlítődje-nek s hogy a nemzeti képességeink nivellálódjanak egyetemes törekvéseink tekintetében s hogy így a nemzeti karakterünk egyet-len lelki egységben összeforrjon.“ Idézhetnők a „Professzorszki Glasznik“ hasonló tartalmú cikkeit is a középiskolákra vonatko-zólag, de ez stílárís különbséggel csak ismétlése volna az ismerte-tett iskolapolitikai fejtegetéseknek s ezért a további idézeteket elmellőzhetjük.

A Balkán klasszikus hazája a legfanatikusabb pártpoliti-kai életnek. Minden törvény, amelyet egy-egy uralmon lévő párt

meghoz, ennek a pártnak a tagadhatatlan bélyegét viseli magán. Hogy egyebet ne említsünk, csak az úgynevezett agrárreform-rendeletalmazra hivatkozunk, amely teljesen Korács Vitomir nemzeti szocializmusának a más nemzet tulajdonjogát abszolúte nem respektáló földosztó jellegét viseli magán. S ha lehetséges, ez a pártpolitika még sokkal erősebben ütközik ki a kultusz-intézkedéseken.

Pribicevics Szvetozárt a magyar politikai élet eléggé ismeri lángoló nagyszerb fanatizmusáról s a magyar kultúrviszonyok abszolút ismeretéről. Ez a csupa gyűlölet-ember volt esztendőkön át a délszláv állam kultuszminisztere s mint ilyen, a kisebbségi iskolaügy réme s mindannak üldözője, ami nem szerb, tehát akár horvát vagy szlovén is.

A múlt év szeptember 11-én a zágrábi „Hrvat“ című politikai napilapban Cihlár szerkesztő tollából megjelent egy cikk Pribicevics ellen, amely a többi között ezeket írja: „Ismeretes, hogy Pribicevics ezerszámra tette tönkre a horvát existenciákat. Jeges téli éjszakákon zsandárkorbácsok kíséretében gyermekkel egyetemben száz és száz horvát családnak kellett elhagynia hazáját. Hontalanul el kellett hagyniok szülőföldjüket azoknak az aggoknak, akik megöszültek tanítói kötelességeik között s Macedóniába költözködniök, mint a szibériai rabszolgáknak. Tragédiák voltak ezek. Zágrábban fennállott Pribicevicsnek egy fekete kabinetje, amely irányította az összes horvát tanítóknak az üldözését.“

A horvát bíróság Cihlárt cikkéért a rágalmazás vádja alól fölmentette, „mert beigazolást nyert, hogy a horvát tanítótság üldözése Pribicevics Szvetozár minisztersége idején tényleg fennállott“.

Ez a bírósági ítélet tehát, amelyről úgy hisszük, hogy a kultúra történetében valósággal egyedül álló, igazolása annak, hogy a nagyszerb iskolapolitika hogyan érvényesült a rendeleteken túl a gyakorlatban még az egyébként szláv horvátokkal szemben is, ha azok a „háromnevű egynemzet“ pedagógiai theóriája ellen foglaltak állást.

F) A délszláv főiskolák.

A délszláv főiskolák közül a zágrábi és laibachi a régi osztrák-magyar oktatás jellegét viseli magán. — A szerb főiskolák inkább francia-belga jellegűek. — Az új tervezet most van kialakulóban. — Rádics originális terve: egy egyetem a helyi szükséglet szerinti fakultásokkal.

Hátra volna ezek után, hogy még a délszláv főiskolai, illetve egyetemi oktatást is ismertessük. Bármilyen kecségető, sőt szükségesség is volna azonban ennek a kérdésnek behatóbb ismertetése, ezúttal ettől el kellett mégis tekinteni, mert ha átmeneti ugyan ma még Jugoszláviában az elemi- és középfokú oktatás helyzete is, a főiskolai oktatás ezzel szemben egyenesen a pedagógiai legzava-

rosabb tapogatódzásának képét mutatja. Zágráb és Laibach egyetemei eddig teljesen az osztrák-magyar főiskolai oktatás jellegét viselik magukon, Belgrád egyeteme viszont inkább franciabelga stílusban tetszeleg. Azonkívül a belgrádi egyetem a napi-politika szolgálatában áll, amennyiben az egyetem hallgatói aktuális politikai pártokba tömörülhetnek. A fórumon egymás ellen harcoló pártok, tehát Pasics nagyszerb radikális pártja, Davidovics liberális-demokrata pártja, Pribicevics túlzó, ú. n. „integrál jugoszláv“ pártja, az egyetem keretein belül szabad életet fejthetnek ki. Az egyetemi hallgatóság így még egyetemi éveiben készül a pártpolitikai utánpótlásra, ami tradicionális emléke a szerbiai főiskolai hallgatóságnak. Ránk nézve azonban éppen ez a szerb egyetemi politikum bírt azzal a szomorú nevezetességgel, hogy a belgrádi egyetemi hallgatóság szolgálta évtizedeken át és hajtotta végre legelsősorban a délszlávok egyesülését azzal a fanatikus ifjú politikai rajongással, amelyet benne az egyes pártok politikusai fölkeltettek, ébren tartottak, sőt fűtöttek. De ez az egyetemi, ú. n. „Omladinszki pokret“, ifjúsági mozgalom külön ismertető fejezet alá kívánczik — nekünk bánatos okulásul.

Am ezért, ha nincsen is országos jellegű főiskolai törvénye eddig az SHS. államnak, az erre vonatkozó *javaslattervezetet*,¹⁰ a kormány már elkészítette s éppen az elmúlt év december 30-án és 31-én tárgyalta felette az egyetemek és főiskolák e célra Belgrádban összeült delegációja. Az eddigi hírek szerint legérdekesebb a tervezetnek 39. §-a, amely a hallgatók külföldi stipendiumáról kíván rendelkezni. A tervezet szerint a belföldi egyetemeken a hallgatók stipendiumban részesíthetők a fakultás tanácsának a javaslatára, de elvont s szögezi le a cikk, hogy a hallgatók a külföldön nem részesülnek segélyben. Mégis a javaslattervezet azt mondja ki: ha az államérdek úgy kívánja, *a)* a miniszterek óhajára és *b)* az egyetem javaslatára adható állami stipendium, de akkor is csak a hazai egyetemeken abszolváltaknak a szaktudományuk tökéletesítése céljából. Ez a tervezetpont láthatólag kettős intenciót tart szemelőtt: az ottani egyetemekben való bizalom biztosítását s így a tekintélyük megalapozását s rászorítani a kisebbségeket, hogy ne a szomszédos magyar és német egyetemeken végezzék tanulmányaikat, ahol szláv politikai felfogásuk forog kockán, hanem a belföldi egyetemekre kényszerüljenek járni, ahol viszont az SHS. politika légkörében nevelkednek fel. Egy-egy tárgynak csak egy-egy rendes professzora lehet a terv szerint, kivéve, ha valamely fakultás hallgatóinak száma meghaladja az 1000 hallgatót, ha egy-egy tárgy hallgatói a 300-as számot érik el, ha az államérdek úgy kívánja, ha a tárgy fejlődése követeli, vagy ha végül egy honi egyén valamely tárgykörben különösen kitűnik. A tervezet szerint a belgrádi egyetemről négy, a zágrábiról három, a laibachiról két

¹⁰ Ma is csak az még.

tanár, amennyiben 30 szolgálati évvel bír, bekerül a fizetési pragmatika I. kategóriájának az 1-ső fokozatába. Talán még megemlíthetjük azt a modern tervet is, hogy az egyetemi tanár az egyetem javaslatára egy, vagy két szemeszterre szabadságot kaphat tudományos magán munkásság folytatása céljából. Egyébként a javaslattervezet kimondja, hogy csak a jelen javaslat törvényerőre való emelkedése után fognak napvilágot látni azok a királyi ukázok, amelyek külön-külön minden fakultásnak a jogszabályait, az ügyrendjét fogják megállapítani. Így természetesen, ha komoly képét akarjuk megrajzolni az SHS. egyetemi és főiskolai oktatásnak, ez csak akkor állhat módunkban, amikor a mai — Radics szerint teljes főiskolai káosz helyett — meglesz az egységes főiskolai törvény. Nem hagyhatjuk azonban megemlítés nélkül Radics volt kultuszminiszternek azt a kétségtelenül eredeti tervét, hogy a belgrádi, zágrábi, laibachi, szabadkai jogi fakultás, az úszkúbi filozófiai fakultás együttesen képviselnek egyetlen egyetemet, tehát ennek szellemében formálандók az egyes fakultások. Így Úszkúben nem volna filozófiai fakultás, hanem az egyetemhez tartozó múzeum, mert Délserbia telve van a Balkán-őstörténelem emlékeivel, Laibach fakultása pedig bányász-erdészeti jellegű volna, amelyet Szlovénia geográfiája igazol. Hogy Radics oginális terve valóra fog-e válni, alig hihető, hiszen a politika mondja ki majd itt is a döntő szót, ez pedig ma Belgrád erejének a jegyében áll. Máskülönbben a szerbek dédelgetett kedvence az egyetemi oktatás, míg a horvátok a népoktatás fejlesztését követelik.¹⁷

*

¹⁷ A jugoszláv kormány a kultusztárca számára, tehát a közoktatására az alábbi költségvetési összegeket fordította az 1924/25. és az 1926/27. költségvetési években:

	1924/25-ben:	1926/27-ben:
1. Központi minisztérium	179,693.128'60 dinár	35,572.823'— dinár
2. Horvát kultusz kirend.	1,070.879'— "	—
3. Szlovén kultusz kirend.	302.525'— "	—
4. Tudományos Akad.	585.800'— "	1,349.825'— "
5. Egyetemek	34,602.115'68 "	85,996.790'— "
6. Könyvtárak	507.634'— "	1,256.178'— "
7. Levéltárak	210.212'80 "	689.492'— "
8. Múzeumok	2,540.645'50 "	6,224.503'— "
9. Tudós intézmények	238.212'— "	584.891'— "
10. Középfokú oktatás.	38,752.048'60 "	98,788.108'— "
11. Szakoktatás.	3,378.432'80 "	—
12. Népoktatás	96,087.833'— "	413,373.991'— "
13. Pedagógiai isk.	833.166'— "	2,524.152'— "
14. Államnyomdák	22,247.132'80 "	26,915.876'— "
15. Nemzeti színházak.	19,825.460'— "	46,144.826'— "
16. Művészeti intézmények	485.870'— "	2,665.219'— "
Összesen:	401,461.095'78 dinár	722,736.674'— dinár

Tehát az 1926/27. költségvetési évben 321,275.578'22 millió dinárral többet költött a délszláv kormány közoktatásügyére, mint az 1924/25. költségvetési

Nagy vonásokban, amennyire a kiszabott terjedelem és idő megengedte, — ezekben iparkodtunk megrajzolni a délszláv iskolaügy mai helyzetképét. A kép részletes vonásai talán itt-ott bizony-

évben. Fenti kiadások azonban csak a *rendes* költségvetési tételek. A *rendkívüli* tételek ugyanezekből az évekből ezek:

	1924/25-ben:	1926/27-ben:
1. Központi minisztérium	33,721.930' — dinár	26,400.000' — dinár
2. Horvát kirend.	1.620.000' — "	—
3. Szlovén kirend.	585.000' — "	—
4. Tudományos Akad.	49.320' — "	150.000' — "
5. Egyetemek	48,733.150' — "	37,569.801' — "
6. Könyvtárak	262.865' — "	10.000' — "
7. Levéltárak	214.732' — "	—
8. Múzeumok	2,031.389' — "	1,210.000' — "
9. Tudós intézm.	144.235' — "	50.000' — "
10. Középfokú oktatás	46,330.613' 47	3,480.000' — "
11. Szakoktatás	4,805.152' — "	—
12. Elemi oktatás	196,608.366' — "	7,451.525' — "
13. Pedagógiai oktatás	453.042' — "	—
14. Allamnyodmák	4,410.502' — "	—
15. Nemzeti színházak	13,267.122' — "	1,000.000' — "
16. Művészeti intézmények	1,091.000' — "	242.000' — "
Összesen:	354,826.418' 47 dinár	77,263.326' — dinár

A rendes és rendkívüli tételek összege 1924/25-ben 756,289.514' 25 dinárt, 1926/27-ben 800,000,000 dinárt tett ki.

Hogy tisztaképet nyerjünk, hogy a délszláv állam kultusz költségvetése milyen arányban áll az állam többi szükségleteinek költségvetéseivel, az alábbi adatokat közöljük:

	1926/27-ben:	
I. Legfőbb állami közigazgatás	133,427.485	1'03 ‰
I/a Nyugdíjak	498,058.551	3'86 ‰
I/b Allamadósságok	571,024.582	4'42 ‰
II. Igazságügyi min.	315,000.000	2'44 ‰
III. Kultuszügyi min.	800,000.000	6'20 ‰
IV. Vallásügyi min.	141,000.000	1'09 ‰
V. Belügyi min.	673,452.187	5'23 ‰
VI. Közegészségügyi min.	317,384.000	2'46 ‰
VII. Külügymin.	182,684.173	1'42 ‰
VIII. Pénzügymin.	1,330,000.000	10'31 ‰
IX. Had- és teng. min.	2,446,000.000	18'96 ‰
X. Építészeti min.	435,647.034	3'38 ‰
XI. Közlekedésügyi min.	3,142,000.000	24'36 ‰
XII. Postaügyi min.	479,380.375	3'77 ‰
XIII. Földmiv.- és vízügyi min.	236,665.400	1'83 ‰
XIV. Erdő- és bányai min.	461,202.748	3'58 ‰
XV. Keresk.- és iparügyi min.	95,817.000	0'74 ‰
XVI. Szociálpolitikai min.	470,588.298	3'65 ‰
XVII. A gyárreform min.	79,087.121	0'54 ‰
XVIII. Törvényegységesítő min.	582,048	0'04 ‰
XIX. Tartalékhitel	100,000.000	0'78 ‰
Összesen:	12,900,000.000	100' — ‰

Vagyis: a délszláv állami költségeknek csupán 6'20 ‰-a fordítatik a közoktatásra. A kultuszadatokat az 1926/27. kultuszminiszteri költségvetésből, a többi összegesítő adatokat pedig a pénzügyminiszternek 1926/27-iki költségvetési expozéjából vettük.

talánok, de ez nem annyira a jelen ismertetéstől függött, mint inkább elsősorban és legfőképen attól, hogy maga a délszláv iskolaügy ma odalent még mindig kiforratlan és befejezetlen éppúgy, mint minden vonatkozásában maga a délszláv állam is. A délszláv államban ma is még a legkülönbözőbb törvényrendszerek vannak érvényben, egyedül csak a vidovdáni alkotmány olyan, amely az egész országra alapelveivel egységesen és egyetemes érvényességgel kiterjed. Így tehát az iskolaügy is eddig csupán átmeneti helyzetbe van, de rendeleti úton is a legislatív egységesség felé halad.

Ennek a befejezetlen és átmeneti helyzet ellenére is — tanulságul — a délszláv közoktatásügy egyben mégis szilárd, következetes és kidolgozott: s ez az iskolaügy nemzetpolitikai egyenes vonalú gerincessége. Ha a délszláv iskolaügyben kevesebb is a kidolgozott pedagógia, az általános kultúra ideális szolgálata, de azért tiszteletreméltó és csodálandó, akaratos nemzeti nevelés lüktet benne, tán a pedagógia kárára is. És én tisztelettel bátor vagyok feltenni a kérdést csak úgy a magunk magánelmékedése számára: vajjon akkor, amikor egy nemzet létéről, álmai megvalósulásának megszilárdításáról van szó, avagy egy elbukott nemzet feltámasztásáról, mi a fontosabb, az egyetemes és kidolgozottabb ismerethalmaz-e, vagy az optimista és erőslendületű nemzeti iskolapolitika egyébként egységes műveltséggel? Belgrád ezt választotta, s ez lehet fenntartó ereje a délszláv állam jövőjében is...

A FELVIDÉK KÖZOKTATÁSÜGYE

Írta: PECHÁNY ADOLF.

1. Az elemi oktatás.

Népoktatás a magyar uralom alatt. — Csehszlovák nyelv. — Csehszlovák iskolák. — Kisebbségi jogok kijátszása. — Tanítóképzők. — Polgári iskolák. — Tanfelügyelet. — Tankönyvek. — Tanítóegyesületek.

A Magyarországgal szomszédos államok közül, melyek Magyarország megcsonkítása folytán területükben és népességükben tetemesen megnövekedtek, első figyelmünket Cseh-Szlovákia érdemli. Országhatára legközelebb esik Magyarország fővárosához, hiszen a budapesti gyors Szobnál ér Cseh-Szlovákia területére. A fejlett cseh irodalom, mégpedig nemcsak a szépirodalom, hanem a tudományos, a szakirodalom is, valamint fejlett gyáripára vezető szerepet jelöl ki Cseh-Szlovákiának társai: a kisantant államai közt. A cseh politikusok amúgy is túlfűtött ambíciója csak újabb tápot nyert az utolsó időben elért, s gyakran magukra a cseh politikusokra is meglepetésszerűen ható eredmények folytán. Csehország nagy szerepre vágyik, főleg a szláv világban, miután erre Oroszország hosszú időre képtelenné vált. A cseh nemzet erejének, hatalmának és számának gyors megnövesztése az első, a fő cél, melyhez mértén rendezik be az ország belviszonyait és főképp a minden haladásnak alapul szolgáló közoktatásügyet.

A jelenleg Szlovenszkó név alatt szereplő régi magyarországi Felvidék a trianoni béke alapján cseh fenhatóság alá került. Függetlenségére, önálló állami életére, autonóm jogaira vonatkozó szóban és írásban tett minden ígéret dacára Szlovenszkóból cseh kolónia lett s a csehek főtörekvése, hogy ezt a területet mielőbb politikailag a cseh történelmi tartományokba, népét nyelvileg a cseh nemzetbe beolvasszák. Látjuk ezt a cseheknek a Felvidéken való minden politikai berendezésénél, s látjuk ezt különösen Szlovenszkó tanügyének a cseh érdekeknek megfelelő átalakításán, reformján. Erről akarok hű képet rajzolni.

Mielőtt a tulajdonképeni tárgyra áttérnék, egy futó pillantást vetek a multra, midőn még a Felvidék Magyarország szerves része volt. A 67-i kiegyezés előtt a nagyon kis számú községi iskolákon kívül csak felekezeti iskolák voltak. Elemi iskolát állítottak fel a katolikusok, az evangélikusok és a zsidók. Állami elemi

iskola egyáltalában nem volt a Felvidéken. Hogy milyenek voltak ezek az iskolák, az a körülményektől függött. A városokban és nagyobb községekben, ahol nagyobb volt a tanulók száma, osztott iskolák voltak, kisebb községekben a kántor volt az egyedüli tanító, ha azonban a tanulók száma nagyon megsaporodott, a község, amely többnyire egyúttal hitközség is volt, választott a kántor mellé egy segédet, aki segédkántor és segédtanító volt egy személyben. Kis falvakban, ahol nem volt plébánia, főleg pedig a hegyek közt épült úgynevezett irtványos községekben, a lakosság választott a maga köréből írni és olvasni tudó embert, s ezt megtette tanítónak. De az ilyen irtványos iskolák is felekezeti jellegűek voltak, a lakosság vallása szerint, s a tanító fizetéséhez a plébánia is hozzájárult valamelyik alapból.

A népoktatásügy rendezése tulajdonképen csak az 1867-iki kiegyezés után kezdődött. A magyar állam gondoskodott kellő számú tanítóképzőről, melyek versenyre keltek a már meglévő felekezeti tanítóképzőkkel, és utóbbiak nívóját, értékét, emelték. Gondoskodás történt a felekezeti és községi iskolák fejlesztéséről és új állami iskolák szervezéséről olyan helyeken, ahol vagy egyáltalában nem volt iskola, vagy pedig, ahol a fennálló iskola túlszűfoltóságánál, vagy az iskolafenntartó anyagi helyzeténél fogva nem volt képes a népoktatás fokozottabb követelményeinek megfelelni. A magyar állam erkölcsi és anyagi támogatásával a népoktatásügy szép fejlődésnek indult a Felvidéken is, ahol pedig a népoktatás meglehetősen el volt hanyagolva és sok pótlásra és javításra szorult. Nagy anyagi áldozatokkal és kötelességtudó munkával sikerült is a hiányokat pótolni úgy, hogy 1917–18. iskolai évben a Duna balpartján fekvő területen, vagyis a mai Szlovénia név alatt Csehszlováchiához csatolt 11 nyugati vármegyében volt 2314 mindennapi, 1391 általános ismétlő iskola és 211 szaktanítással foglalkozó népoktatási intézet. Ezeknek az iskoláknak kellő elhelyezéséről és berendezéséről a magyar állam gondoskodott. Új modern iskolaépületek emeltettek a Felvidék majd minden vármegyéjében a magyar állam költségén, vagy tetemes anyagi segítségével. Csak Trencsén vármegyében az 1912–15. években 103 községben, 131 állami népiskola kapott a kor kívánalmainak megfelelő épületet. Midőn tehát a csehek 1919-ben a Felvidéket megszállották, már úgyszólván teljesen rendezett népoktatási viszonyokat találtak. A megszállás után az iskolai munka egy ideig megállott, főképen az állami iskolákban. A Felvidéken általános tájékozatlanság uralkodott, senki sem tudta, hogy a megszállásnak mi a célja s meddig fog tartani; tény, hogy a Felvidék lakossága az egész megszállást csak ideiglenesnek tartotta, hiszen kezdetben a Felvidéken a csekély számú beavatottakon kívül senkinek sem volt tudomása, se a pittsburgi szerződésről, sem a túrócszentmártoni deklarációról, még kevésbbé azokról az ígéretekről, amelyeket Benesék Párizs-

ban és Londonban kaptak. Minthogy a megszálló csehek az adóhivatalokat lefoglalták és további működésüket felfüggesztették, a felvidéki tanítók nagy tömegekben Budapestre siettek fizetésüket felvenni, és a közoktatásügyi minisztérium a fizetéseket folyósította is.

Mihelyt a csehek a Felvidéken kissé megmelegedtek, elkezdődött az eddig ott működött tanítók tömeges felfüggesztése, majd kiutasítása. Pedig a felvidéki iskolák tanítói túlnyomó részben felvidéki születésű és odaváló illetőségűek voltak. Köztudomású dolog, hogy a felvidéki tanulók bizonyos előszeretettel, főképen két pályát választottak: a tanítói és a papi pályát. A szegény család gyermeke már a IV. polgári, illetőleg középiskolai osztály elvégzése után folyamodhatott a tanítóképzőbe való felvételért és a VI. gimnázium elvégzése után a papi szemináriumba való felvételét kérhette. Ez lehetővé tette a szegényebb sorsú tanulónak is, hogy boldogulását intelligens pályán keresse. Aki a tanítóképző intézetben szorgalmával és tehetségével kitűnt és magasabb képesítést akart szerezni, vagy a Paedagogiumban, vagy magánúton megszerezte a polgári tanítói képesítést. A felvidéki népoktatási intézetekben tehát túlnyomó részben felvidéki származású tanítók működtek, de tekintélyes részük elhelyezést nyert az ország minden vidékén. Ha összeszámlálnók Csonka-Magyarországon a népoktatásügy terén most is működő tanerőket, kitűnnék, hogy ezeknek tekintélyes része éppen a Felvidékről származik. Ezeknek a felvidéki származású tanítóknak és tanítónőknek száma a megszállás után tetemesen megszaporodott azokkal, akiket a Felvidékről a csehek vagy kiűldöztek, vagy kiutasítottak. Legtöbben ezek közül alkalmasak lettek volna a tisztán tót nyelvű iskolában is működni, hiszen tót volt az anyanyelvük, és a felvidéki képezdékben, ahol az illetők tanulmányaikat végezték, a tót nyelvet, mint kötelező tantárgyat tanították. Nem a nyelvismeret hiánya szerepelt itt, hanem a politika. Ugyanis a csehek csak olyan tanítókat voltak hajlandók megtérni, akikről tudták, hogy a cseh politika céljait készek támogatni. A kiűldözött és kiutasított tanítók helyébe cseheket hoztak. Így aztán összekerültek a különböző tanintézetekben cseh és tót tanítók, diplomások és diploma nélküliek, s hogy ez a vegyes társaság legalább kifelé valami egységet mutasson, elnevezték őket „cseh-szlovák” tanítóknak. Erről a kérdésről Stefanek Antal, a cseh-szlovák közoktatás fő öre és intézője Szlovenszkon így nyilatkozik: „Őszintén bevallom, nem voltam tudatában annak a nagy feladatnak, mellyel a minisztertanács engem a fordulat után megbízott. Két út állott előttem: vagy helyükön meghagyni a régi tanítókat s engedni nekik időt és módot, hogy a tót nyelvet jól megtanulják és nemzeti lelkesedés szállja meg őket, vagy kicserélni a meglévő tanítóságot cseh tanítókkal. Én ez utóbbit választottam.”

A cseh-szlovák elnevezést Masarykék akkor eszelték ki, midőn a világháború alatt Párizsban a monarchia elleni aknamunkát végezvén, a tótlakta Felvidéknek Csehországhoz való csatolását szorgalmazták. A művelt külföld úgyszólván semmit sem tudott a tótokról, csupán a csehek szolgálatában álló Scotus Viator angol publicista és a csehek nagy barátja, Ernst Denis, francia egyetemi tanár munkái hívták fel a külföld figyelmét arra, hogy tótok, vagyis szlovákok is vannak a világon. De sem Scotus Viator, sem pedig Ernst Denis egy szóval sem tesz említést „cseh-szlovákokról“. Magukat a tót vezető köröket is meglepte, midőn a Felvidék megszállása után cseh-szlovákoknak kezdték őket nevezni. Halvány sejtelmük sem volt arról, hogy Masarykék a háború alatt a külföldön mit végeztek és miben törtek a fejüket. A megszállás után keletkezett általános zür-zavarban a cseh-szlovák elnevezést valahogy csak túrték, mindaddig, amíg a tót vezető körök bele nem néztek a csehek kártyáiba. Már 1922-ben a tót néppárt „a világ civilizált népeihez“ intézett memorandumában megmerte írni, hogy a „cseh-szlovák nemzet“ elnevezés a legnagyobb történelmi mistifikáció. Azóta a cseh tudományos körök is kijelentették, hogy cseh-szlovák nyelv egyáltalában nem létezik és a prágai cseh tudományos akadémia elutasította az indítványt, hogy csehszlovák akadémiának neveztessék. De a cseh-szlovák elnevezés kellett a cseh-szlovák imperializmusnak, részben, hogy a külföld előtt a csehek és a tótok nemzeti egységét dokumentálja, részben pedig, hogy a tanügy terén a cseh céloknak megfelelő politikát folytathasson. A külföld, ha csak cseh-szlovákokról lesz tudomása, nem veszi észre, hogy a csehek a „felszabadított“ tótokat a cseh nemzetbe beolvasztani iparkodnak, megfosztván őket tót anyanyelvüktől és tót nemzeti egyéniségüktől.

Az ellentét a nyelvkérdésben a tótok és a csehek közt nagyon kiélesedett. A nyelvtörvény, mint az 1919-ben hozott alkotmánytörvény kiegészítő része, első paragrafusában kimondja, hogy „a cseh-szlovák nyelv hivatalos állami nyelve a Cseh-Szlovák köztársaságnak“. Minthogy azonban cseh-szlovák nyelv tulajdonkép nincs, a tótok és a csehek külön-külön kezdték, ki-ki saját anyanyelvét erőltetni, amiből aztán nagy harc keletkezett. A felizgatott kedélyek lecsillapítására 1925-ben kormányrendeletet adtak ki, mely kimondja, hogy „a cseh-szlovák nyelv tényleges és jogos individualitása megnyilvánul a cseh és a tót hangzásban“. Ez a rendelet a nyelv kérdését nemcsak, hogy nem tisztázta, hanem még nagyobb zür-zavart idézett elő, növelte a tótok ellenszenvét a csehek ellen, a csehek pedig annál dühösebben fogtak hozzá a csesítéshez.

Jellemzőképen említem, hogy a Cseh-Szlovák köztársaságnak 1925. évre szóló Évkönyvében (Ročenka) a Cseh-Morvaországban és Sziléziában működő népoktatási intézetek kifejezetten mint „cseh“ intézetek szerepelnek és csakis a tótoklakta Felvidéken

működő intézeteket nevezték el „cseh-szlovák“ intézeteknek. Kezünkbe került — írja Hlinka „Slovák“-ja —, két iskolai bizonyítvány. A blankettákat Prágában nyomták az áll. nyomdában. A két bizonyítvány alakja teljesen egyenlő, csak a felirat különböző. A cseh iskolában használt blankettán az áll, hogy „cseh gymnasium“, a Felvidéknek készült blankettán pedig „cseh-szlovák gymnasium“. Az oktatás nyelve Csehországban — cseh, Szlovenszón pedig — cseh-szlovák.

A Felvidéken működő tanítók tudtak tótul, de a cseh nyelvet nem beszéltek. A cseh-szlovák iskola jellegét tehát a Csehországból hozott tanítók adták meg. Így aztán megtörtént, hogy több osztállyal bíró elemi iskolában az egyik osztályban tótul, a másikban csehül kezdtek tanítani, amiből aztán egy zagyvaléknyelv keletkezett, amely se nem tót, se nem cseh, de amelyre átmenetileg a cseh imperialista politikának szüksége van. Így remélik a csehek a tótokat teljesen elcsehesíteni.

A Felvidékre szállított cseh tanítók szakképzettségéről és műveltségéről részben tréfálkozva, részben megbotránkozással sokat beszéltek s még ma is beszélnek a Felvidéken. Maga Stefanek Antal, a felvidéki tanügy legfőbb öre, tanügyi referens a pozsonyi tót miniszteriumban, aki tót származása dacára egyik legnagyobb uszályhordozója a cseheknek, egy amerikai tót lapban cikket írt a Felvidék tanügyi állapotáról s a többi közt így nyilatkozott: „Igaz, hogy csak most látjuk, mennyi alkalmatlan és gyöngye elem jutott a Felvidékre, nemcsak a szükséges erők hiánya folytán, hanem protekció, sőt tévedés következtében is. Tudok eseteket, hogy alkoholisták, kicsapongó emberek, gyöngye tanítók és tanítónők küldettek Szlovenszókra a miniszter és felsőbb hatóságok tudta nélkül“. Hlinka lapja a „Slovák“ megemlékezvén a Felvidék tanügyéről, ezt írja: „Igazán botrányos dolog, hogy a XX-ik században a cseh köztársaságban akkor, amikor különféle ürügyek alatt egész sereg diplomás tanítót és tanárt elbocsátanak, ugyanakkor rendőrileg körözött egyéneket küldenek Szlovenszókra tanítóknak és tanároknak“. Juriga Nándor egyik beszédében a Szlovenszókra küldött tanerőkről így nyilatkozott: „Prágában már nincsen hordár és Brünnben már nincsen szobalány, mert mind elmentek Szlovenszókra tanítóknak, illetőleg tanítónőknek“. Ezek a cseh „kulturtraegerek“ foglalták el Szlovenszón a felvidéki tanítók helyét. Ezért írta nemrég is Hlinka „Slovák“-ja, hogy azokból a botrányos esetekből, melyek a fordulat óta a szlovenszókói iskolákban történtek, legalább 80% Stefanek lelkiismeretét terhel... Stefanek tanügyi referens idejében inficiálódott Szlovenszók a Morván túlról hozott söpredékkal. Így van ez a népoktatás egész vonalán, sőt sok részben a középiskoláknál is. Egy felvidéki ismerősöm egy alkalommal hallgatta a községben újonnan létesített polgári iskola tantestületének beszélgetését. Arról volt szó, hogy ki legyen a polgári iskola igazgatója. A tantestület egyik oszlopos

tagjának ambícióját kollégája e szavakkal hűtötte le: Csak nemrég dobtad el a gyalút és már is igazgató akarsz lenni? Ez mégsem járja!

Az importált cseheknek a felsőbb hatóság különböző előnyöket is biztosított. Külön működési pótlékot kapnak azon a címen, hogy magasabb állami érdekből készek voltak Szlovenszkon állást vállalni. Az előléptetéseknél előnyben részesülnek. A főnöki állásokat majdnem kivétel nélkül ők kapják meg. S hogy ezekből, a cseh jövevényekből minél többen nyerjenek elhelyezést, a még megmaradt régi tanítókat különféle ürügyek alatt nyugdíjazzák, vagy egyszerűen elküldik. Erre a célra nagyon alkalmas az a képesítő vizsga, amelyet minden régebben alkalmazott tanítótól követelnek, még pedig a cseh-szlovák nyelvből és irodalomból, a cseh-szlovák történelemből és földrajzból. Aki a vizsgán megbukott, az természetesen állását is elvesztette. A tót tanítók már 1921-ben tiltakoztak az ellen, hogy az iskolai hatóság nem bánik velük úgy, mint cseh kartársaikkal, erre azonban az volt a válasz, hogy tömegesen küldték őket nyugdíjba.

Ezekről az állapotokról tudomást szereztek az amerikai tótok, akik a háború utolsó két évében Massarykék hangos ígéreteitől elkábítva, a csehek politikai érdekeit minden erejükkel támogatták. Midőn a Felvidékre küldött bizalmas embereik a szomorú tényeket konstatálták, az amerikai tót organizációk méltatlankodni, zúgolódni kezdtek. Hogy ebből a fiatal republikára nagyobb baj ne háramoljék, a cseh-szlovák politika legelső exponense, dr. Srobár Lőrinc, egykori rózsahegyí orvos, és a Cseh-Szlovák köztársaság megalakulása után első tót teljhatalmú miniszter, később közoktatásügyi miniszter, 1923-ban Amerikába indult, hogy a zúgolódó amerikai tótokat megnyugtassa. Útja nem járt sikerrel, dacára annak, hogy a szlovenszkói állapotokat szóval, írásban és képben, a legrozsásabb színben iparkodott feltüntetni. Abból a füzetből, melyet dr. Srobár az amerikai tótok közt sok ezer példányban terjesztett, s amelyben számokkal, sőt szemléltető képekkel is ismertette a Felvidék nagy kulturális haladását a cseh megszállás óta, ide iktatok néhány adatot. Srobár kimutatása szerint az 1921—22. iskola évben volt a Felvidéken 749 magyar tannyelvű iskola, melyben 94.084 iskolaköteles gyermek járt, és volt 2648 szlovák iskola 292.51 tanulóval. A népiskolai tanítók közül volt 3894 tót, 1383 magyar, 712 cseh, és 270 német nemzetiségű tanító. Két évvel később megjelent a Cseh-Szlovák köztársaság Évkönyve, az 1925-i évről, amely hivatalos kimutatást közöl a Felvidék közállapotairól, tehát a népoktatásról is. Eszerint a kimutatás szerint az 1924—25-ik tanévben működött Szlovenszkon 2724 csehszlovák iskola, 4443 tantanulóval, a tanulók száma 308.348, a tanítók száma pedig 4355 volt. (A „Slovák“ című lapban 1926. évi március hó 7-én közölt kimutatás szerint a cseh-szlovák elemi iskolában 1075 cseh (24.5%) és 3300 tót (75.5%) tanító működik.) A magyar tannyelvű elemi iskolák

száma 741, a tantermek száma 1318, a tanulók száma 92.892 és a tanítók száma 1299 volt. Német tannyelvű iskola volt 113, a tantermek száma 269, a tanulók száma 16.494 és a tanítók száma 266. Feltételezem, hogy dr. Srobár röpiratában közölt statisztika, mely a csehek propaganda céljait szolgálta, úgy volt összeállítva, hogy a külföld megnyugtató képet kapjon a megszállott Felvidék tanügyi állapotáról, lássa a tót tanügy hatalmas fellendülését és a Republikának mindenkor hangoztatott demokratikus irányát. De ha ettől eltekintve összehasonlítjuk Srobár statisztikai adatait a Cseh-Szlovák köztársaság 1925. évre kiadott Évkönyvének adataival, azt látjuk, hogy a 2649 tót iskolából 2724 cseh-szlovák iskola lett, tehát a tót iskola elcseszesedett. A tót iskola növendékeinek száma 292.251-ről a cseh-szlovák iskolában 308.348-ra szaporodott, tehát ebben az irányban szaporodott Szlovenszkóra bevándorolt cseh családok iskolaköteles gyermekeinek száma is. Hiszen tudvalévő dolog, hogy újabb és újabb cseh családok telepednek le a Felvidéken, míg a tót családok száma a nagymérvű kivándorlás folytán folyton apad. A Szlovenszkon letelepedett csehek száma ma már több mint 800.000 lélek. A magyar tannyelvű iskolák száma 749-ről 741-re, a tanulók száma pedig 94.084-ről 92.082-re apadt. Az 1926. évre kiadott Évkönyv a Szlovenszkon működő elemi iskolákról a következő statisztikát közli: állami 901, r. k. 1500, zárdai 12, görög kath. 300, ág. ev. 487, ev. ref. 231, zsidó 66, községi 110, magán 16, kincstári 50, gyári 3. Összesen 3676. A tanítás nyelve szerint cseh-szl. 2696, magyar 728, német 123, rutén 129.

A magyar tanulók számának apadását több okra vezethetjük vissza: A magyar tanulót a csehek a cseh-szlovák iskolába kényszerítik, ha tót ajkú községben született, vagy ha családi neve tótosan hangzik, és olyan helyeken, ahol a magyar kisebbség nem teszi a lakosság 20%-át, tehát nincsen joga külön iskolát állítani. Az utóbb említett helyeken létezett magyar iskolát egyszerűen bezűntették, újat pedig felállítani nem engednek. Ugyanis az alkotmánytörvény 130 szakasza csaknem egyértelmű a kisebbségi állampolgárok számára biztosított iskolaállítási jognak teljes negációjával, elkobzásával és a st. germaini kisebbségi szerződés 8-ik cikkében foglalt rendelkezésnek — burkolt formában bár — megszegését jelenti. Kitűnik ez a cseh alkotmánytörvény 120. §-ából. illetőleg a prágai nemzetgyűlés alkotmányjogi bizottsága által beterjesztett 2441/1920. számú jelentésnek erre vonatkozó részéből. A 120-ik § 1-ső bekezdésének törvényerőre emelt szövege így hangzik: „Magántanító és nevelő-intézeteket felállítani csak a törvény határain belül van megengedve“. Az eredeti szöveg, az alkotmányjogi bizottság jelentése szerint így hangzik: „A Cseh-Szlovák köztársaság minden polgárának jogában áll a törvényes előírások határain belül iskolákat és nevelő-intézeteket felállítani s azokban tanítani“. — Ennek az utóbbi szövegnek elvetéséhez és a jelenlegi szövegezés értelmezéséhez az alkotmányjogi bizottság említett jelentésében ezt

a kommentárt fűzi: „Így természetes, alkotmányjogilag engedélyezve lett volna a magán tanintézetek, főképen pedig a felekezeti iskolák felállítása. Másképp van ez az újabb szöveg értelmében. Az államnak korlátlan szabadsága az iskolaügyet úgy elrendezni, ahogy ezt célszerűnek tartja.“ A csehszlovák állam tehát az alkotmánytörvényben biztosította magának azt a jogot, hogy a kisebbségek iskola állítási jogát teljesen elkonfiskálhassa.

A csehesítés érdeke a népoktatásügy teljes államosítása. A cseheknek nem kell a felekezeti iskola, mert ott tanítóikat nem tudják elhelyezni, s mert a felekezeti iskola a tanulók anyanyelvét kultiválja. Azért újabban elhatározták a felvidéki népiskoláknak restrinkcióját is. Ugyanis az állami kiadások korlátozásáról szóló, 1924-ben hozott 285-ik törvénycikk első §-a azt mondja, hogy „az állam feladatai korlátozva legyenek arra a mértékre, melyet az állam és a lakosság életszükségletei okvetlenül megkövetelnek“. Ezen az alapon bocsátanak el a hivatalokból tót, magyar és német hivatalnokokat, miután a hivatalokban már kellő számú cseh elhelyeztetett, s a hivatal ügymenetét úgy, ahogy, elsajátították. Ugyanezen az alapon beszüntetnek felekezeti iskolákat, hogy aztán a tanulókat a már előbb felállított állami iskolába tereljék. Így pl. Rózsahegyen, ahol azelőtt csak r. kath. iskola volt, felállítottak 4 osztályú állami elemi iskolát, s hogy ennek az iskolának elég tanulója legyen, a róm. kath. elemi iskola egy osztályát megszüntették. Valószínűleg osztályonként idővel be fogják szüntetni az egész iskolát. A tisztviselő-családokat fenyegetéssel és terrorral kényszerítik, hogy gyermekeiket az állami iskolába járassák. Rózsahegytről nem messze, Martincseken megszüntették a róm. kath. iskolát és a tanulókat beosztották a szomszédos Likavkán felállított állami elemi iskolába. Liptószentmiklóson is megszüntették a róm. kath. elemi iskolát és a tanulókat most az állami elemi iskolában kénytelenek járni. Így állítják az állami elemi iskolákat a csehesítés szolgálatába.

A cseheknek sikerült a külfölddel elhitetni, hogy Cseh-Szlovákia a legliberálisabb és a legdemokratikusabb állam. Duparc, francia publicista, a kisebbségek nemzetközi védelméről írt, s a külföldi politikai körökben is nagy figyelemmel fogadott munkájában így nyilatkozik: „A cseh-szlovák törvényhozás nagyon liberális gondolkodás mellett tanúskodik.“ Ilyen kijelentés után az ember azt gondolná, hogy Cseh-Szlovákiában az alkotmánytörvény teljes autonóm jogot biztosít a népoktatás terén. A fent felhozottakból éppen az ellenkezőről vagyunk kénytelenek meggyőződni.

Mínthogy a felekezeti iskolákat egymásután megszüntetik, ~~very~~ a tanítók államsegélyének megvonásával az iskola munkáját megbénítják, sok felekezeti iskola ma már nem tud tanítót kapni, s így vannak községek, ahol a tanítás szünetel. És vannak kisközségek, amelyekre a csehek saját érdekük szempontjából súlyt nemigen helyeznek s ezekben ma sincs elemi iskola;

ellenben új állami elemi iskolákat állítottak fel olyan községekben, ahol a meglévő felekezeti népiskola nem volt hajlandó térdet hajtani a cseh imperializmusnak.

A felekezeti iskolák épületét pedig egyszerűen elkobozták. Ugyanis, midőn 1868-ban a népoktatásügy rendezése kezdetét vette, az iskolai épület tulajdonjogának telekkönyvi bejegyzésénél sok helyen azt tették, hogy például a katolikusok által lakott község katolikus elemi iskolájának épületét a község nevére írták. Ilyen iskola vagy a község katolikus lakosainak közadakozásából, vagy valamelyik jómódú katolikus család alapítványából épült. Most a csehek a telekkönyvi bejegyzés alapján a politikai község részére követelik a katolikus iskola épületét, arra számítván, hogy a községi képviselőtestület, melyet a cseh nacselnik (főszolgabíró) a cseh imperialista politikának megfelelőleg állított össze, nem fog a felekezeti iskola mellett kardoskodni. Ez az eljárás nagy visszatetszést keltett különösen a katolikus papság körében, mely a felekezeti iskolák elkobzása ellen a legerélyesebben tiltakozik és kész az ügyet per útjára is terelni.

Ha ilyen viszonyok uralkodnak a tiszta tót vidéken, képzelhetjük, milyen a sorsa a magyar vidéken működő népiskolának. A tanító felett ott függ állandóan Damokles kardja. Vagy egyszerűen elzavarják, vagy legjobb esetben nyugdíjazzák. Az időközben megüresedett állásokra olyan magyarul tudó tanítókat küldenek, akik a cseheknek érdemeket szereztek maguknak, sőt — mint értesültem — küldenek cseh származású tanítókat is, akik a Felvidéken szervezett magyar nyelvű tanfolyamokon a magyar nyelvet úgy, ahogy, elsajátították. A tanfelügyelő a magyar iskolában nem azt nézi, hogy milyen előrehaladást tettek a tanulók az egyes tantárgyakban, hanem a fősúlyt arra helyezi, hogy a tanulók a cseh nyelvet minél előbb és minél jobban elsajátítsák.

A tanítóképzők elhelyezése nagyjában a régi maradt. A volt magyar állami tanító- és tanítónőképző-intézetek modern épületeit és berendezését a csehek készen kapták. A könyvtárakból a magyar könyveket kidobálták, aztán kényelmesen elhelyezkedtek. A képzőkből — az apácázárdákban levő képzőket kivéve — koedukációs iskolákat létesítettek. Tehát a képzőkben a tanító- és a tanítónőjelöltek közösen tanulnak. Valamennyi tanítóképző — a pozsonyi Orsolya-zárda magyar tanítóképzőjét kivéve — mind cseh-szlovák tanintézetek. A tanárok csekély kivétellel, vérbeli csehek. A tót tanárok egyesületének 1923 augusztus havában Túrócszentmártonban tartott gyűlésén az egyesület titkára, Ondrus tanár, kimutatta, hogy a Felvidéken működő 78 állami tanító képezdei tanár között, csak 11 tót van, az egyházi képezdekben pedig 20 tót tanerő mellé 12 cseh tanerőt osztottak be. A képezdei tanulók túlnyomó része szintén cseh. Bazovszky, volt nógrádi zsupán, aki pedig kezdetben nagy csehbarát volt, egyik cikkében erősen tiltakozik a cseh és a morva tanulóknak az 1923–24 tan-

évben a losonci tanítóképzőbe való beözönlése ellen, s panasz-képen felhossa, hogy a képezde cseh tanári kara a tót tanulók folyamódványait visszautasította azzal, hogy minden hely be van töltve, holott felvettek olyan tanulókat, kik Csehországban a felvételi vizsgán megbuktak. „A lévai tanítóképzőben — írja Hlinka lapja — a tanárok mind csehek, tulajdonkép nem is tanárok, hanem csak tanítók, s valamennyi huszita. Az internátusban a fiúk és leányok együtt vannak, volt is már kicsapás erköletelenség miatt. A tanulók túlnyomó része cseh, akiket ideküldtek Csehországból, s akiknek szülei itt sem laknak.“ Tudnék még sokat idézni, de ez itt elég annak kimutatására, hogy milyen jövő vár a tótokra, ha a „felszabadító“ csehek ellen nem fognak tudni eléggé védekezni.

A népoktatás felsőbb foka: a polgári iskola. Erre a csehek már a cseh politika szempontjából különös súlyt vetnek. A tót paraszt, aki a földet túrja, legyen bármilyen gondolkodású, a földolog, hogy dolgozzék és fizesse a horribilis adót, De a műveltebb népréteg, mely hangadó, az cseh legyen. Ezt a célt akarják elérni a polgári iskolákkal, melyeket minden nagyobb községben létesítettek. A polgári iskolák száma tehát a multhoz képest megsokszorozódott. Mindenütt koedukációs intézeteket állítottak fel. A tanerők túlnyomórészen cseh tanítókból, vagy néhány heti kurzuson kiképzett cseh tanerőkből kerültek ki. A polgári iskolának is a legfőbb célja, hogy a tanulók a cseh nyelvet elsajátítsák és cseh mentalitásban nevelkedjenek. Természetes, hogy a polgári iskolák ilyen tömeges létesítése mellett nem mindenütt találhatunk megfelelő épületet. Az iskolát tehát elhelyezik, ahogy lehet. Hogy csak egy-két példát említsek, cseh polgári iskolát létesítettek Nyitrabánya (Handlova) községben is, hogy az ottani német lakosságot a cseh érdekeknek megnyerjék. Más alkalmas épület hiányában az iskolát elhelyezték barakokban, ahol előbb munkások laktak. Strecha tanfelügyelő iskola látogatása alkalmával be sem akart menni ebbe az épületbe, nem hitte, hogy ez iskola lehet. Cseh-Szlovák polgári iskolát létesítettek Losoncon is, s azt az állami elemi iskola épületében helyezték el, mely épület a „Slovák“ tudósítása szerint a legelemibb hygienikus követelményeknek sem felel meg. Ebben az iskolában 8 órától 2 óráig 294 polgári iskolai tanuló tanul, 2-től 6-ig 261 elemi iskolai tanuló, 6-tól 8-ig pedig 116 inas tanul, s így még az iskola szellőztetésére sincsen idő. De hát a csehek érdeke elsősorban, hogy minél több emberüket alkalmazzák a tót Felvidéken, másodsorban pedig, hogy a csehesítés sikeresen haladjon. Mert hogy nem a magasabb műveltség megajtatása a fő cél, erre világot vet a cseh-szlovák posta- és távírdaminisztérium 1923. évi június 29-én 53.576/I.—22. számú rendelete, amely kimondja, hogy a szlovákiai polgári iskola IV-ik osztálya csupán a cseh polgári iskola III-ik osztályának felel meg. Ezzel a rendelettel a nevezett minisztérium elejét akarja

venni annak, hogy a felvidéki polgári iskolát elvégzett növendékek a postánál és a távirónál alkalmazást nyerjenek. Ezeket a helyeket is a csehországi polgári iskolát végzett tanulók számára akarják biztosítani.

A Cseh-Szlovák köztársaságnak 1925-ik évre kiadott Évkönyve szerint a Felvidéken működő polgári iskolák a következőleg oszlottak meg: 83 cseh-szlovák polgári iskola 515 osztállyal, 25.206 tanulóval és 816 tanítóval; egy rutén polgári iskola 165 tanulóval 11 tanítóval, három német polgári iskola 573 tanulóval és 18 tanítóval; 17 magyar polgári iskola 3240 tanulóval, 144 tanítóval. Ezenkívül volt 7 két tannyelvű polgári iskola 2769 tanulóval és 86 tanítóval. Az 1926. évre kiadott Évkönyv szerint Szlovenszón 96 cseh-szlovák, 17 magyar, 3 német és 1 rutén polgári iskola működött. Ezek közül 87 állami, 10 róm. kath., 4 zárdai, 1 gör. kath., 5 ág. ev., 3 zsidó, 4 községi és 3 magán polgári iskola. Az állami intézetekben működött 388 okleveles és 213 oklevél nélküli cseh-szlovák tanító, 18 okleveles és 18 oklevél nélküli magyar és 20 okleveles német tanító. A nem állami iskolákban működött 24 okleveles, 28 oklevél nélküli cseh-szlovák, 42 okleveles és 34 oklevél nélküli magyar, 11 okleveles német és 4 okleveles rutén tanító. A „Slovákban“ (március 7-i szám) közölt statisztika szerint a múlt 1925–26 tanévben a cseh-szlovák iskolákban már 1007 tanerő működött és pedig 707 cseh (70,3%) és 300 tót (29,7%). Ezekből a statisztikai adatokból kitűnik, hogy a cseh-szlovák polgári iskolák száma, s ezzel az oklevél nélküli tanítók száma is egyre növekszik. De a cseh-szlovák tanítók nem igen sietnek az oklevél megszervezésével. 1921-ben még 450-en jelentkeztek képesítő vizsgára, 1923-ban pedig már csak 263-an, azután pedig valószínűleg egyre kevesebben, mert az Évkönyv adatai szerint, újabban a nem képesített polgári iskolai tanítók száma közel 300.

Szlovenszón 20 ipari szakiskola működik. A tanulók felvételénél a numerus clausust alkalmazzák, bizonyára nem a tótok, hanem a csehek javára, amiből következik, hogy a cseh tanulók száma egyre növekszik s már a múlt tanévben voltak olyan osztályok, ahol a cseh tanulók 40%-ot is tettek ki.

A népoktatás feletti felügyeletet egy tartományi főtanfelügyelő, az egyes nagyszupákban (vármegyékben) székelő vármegyei tanfelügyelők s azonkívül kerületi tanfelügyelők gyakorolják. Ilyen tanfelügyelői kerület van Szlovenszón 54, a Ruténföldön pedig 14. A tanfelügyelők mellett tanfelügyelői tanácsosok és beosztott tanítók működnek. Ezeknek az állásoknak betöltésénél elsősorban azok a tanítók jöttek figyelembe, akik a más anyanyelvű polgárok elleni türelmetlenséggel kiténtek és akik mint született tótok, janicsár szerepre vállalkoztak, e miatt a tót lapok sokszor panaszkodtak. Munkájukat jól fizetik, hiszen a tanfelügyelőségek Szlovenszón 1924-ben 4.011.344,

1925-ben 4,084.779, 1926-ban pedig 4,146.149 csehkoronába kerültek. A rutén földön a tanfelügyelet 1925-ben 844.099, 1926-ban 699.000 csehkoronába került. A tanfelügyelő érdemeket akarván magának szerezni a cseheknél, munkáját úgy irányítja, hogy a cseh érdekeknek minél jobban megfeleljen. Elsősorban iparkodik eltüntetni mindent, ami a multa emlékeztetett, s ellenszenvenessé iparkodik tenni a magyar történelem minden emlékét. A buzgó tanfelügyelő azonban nem egyszer pórul jár. Így történt az egy kis trencsén-megyei községben. A tanfelügyelő iskolalátogatás alkalmával azt kérdezte egy kislánytól: „Mondd meg fiam, kik a mi legnagyobb ellenségeink?” A leányka pillanatnyi zavarát leküzdve, azt válaszolta: „A mi legnagyobb ellenségeink a csehek.” Erre a tanfelügyelő dühbe gurult, mert hiszen az ő véleménye szerint a kislánynak a magyarokat kellene legnagyobb ellenségnek tartani. Megbotránkozva azt kérdezte a lánytól, hogy ilyesmit kitől hallott? A kislány síró hangon válaszolta, hogy „az egész falu ezt mondja“.

Régebbi időben a tótok teljes közönnyel viselkedtek a csehek iránt, hiszen sem anyagi, sem politikai kapcsolatok, sem történelmi tradíciók, sem gazdasági érdekek nem fűzték őket szorosabban egymáshoz. Az 1918. év végén mesterségesen előidézett fellobbanás is csakhamar elmúlt s mindkét fél egyre erősebben érzi azt a nagy ellentétet, mely a csehet a tóttól elválasztja. Azért a csehek nem egyszer hangoztatják, hogy új tót generációt kell nevelniök a maguk számára, mert a mai tótok nem barátjai, sőt ellenségei a cseh törekvéseknek. A sok ellentétes jellemvonás közül felemlítem a tót nép meggyőződéses mély vallásosságát, ellentétben a csehek racionalizmusával, felekezetenküliségével. Ezért követnek el úgyszólván állandóan merényleteket a tótok vallásos érzülete ellen s a kötelező vallásoktatást eltörülvé, behozták az úgynevezett laikus morál tanítását. Ebben a laikus morálban bennfoglaltatik egy kis illemtan, egy kis általános erkölcsstan, de van benne egy csomó szabadgondolkodás és vallásellenes tendencia is. Így akarják az új tót generációt saját képükre nevelni.

További nevelési eszköz: a tankönyv. A régi magyar világban több tót tanügyi író sikerült tót tankönyveket szerkesztett. Ezek a tankönyvek most eltűntek, de a tankönyvekkel együtt eltűnnek lassan a tót tankönyvírók is. Szivák József, volt tanító, jelenleg képviselő a prágai nemzetgyűlésen, aki a magyar rezsím alatt is több sikerült tót tankönyvet írt, most a prágai nemzetgyűlésen tartott beszédében így nyilatkozott: „A tót szakemberek által írt tankönyveket a cseh kormány nehezen approbálja, vagy egyáltalában nem engedélyezi. Két évig is elhúzzák, aztán visszaküldik a tankönyvet azzal, hogy nem felel meg. Kacsok professzor még 1919-ben két tankönyvet írt s azokat elküldte approbálás végett, azonban ma sem kapott rá választ. A tót tankönyveket cseh taná-

rok és tanítók bírálják, sokszor olyanok, akik a tót nyelvet nem is bírják. Több tót tanár és tanító arra akart vállalkozni, hogy néhány cseh tankönyvet tótra fordítanak, de erre nem kaptak engedélyt..." A tankönyvirást és a tankönyvkiadást a csehek saját kezükben akarják tartani. Az állami könyvkiadóhivatal a csehek céljainak megfelelő tankönyveket ad ki mindenfajta iskola számára. Ezt a könyvkiadóhivatalt Szivák József így jellemezte: „Az állami könyvkiadóhivatal közönséges közkereseti vállalat, amely nyúzza a tanulókat és azok családjait.“ A szlovenszkói iskolák számára miniszterileg jóváhagyott olvasókönyvek a prágai körök centralista törekvéseit szolgálják. A tankönyvírók nem riadnak vissza semmi csúrés-esavarástól, sőt hamisítástól sem, hogy a cseh nemzeti öntudatot a gyermek lelkébe beoltsák. Biztosítva van-e a mai körülmények közt — kérdi Hlinka lapja — nekünk szlovákoknak tót gyermekeink tiszta tót nevelése? Nincs. Az elemi iskolákban még ugyan tót tanítók vannak túlnyomó többségben, de ezeket az iskolákat szándékosan elárasztják csehnnyelvű vagy csehesítő tankönyvekkel és a felsőbb hatóságok sokkal jobban gondoskodnak a cseh, mint a tót nyelv tanításáról. A középiskolákban már a tanítók is csehek, akik, sajnos, olyan indolensek és haszontalanok, hogy a fordulat óta, tehát nyolc év alatt nem akartak tótul megtanulni. Gyakran kapunk tőlük írásokat olyan zagyva nyelven, hogy megfájdul a szívünk és öklünk összeszorul. A középiskolákban használt tankönyvek a cseh felületesség, indolencia és nyereségvágy mellett tanuskodnak, ezeket a tankönyveket csak anyagi érdekből írták s ezért a cseh kultúrtragerség botrányos mutatóványai maradnak az utókor számára. Az iskola szelleme? Csupa humbug a csehszlovák nemzetről, csupa buta byzantinizmus, a cseh „nagyságok“ dicsőítése. A könyvek tartalmának kétharmadrésze cseh nyelven van írva, cseh történelemből vett illusztrációkkal, emellett nem egyszer gyalázzák a szlovák nemzet nagyjait. Tót egyetem? Ilyen egyáltalában nincsen, még papiroson sem, mert a pozsonyi Komenszky-egyetem cseh-szlovák. Ha szegény Komenszky tudná, hogy nevének védőpajza alatt mikép rabolják meg a XX. században a felszabadított tót nemzetet nyelvétől és kultúrájától! Tehát a csehek, akik Szlovenszkon a hatalmat kezükben tartják, teljesen ignorálják legелеmbb követelésünket, hogy a tót gyermek olyan iskolába való, mely nyelvet és szellemet illetőleg, tiszta tót. (Slovák, szept. 24.)

A szlovenszkói róm. kath. püspökök egyáltalában nincsenek megelegetve a cseh könyvkiadóhivatal által kiadott tankönyvekkel. A „Slovák“-ban olvassuk (augusztus 19-i szám): „Tekintettel arra, hogy a róm. kath. elemi iskolákba is be lettek csempészve olyan tankönyvek, melyek erkölcsi mételety terjesztenek és husztizmusall mérgezik a katoolikus ifjúság lelkét, a szlovenszkói püspöki kar 5103—1926. számú körlevelében elrendelte, hogy a róm.

kath. iskolákban csak olyan tankönyveket szabad használni, melyeket a Katolikus Iskolai Tanács jóváhagyott.“ De az említett tankönyvekkel a morvaországi katolikusok nincsenek megelégedve. Dr. Tauber Ottokár középiskolai hittantanár Lipniken (Morvaország) áttanulmányozott 30 középiskolai tankönyvet, kritikáját külön röpiratban adta ki. (Iskoláink tankönyvei az igazság megvilágításában, Olmütz, 1926.) A bevezetésben ezt írja: „Mindenfokú iskoláink elvannak árasztva katolicizmus-ellenes tankönyvekkel. Különösen az olvasókönyvek és a történelmi tankönyvek egész halmaza adatott ki a fordulat óta, s ezek egész észrevétlenül a skepsis mérgét, a világnézetek káoszát, s ezzel az ateizmust, az eretnekség magvát oltják be az ifjúságba. A katolikus szülők gyermekei elidegeníttetnek... A tankönyvekben állandóan sértegetik a katolikus egyházat, úgy tüntetvén fel, mint zsarnokot. Mintha bizony az iskolákban csupán huszita vallású tanulók ülnének.“

A felvidéki iskolák számára kiadott olvasókönyvek legelején legtöbbször közlik Masaryk elnök arcképét. Azután következnek az olvasmányok, próza és vers felváltva, még pedig tót és cseh nyelven. Iskolai gyakorlatból tudjuk, hogy az olvasókönyvekben mindig több olvasmány szokott lenni, mint amennyit egy év lefolyása alatt ellehetne végezni, s azért alig tévedek, ha arra gondolok, hogy a cseh tanítók, akik a tót nyelvet nem bírják, sőt akiknek a tót nyelv ellenszenves, csak a csehnyelvű olvasmányokat tárgyalják, a tót tanítóknak azonban mindkétnyelvű olvasmányt kell tárgyalniuk, hogy ne gyűljön meg a bajuk a cseh-szlovák tanfelügyelővel. Így aztán tervszerűen csehesedik a fiatal tót nemzedék, s a tót lapok megbotránkozással írnak arról, hogy az iskolából jövő tanulók már a rokonaik tót kérdésére is csak tiszta cseh nyelven válaszolnak. Szóval a tótoknak alapos okuk van félteni nyelvüket és nemzeti egyéniségüket.

A magyar iskolákban használt könyvek többször a cseh kiadványok magyar fordításai. A magyaroknál nehezebben megy ugyan a csehesítés, bár ennek hatását már a csallóközi tőzszyókeres magyar falvakban is tapasztalni. A fiatal nemzedék törni kezdi a cseh nyelvet.

A kép, melyet a felvidéki népoktatásról rajzolni akartam, nem lenne teljes, ha a Felvidéken létesített tanítóegyesületekről meg nem emlékezném. Két ilyen egyesület létezik ott. Az egyiknek tagjai a Felvidékre bevándorolt cseh tanítók és a tót tanítók közül azok, akik tótságukról lemondva cseh-szlovákká vedlettek. Ennek a tanítóegyesületnek központja Pozsony, vezetősége cseh. A második tanítóegyesület központja Zsolna, vezetősége tiszta tót, s ebben az egyesületben főképen a felvidéki róm kath. felekezeti tanítók tömörültek. Most még erősen folyik a két egyesület versengése, de a tót tanítók tömeges elbocsátása végre is el fogja sorvasztani a tót tanítók egyesületét.

2. Közép- és főiskolák.

Középiskolai típusok. — Tanítási anyag. — Érettségi vizsgálat. — A középiskolai tanulók. — A középiskolai tanárok. — Történelmi oktatás. — Tankönyvek. — Tanárok fizetése. A középiskolák belső élete. — A pozsonyi egyetem. — A tót nyelv és irodalom.

A cseh megszállás előtt a felvidéki középiskolák nagyrésze új, modern épületben volt elhelyezve és berendezésük a kor követelményeinek teljesen megfelelt. A csehek megváltoztatták a felírásokat, kidobálták a magyar könyveket s kényelmesen elhelyezkedtek. Kezdetben nagyobb változás nem történt a középiskolák típusa tekintetében. Később azonban a szlovenszkoí középiskolákat négy csoportra osztották: Vannak klasszikus gimnáziumok (g.), reálgimnáziumok (rg.), reform-reálgimnáziumok (rfrg.) és reáliskolák (r.). A tanítás nyelvét tekintve vannak cseh-szlovák, német és magyar tannyelvű középiskolák, ezenkívül vannak olyan csehszlovák középiskolák, amelyek mellett magyar illetőleg német tannyelvű parallel osztályok működnek. Az 1923/24-ik tanévben *cseh-szlovák klasszikus gimnázium volt*: Besztercebányán (401 tanuló, 11 tanterem), ilyené alakult át az eperjesi ág. ev. lyceum, amelyben az 1923/24. tanévben az I—V. osztály már csehszlovák volt (226 tanuló, 5 tanterem), a VI—VIII. osztályban még magyarul tanítottak (136 tanuló, 3 tanterem). *Cseh-szlovák reálgimnázium van Alsókubinban* (4 osztály, 108 tanuló, 4 tanterem), *Pozsonyban* (569 tanuló, 12 tanterem), *Zninóvárálján* kath. alreálgimnázium (92 tanuló, 4 tanterem), *Kassán* (630 tanuló, 14 tanterem), *Lőcsén* (202 tanuló, 8 tanterem), *Aranyosmaróton* (286 tanuló, 10 tanterem), *Nyitrán* (550 tanuló, 14 tanterem), *Eperjesen* (289 tanuló, 9 tanterem), *Privigyén* (489 tanuló, 13 tanterem), *Nagyrocén* alreálgimnázium (134 tanuló, 4 tanterem), *Rozsnyón* I—V. osztály (187 tanuló, 5 tanterem), *Rózsahegy* (338 tanuló, 10 tanterem), *Szakolcán* (341 tanuló, 11 tanterem), *Rimaszombatban* I—V. osztály a magyar tannyelvű r. g. mellett (179 tanuló, 5 tanterem), *Selmecbányán* (283 tanuló, 10 tanterem), *Trencsénben* (491 tanuló, 12 tanterem), *Nagy-szombatban* (450 tanuló, 12 tanterem), *Trstennán* alreálgimnázium (122 tanuló, 4 tanterem), *Érsekújváron* I—V. osztály a magyar r. g. mellett (276 tanuló, 4 tanterem). *Cseh-szlovák reform-reálgimnázium: A pozsonyi reálgimnázium* (320 tanuló, 9 tanterem), a *besztercebányai leánygimnázium* (191 tanuló, 8 tanterem), a *kassai leánygimnázium* (250 tanuló, 9 tanterem), továbbá reform-reálgimnázium van *Körmöcbányán* (200 tanuló, 7 tanterem), *Léván* I—V. osztály (311 tanuló, 8 tanterem), *Losoncon* (355 tanuló, 9 tanterem), *Turócszentmártonban* (334 tanuló, 10 tanterem), *Vágújhelyen* (386 tanuló, 12 tanterem), *Zólyomban* (331 tanuló, 10 tanterem) és cseh-szlovák reform-reálgimnázium, a *zsolnai leánygimnázium* is (212 tanuló, 8 tanterem). *Cseh-szlovák reáliskolák* vannak: *Pozsonyban* (447 tanuló, 12 tanterem), *Kassán* I—V. osztály (178 tanuló, 5 tanterem) és *Zsolnán* (501 tanuló, 11 tanterem).

Magyar tannyelvű klasszikus gimnázium 1923/24-ben csak egy volt és pedig a komáromi bencés gimnázium (414 tanuló, 8 tanterem), mert az eperjesi ág. ev. lyceumban már csak a VI—VIII-ik osztályban tanítottak magyarul. (136 tanuló, 3 tanterem.) *Magyar tannyelvű reálgimnáziumok* voltak: A pozsonyi német reálgimnázium mellett a IV-ik A, B osztály, az V-ik, VI-ik, VII-ik és VIII-ik osztály, azután alreálgimnázium I. A, B, C, II. A, B, III. A, B, VI., VII. és VIII. osztálya, valamint a reáliskola VI-ik osztálya (630 tanuló, 17 tanterem). Magyar reálgimnázium van Kassán is a cseh-szlovák reálgimnázium mellett I—VIII. osztály (642 tanuló, 13 tanterem), Rozsnyón VI—VIII. osztály (85 tanuló, 4 tanterem), Rimaszombatban (309 tanuló, 8 tanterem), Ipolságban VI—VII. osztály (205 tanuló, 8 tanterem) és Érsekújváron a városi katolikus gimnázium V—VII. osztálya (378 tanuló, 9 tanterem). *Magyarnyelvű reform-reálgimnázium* volt Léván VI—VIII. osztály (80 tanuló, 3 tanterem), Losoncon a cseh-szlovák reform-reálgimnázium mellett I—VIII. osztály (468 tanuló, 11 tanterem). *Magyar tannyelvű reáliskola* volt a kassai reáliskola VI—VII. osztálya (42 tanuló, 3 tanterem).

Német tannyelvű reálgimnázium van Pozsonyban I. A, B, C, II. C, III. C, azután a gimnázium IV-ik C és V-ik B, a reáliskola II-ik A, B, III-ik A, B, IV-ik A, B, V. A és VII-ik osztálya. (610 tanuló, 16 tanterem), továbbá Késmárkon az ev. lyceum (340 tanuló, 8 tanterem), Iglón ev. lyceum VI—VIII. osztálya (67 tanuló, 3 tanterem). *Német reform-reálgimnázium* volt Lőcsén I—VII. osztály (213 tanuló, 7 tanterem).

Minden iskolában koedukáció lehetséges, ha az illető típusú középiskolából ugyanabban a városban külön fiú- és leányközépiskola nincsen. Fiúk és leányok tehát rendes tanulói ugyanannak a középiskolának s megesik az is, hogy leányiskolának fiú tanulója is van. Alább zárójelben közlöm a tanulók létszámát az 1925/26-i hivatalos cseh-szlovák sematizmus alapján. Első helyen áll a fiúk létszáma, második helyen a leányoké.

Alsókubin, áll. rfrg. cseh (194:46); *Aranyosmarót*, áll. rg. cseh (263:31); *Beregszász*, áll. rg. rutén törzssz osztályokkal és magyar meléktagozattal, azaz párhuzamos osztályokkal (összesen 584:40), *Besztercebánya*, áll. g. cseh (312:6); *Eperjes*, a) evang. g. cseh (274), a VIII. o. ebben az évben még magyar volt (46); b) áll. rg. cseh (283:49); *Érsekújvár*, áll. rg. I—VI. cseh (225:36), I—VII. magyar rg. VIII. magyar g. (394:31); *Huszt*, áll. rfrg. rutén, átalakul rg.-má (193:41); *Igló*, áll. rg. cseh VIII. o. még német volt, összesen (297:24); *Ipolság*, áll. rg. magyar (175:40); *Kassa*, a) áll. rg. cseh (837:112) és magyar (558:125) párhuzamos osztályokkal; b) áll. leányrfrg. cseh (1:272), c) áll. r. cseh (219:4); *Késmárk*, evang. rg. német (306:34); *Komárom*, bencés kath. g. magyar (376:56); *Körmöcbánya*, áll. rfrg. cseh (194:46); *Léva*, áll. rfrg. cseh (312:50) a VIII. o. még magyar

volt (25:1); *Liptószentmiklós*, áll. rg. cseh (264:87); *Losonc*, áll. rfrg. cseh (333:70), magyar tagozattal (394:99); *Lőcse*, a) áll. rfrg. német (119:77), b) áll. rg. cseh (231:18); *Munkács*, áll. rg. rutén (483:149); *Nagymihály*, áll. rg. cseh 4 osztály (175:56); *Nagyróce*, áll. rg. cseh, hat osztály (120:56); *Nagyszombat*, áll. rg. cseh (504:64); *Nyitra*, áll. rg. cseh (559:29); *Pozsony*, a) áll. rg. cseh (551:69), b) áll. rfrg. cseh (32), c) áll. r. cseh (466), d) áll. rg. német (497:153) és magyar (486:84) párhuzamos osztályokkal; *Privigye*, áll. rg. cseh (408:120); *Rimaszombat*, áll. rg. magyar I—VIII. (247:39), cseh melléktagozattal I—VII. (189:28); *Rózsahegy*, áll. rg. cseh (277:53); *Rozsnyó*, áll. rg. cseh törzssosztályokkal (273:36), magyar melléktagozattal (22:1); *Selmecbánya*, áll. rg. cseh (247:65); *Szokolca*, áll. rg. cseh (324:64); *Trencsén*, áll. rg. cseh (422:69); *Trsztena*, áll. alrg. cseh (113:21); *Turócszentmárton*, áll. rfrg. cseh (313:114); *Vágújhely*, áll. rfrg. cseh; *Ungvár*, áll. rg. rutén törzssosztályokkal (423:16), cseh (177:46), magyar (71:13); *Znióvárálja*, róm. kath. alrg. cseh (63:17); *Zólyom*, áll. rfrg. cseh (309:105); *Zsolna*, a) áll. leány rfrg. cseh (10:214), b) áll. r. cseh (456:5). A multhoz képest eggyel kevesebb középiskola van Trencsénben, Besztercebányán, Lőcsén, Ungváron, megszűnt középiskola a podolini és a vágújhelyi.

Új középiskolák, ill. középiskolákká átalakított intézetek: a huszti, nagyrócei, nagymihályi, zólyomi és znióváráljai középiskolák. Felekezeti középiskolákból mindössze 4 van, ú. m. a kath. komáromi és znióváráljai, valamint az evang. eperjesi és késmárki intézetek, a többi felekezeti iskolát átalakították államivá. Összesen 45 középiskola van az elszakított területen, ezekből a tanítás nyelve kizárólag magyar Komáromban és Ipolyságon, magyarul is tanítanak Beregszászon, Kassán, Losoncon, Rozsnyón, Rimaszombatban, Ungváron, Érsekújváron és Pozsonyban, összesen tehát 10 iskolában van magyarnyelvű tanítás. Kizárólag német a tanítás nyelve Késmárkon 1 középiskolában, Lőcsén és németül is tanítanak Pozsonyban, tehát a tanítás nyelve német 3 középiskolában. Kizárólagosan ruténül tanítanak Huszton és Munkácsen, ruténül is Ungváron, összesen 3 középiskolában, cseh-szlovákul 38 intézetben. Cseh-szlovákul tanult 10.942:2161 tanuló, magyarul 2989:89, németül 922:164, ruténül 1099:306. A cseh-szlovák tannyelvű intézetek tanulóinak jórésze magyar és német anyanyelvű, kiket a viszonyok kényszerítettek a cseh-szlovák iskolákba.

Négy középiskolai típus, négyféle tannyelv mellett változatos tantárgysorozatot és óraszámot jelent, mint az egész országban még bonyolít az, hogy Csehországban a tanterv nem ugyanaz, mint az elcsatolt területen. A gimnáziumban a latint az I—VIII-ig, a görögöt a III-tól tanítják. A magyar nyelvet típusra való tekintet nélkül csak a magyar tannyelvű intézetekben tanítják. A német nyelv sem a magyar, sem a cseh tannyelvű intézetekben nem szerepel a rendes tantárgyak sorában. Rendkívüli tantárgyként tanítják ugyan, de csekély óraszámmal. A jelentkezők száma mégis igen

nagy. Így pl. Pozsonyban a cseh áll. rgban 612 tanulóból 507 tanult németül, a 612 tanulóból pedig 341 szlováknak vallotta magát, 237 csehnek, magyaroknak 14, némenek 15, horvátnak 4, ruténnek 1. A turócszentmártoni rfrg. 431 tanulójaiból a II—VI. két csoportban 146 tanuló járt német különórákra. A reálgimnáziumban az I—VIII. o.-ban a reform-reálgimnáziumban V—VIII. o.-ban tanítják a latint. A reáliskola hétosztályos, a modern nyelvek közül a franciát, Csehországban némelyütt az angolt is tanítják. Magyar tankönyveik részben a mi tankönyveink, köztük van például Lehr Toldi-magyarázata is.

A vallástanításnak a tantárgyak között különleges a helyzete. A cseh területeken a VI—VIII. osztályokban teljesen hiányzik, az elcsatolt területen pedig a tanuló szüleinek vagy gyámjának bélyegtelen folyamodványa alapján a vallástanítás alól felmentendő, de amennyire sikerült megtudnom, a lakosság ragaszkodik a vallástanításhoz. Felmentésért csak az utazó tanulók folyamodnak, mint-hogy a vallástanítás különleges helyzetéhez képest a délutáni órákban folyik.

Írásbeli dolgozatokat havonként vagy háromhétenként íratnak. Ha a tanárnak 20-nál több az órája s egy-egy osztályban 40-nél több tanulója van, a dolgozatok száma leszállítható.

Aki az év végén két tantárgyból megbukott, javító vizsgálatot nem tehet, de ha egy tárgyból bukott is, a vizsgálótanár javaslatára osztályismétlésre utasítatik. Amennyiben a javítóvizsgálat megengedtetik, a tanuló az év végén csak értesítőt kap, bizonyítványt pedig a javítóvizsgálat letétele után, amelynek sikere esetén a bizonyítványban nincs nyoma, hogy a tanuló megbukott. Az osztályzatokat az értesítők (a komáromi bencés gimnázium kivételével) nem közlik, de csillaggal jelölik a jeles tanulókat, vagyis azokat, akiknek legalább annyi jelesük van, mint jójuk, elégségesük pedig nincsen.

Az érettségi írásbeliből és szóbeliből áll. *A gimnáziumban* az írásbeli: 1) a tanítás nyelvéből készítendő zárthelyi dolgozat, mely három kitűzött tétel közül szabadon választható, 2) fordítás latinból, 3) fordítás görögből. A szóbeli tárgyai: a tanítás nyelve, latin, görög, honismeret és számtan (fizika nem szerepel!), ezekből mindenkre kötelező a tanítás nyelve, honismeret és számtan. A másik két tantárgy közül a vizsgálatot elengedik a jelöltnek abból a tárgyból, melyből az utolsó két évben a jobb átlagosztályzatot nyerte, egyenlő osztályzatok esetén latinból vizsgálják.

A honismeret: a Cseh-Szlovák köztársaság történetének fontos eseményei kapcsolatban a világtörténelemmel, alkotmánytan és közigazgatás. A köztársaság leíró, politikai és gazdasági földrajza, népessége.

A gimnáziumi érettségi a technikát kivéve minden főiskolára képesít, a technikára a fölvételt vizsgálat előzi meg rajzból és ábrá-

zoló geometriából. Filológusok és theológusok a görögből is kötelesek érettségít tenni.

A reáliskolában az érettségi írásbeli tárgyai: 1) mint a gimnáziumban, 2) francia szabadtétel vagy fordítás franciára, 3) dolgozat ábrázoló mértanból. Csehországban néhol angolból is követelnek fordítást. A szóbeli tárgyai: 1) a tanítás nyelve, 2) francia, honismeret, számtan, fizika. Mindenkre kötelező a tanítás nyelve, honismeret és számtan, míg a francia és fizika között választás, mint a gimnáziumban, egyenlő osztályzat esetén fizika.

A reáliskola technikára és egyéb főiskolákra képesít az egyetem kivételével, de érettségizett tanulói egy év múlva (a reáliskola hétosztályos!) kiegészítő érettségít tehetnek latinból bármely reálgimnáziumban, reform-reálgimnáziumban vagy gimnáziumban (utóbbinál esetleg görögből), mely esetben az egyetemre is fölvétnek.

A reálgimnáziumban és reform-reálgimnáziumban az írásbeli 1) 2), mint a gimnáziumban és 3) könnyű szabadtétel a franciából. A szóbeli: tanítás nyelve, latin, francia, honismeret, számtan. Ezek közül mindenkre kötelező a tanítás nyelve, honismeret és számtan (mint a gimnáziumban), a másik két tárgyból egyenlő osztályzat esetén vizsgálat latinból.

Az érettségín néhány helyen a főigazgatók, nagyobbreszt azonban kiküldött igazgatók elnökölnek. A bizottság tagjai az intézeti igazgató és a legfelsőbb osztály valamennyi tanára. Kérdező tagok az érettségi tantárgyakat tanító tanárok. „Az elnöknek is megvan a joga, hogy a további vizsgálásban a vizsgáló tekintélyét méltóképp respektáló módon résztvegyen.”

A jelöltek az egyes tárgyakból az érettségi bizonyítványban nem kapnak osztályzatot, hanem ha megfelelnek, kitüntetéssel, egyhangulag vagy szótöbbséggel éretteknek nyilváníttatnak. A fokról minden esetben szavazás dönt. Ha a bizottságnak egy tagja a jelöltet nem találja érettnak, már csak szótöbbséggel érettnak nyilvánítható. Szavazati joga az elnököt kivéve az egész bizottságnak, tehát az igazgatónak és a legfelsőbb osztályban tanító valamennyi tanárnak van s minden tag annyi szavazatot képvisel, ahány tantárgyat tanít a legfelsőbb osztályban. Ha kétféle véleményre egyenlő számban esnek szavazatok, a kedvezőbb vélemény a döntő. A megítélésnél nem az egyes ismeretekre kell súlyt vetni, hanem az általános műveltségre, szellemi látókörre és arra a formális iskolázottságra, mely a főiskolai képzésnek föltétele. A jelölt érettnak nyilvánítandó, ha egy tárgyból nem felel is meg teljesen. Ha azonban valamely tárgyból feltűnő tudatlanságot árul el, érettnak nem nyilvánítandó, mit a többi szaktanárnak is kellő megértéssel kell támogatnia. Az érettnak nem nyilvánított jelölt a bizottság határozata szerint a vizsgálatot félév vagy egy év múlva megismételheti.

A középiskolai tanulók száma a cseh megszállás óta állandó emelkedést mutat. Ezt elsősorban a cseh tanulók beözönlésének

lehet tulajdonítani, ami természetes következménye a cseh családok állandó szaporodásának. Pozsonyban, a Grössling-utcában működő cseh-szlovák reálgimnáziumban az

1919—20. tanévben	296	tanuló	volt,	ezek	közt	48	cseh
1920—21.	312	„	„	„	„	70	„
1921—22.	362	„	„	„	„	108	„
1922—23.	404	„	„	„	„	133	„
1923—24.	560	„	„	„	„	196	„

Az 1925—26. évi statisztika szerint a III. e) osztályba 20 tót és 20 cseh, az V. a) osztályba 17 tót és 17 cseh tanuló járt, a VI. osztályban 15 tót és 20 cseh tanuló volt, míg a többi osztályokban a tót tanulók voltak csekély többségben.

Eszerint az első 5 tanév alatt a cseh tanulók száma 16·7%-ról 35%-ra emelkedett.

Hogy a cseh iskolapolitikát tisztán lássuk, ideiktatok még egy statisztikai kimutatást, melyet a múlt, 1924—25. tanév végén állítottak össze és amely a tanítás eredményéről szól. A tanulók buktatása olyan feltűnő, hogy ezt két szlovenszkói nemzetgyűlési képviselő, nevezetesen Buday József és Szivák József a prágai parlamentben szóvá is tette. A bukott diákok statisztikája ilyen képet mutat:

Minden *második* tanuló megbukott a liptószentmiklósi és az eperjesi reálgimnáziumban.

Minden *harmadik* tanuló megbukott Nagyrőcén, Zsolnán, Turócszentmártonban, Vágújhelyen és Privigyén.

Minden *negyedik* tanuló megbukott Kassán, Nyitrán és Iglón.

Minden *ötödik* tanuló megbukott a pozsonyi reálgimnáziumban és reáliskolában, ezenkívül Nagyszombatban, Selmecbányán, Aranyosmaróton, Léván, Trsztennán és Rimaszombatban.

Minden *hatodik* tanuló megbukott Besztercebányán, Körmöcbányán, Alsókubinban, Szakoleán, Rozsnyón, Eperjesen és Kassán.

Minden *hetedik* tanuló megbukott Rózsahegyén, Zólyomban és a pozsonyi és kassai leánygimnáziumban.

A szlovenszkói középiskolákban tehát a bukott tanulók száma 30—56·17%-ot tesz ki. Ezzel szemben a csehországi középiskolákban a bukott tanulók száma 15—20%.

Ennek a feltűnő sikertelenségnek az okát a tót vezető körök leginkább abban látják, hogy a középiskolákban túlnyomó részben cseh tanárok, cseh nyelven és cseh tankönyvből tanítanak. A tót tanuló nagyrészt nem érti az előadást, nem érti a hozzáintézett kérdéseket és a cseh tankönyv is sok nehézséget okoz neki. De a tanulók ilyen tömeges buktatásának más célja is lehet. Nem tudom, hogy a bukott tanulók közt hány százalék a cseh és hány százalék a tót. De szinte merem állítani, hogy a tót tanulók közül sok-

kal többen buknak, mert hiszen a cseh tanulók a cseh előadást és a cseh tankönyvet is jobban megértik, aztán pedig a cseh tanárok is nagyobb előszeretettel foglalkoznak a cseh tanulókkal. A cseheknek nem érdeke, hogy nagyobb számú tót intelligencia kerüljön ki az iskolából s aztán mint indigena követelőleg lépjen fel az egyes állások betöltésénél. Ezeket az állásokat a csehek maguknak akarják biztosítani. Már ma is nagy a tülekedés, amikor egy-egy állás megüresedik és minden ilyen versengés növeli a tótoknak ellenszenvét a jövevény csehek ellen. Minél több lesz a szakképzett tót intellektuel, az ellentétek annál jobban kiélesednek. Nem csoda, hogy a felvidéki tót körökben a tanulók tömeges bukátását ezen okra is vezetik vissza.

A megszállás után a csehek alig hagytak meg néhány felvidéki származású tót tanárt, a szlovenszkoí intézetekben működő tanárokat megfosztották kenyerüktől és kiutasították őket. De akiket meg is hagytak, azokkal is éreztetik, hogy nem szívesen látott vendégek. A felvidéki tót tanár ha csak nem vált vak eszközzé a cseh imperializmusnak, állandó kellemetlenségeknek van kitéve. Egyre-másra áthelyezik, véglegesítését húzzák-halasztják, igazgatói előléptetésre nem számíthat, sőt nagyon sokszor az a veszély fenyegeti, hogy egyszerűen minden ok nélkül elbocsátják. A szlovenszkoí 48 középiskolában az 1921–22. tanévben mindössze 126 tót tanár működött, ezek közül is 48 tanár volt csak véglegesítve. Az 1922–23. tanévben alkalmazott 177 tót tanár közül csak 79 volt véglegesen kinevezve, míg 35 csak mint kisegítő, 3 mint szerződéses, 56 pedig mint helyettes tanár működött. Ez a beteges állapot még a csehek lelkes barátját Skotus Viatort is megbotránkoztatta, s ezt írja: „Szerencsétlen gondolat volt és sok viszályra adott okot a tótok és a csehek közt, hogy a tótok csak „túrt” emberek saját hazájukban, kevesebb a fizetésük s a megkötött szerződés sem köti az államot, bármikor el lehet őket bocsátani, ezzel szemben a csehek nemcsak jobban vannak fizetve, hanem működési pótlékot is kapnak, sőt hamarabb jutnak előre.” A középiskolai tanárookra vonatkozólag Hlinka „Slovák”-ja (1926 július 23.) panaszképpen írja: „Tiszta tót vidéken működő cseh-szlovák középiskoláknál a tót professzorok igen kis számban vannak alkalmazva. Így pl. Turócszentmártonban van egy, Liptószentmiklóson három, Vágújhelyen kettő, Zólyomban kettő, Trencsénben három, Modorban kettő, Rózsahegyen két tót professzor. Ezzel szemben azokban a városokban, ahol tekintélyes számú magyarság lakik (a magyar parallel osztályoknál) a tót professzorok vannak többségben, így Pozsonyban van 21, Kassán 34, Léván 15, Rimaszombatban 11, Rozsnyón 8 tót professzor.” A cseh-szlovák középiskoláknál a fenti forrás szerint az arány a következő: 981 tanár közül 786 (81,8%) a cseh és 175 (18,2%) a tót professzor. És nincsen kilátás, hogy a helyzet az új tót generációra nézve kedvezőbbre változnék, legalább ezt bizonyítja az új okleveles tót tanárok panaszos levele

(Szlovák, 1925 október 3.), melyben az okl. tót tanárok panaszkodnak, hogy minden utánjárásuk dacára sem tudnak álláshoz jutni. „El vagyunk keseredve — írják —, rongyos nadrágban járunk, sőt már szinte meztitláb, és maholnap ki kell vándorolnunk, ha nem akarunk öreg szüleink nyakán élni.“

A cseheknek nem kell a tót tanár, legkevesébbé az olyan, aki Magyarországon szerzett tanári oklevelet, de még olyan sem, aki tanulmányait valamelyik cseh egyetemen végezte. Ők a szlovenszkói tanulóifjúság nevelését csak a cseh tanárok keze alatt látják a maguk számára biztosítottak. Hogy a tótok elégedetlenségét és lármáját mégis elnyomják, a cseh-szlovák középiskolákban amúgy mutatványul alkalmaznak két-három tót professzort is, ezek többnyire a latin és a görög nyelv, itt-ott a mennyiségtan tanára, a tornatanár és a hittanár. A szlováknyelv tanszékére nagy előszeretettel cseheket szoktak kinevezni, akik a tót nyelvet tökéletesen nem is bírják, de nem is szeretik s így is tanítják. Az ilyen cseh professzor gyártja aztán az iskolában az úgynevezett cseh-szlovák nyelvet. És sajátságos, hogy a tót fiúkat éppen a tót nyelvből buktatják, pedig — mint ezt a tót lapok panaszképen írják — a cseh professzor sokkal rosszabbul tud tótul, mint tanítványa, akit a tót nyelvből megbuktatott. A történelem tanítására képesített tót tanárnak legfeljebb az ókori történelmet szabad tanítani, ebben a történelemben a csehek még nem szerepelnek. De a középkor és az újkor történelmét csak vérbeli cseh tanár van hivatva tanítani.

Hát nehéz is történelmet írni „cseh-szlovák nemzetről“, mely sohasem létezett s mely elnevezést a csehek csak azért találták ki, hogy a cseheket és a tótokat egy nemzet fogalma alá sorozván, egyrészt Cseh-Szlovákia nemzetiségi statisztikáját a csehek javára bilentsék, másrészt a nyelvileg rokon tótokat észrevétlenül minél gyorsabban a cseh nemzetbe beolvasszák. A szlovák néppárt állandóan erélyesen tiltakozik „a történelem eme misztifikációja“ ellen és teljes erővel küzd a tót nyelv tisztaságát rontó cseh-szlovák törekvések ellen. A cseh tudományos körök, különösen a Cseh Tudományos Akadémia s annak elnöke dr. Zubaty professzor határozottan állást foglaltak a cseh-szlovák elnevezés ellen, de ez a cseh-szlovák történelem gyártóit nem zavarja abban, hogy „tudományos működésüket“ tovább folytassák. Így aztán az iskolai történelemtanításnál nem a tudomány a cél, hanem dönt a politikai érdek, a prágai centralisták érdeke.

A tótoklakta Felvidék sohasem tartozott Csehországhoz, még Szvatopluk korában sem, mert hiszen akkor Csehország és Nyomorávia külön-külön államot alkottak. A cseh állam fejedelme Borivoj, hareban is állott Szvatoplukkal. Aztán meg Szvatopluk országa nem is terjedt ki az egész Felvidékre, melynek legnagyobb részét őserdők borították, melyekben, ha itt-ott laktak is emberek, ezek állami életet nem éltek. Szvatopluk országa a Vág, Nyitra-

folyók alsó folyására terjedt ki, egészen a Garam folyóig, tehát arra a területre, amelyen 1000 év óta színmagyar nép lakik. Ennek a területnek lakosai az úgynevezett pannon-szláv nyelvet beszélték, amely a cseh nyelvvel rokon volt ugyan, mint sláv nyelv, de azt a nyelvet a cseheknek éppúgy tanulniuk kellene, ahogy ma tanulják az orosz, vagy a délszláv nyelveket. A történelem feljegyezte, hogy Szvatopluk népét két bolgár származású szerzetes, nevezetesen Cyrill és Method térítették keresztény hitre. Azt is tudjuk, hogy a nevezett szerzetesek „glagolika“ néven ismert délszláv nyelven írtak és hirdették Isten igéit. Ebből következik, hogy Nagymorávia egykori lakossága a délszláv nyelvet beszélte, vagy legalább is minden nehézség nélkül megértette, már pedig a mai csehek és morvák a délszlávokat, különösen a bolgárokat, csak akkor értik meg, ha nyelvüket külön megtanulták. Hová lett Szvatopluk népe, arról a történelem éppen úgy hallgat, mint ahogy nincsenek megbízható történelmi adatai arra nézve, hogy hová lettek a Pannoniában lakott sláv törzsek, miután a magyarok a Dunántúlt elfoglalták.

A cseh-szlovák történelem gyártói szeretnék elhitetni, hogy a X. század végén, illetőleg a XI. század elején az északnyugati Felvidék a cseh fejedelmek fennhatósága alá tartozott, de állításaik csak hamis okoskodáson alapulnak. Tudjuk, hogy a honfoglaló magyarok az egész északnyugati határt őrségekkel erősítették meg, ilyen őrségek (székek, lándzsások) voltak a Poprád-völgyében, a Vág folyó mentén és a Morva völgyében. A garamszentbenedeki apátság alapító levele, mely 1075-ben kelt, megörökítette azt a tényt, hogy I. Géza a Garam és a Zsitva folyó vidékén nagy birtokokat adományozott a nevezett apátságnak s hogy az esztergomi püspök beleegyezésével megengedte a garamszentbenedeki apátnak a dézsma-szedést. Eszerint eme vidék abban az időben már a magyar király fennhatósága alá tartozott. Szent István idejében a Vág és a Nyitra vidéke az esztergomi püspökséghez csatoltatott, és Szt. István a Vág és a Nyitra völgyében birtokokat ajándékozott a zabori és a pannonhalmi apátságnak. Az esztergomi egyházmegye Vác határától Pozsonyig és fel, egészen Lengyelországig terjedt. Így volt ez egészen a XIV. század végéig. Ezen a területen sem a cseh püspököknek, sem a cseh fejedelmeknek semmi keresnivalójuk nem volt.

A későbbi korban szintén nem találni támpontokat a cseh-szlovák államegység számára. Olvasván a „cseh-szlovák nemzet története“ cím alatt kiadott könyveket, szemünkbe ötlök egyrészt a kínos vergődés, midőn történelmi adatok híján történelmet írni akarnak, másrészt a durva ferdtetés, mellyel a külföldi közvéleményt félrevezetni iparkodnak. Hlinka lapja a „Slovák“ nyiltan meg is írta, hogy „minden okos tanulónak feltűnik a különbség a cseh és a tót történelem között, amely hosszú időn át nem volt közös.“ A cseh-szlovák történelem tanárai itt-ott kiragadnak egy-egy eseményt az Árpádok korából, amely esemény Csehországgal bizonyos vonatkozásba hozható. A mohácsi vész utáni történelmi események ismer-

tetésénél pedig egyszerűen Ausztria történelmét tanítják, mert hiszen Csehország állami élete Ausztriához volt kapcsolva.

A cseh-szlovák történelem gyártói elsősorban azt szeretnék elhitetni, hogy a tótoklakta Felvidék már az Árpádok korában bizonyos önálló hisztoriko-politikai szerepet játszott, afféle felvidéki szlovák provincia volt s a csehek 1919-ben csak azokat a szálakat szakították el, amelyek a felvidéki tótságot a magyarsághoz kötötték. Állításukat bizonyítani nem tudják s ami bizonyítékot felhoznak, nem állja meg a történelmi kritikát. Botto Gyula tót hisztorikus, akit pedig magyarbarátsággal éppenséggel nem lehet vádolni, már évekkel ezelőtt határozottan megcáfolta, mintha a Felvidék az Árpádok alatt, vagy akár azután is külön hisztoriko-politikai szerepet játszott volna, s nyíltan bevallja, hogy egészen a mult század közepéig nem talált bizonyítékot arra nézve, hogy a tótság tót nemzeti politikát manifesztált volna. Botto Gyula, a mult nyáron meghalt, mint a nagyrócei cseh-szlovák gimnázium igazgatója s azért nem fogjuk megtudni, hogy milyen véleménnyel volt az iskolájában folytatott történelemtanításról, amely az ő korábbi tudományos kutatásain alapult megállapításaival homlokegyenest ellenkezett.

A cseh-szlovák történelmi könyvek említést tesznek „Zólyomi nagyszupáról“, mely magában foglalja egész Közép-Szlovenszkót és Sz. István halála után nagy történelmi szerepet játszott, amennyiben a Kačič-esaládból származó zsupánok csak színleg ismerték el a magyar királyok fennhatóságát, különben mint Közép-Szlovenszkó önálló fejedelmei uralkodtak. (Koren tanár: A cseh-szlovák nemzet története, 1922.) Később, különösen Vencel rövid uralkodását, — aki tudvalévőleg, mint III. Endre király leányának jegyese került a magyar trónra, — szeretnék kapcsolatba hozni Csehország történetével. Majd Csák Mátét tüntetik fel úgy, mint tót nemzeti hőst s azt a területet, amelyen ez az oligarcha hatalmát gyakorolta, mint külön szlovák tartományt szeretnék bemutatni. Ezzel szemben a fentnevezett Botto Gyula kijelentette, hogy mindaz, amit Csák Mátéről, mint tót nemzeti hősről írtak, nem felel meg az igazságnak, mert Csák Máté csak olyan oligarcha volt, mint abban az időben többen Magyarországon. Egy másik tót történész, Záborszky Jónás pedig azt írta, hogy Csák Máté nem lelkesedett sem a tót nyelvért, sem a tót ügyért, mert hiszen abban az időben erre senkisésem gondolt.

Később is, nevezetesen a török háborúk idején, a hungarizmus szelleme uralkodott a Kárpátoktól az Adriáig. Ezt bizonyítják a többi közt azok a régi tót népdalok, amelyek megéneklik a mohácsi vészt, Szigetvár ostromát, az Érsekújvár körüli harcokat, a Murányi Vénuszt, Szilágyi és Hajmási históriáját és amelyekről Skultéy József tót író megemlékezvén megjegyzi, hogy „a XVII-ik században vívott harcokat megéneklő tót dalok legjobban bizonyítják, milyen egységes szellem uralkodott az országban“.

A cseh-szlovák történelemgyártók különösen nagy előszeretettel tárgyalják a huszita kort, Giskrát úgy tüntetik fel, mint a meg-

hódított Felvidék urát, a huszitákat pedig, mint vitéz harcosokat és a cseh műveltség terjesztőit a felvidéki tótok közt. Az egyik történelem-könyvben még azt is olvastam, hogy Mátyás király híres feketehadseregének zömét Giskrának elbocsátott vitézei alkották. Főlöszleg ezekkel a történelmi ferdítésekkel komolyan foglalkozni, mégis célszerűnek tartom feljegyezni Skultéty József tót írónak, a tót Matica irodalmi intézet igazgatójának s a bratislavai csehszlovák egyetem volt tanárának nyilatkozatát, mely szerint „Giskra nagyon rövid ideig s nem is egyfolytában gyakorolt hatalmat a tót Felvidéken, hadserege pedig, melyet senki sem fizetett s ezért rablásból élt, nem lehetett a tótok tanítója... A viszonyok hatása alatt a tótok nem a morvakkal és a csehekkel, hanem a magyarokkal voltak szolidárisak“. A cseh-tót kulturális kapocs mellett az sem bizonyít, hogy I. Károly német császár és cseh király által 1348-ban alapított prágai egyetemet sok felvidéki diák látogatta, hiszen a hírneves iskola tanulói közt általában sok volt az idegen tanár is, diák is, az előadásokat pedig latin nyelven tartották. De mihelyt a latin nyelvet a cseh nyelvvel váltották fel, úgy az idegen tanárok, mint pedig az idegen tanulók elhagyták Prágát.

Hiábavaló tehát a cseh-szlovák történelemgyártók minden okoskodása, a felvidéki tótoknak a legrégibb időktől kezdve egészen 1919-ig nem volt más történelmük, mint a magyar történelem. He-lyesen írta nemrég Hrusovsky Ferenc tót tanár a „Slovo Mladych“ (A fiatalok szava) című folyóiratban, hogy „a szlovenszkói iskolákban a történelmet csakis Magyarország történelme keretében lehet és kell tanítani, ahogy az események tényleg lejátszódtak, mert a tótok történelme szoros összefüggésben van a magyarok történelmével és helytelen a tanulókat a cseh történelemmel túlerőltetni, a magyar történelmet pedig elhanyagolni“.

„A cseh történelem nem tót történelem“, — mondta a múlt század tót nemzetiségi mozgalmában vezető szerepet játszott Stúr Lajos. Ugyanezt konstatálja Klvana József cseh író, aki az 1896-i millenáris kiállításon a cseh és a tót néprajzot tanulmányozta és aki jelentésében ezt írja: „Magyarország a mi országunktól politikai és természetes határokkal való elválasztásának, ami régmúlt időktől van meg, nagy hatása volt s ennek következtében csak a magyar-morva határon, ahol a lakosság érintkezik, tapasztalni némi néprokonságot. A magyar Felvidéken a nép mindenben megőrizte ősrégi jellegét úgy a népviseletben, mint az ornamentikában, mint pedig a lakásban“. Ebből az eredetiségéből és nemzeti egyéniségéből iparkodnak a cseh kultúrtrágerek erőszakkal kivetköztetni. (Maga Kálal Károly cseh író, a cseh-tót Szövetség legnagyobb propagátora, a pozsonyi „Slovensky Dennik“ című csehbarát tót lapban „Egy nemzet, vagy kettő?“ cím alatt írt cikksorozatában kénytelen volt megállapítani, hogy a tótok és a csehek lelkileg teljesen különböző két faj, a tótok nyelvileg ugyan szlávok, de életnézetükben s

kultúrájukban magyarok s azért a cseheket sohasem fogják megérteni, sem pedig megkedvelni". Hasonlóképen Skultéty József Hodža Milánnak válaszul teljes határozottsággal állítja, hogy „a cseh-szlovák kulturális és nemzeti egységről komolyan beszélni nem lehet“.

A cseh-szlovák történelemgyártók második célja, hogy a magyarság ócsárlásával ellenszenvet, sőt gyűlöletet keltsenek a magyarok ellen. A honfoglaló magyarokat úgy rajzolják, mint műveletlen, durva népet, melyről a régi német krónikások úgy beszéltek, mint ördögi fajzatról, kutyafajzatról, Belzebub ivadékairól, akik nyers húst esznek, vért isznak és kivágyják a hareban elesett ellenség szívét, hogy gyógyszert készítsenek belőle. (Kálal tanár: Szlovenszko története, 1920.) A magyarok durva, neveletlen, vad nép, amely később a cseh-szlovákoktól tanulta a műveltséget. Árpád népe a szláv lakosságot részben kiirtotta, részben rabságba vetette. (Kulhanek tanár: Cseh-szlovák történelem, 1920.) A magyar történelem vezéralakjainak említésénél sietnek megjegyezni, hogy Frangepán és a Zrinyiek horvátok voltak, hogy Hunyadi János román származású volt, hogy Kossuth Lajos tót renegát volt stb. Deák Ferenc ravaszságának tudható be, hogy a kiegyezés alkalmával a szlovákokat megcsalták és a hatalom a magyarok kezébe került, ugyanakkor jelszó lett: kiirtani a nemzetiségeket! Bánffy és Tisza betyáros göggel bántak a felvidéki tótokkal. A múlt században a magyarok önálló államot akartak, ennek azonban a szerbek, a horvátok, a románok és a szlovákok ellenszegültek. Végre 1919-ben a leigázott nemzetek kiszabadultak a magyar iga alól. Erre azután következik a külföldi cseh munka részletes ismertetése és magasztalása, a cseh-szlovák légiók árulásának dicsérete s a cseh-szlovák állam megalkotásának élénk színekben való bemutatása.

Ilyen történelmet tanulnak a szlovenszkoí iskolákban nemcsak az úgynevezett cseh-szlovákok, hanem a magyarok és a németek is. Ezért a történelmet csak vérbeli cseh tanároknak szabad tanítani.

Hasonló az ő földrajztanításuk is, amelynél az 1000 éves természetes országhatár és a Felvidék egész földrajzi strukturája a cseheknek sok fejtörést okozott. Természetes, hogy a helységnevek csehesítése erősen folyik, a magyar vidék tősgyökeres magyar községei, valamint a németajkú községek mind cseh-szlovák nevet kaptak. sőt újabban cseh hangzású neveket kezdenek adni a tótajkú községeknek is.

A magyar tannyelvű középiskolákban a tanterv ugyanaz, ami a csehszlovák iskolákban s a magyar tankönyv nem más, mint a csehszlovák tankönyvnek magyar fordítása. Ehhez a tanárnak szorosan kell ragaszkodnia. Különbözik a tanárok sem mind magyarok, az 1924–25. tanévben a felvidéki középiskolákban 64 magyar osztály volt s ezekben 24 tót tanár is működött. Fölösle-

ges megjegyezmem, hogy a csehek a tót tanárok közül kiválogatták azokat, akikben minden körülmények közt és minden esetben feltétlenül megbíztak.

A tervszerű csehesítés egyik bevált módszere, hogy a középiskolákba fokozatosan több és több tisztán cseh tankönyvet hoznak be. A tót tankönyveket nem lehet teljesen kiküszöbölni, mert hiszen akkor a tótok még nagyobb zajt csapnának, mint eddig, ilyen körülmények közt tehát használnak tisztán tót, azután a zagyva csehszlovák nyelven írt és végre cseh nyelven írt tankönyveket. Erre nézve bemutatok egy igen érdekes statisztikát: A nyitrai reálgimnáziumban használt tankönyvek a következők: Az I., II. és III. osztályban valamennyi tankönyv szlovák, illetőleg csehszlovák nyelvű. Ez az átmenet, hogy a IV. osztályban már öt csehn nyelvű tankönyvet lehessen használni. Aztán a tót tankönyvek száma fokozatosan fogy, az V. osztályban már 10 cseh és 10 szlovák, vagy csehszlovák, a VI. osztályban 13 cseh és 3 szlovák, a VII. osztályban 12 cseh és 6 szlovák, a VIII. osztályban pedig 8 cseh és 5 szlovák, vagy csehszlovák könyvből tanulnak. A pozsonyi kereskedelmi akadémia négy évfolyamán 115 tankönyvet használnak, ebből szlovák 14, német 4, francia 2, csehszlovák 1 és 94 cseh tankönyv. De a tanárok a cseh könyveket sokszor akkor is használják, ha van megfelelő tót tankönyv. És végre is az előadás cseh nyelven folyik.

A tót néppárt lapja, a „Slovák“ (1924 június 1.) a felvidéki iskolaviszonyokról a következőleg ír: „Sajnos, nekünk tótoknak még most sincsenek saját tót iskoláink. Igaz, hogy a felekezeti népiskolákban többnyire még tótul tanítanak, de már az állami iskolákban többnyire tótellenes szellem uralkodik. A kormány nem akarja a tót tankönyveket engedélyezni, ehelyett reánk erőszakolja a prágai állami könyvkiadóhivatal által kiadott cseh vagy félig cseh iskolai könyveket. Ha a tanító merne más tankönyveket használni, azonnal felfüggesztenék s államsegélyét beszüntetnék. Hogyan tanulhat meg a gyermek helyesen tótul beszélni vagy írni, ha már az elemi iskola első osztályától kezdve a cseh nyelvvel gyötrik? S emellett az olvasókönyvek huszitizmussal telítik a tanulót. Ahelyett, hogy olvasnának Vajanszky, Holly, Bernolák, Stur, Moyses és más tót kiválóságokról, tanulnak Huszról, Zsiskáról és Srobárról. A tót nemzeti öntudat helyett a csehoslovakizmust oltják a tanulóba. A középiskolákban a viszonyok még szomorúbbak. Nekünk tótoknak egyetlen gimnáziumunk, egyetlen polgári iskolánk, egyetlen tanítóképzőnk sincsen. Hogy ez így van, bizonyítja az a körülmény, hogy először a professzorok többsége Csehszorból jött és másodsor, hogy a tankönyvek túlnyomórészt csehek. Nézzük meg a pozsonyi, a nagyszombati, a rózsahegy, a kassai, a trencséni, vagy a szakolcai gimnáziumokat, vagy a képezdéket, Modorban és másutt, vagy a polgári és kereskedelmi iskolákat. Mindenütt azt látjuk, hogy a professzorok leg-

alább 80—90%-a cseh és csak 10—20% tót. A szakolcai gimnáziumban 14 tanár közül 11 cseh és csak 3 tót. Még szomorúbbak az állapotok a polgári és a kereskedelmi iskolákban, ahol még kevesebb a tót tanerő. Hasonló állapotok uralkodnak Nagyszombatban, Trenčsénben, Pozsonyban és valamennyi egykori katolikus jellegű, jelenleg állami gimnáziumban. Az olvasókönyvekben olyan kifejezések vannak, amelyeket a tót tanulók nem értenek meg, de még azok sem, akik az egész tót irodalmat áttanulmányozták. Ha a nemzetükhöz hű tót szülők azt akarják, hogy gyermekük a középiskolában valamit tanuljon, szótárakat kell vásárolniok, melyekben a tót és a cseh szavak közti különbségek olvashatók és a tanulóknak állandóan tőtra kell a cseh tankönyvből fordítani. Így aztán nem csoda, hogy a tót tanuló még a középiskola III—IV. osztályában sem tud helyesen tótul írni és beszélni, a tót helyesírást nem ismeri. Néhány cseh exponált mindjárt a fordulat után hangoztatta: „Mi Szlovenszkrét 10 év alatt elcsehesítjük.“ Eme csehesítő törekvések a középiskolákban a legnagyobb mértékben máris tapasztalhatók. A gimnáziumi és a polgári iskolai könyvtárakban tót könyvek nincsenek. Vajanszkyról, Kukucsinnról szó sincsen. A tót tanulók hiába kérnek tót irodalmi olvasmányokat, nem kapják, ehelyett adnak nekik cseh olvasmányokat. Aztán nem csoda, hogy a tót szülők gyermekei már törni kezdik a cseh nyelvet, vagy ami még rosszabb, a csehszlovák zagyva nyelvet, mert tótul beszélni nem úri dolog, az csak paraszt szokás.“

A csehszlovák középiskolai tanárok fizetését 1926 január 1-vel ismét rendezték. Ez tisztán széniumos rendszerű. A tanárok háromévenként lépnek elő, előléptetésük egyáltalában nem függ attól, hogy az egyes fizetési kategóriákban hányan vannak. Az 1—3. szolgálati év megfelel a mi helyettesi éveinknek, ezek mindegyike számára külön van a fizetés megállapítva. Magyar koronára 2000-res szorzószámmal átszámítva, a tanár az első évben kap havi 2.600.000, a második évben 2.750.000, a harmadik évben 2.900.000 K-t. Az első három évben ténylegességi pótlék, melyről alább lesz szó, nem jár, innen a következő három évben a pusztá fizetésben való visszaesés. A 4—6. évben a fizetés ugyanis 2.500.000 K, a 7—9. évben 2.800.000, a 10—12. évben 3.200.000, a 13—15. évben 3.600.000, a 16—18. évben 4.200.000, a 19—21. évben 4.800.000, a 22—24. évben 5.400.000, a 25—27. évben 6.000.000, a 28—30. évben 6.600.000 K. További emelkedés nincs, minthogy a szolgálati idő 30 évben van megállapítva. Az előléptetés autonomikus, kedvezőtlen minősítés esetén azonban megakasztható. A fizetésből 6%-ot levonnak nyugdíjra, 1%-ot betegsegélyezésre, az adót mindenki maga fizeti. A fizetésen kívül jár működési pótlék (német rendeletekben Aktivitätszulage) és családi pótlék a gyermekek után (feleség után nem). Mindkettő havonként jár, az első mégis pótolni akarja a lakbért, melyet a köztársaság szocialista pártjai elleneznek, minthogy lakbérben a munkás sem részesül munkabéren felül. A működési pótlék a

városok nagysága szerint négyféle és az 1. évtől a 21-ig változatlan: 850.000; 724.000; 596.000 és 468.000, a 22–30. szolgálati évig: 1.000.000, 850.000, 700.000 és 550.000 K. A családi pótlék 1–6 gyermekig a 4–24 évig: 300.000; 500.000; 650.000; 800.000; 950.000; 1.100.000 K, a 25–30. szolgálati évig legfeljebb két gyermek után jár családi pótlék, mi ellen a német iskoláknak havonként kétszer megjelenő folyóirata: Mitteilungen aus dem höheren Schulwesen élesen kikel. Ez a folyóirat elsősorban a tanárok anyagi és erkölcsi érdekeivel foglalkozik, azonkívül az iskolát érdeklő apróbb híreket közöl pedagógiai értekezéseket azonban csak a pedagógiai szaklapok művelik. Az osztályfőnök 20 tanulón felül évi 400.000, 40-en felül 880.000 K-t kap, kisebb szertárák után 400.000 K, nagyobbak után megfelelően több jár. Az igazgatók a tanári fizetésen felül működési pótlékot kapnak és pedig az 1–3. évben havi 1.004.000, a 4–6. évben 1.240.000, a 7–9. évben 1.440.000, a 10–12. évben 1.600.000 K-t. További emelkedés nincs. A referátushoz beosztott iskolafelügyelők (főigazgatók) fizetését nem ismerem. Nemcsak a nyugdíjba, hanem az előléptetés szempontjából is beleszámít a szolgálati évekbe az önkéntesi év, a háború alatt teljesített civiltanári szolgálatból 2½ plusz szolgálati év. Minden más iskolafajnál eltöltött szolgálati idő megfelelő átszámítás mellett beleszámít az előléptetésbe is, pl. a polgári iskolai évek 2:3 arányban, mi a széniumos rendszernél státusban senkinek az érdekét nem sérti.

Az iskolák beléletéről és az iskolai munka értékéről csak annyit tudhatunk, amennyit a felvidéki sajtó közleményei tudomásunkra hoznak. Ezek a közlemények lehetnek túlzottak, bár feltűnő, hogy a cáfolat rendszerint elmaradt. Helyesebb megítélésre nyújt alapot az a néhány nyilatkozat, mely a felvidéki közoktatásügy vezetőinek szájából elhangzott. Ezek közé tartozik elsősorban dr. Stefanek Antal, a pozsonyi tót minisztérium tanügyi előadójának nyilatkozata. A csehszlovák tanári egyesületnek okt. 12-én Fenyőházán tartott gyűlésén dr. Stefanek mondta a megnyitóbeszédet, amelyben a többi közt így szólt: „A gyűlésnek tiszta képet kell nyújtani a csehszlovák professzorok kulturális munkájáról, hogy eloszlassuk a közvéleményben elterjedt vádakát, hogy a csehszlovák professzorok nem nevelik a tanulókat tisztességre, jellemességre és nemzetük iránti áldozatkészségre, hogy mechanikusan tanítanak és tendenciózusan csehesítenek.“ Ebből megtudjuk, miként ítéli meg a tót közvélemény a cseh professzorok munkáját. Ugyanez alkalommal Seidl országos közoktatásügyi felügyelő s mások is panaszkodtak, hogy a csehszlovák professzorokat a Felvidéken kellőképp nem értékelik, hogy nem becsülik, hogy „a csehszlovák professzorok el vannak keseredve a Felvidéken uralkodó politikai viszonyok miatt, s azért iparkodnak onnan menekülni“. A gyűlésen jelen volt dr. Weingart, a pozsonyi egye-

tem rektora is, aki ismét a tanítás eredményét kifogásolta, követelve még szigorúbb klasszifikálást, mert — úgymond — az egyetem igen rossz anyagot kap a szlovenszkói középiskolákból.

Sok tanár van Csonka-Magyarországon, akik éveken át valamelyik felvidéki középiskolában tanítottak, ezek tanubizonyosságot tehetnek, hogy a tót tanuló szorgalmas, köteleességtudó, kitartó, s ha a magyar iskolában az I—II. osztályban bizonyos nyelvi nehézséggel küzdött is, a felsőbb osztályokban jó, sőt jeles tanuló vált belőle. Most a cseh professzorok a tanulókat már a felvételi vizsgán megrostálják, aztán halomszámra buktatják és 8 évi tanulás után az egyetem rektora mégis panaszkodik, hogy selejtes anyagot kap a középiskolából. A hibát mégis csak az iskola munkájában kell keresni. Mindez leginkább a csehszlovák intézetekre vonatkozik, a magyar középiskolák sorsa a teljes bizonytalanság. Itt-ott a színmagyar vidéken megtűrik még a magyar középiskolát, de a gözerővel folytatott cseh telepítés csakhamar csehszlovák parallel osztályok felállítását teszi szükségessé. Némely színmagyar vidéki városban, így Léván a magyar középiskolákat fokozatosan megszüntették és a magyar tanulót a csehszlovák iskolába kényszerítik. Maholnap hiány lesz a magyar tanárokból is, mert az egyetem csak csehszlovák tanárokat képez és képesít, s a tanárhiány bizonyára ürügyül fog szolgálni a magyar középiskolák megszüntetésére. A földreform megfosztja a magyar birtokosságot vagyonától, az iskolareform megfosztja a magyar népet intelligens vezetőitől s így a csehek a magyar kisebbségi kérdést a maguk módja és kedve szerint fogják megoldani.

A tanári testületek beléletére nézve jellemző, hogy a tót tanárok külön tanári egyesületet alapítottak, a csehszlovák egyesület gyűlésein és munkájában nem vesznek részt, ami miatt dr. Stefanek panaszkodott is a fent említett fenyőházi gyűlésen.

Egyetem csak egy van, még pedig a pozsonyi csehszlovák egyetem, melyet Comeniusról neveztek el. Három fakultása van: a jogi, melyen (az 1925-ben kiadott Évkönyv szerint) 4 rendes, 4 rendkívüli és 1 magántanár működött, az orvosi, 12 rendes, 4 rendkívüli és 6 magántanárral és a bölcsészeti 12 rendes és 1 magántanárral. A hallgatók száma 851 és pedig 590 rendes és 115 rendkívüli joghallgató, 680 rendes és 3 rendkívüli orvostanhallgató és 101 rendes és 68 rendkívüli bölcsészethallgató. Nemzetiségre nézve 264 cseh, 558 tót, 53 rutén, 1 lengyel, 79 német, 96 magyar és 1 román.

Az 1926-ra szóló Évkönyv szerint tanárok voltak: a jogi karon 4 rendes, 4 rendkívüli, 4 helyettes és 3 magántanár; az orvosi karon 12 rendes, 6 rendkívüli, 1 helyettes, 6 magántanár; a bölcsészeti karon 13 rendes, 7 helyettes, 3 magántanár. Hallgatók száma a jogi karon 734 rendes és 118 rendkívüli; az orvosi karon 235 rendes, 4 rendkívüli; a bölcsészeti karon 120 rendes, 40 rendkívüli hall-

gató. Ezek közül női hallgató a jogi karon 37, az orvosi karon 30 és a bölcsészeti karon 39. Csehszlovákiai illetőségű 1118, idegen 84.

A rendes tanárok, az egy dr. Ráth jogtanárt kivéve, mind csehek. Egy ideig működött ugyan az egyetemen dr. Skultéty József, a tót nyelv és irodalom tanára, de csakhamar felmentették állásától, minek ő is, meg cseh filológus-társai is örültek, mert hiszen állandóan kellemetlen viták voltak köztük a szlovák kérdés miatt.

Az egyetemi tanulók felsegélyezésére Prerov városa hat 500 koronás ösztöndíjat, Rózsahegy városa egy 500 koronás ösztöndíjat alapított és erre a célra szolgál Pálffy János gróf cseszei birtokának jövedelme, amely 5700 cseh koronát tesz ki s mely jövedelemből 700—1000 koronás ösztöndíjakat osztogatnak. Az egyetem mellett van internátus és menza 220 tanuló számára, ezek fenntartására a cseh közoktatásügyi minisztérium évente 150.000 csehkoronát adományoz.

A statisztikai kimutatások szerint a tanulóifjúság száma az egész vonalon növekedett, de az iskolát végzett fiatalok elhelyezkedése sokkal nehezebb, mint valaha volt. A praktikus pályákon való elhelyezkedést a cseh konkurencia mellett megnehezíti, sőt sokszor lehetetlenné teszi az ipar és a kereskedelem nagyfokú pangása. A szabad intellektuelpályák a cseh jövevények miatt túl vannak zsúfolva. A hivatalnoki állásokért folyamodó felvidéki honosok kérvényeit azzal a lakonikus végzéssel küldik vissza, hogy „nelze vyhoveti“ (nem teljesíthető). Az így állás nélkül maradtak már külön szervezkedtek a „nelzisták egyesületében“, mely a múlt tavasszal népes gyűlést tartott Pöstyénben. Ilyen a felvidéki származású intelligencia sorsa a „felszabadított“ Felvidéken.

3. Tót nyelv és irodalom.

Az összeomlás után a tótok sokat vártak a tót nyelv és irodalom fejlődését illetőleg; ezzel szemben azt látják, hogy az iskolák csehesítő hatása egyre jobban rontja a tót nyelv tisztaságát s ez már a tót irodalomban is érezhető. Pusztul a tót irodalom, a tanulóifjúság a cseh-szlovakizmus ködében bolyong, — panaszkodik a turócszentmártoni Národnie Noviny. A „Slovenská Matica“ tót irdalmi intézet, melyért a tót nacionalisták annyit küzdöttek, s melyre annyit áldoztak, végre cseh gondnokság alá került. Nemrég ugyan sajtó alá rendezte Kuzmány, Hurban József és Hviezdoslav neves tót írók munkáit, de — amint azt Pražák cseh egyetemi tanár Pozsonyban és a Matica újabb oszlopos tagja megjegyezte — a kiadott irodalmi műveket „gondos kritika alá vették és szakszerű bevezetéssel látták el“. Hurban-Vajansky neves tót író egyes munkáit a csehek indexre tették. Különb en a tót irodalom fejlődésével maga Pražák professzor sincs megelégedve. Midőn 1924-ben a tót irodalom fejlődéséről a nagy nyilvánosság előtt beszámolt,

azt írta, hogy „Slovenskón az irodalom terén vajmi kevés történik.“ Ennek okát abban látja, hogy „a politikai elégedetlenség, a politikai pártoskodás akadályozza a szellemi erők egyesülését az irodalmi munka érdekében.“ Ugyancsak Pražák a tót irodalomnak 1925. évi fejlődéséről írván, bevallja, hogy ma már általában beszélnek a tót irodalom kritikus helyzetéről s emiatt sokan a cseheket okolják. Ehhez még hozzáteszi, hogy Slovenskón előbb-utóbb be kell látniok, hogy a vidéki irodalom nem önállósíthatja magát egészen. Tudvalevő dolog, a csehek a tót nyelvet csak a cseh nyelv egyik nyelvjárásának tekintik, melynek nincsen irodalmi létjogosultsága, tehát jövője nincsen. Ezt a felfogást a tót autonómiáért küzdő pártok: a turócszentmártoni nemzeti párt, valamint a Hlinka-féle tót néppárt határozottan visszautasítják, s így keletkezett az új tót irodalom, amellyel a csehek nagyon nincsenek megelégedve. Ezt az irodalmat Pražák professzor így mutatja be: Rázus Márton „Közmesgyén“ címen megjelent verses kötetében megkísérelte elválasztani Cseh-Morvaországot Szlovenszktől. Versbe foglalta a tót autonomisták jelszavait és a csehek elleni ellenszenvüket. Azt írja, hogy a tót anyák csak sírni tudnak Szlovenszko sorsa miatt, amely felett az ég beborult, alatta pedig tátong a kőszir, hogy szinte jobb szeretnék gyermekeikkel együtt ezt a Szodomát elhagyni.“ Egy másik tehetséges fiatal tót költő Žarnov András egy kötet költeményt adott ki „Őrség a Morvánál“ címen. Erről Pražák ezt írja: „Amit Žarnov írt, az már a beszámíthatatlansággal határos. Szerinte a tótok a csehekkel való állami egységben úgy járnak, mint mezitlábos a tüskék között, úgy élnek, mintha az állandó égi sötétségben a napot sohse látnák. Járják a tömegek keresztútját és elmerülnek a könnyek tengerébe. Érzés nélküli barbárok tatárpusztítást visznek végbe rajtuk, végig sanyargatják őket s a nyílt sebeikbe sót, szemeikbe paprikát hintenek. A csehek kutyavilágot teremtettek, az arcok elhalványodtak, az ajkak megkékültek, a lélekzet megakadt és az erő eltűnt. Semmi sem kívánatosabb, minthogy a cseh Herodes, a görög Caesar, az erkölcstelen farizeus mielőbb elpusztuljon, hogy dőljön össze a cseh Jeruzsálem.“ Pražákot végtelenül bosszantja, hogy Sivák tót nemzetgyűlési képviselő Žarnovot mint „tót Petőfit“ üdvözölte. Žarnov költészete — írja tovább Pražák — egész iskolát teremtett. Ries Vilmos „A rabszolga dalai“ című költeményeiben úgy mutatja be Szlovenszkt, mint valami nemzeti Spielberget (Brünni börtön). „A tótok a cseh uralom alatt folyton jajveszékelnek, betegek, kékes a szájuk, beesett a szemük, dagadt az arcuk, kerékbe vannak törve, börtönbe vannak vetve, éhen pusztulnak, testük tele van sebekkel, fejükre állandóan vízcseppek esnek és tördösik koponyájukat, kezeik a bilincsektől elkékültek, keresztre vannak feszítve, haldokolnak a Golgotán s csak passió-énekeket énekelnek.“ Minden-

esetre igen jellemző, hogy az úgynevezett felszabadítás hatodik-hetedik évében ilyen irodalom keletkezhetett.

A tót irodalom a politika malomkövei között őrlődik. Az iskolában, a közhivatalokban erős propaganda folyik a páncsehizmus érdekében s a tót nacionalisták a legnagyobb aggodalommal szemlélik a lezajló eseményeket. Időről-időre próbálják az ellentállást a cseh centralizmussal szemben, de erejük mintha hanyatlana, hiányzik a szívós kitartás. Ilyen körülmények között a tót nacionalisták előbb-utóbb megtörnek a harcban és a csehek elérik régi céljukat: két millió tót teljes elcsehesítésével megnövesztik a hét milliós cseh nemzet számát.

AZ AUSZTRIÁHOZ CSATOLT TERÜLET KÖZOKTATÁSÜGYE.

Írta: CSUPPAY LAJOS.

A magyar iskolák átvétele és át szervezése. Az elemi iskolákra vonatkozó új törvényes intézkedések. A tanítói illetmények. Az elemi iskolai felügyelet. Tanítóképzés. Polgári iskolák. Középiskolák. Szakiskolák.

A Magyarországtól elszakított területek legkisebbike az, melyet az osztrákoknak adományozott a győztes ellenség. Ennek a területnek népe sohasem törekedett különállóságra, németnyelvűségében is mindig hű polgára volt a magyar hazának. Az osztrákok ezt az ajándékba kapott országrészt „Burgenland”-nak nevezték el. Az elcsatolás előtt egész vitákat folytattak a körül, hogy minek nevezzék el a győztes ellenség által számukra felajánlott területet, míg végre a béketárgyalások, illetőleg diktátumok idején megállapodtak e találó és számukra is egészen új elnevezésben. „Burgenland”-ot Moson, Sopron és Vas vármegyék területéből vágják ki. Kiterjedése az osztrák földmérés szerint 4000 km², lakosságának száma az osztrák népszámlálás 1923. évi adatai szerint 285.926 lélek; ebből szerintük csupán 16.000 magyar, 40.000 a horvát, német pedig 230.000. Tiszta magyar községek: Alsóőr, Felsőőr, Őrsziget, Felsőpulya és Középpulya. Tiszta horvát község van 62, a német többségű községek száma 260. Ha a térképet nézzük, csupán egy keskeny sávot alkot ez a terület Magyarország nyugati határán, mégis ennek a területnek elvesztése éppen olyan fájó seb országunk testén, mint a románok, szerbek, vagy a csehek által elszakított nagy birtoktestek nyomán támadt sebünk. Sőt fájóbb ezeknél, mert ezt a sebünket, ezt a megeseonkításunkat végre is azok okozták és hajtották végre, akikkel évszázadokon keresztül államszövetségben éltünk, azok, akikkel együtt vívtuk a nagy háború minden küzdelmét, akikkel együtt éltük át minden szenvedését, inségét és a nagy diadalok nyomán támadt remények óráit is.

Végtelenül fáj ez a sebünk azért is, mert Magyarország elszakított nyugati része, melyet kénytelenek vagyunk ma már mi is „Burgenland”-nak nevezni, földjének gazdagságában, népének egészségében és műveltségében egyaránt egyik legértékesebb népe és földje volt Nagy-Magyarországnak. Buday László adatai szerint „Burgenland” földjének évi átlagos termése szemes gabonában, borban, gyümölcsben minden magyar föld között aránylag a leg-

nagyobb és legértékesebb átlagtermést szolgáltatta, marhaállománya a legkiválóbb volt, erdei bőségesen fedezték szükségletét, még nagy kivitelre is jutott; vadállománya nagyszerű, szénbányáinak termése a 2 milliós Bécs világítására bőségesen elegendő. Földjén az ősi történelmi magyar mult legnagyobbserű emlékei várakban, műemlékekben. Iskoláiban mindig és mindennütt megnyilatkozott a magyar műveltség géniuszának szelleme, népe németnyelvűségében is magyarnak érezte és vallotta magát és nem volt elégedetlen soha a magyar állam gondoskodó kormányzatával szemben.

És mégis elszakított.

Ma már és ma még nem csendül fel a fraknoi várkastély bástyáin a Himnusz és Szózat dallama; lila szövettel van betakarva a kismartoni gót templom belső falán az ősi magyar címerpajzs, mint a Szent Kereszt a nagyhét bánattal teli napjain a keresztény templomok oltárán. De bizodalunk él, mert van rá okunk és jogunk, hogy nem vesztetett el számunkra örökre a nagy nádorok otthona és a rohonci sír, melyben a magyar nyelv halhatatlan művésze és mestere, Faludi Ferenc, a nemes jezsuita álmodja a nemes úrfiról és nemes emberről és boldog hazáról való csendes álmait. Bízunk kell, hogy ismét magyar imperium alá kerülnek Borostyánkő, Kabold, Lándzsér, Léka, Rohonc és Németújvár várai és várkastélyai, amely várak és kastélyok kövei a tanuk, hogy e várak urai egy évezreden át magyar urak voltak s e várakban és e várak körül vívták küzdelmeiket a magyar eszményekért az Oslia, az Ostffy, Németújváriak és a Kanizsák.

Lelkünk mélyéből érdekel tehát bennünket, mi történt Magyarországnak ezeken az elszakított nyugati területein az iskolákkal, a magyar nemzeti gondolat intézményes otthonaival.

Rideg adatok ezek, amiket fel fogok sorolni, de egyben tanulást is nyújtanak.

Az osztrák megszállás idején, 1921 őszén aggodalommal néztek a jövő elé az elszakításra ítélt nyugati területek tanárai és tanítói, mert hiszen a magyar nemzeti gondolat zászlóvivői és gondozói e területen is elsősorban a tanárok és a tanítók voltak. Hiszen még azokban a napokban is, amikor már minden reményt fel kellett adnunk, hogy e területek megmenthetők lesznek, a magyar tanítóság az igazság diadalában bízva, azt hirdette, hogy a megszállás nem következhetik be. És amikor mégis bekövetkezett és — tele félelemmel — jöttek az osztrák tisztviselők (az első megszállás után a felkelők jövetelének hírére eszeveszetten elmenekültek), egészen természetesnek kell találnunk, hogy néhány tanító ember itt is megérezte, hogy a magyar őrség nem áll már a Lajta hídjain. A megszálló csendőrséggel egyidejűleg megérkezett osztrák tisztviselőket azok a tanítók informálták, akik vagy nagynémet, vagy szélsőséges szociálista érzésűek voltak.

Nagy szerencsétlenségünk volt az is, hogy a kis számú magyarság és a velünk együtt érző német lakosság teljes szervezetlenségben élt és így a megszállók minden ellenhatás nélkül szerezhettek érvényt akaratuknak. Az osztrák tisztviselők a bizalmasan kapott információk alapján azokat a magyar tanárokat és tanítókat, akik az utolsó napokban is bátran hangoztatták a magyar államhoz való hűségüket, kitiltották az iskolákból, azokat azonban, akik nem adtak kifejezést a megszállás feletti keserűségüknek, nem bántották. Így a megszállás idején az egész területen mintegy 20–30 tanító-ember vesztette el állását, akikkel csupán azt közölték, hogy nem számítanak szolgálatukra és az iskolájukba többé bemenniük nem szabad. Ezek a tanító-emberek nem is vágyakoztak osztrák alattvalókká válni, mert érezték, hogy meg kellene tagadniuk mindazt, amit éveken, évtizedeken keresztül tanítottak és hirdettek a magyar államiságról, a nemzet egyetemének erejéről és lehetetlen gondolat volt számukra az osztrák tankönyvek sok igaztalan és hamis passzusának hirdetése, vagy annak elismerése, hogy Rákóczi Ferenc és Kossuth Lajos lázadók voltak.

Az impérium átvételének napjától kezdve németül kellett tanítani minden iskolában. Ez különösebb nehézségbe nem is ütközött, mert a tanárok, tanítók, akiket nem bocsátottak el, mind beszéltek németül, a tanulók is 75%-ban német szülők gyermekei voltak. A németül nem beszélő 25%-nyi magyar és horvát anyanyelvű tanulóra nem voltak tekintettel, azt mondták, hogy ez a töredék rövid időn belül megtanul németül. Csupán abban a néhány községben engedték meg a magyar vagy horvát nyelven való tanítást az elemi iskolákban, amely községek lakossága teljes egészében magyar- vagy horvátnyelvű volt. Ilyen magyar község azonban csupán öt volt.

A kisdóvódat a magyarosítás melegágyainak nevezték és az első időben úgy látszott, hogy ezek működését megszüntetik. Később azonban belátták, hogy ezeket az intézményeket a saját céljaikra is nagyon jól értékesíthetik, azonkívül ezek az intézmények szociális szempontból is értéket jelentenek. Ezért az óvodákat szintén németnyelvűekké tették és a maguk szolgálatába állították.

1923 tavaszán megjelent a rendelet, hogy azok a magyarországi tanítóképzőkben oklevelet szerzett tanítók, akik német tannyelvű iskolában való tanításra nem szerezték meg a képesítést, a német nyelvből vizsgálat tételére köteleztetnek. Ezt a vizsgálatot Savanyúkúton, a tartomány ideiglenes székhelyén egy vegyesbizottság előtt kellett letenni. A bizottság tagjai részint osztrák tanférfiak, részint a kormányzóságokon működő közigazgatási tisztviselők voltak. A vizsgálóbizottság jóindulatúan bírálta el a vizsgálatra jelentkezettek tudását. Akiket mégis visszautasítottak, ismételten jelentkezhetek a vizsgálat letételére és végül

is mindenkit képesítettek. Egyik vizsgázótól, akit családi kapcsolatai fűztek a megszállt területhez, erre kívánt feleletet a bizottság elnöke: „Beschreiben sie uns ganz kurz ihre Herreise.“ Erre igazán nem volt nehéz megfelelni s az illetőt egyhangúlag képesítették is a németnyelvűvé tett iskola vezetésére.

Azoktól a „burgenlandi“ származású fiatal tanítóktól, akik a megszállás idejében még magyar tanítóképzők növendékei voltak és tanulmányaik befejezése után „Burgenland“ területén óhajtottak álláshoz jutni, megkívánták, hogy a német nyelven kívül az osztrák történelemből, földrajzból és osztrák alkotmányjogi ismeretekből is vizsgálatot tegyenek. Ezeket a fiatal tanítókat a vizsgálat letétele után azonnal alkalmazták, mert az öreg tanítók nyugdíjaztatása és új osztályok felállítása és szervezése miatt nagy szükségük volt az intelligens fiatal tanítókra.

Az *elemi iskolai* oktatás mindenkire kötelező és természetesen ingyenes.

Amikor a megválasztott első tartománygyűlés megkezdte munkáját, a tartományi kormány azonnal benyújtotta a közoktatás rendezése tárgyában elkészített törvényjavaslatát. E törvényjavaslat, melyet a „burgenlandi“ tartománygyűlés nagynémetpárti és szociáldemokrata többsége el is fogadott (az ő embereik alkotása volt a javaslat), megszüntette volna a felekezeti iskolákat. Ezt a tartományi törvényt jóváhagyás céljából a nemzetgyűlés elé kellett terjeszteni, amelyet azonban a nemzetgyűlés kersztényszocialista többsége nem hagyott jóvá, így még ma is a régi magyar törvények szerint járnak el iskolaszervezési kérdésekben, valamint a községeknek és hitközségeknek az iskolák fenntartási kötelezettségeinek megállapítása tekintetében.

A tankötelezettség tárgyában alkotott új törvény azonban jóváhagyást nyert s azt azonnal életbe is léptették és teljes mértékben végrehajtták. E törvény szerint még a legkisebb faluban is 8 évre emelték a tankötelezettség idejét, ezzel szemben a Magyarországon is életképtelen ismétlőiskolákat teljesen megszüntették. Amennyiben valamely tanuló pl. szeptember 30-án tölti be 14. életévét, de még nem végezte el az elemi népiskola VIII. osztályát, köteles 14. életévének betöltése után is az egész tanév folyamán az iskola kötelékében maradni.

A nyolcosztályú elemi népiskolában az osztrák tantervet léptették életbe.

A leányiskolákban kötelezővé tették a kézimunka tanítását és tanulását s hogy ennek érvényt szerezzenek, a kézimunka tanítására vándortanítónőket alkalmaznak. A szükséghez képest több község számára szerveztek egy-egy kézimunkatanítónői állást s a tanítónők a megállapított rend szerint más és más napon tanítják a körzetükhöz tartozó iskolák leánytanulóit. Ezekről a kézimunkatanítónőktől nem követelnek tanítónői oklevelet, de megkívánják a polgári leányiskola IV. osztályának elvégzését és

azt, hogy minden tekintetben értsék mesterségük gyakorlati részét és kifogástalan erkölcsi viseletűek legyenek.

Tudvalevő, hogy az elszakított területen a magyarság, egykét községet nem tekintve, elszórtan él, semmiféle (sem társadalmi, sem politikai) szervezete nincs s így teljesen elvesztette lábai alatt a talajt és ez a halálra ítélt és szétszórtan élő magyarság kénytelen gyermekeit a németnyelvűvé tett és osztrák tanterv alapján dolgozó elemi népiskolába küldeni. És az osztrákká lett tanító-ság — mintha meg akarná mutatni az új kenyéradó gazdája iránti hűségét —, az osztrák tanfelügyeletnek kedvére dolgozik. Olyan németesítő szellemben tanítanak, hogy magyar szülők leverten említik, hogy magyar anyanyelvű kisgyermekük szívesebben beszélnek németül, mint magyarul és felejtik, felejtik az anyai nyelvet... Még pár esztendő és még az is elvész, amiben bízhattunk.

Szerencsésebb helyzetben van az a néhány község, melyekben a lakosság nagy többsége magyar. Ezekben a községekben meghagyták a magyar tanítási nyelvet, szóval az iskola magyar jellege biztosított. Hasonlóképpen tiszteletben tartják a horvátnyelvű községek kisebbségi jogait is. Akadálya azonban a nemzetiségi elv keresztülvitelének az a körülmény, hogy horvát nyelven beszélő tanítókat nem lehet megfelelő számban találni.

Mind a magyar, mind pedig a horvát tannyelvű iskolákban magyarországi kiadású tankönyveket használnak. Csak az utóbbi időben kezdik feszegetni és szorgalmazni, hogy ezek helyett osztrák kiadású könyveket kell bevezetniök. Így most az osztrák tanügyi hatóságok azzal a gondolattal foglalkoznak, hogy magyar- és horvátnyelvű, de osztrák szellemű tankönyveket iratnak. Felső-pulyán — mely ma is járási székhely —, a magyarnyelvű elemi iskola mellett német tannyelvűt is állítottak fel az odatelepített osztrák tisztviselők gyermekei számára.

A „burgenlandi“ lakosság és tanító-ság ma is ragaszkodik a felekezeti iskolák fenntartásához, bár ez a lakosságnak nagy anyagi áldozatába kerül.

Az elemi iskolák megoszlása a következő: tartományi (állami) elemi iskola van 48, községi 14, róm. kath. 221, ág. ev. 65, izr. 7 és magán elemi iskola 6. Az utóbbi iskolák közül Frigyes főherceg 5 iskolát, Eszterházi Pál herceg pedig 1 iskolát tart fenn.

Az iskolák felekezeti jellegének fenntartása mellett is sikerült „Burgenland“-ban a *tanítói illetményeket* egységesen rendezni. A kántori teendőkért járó illetmények, közmegelegedésre, a tanítói illetményektől mindenütt külön választottak. A tanítói illetményeket a tartományi kormány folyósítja. A községek és egyházközségek abban az arányban tartoznak a költségeket viselni, amilyen arányban viselték ezt a magyar uralom idején. A tanítói fizetések kiegészítése a tartományi kormány feladata. A községek és az egyházközségek az iskolafenntartási járulékot az adóhivatalhoz fizetik be és a tanítók onnan is veszik fel.

Az ú. n. salzburgi megállapodás szerint Ausztria egész területén egyforma alapfizetésben részesülnek a tanítók, de Ausztria összes városai és községei nagyságuk, jelentőségük és speciális viszonyaik figyelembevételével három csoportba vannak sorozva. A kezdőtanítók alapfizetése évi 16.800.000 korona. Ez az illetmény kétévenként emelkedik és a 39. évben 49.682.000 koronát ér el. Ez alapilletmények kiegészítésére szolgálnak és a nyugdíjba is beszámíttatnak a községi pótlékok. Az A) csoportba osztott községekben ez a pótlék az alapfizetés 15%-a, a B) csoportban 12%-a és a C) csoportban 8%-a. Lakbért nem élveznek, csupán a vezető- vagy igazgató-tanító kap természetben lakást vagy megfelelő lakásbért az iskolaépület gondozásáért. Ezenkívül az igazgatók igazgatói pótlékban is részesülnek, mely a nyugdíjba is beszámít. Az igazgatói pótlék az 1—3 tanítós iskolákban évi 3 millió korona, a 4—6 tanítós iskolákban 4 millió 800 ezer korona, a 7-nél több tanítót foglalkoztató iskolában 6 millió korona.

Ebből a kimutatásból megállapítható, hogy a magyarországi tanítói kar alig valamivel van rosszabb helyzetben, mint az osztrák, illetőleg „burgenlandi“ tanítóság, ha figyelembe vesszük, hogy a magyar tanítóság tanítói alapfizetése mellett lakásbért élvez, családi pótlékban és félárú vasúti menetkedvezményben részesül. A „burgenlandi“ iskolák igazgató-tanítói ellenben nyugdíjba beszámított igazgatói-pótlékaik révén jobb helyzetben vannak.

Hogy miért nem kapják meg a „burgenlandi“ tanítók a szövetségi állam vasutain a kedvezményes utazásra jogosító igazolványt, ennek oka az, hogy a „burgenlandi“ tanítók és tanárok még akkor sem tekinthetők osztrák állami tisztviselőknek, ha az iskolát, melynél működnek, teljesen a tartomány költségén tartják is fenn. Az osztrák közigazgatási bíróság ugyanis ítéletben mondotta ki, hogy a magyar állam jogutóda nem az osztrák szövetségi állam, hanem „Burgenland“, a tartomány és így a „burgenlandi“ tanítókról való gondoskodás joga és kötelessége a tartományi kormány feladata.

Az osztrák szövetségi államnak ez a szűkkeblűsége és az osztrák közigazgatási bíróságnak ez a döntése roppant teherként nehezedik „Burgenland“ 300 ezer főnyi lakosságára. Mert míg a magyar állam e területek lakosságának külön megterhelése nélkül, nagy áldozatokkal tartotta fenn a „Burgenland“ területén volt állami iskolákat, s nem terhelte meg az elszakított területek lakosait az iskolafenntartás nagy terheivel, ezzel szemben az osztrák szövetségi állam minden terhet a kis tartomány lakosságára kíván hárítani.

Az elemi iskolák és óvodák felett a Savanyúkúton állomásozó tartományi *népiskolai tanfelügyelő* gyakorolja a felügyeletet, akinek irányítása mellett végzik munkájukat a járási tanfelügyelők. A járási tanfelügyelői intézmény bevezetése óta

komoly önképző- és közös munkát is végez „Burgenland“ tanító-sága. A járási tanfelügyelők járásuk községeit a helyi viszonyok figyelembevételével kisebb körzetekbe osztották. Így minden járásban 4–5 körzetben csoportosul közös munkára a tanító-ság. Minden körzet tanítói minden hónapban értekezletet tartanak a körzet más és más községének iskolájában, a járási tanfelügyelő elnöklete alatt. Természetes, hogy ilyen alkalommal mindig tisztára meszelt, fehér falú tanterem fogadja az egybeseregülő tanító-ságot; a falakon levő térképek rongyai nem botránkoztatnak meg senkit, a taneszköz-szekrényben használható állapotban, leltár-szerinti rendben vannak elhelyezve a tanítás eszközei, akár a mértan, akár a természetrajz vagy a természettani oktatás szolgál-tára szereztettek is be. Ezek a járási tanfelügyelők egyszerű tanító-emberek, de tudatában vannak a hivatásuknak. Segítik tanító-társaikat minden gondjaikban, de a hanyag emberekkel szemben kezükben tartják az orvoslás eszközeit.

A havonként megtartott körzeti tanítóértekezleteken pedagó-giai tételeket tárgyalnak. Amennyiben valamely tétel tárgyalására önként vállalkozó akad, abban az esetben a járási tanfelügyelő nem befolyásolja a következő hónapban megtartandó értekezlet tárgy-sorozatának megállapítását, de amennyiben önként vállalkozó nem akad, abban az esetben a járási tanfelügyelő bíz meg egy körzeti tanítót valamely tétel kidolgozásával. Minden értekezleten mintatanítást is kell tartani. Természetesen ez a rendszer elég nagy terhet ró a tanító-ságra, de egyszersmind olyan intenzív és önképző munkára is kényszeríti a tanító-ságot, hogy annak már most is mutatkoznak a tanító-ság szellemi nivóját bizonyító meg-nyilatkozásai.

Egyébként az osztrák tanfelügyelők már ismételtlen kifeje-zésre juttatták azt a tapasztalatukat, hogy a magyar tanító-képzőkből kikerült tanító-ság mind pedagógia képzettség, mind pedig a gyakorlati tanítói munka tekintetében teljes mértékben hivatása magaslatán áll.

Mind a tartományi tanfelügyelő, mind pedig a járási tan-felügyelők a tanító-ság soraiból kerülnek ki. A tartományi tan-felügyelő és járási tanfelügyelők legnagyobb részben osztrák emberek, „burgenlandi“ csak kettő van közöttük. A járási tan-felügyelőknek igen komoly és szorgos munkát kell végezniök és állandóan lépést kell tartaniok a pedagógia vívmányaival, úgy, hogy ez minden idejüket leköti s a nyugodtabb életet biztosító tanítói állást a „burgenlandi“ tanítók nem szívesen cserélik fel a járási tanfelügyelőséggel.

Savanyúkúton, a tartományi kormány ideiglenes székhelyén hivataloskodó tartományi tanfelügyelőségnek van egy nép-művelési osztálya is, amelynek élén egy középiskolai tanár áll. Ennek feladata a kötelező oktatófilmelőadások rendezése. Kiváló előadók vidéki előadásainak előkészítése, a népkultúra szolgálata-

ban létesített előadások és előadássorozatok támogatásának ki-
eszközlése stb.

A felekezeti iskolák igazgatói kivétel nélkül tanítók. Az iskolaigazgatás jogáról Piffel bécsi hercegeknek elnöklése alatt tartott tanácskozáson a papság önként mondott le, biztosítva ezzel a papság és tanítóság közti bensőséges jó viszonyt.

A tartományi kormány székhelyén a tartományi kormányzó-
ság mellé rendeltlen működik egy tanügyi tanács, melynek elnöke
a tartományi kormány egyik tagja, a tanügyi referens. Tagjai a
tanárok és tanítók képviselői, a „burgenlandi“ róm. kath. érseki
helynök, a „burgenlandi“ ág. h. ev. püspök és képviselve vannak
a tanácsban a politikai pártok is számarányuk szerint. Ennek a
tanügyi tanácsnak feladata iskolaszervezési kérdésekben dönteni,
figyelemmel kísérni az iskolák munkáját és az iskolák eredmé-
nyes működésének feltételeit tárgyalni és erre vonatkozó hatá-
rozatait a tartományi kormány elé terjesztetni végrehajtás céljából.

A „burgenlandi“ elemi iskolák tanítói jelenleg legnagyobb
részben a felsőlövői ág. h. ev. *tanítóképzőből* és a répeczkőhalmi
zárdai róm. kath. *tanítónőképzőből* kerülnek ki. Ezekbe a tanító-
képzőkbe felveszik a négy középiskolát végzett tanulókat és a
„burgenlandi“ polgári iskolák négy osztályát végzett tanulóit,
felvételi vizsgálat nélkül. Felvételi vizsgálatnál azonban felvesz-
nek olyan tanulókat is, akik sem a „burgenlandi“ polgári iskola,
sem a középiskola négy osztályát nem végezték el. A tanító-
képzőkbe való felvétel ideiglenes. Egy fél év eltelté után állapít-
ják meg, hogy az ideiglenesen felvett tanulók alkalmasak-e a
tanítói pályára való kiképzésre. Azt, aki e félév alatt nem adta
bizonyosságát rátermettségének és szorgalmának, minden megindó-
kolás nélkül eltávolítják.

A tanító- és tanítónőképzőkben tanítják a latin nyelvet és
tanítanak egy nagy nyugati nyelvet is és a négy év eltelté után
érettségit tesznek a tanulók s az érettségi bizonyítvány feljogo-
sítja őket az elemi iskolában való ideiglenes tanításra. Kétévi
gyakorlati idő eltelté után tehetnek ezek az érettségit tett fiatal
tanítójelöltek tanítóképesítő vizsgálatot s ennek letétele után
véglegesíttetnek tanítói állásukban. A repcekőhalmi róm. kath.
tanítónőképzőben a horvát nyelvet is tanítják, a magyar nyelvet
azonban nem tanítják itt sem. „Burgenland“ tartományi kor-
mánya igen méltányolja a felsőlövői és repcekőhalmi tanítókép-
zők munkáját. Mindkét intézetben a tanárok illetményeinek
90%-át a tartományi kormány fedezi.

Az osztrák megszállás idejében „Burgenland“ területén 5 köz-
ségben volt *polgári iskola*, nevezetesen Kismartonban állami fiú-
és leányiskola, Pinkafőn fiú- és leányiskola, Nagymartonban fiú-
iskola, Ruszton fiú- és leányiskola és Répeczkőhalomban az Isteni
Megváltó Leányainak vezetése alatt álló polgári leányiskola
működött.

Az átvételt foganatósító osztrák tanügyi emberek beható vizsgálat alá vették a fentebbi iskolák tantervét, tanítási eredményeit, a tanárok képezését s megállapításaik alapján nem szervezték át a „burgenlandi” polgári iskolákat osztrák rendszerű és háromévfolyamú polgári iskolákká, hanem meghagyták a négyévfolyamos magyar rendszert s ma is az osztrák polgári iskoláktól megkülönböztetve ezeket az iskolákat „Burgenländische Bürgerschulen”-nak nevezik. A Magyarországból átvett tanárok végzett tanulmányaik alapján megfelelő illetményt és címet kívántak az osztrák hatóságoktól végzett munkájukért. Az osztrákok beható vizsgálat tárgyává tették az átvett polgári iskolai tanárok képzettségét és képesítésének rendjét is. A vizsgálat és a beszerzett adatok alapján elismerték a budapesti polgári iskolai tanárképző főiskolát végzett tanárok főiskolai végzettségét, elismerték a 35 éves szolgálati idejük jogosságát és fizetésüket az egyetemet, illetőleg egyéb főiskolát végzett osztrák tisztviselők, illetőleg a középiskolai tanárokkal egyenlő mértékben állapították meg.

Az osztrákok a megszállás óta új polgári iskolákat létesítettek Csáván, Lajtaújfalun, Németkeresztúrott (Sopronkeresztúrott), Németújvárott és Rohoncon. Ezek a polgári iskolák mind magyar rendszer szerint négyévfolyamúak, de mind koedukált iskolák, mert e néhány ezer lakosú községekben csak koedukált alapon tudják a megfelelő tanulólétszámot osztályonként biztosítani. Úgy értesültem, hogy koedukált rendszerükben is jól betöltik ez iskolák feladatukat, sőt több-kevesebb jó hatása is megnyilvánul ezeknek az osztályoknak.

A „burgenlandi” új polgári iskolákban az osztrák Mittelschule tanterve szerint tanítanak az idegen nyelvek elhagyásával. Azokban a polgári iskolákban, melyekben horvát anyanyelvű tanulók nagyobb számban iratkoztak be, horvát nyelvet is tanítanak.

Mindenesetre érdekel bennünket az, hogy míg a magyar uralom ideje alatt 300 éven keresztül megőrizte a „Burgenland” területén élő horvát nép nyelvét és nemzeti öntudatát, most az ötesztendő osztrák kormányzat ideje alatt megingott e népnek nyelvéhez való ragaszkodása és nemzeti öntudata. Ha soká fog tartani az osztrák uralom, úgy fognak járni ezek a horvát községek is, miként jártak a régebben osztrák uralom alá került horvát népességű községek. 70—80 évvel ezelőtt néhány községet csatoltak Sopron vármegyéből határkiigazítás alkalmával Ausztriához. Ezek a községek horvátnyelvű lakosságúak voltak. Míg a közelben fekvő horvát községek lakossága a magyar kormányzat alatt megmaradt horvátnak, az osztrák uralom alá került községek horvátnyelvű lakosai teljesen elnémetesedtek s ma, 70—80 évvel az elcsatolásuk után, már nem is tudják, hogy ősük egykor szintén horvát nyelven beszéltek.

Pedig az osztrák kormány mindenképen kifejezésre akarja juttatni a horvát nemzetiséggel szemben tanúsított eljárásával,

hogy tiszteletben tartja a nemzetiségek jogait. A horvátok azonban nem értékelik e jóindulatot, mert pl. a kismartoni polgári iskolába és középiskolába járó horvát tanulók nem akarják saját nemzetiségük nyelvét tanulni, ezért az ingyenes horvátnyelvű tanfolyamokat jelentkezők hiányában meg kell szüntetni.

Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy a magyar anyanyelvű tanulók számára, a horvátokéhoz hasonlóan, magyarnyelvű tanfolyamokat sehol sem szerveztek és a magyar anyanyelvű tanulóknak sehol sincs módjukban magyarnyelvi ismereteiket tudatosítani és erősíteni.

A Burgenländische Bürgerschulek-ban a Magyarországtól átvett tanárokon kívül osztrák képesítésű polgári iskolai tanítók és középiskolai tanárok is tanítanak. Jellemző az osztrák felfogásra, hogy azokat a soproni középiskolai tanárokat és elemi iskolai tanítókat, akik a megszállás után hagyták el soproni állásukat és „burgenlandi” szolgálatra jelentkeztek, mint soproniakat, „burgenlandi” illetőségűeknek tekintették és kivétel nélkül alkalmazták is.

Az osztrák polgári iskolai tanítók néhány évi tanítói gyakorlat után, magánúton készülve jelentkezhetnek a polgári iskolai tanítói képesítő vizsga letételére. Ezeknek az osztrák képesítésű polgári iskolai tanítóknak alig valamivel nagyobb fizetésük van, mint az elemi iskolai tanítóknak. Évi 17,500.000 korona alapfizetéssel kezdik s ez az igazán szűken kimért illetmény 2—2 évenként emelkedik 54,109.000 koronáig. Ehhez járul a községek jelentősége szerint megállapított 15—12 és 8%-os, nyugdíjba is beszámított „Ortszuschlag”.

A Magyarországtól átvett polgári iskolai tanárok és a középiskolai tanárok kezdő fizetése évi 25,200.000 korona, mely 2—2 évenként emelkedik és a 35. szolgálati évben 72,800.000 koronára emelkedik. Természetesen itt is megkapják a 15—12 és 8%-os nyugdíjba is beszámított községi pótlékot. Ez igen tisztességes fizetés s ez az oka, hogy az osztrák megszállás ideje óta nyugdíjba ment és Magyarországtól átvett polgári iskolai tanárok anyagilag meg lehetnek elégedve sorsukkal.

A tanárok lakbért éppen úgy nem élveznek, mint az elemi iskolai tanítók, de az igazgatók vagy természetben kapnak lakást, vagy ennek megfelelő lakásbérben részesülnek.

Az igazgatók a polgári és középiskolák vezetéséért szintén külön pótlékban részesülnek. A polgári és középiskolákban a négyosztályú intézetek igazgatói évi 8 millió, a többi osztályból álló iskolák igazgatói 11.140 ezer korona igazgatói pótlékot kapnak évenként, mely a nyugdíjba is beszámít; ezenkívül megkapják az igazgatói pótlék után is a már ismételt említett százalékos községi pótlékot is. Az bizonyos, hogy Ausztriában megtalálták a kulcsot, mely szerint igazságosan mérhetik ki az illetményeket a

különféle képesítésű és különféle iskolákban működő tanszemélyzet csoportjai között.

Az elszakított területen két *középiskola* volt a megszállás előtt. Az egyik a felsőlövői ág. hitv. ev. főgimnázium, a másik a kismartoni katonai főreáliskola, mely utóbbi azonban növendékeit az egész Nagy-Magyarország területéről gyűjtötte egybe. A felsőlövői középiskola ma is megvan, ez van hivatva a „Burgenland” déli területein élő lakosság magasabb fokú kultúrigényeit kielégíteni, ezért nagy tartományi segélyben részesül, tanárainak fizetését 90%-ban a tartományi kormány fizeti. A magyar kormány által kiürített kismartoni katonai főreáliskola monumentális épületében szervezték meg a második középiskolát, a koedukált alapon berendezett Burgenländische Bundes Mittelschule-t. Internátust is létesítettek melléje és ezt az internátust a „burgenlandi” illetőségű vidéki tanulók népesítik be, de magyarországi szülők gyermekei is fölkeresik ezt az intézetet a német nyelv elsajátítása céljából. Ebben a Bundes Mittelschuleban osztrák egyetemi végzettségű tanárok tanítanak. A felsőlövői és a kismartoni középiskola teljesen kielégíti a kis tartomány lakosságának szükségletét, hiszen éppen azért kellett Kismartonban koedukált osztályokat szervezni, hogy érdemes legyen ezt a Bundes Mittelschule-t fenntartani.

Ezen a két középiskolán kívül van még egy alsófokú (négyosztályú) középiskolája is „Burgenland”-nak. A nagymartoniak kérték polgári főiskolájuknak négyosztályú középiskolává való átalakítását. A tartományi kormány teljesítette kívánságukat. A változás csupán abban áll, hogy bevezették a latin és francia nyelv tanítását, így most már a nagymartoni alsófokú középiskola tanulói fölvételi vizsgálat nélkül juthatnak be az osztrák középiskolák felsőbb osztályaiba. A nagymartoni polgári iskola igazgatója és tanárai, akiket Magyarországtól vett át a tartományi kormány, továbbra is igazgatója és tanárai maradtak a nagymartoni alsófokú középiskolának.

Itt említem meg, hogy a „burgenlandi” polgári iskolában és középiskolákban a tandíj egyforma és csaknem megegyezik a magyarországi középiskolákban szedett tandíjakkal és egyéb járulékokkal. A tandíj összege mind a középiskolákban, mind a polgári iskolákban évi 480 ezer korona.

A polgári és középiskolák ellenőrzésére az elemi iskolai tanfelügyelethől elkülönítetten külön tartományi középiskolai tanfelügyelői állás szervezetet.

A kismartoni Bundes Mittelschulen kívül még egy iskolát szerveztek Kismartonban, egy kétévfolyamú, szintén koedukált osztályú *kereskedelmi iskolát*. Ennek az iskolának tanárai kereskedelmi főiskolát és fachlehreri vizsgálatot tett tanárok. Ez a kismartoni kereskedelmi iskola ma az egyetlen „Burgenland” területén, amelyben a magyar nyelvet kötelezően tanítják.

A gazdálkodó lakosság fiainak nevelésére egy *gazdasági szakiskolát* létesítettek Jormannsdorfban (a Vas vármegyétől elszakított területen). Ebbe a gazdasági iskolába az elemi iskola 8 osztályát elvégzett fiatal gazdafiúkat vesznek föl. Az iskolát 300 holdas birtokon létesítették és szerencsésen egyesítették az iskola tanztervében az elméleti és gyakorlati tanítás anyagát.

•

El kell ismernünk, hogy mindabból, amit iskolai intézmények terén mi magyarok egykor „Burgenland” földjén létesítettünk, az osztrákok semmit veszendőbe menni nem hagytak. Ötésztdős kormányzatuk ideje alatt nyolcosztályúvá fejlesztették ki az elemi iskolát. A járási tanfelügyelet bölcs megszervezésével tanítószolgálatát ránevelték az önképző és a kor színvonalán álló munkára, az iskolák igazgatását szakemberekre bízták, szegénységükben is számos iskolát létesítettek és a tankötelezettség szigorú végrehajtásával biztosítják minden ember számára a boldogulás legelemibb feltételeit.

Ezzel szemben fájdalommal kell megállapítanunk, hogy néhány magyar község elemi iskoláját nem tekintve és az egy kismartoni kereskedelmi iskolát kivéve, a magyar nyelvet teljesen kiszorították iskoláikból. Simán, minden feltűnés nélkül és látszólag erőszak nélkül alakították át egyik napról a másikra a maguk szellemében a mi virágzó iskoláinkat. A magyarság sorsa „Burgenland” iskoláiban majdnem oly mostoha, mint a többi állam hatalma alá került területeinken.

Azonban megállapíthatjuk azt is, hogy minél messzebb visz az idő a megszállás időszakának bizonytalansággal teli napjaitól, minél inkább lecsillapodnak a felizgatott lelkek, annál inkább elismeri „Burgenland” lakossága, hogy a magyar tanári és tanítói kar alapos kultúrmunkát végzett s ennek egyik megnyilatkozása az, hogy most éppen úgy fülünkbe csendül a magyar szó a „burgenlandi” községekben járva, mint öt évvel ezelőtt, amikor még minden este felhangzott az Esterházyak kismartoni várkastélya előtt a magyar katonák reménytémbresztő és felejtethetetlen szép dala.

TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

Bölcsélet, esztétika, irodalom, nyelvtudomány,
művészet, zene.

Ábrányi K.: <i>A magyar dal</i> Pengő		Fest A.: <i>Olasz nyelvtan.</i> Pengő	
és zene sajátosságai 2'		I—II. (II. s. a.) I. 6'	
— <i>Zenészet aethetika</i> 2'		Gentei R.: <i>Méthode Pratique</i>	
Alszeghy Zs.: <i>A művészeti</i>		<i>de langue Française.</i> Gya-	
alkotás. — <i>A művészet</i>		korlati módszerű francia	
<i>irányai</i> 0'50		nyelvkönyv 7'	
Aristoteles: <i>Politika.</i>		Kornis Gy.: <i>Bevezetés a tudo-</i>	
Fordította: Szabó M.		<i>mányos gondolkodásba</i> .. 4'	
(MFTK. 4.) 5'		— <i>Történetfilozófia</i> 6'	
Sz. Bálint G.: <i>Török nyelv-</i>		Kováts G.: <i>A magyar nem-</i>	
<i>tan</i> (alak-, mondattan,		<i>zet irodalomtörténete. I—II.</i>	
olvasókönyv, szótár) 4'		8'	
Bárány G.: <i>Ütközben</i> (gon-		Leibniz. <i>Halálának kétszáz-</i>	
dolattörédek) 3'20		<i>dik évfordulója alkalmából</i>	
Bartalus I.: <i>A zeneköltészet</i>		(MFTK. 1) 3.	
<i>elemei és műformái</i> 4'		Makoldy J.: <i>Amint én lát-</i>	
— <i>Vázlatok a zene történel-</i>		<i>tam</i> ... (Riportrajzok.)	
<i>méből</i> 4'		24.—, díszalbum alakba	
Bognár: <i>Okság és törvényszerű-</i>		kötve 48'	
<i>ség a fizikában</i> (MFTK. 3.)		Mezey G.: <i>Gyakorlati jellegű</i>	
3'		<i>magyar helyesírás</i> (aka-	
Csopey L.: <i>Rutén—magyar</i>		<i>démiai alapon).</i> 0'80	
<i>szótár</i> 6'		Ottlik L.: <i>A társadalomtudo-</i>	
Divald K.: <i>Magyarországi</i>		<i>mányfilozófiája</i> (MFTK. 5.)	
<i>művészeti emlékei</i> (KSz.		6'40	
IV. — sok képpel — elő-		Vadnay T.: <i>A magyar hiva-</i>	
készületben), kötve 4'		<i>talos nyelv szabályai</i> 5'	

Történet- és régiségtudomány, könyvészet.

Aldásy A.: <i>Címertan.</i> (Egye-		Beniczky L. <i>bányavidéki kor-</i>	
<i>temi tankönyv is</i>) 2'		<i>mánybiztos és honvédezer-</i>	
Apponyi A. <i>két előadása a</i>		<i>des visszaemlékezései és</i>	
<i>magyar alkotmány fejlő-</i>		<i>jelentései az 1848—49-i</i>	
<i>déséről</i> 1'		<i>szabadságharcról és a tót</i>	
Auer J. F. <i>pozsonyi nemes</i>		<i>mozgalomról</i> (Feldolgozta:	
<i>polgárnak hettoronyi fog-</i>		<i>Steier L.)</i> 18'	
<i>ságában írt naplója. 1664.</i>		Bubits Zs.: <i>A magyarországi</i>	
(Feldolgozta: Lukinich I.)		<i>várak és városoknak a</i>	
9'		<i>Magyar Nemzeti Múzeum</i>	
Baloghy I.: <i>Az Egyetemi</i>		<i>könyvtárában létező fa- és</i>	
<i>Nyomda termékeinek cím-</i>		<i>rézmeteszetei</i> 4'	
<i>jegyzéke (1777—1877)</i> 4'			

KIR. MAGYAR EGYETEMI NYOMDA, BUDAPEST

Dékány I.: <i>A történettudomány módszertana</i> (Egyetemi tankönyv is)	Pengő 3'—	Kertbeny K.: <i>Magyarországra vonatkozó régi német nyomtatványok</i> (1454—1600)	Pengő 8'—
Desjardins—Rómer: <i>Monuments Epigraphiques du M. N. H.</i> (A M. Nemzeti Múzeum római feliratainak emlékei) Beszédes Sándor 55 egésztláblás albertotypia műmellékletével	32'—	Kertbeny—Petrik: <i>Magyarországi német könyvészet</i> (1801—1860). Magyarországon és külföldön hazánkra vonatkozólag megjelent német nyomtatványok jegyzéke	8'—
— Ugyanez magyar nyelven	32'—	K. M. Egyetemi Nyomda: <i>Diárium 1927-re</i> (Tudományos folyóirat- és könyvjegyzékkel)	0'80
Domanovszky S.: <i>A honfoglalástól Trianonig.</i> (Magyarország történelme hitteles képekkel, térképekkel és korabeli írókból vett olvasmányokkal.) (TKT. 2)	5'60	Kornis Gy.: <i>Történetfilozófia</i>	6'—
Falk M. és Kecskeméthy A. <i>elkobzott levelezése.</i> (Feldolgozta: Angyal D.)	25'—	Lukinich I.: <i>A szatmári béke története és okirattára</i>	25'—
Fejérfataky—Áldásy: <i>Pápai oklevelek</i> (Egyetemi tankönyv is)	3'50	— <i>Emlékkönyv Klebelsberg Kuno negyedszázados kultúrpolitikai működésének emlékére</i> (50 dolgozat a történettudomány köréből) rézmetszet arcképpel 32'—, amatőr kiadás	40'—
Fekete—Várady: <i>Széchenyi tanításai</i> (NK. 1), vászonkötésben	9'60	— <i>Mohácsi emlékkönyv</i> (KSz. II.), kötte	12'80
Forster Gy. br.: <i>Gróf Berchényi László, Franciaország marsallja</i> (korrajz)	8'—	Révész I.: <i>A magyarországi protestantizmus történelme</i> (Egyetemi tankönyv is)	2'50
Gombos A.: <i>Az ókori népek története</i> (TKT. 12)	1'92	Széchenyi I. gr.: <i>A Kelet népe.</i> (Feldolgozta: Ferenczi Z.)	25'—
Gulyás P.: <i>A könyvek és könyvtárak hajdan és most</i> (ZDK. 97—100)	0'60	— <i>Döblingi irodalmi hagyományok</i> III. (Feldolgozta: Tolnai V.)	25'—
Henszlmann I.: <i>Magyarország csúcsívesstílusú emlékei</i> (Győr, Sopron, Pószony, Szentgyörgy, Bazin, Modor és Nagyszombat) (4 tábla és 191 fametszet)	14'—	— <i>Naplói, I—II.</i> (Feldolgozta: Viszota Gy.)	25'—
— <i>Magyarország ókeresztény, román- és átmenetstílusú műemlékeinek rövid ismertetése</i> (7 tábla, 1 térkép, 287 fametszet)	14'—	Szekfü Gy.: <i>Íratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez 1790—1848-ig.</i>	25'—
Hóman B.: <i>A forráskutatás és forráskritika története Magyarországon</i> (Egyetemi tankönyv is)	1'50	Szentpétery I.: <i>Chronológia</i> (Egyetemi tankönyv)	1'50
József nádor élete és iratai (1792—1804) I. (Feldolgozta: Domanovszky S.)	25'—	— <i>Oklevéltan</i> (Egyetemi tankönyv is)	6'—
		Virág Benedek: <i>Magyar századok 884—1311.</i> (1816. évi eredeti kiadás, merített papíron, eredeti metszetekkel.) Két kötet, amatőr-kötésben, egybekötve	40'—

